

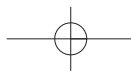
LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

LIEPA 7

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2009

TURINYS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS. Kad tikroju vardu vadintų	3
ALIS BALBIERIUS. Iš „Trielių“	7
VYTAUTAS MARTINKUS. Karvelių lesintojas. Šeštinių pamokslas	12
DONATAS PETROŠIUS. Eilėraščiai	33
JAROSLAVAS MELNIKAS. Antrininkas. Aliumininis šaukštas.	
Skrydis. Trys apsakymai	38
GYTIS NORVILAS. Eilėraščiai	51
EMILIJA LIEGUTĖ. Kelionės įspūdžiai. Gyvenimas – mokyklinė pertrauka.	
Ugnies apvalyta. Novelės	55
EMILY DICKINSON. Eilėraščiai. Vertė S. Paliulytė	62
CARYL CHURCHILL. Toli. Pjesė. Vertė G. Pulokas	67

SVARSTYMAI

Sąžinė literatūroje ir gyvenime. Pokalbyje dalyvavo Vanda JUKNAITĖ, Vytautas RUBAVIČIUS, Julius SASNAUSKAS, Regimantas TAMOŠAITIS	78
--	----

KITU ŽVILGSNIU

ČESLOVAS LAURINAVIČIUS. Klausimai, minint Lietuvos vardo tūkstantmetį	95
--	----

„METU“ ANKETA

Požiūriai. Romas GUDAITIS, Juozas GIRDZIJAUSKAS, Algimantas LYVA, Gintaras GRAJAUSKAS	103
--	-----

POLEMIKA

LAIMANTAS JONUŠYS. Gyvenimas geležies amžiuje (Apie nuosmukio mitą)	112
--	-----

PATIRTYS

TOMAS REKYS. Painūs keliai į dangų	117
---	-----

VERTIMO MENAS

VYTAUTAS BIKULČIUS. Tarp <i>kryčio</i> ir <i>nuopuolio</i> (Du Albert'o Camus romano „La Chute“ vertimai)	128
--	-----

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

RAMUTĖ DRAGENYTĖ. Man atrodo, aš jį nužudžiau (S. Parulskio „Murmanti siena“) * EUGENIJA VAITKEVIČIŪTĖ. Poezija liepų šešėliuose (M. Macijauskienės „Liepų šešėliuose“) * ALFREDAS GUŠČIUS. Raibi raštai nuo Šventosios (R. Vanago „Visi nuo Šventosios“) * RAMUNĖ BRUNDZAITĖ. Eseistiniai poeto etiudai (R. Stankevičiaus „Diktantai sielai“)	137
--	-----

TĖVYNĖS VARPAI

ALDONA RUSECKAITĖ. Poezijos vėjas	148
HERKUS KUNČIUS. Kas kaltas?	151

Antrajame viršelyje: **GEDRIUS KAZIMIERĖNAS.** Gedimino laišakai (1322–1324), 2008

Trečiajame viršelyje: **GEDRIUS KAZIMIERĖNAS.** Algirdo žygiai į Maskvą, 2008

Pasirašyta spausdinti 2009.VI.25. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16} Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

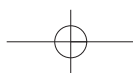
MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

3

Kad tikruoju vardu vadintų

Keistas šiuolaikinio žmogaus klausimas – kaip pajusti ir patirti šventę? Ją gali skelbti televizijos, įtikinėti jos buvimu gali visi politikai ir žymūs asmenys, jai gali būti skirti festivaliai ir rūmų statybos, tačiau labai dažnai šventė ateina ir praeina kaip dar vienas reginys, prie kurių kaitos esame visiškai prijunkę. Pakanka atsėsti prie televizoriaus ir žiūrėti, kaip sukasi dar viena šventės ar kampanijos mašina... Nesijauti blogai, jei neįsijauti.

Mūsų didžiosios šventės vis labiau skirtos stebėti, o ne patirti. Visos, įskaitant religines ir šeimos (tai baisu suvokti). Nebėra švenčių be stebinčios kameros akies. Jeigu jų niekas nemato, jų nėra; svarbiausia, kad atvyktų televizija. Gal iš čia ir švenčių reliatyvumo išpūdis, kurio niekaip nepavyksta atsikratyti – o norėtusi. Ne paslaptis, kad daugybė jų atsiranda pirmiausia iš noro pasirodyti visai Europai, Lietuvai ar bent visai giminei, bet ne iš noro švęsti sąmone, tikrais pojūčiais, išgyventi. Kas kartą, kai pažiūri į Vilnių nuo Išganytojo kalvos, širdis sušyla. Nieko daugiau nereikia. Bet koks turėtų būti naivus, jeigu bandytum įsijausti į Vilniaus – Europos kultūros sostinės – šventę. Ne todėl, kad tau nebūtų svarbus Vilnius, jo ypatingoji tradicija ir Lietuvos pripažinimas tarp Europos valstybių. Racionaliai jos reikšmę puikiai supranti. Gali dalyvauti jos programose. Bet tik todėl, kad toji šventė tokia programinė, regininė, nežinai, kuo savo širdį kūrenti, kai Rotušės aikštėj žiūri į „ledinį baroką“. Nebūtų – ir nereiktų. Bet ko gi tada mums reikia, kad iš tiesų švęstume?

*Po žiemos vargų karčių
Aš pavasarį švenčiu...
Laukiu tolimų svečių...*

*Šalčiai, pusnys – praeity,
Nes kaitros diena arti,
Saulės pirmgimė marti...*

*Didį kraitį ji atneš –
Žemės globį ar bemaž
Visa, ko ilgėjaus aš...*

*Ir ko buvo negana, –
Šimteriopai bus pilna
Suliepsnojusi diena...*

Jurgio Baltrušaičio „Pavasario dainos“ fragmente – vienas iš jo cikliškai pasikartojančių motyvų: būties pilnatvė turi būti pelnoma, kantriai pripildoma. Šventė ateina tik iškentus laukimo laiką kartu su žeme-žiemkente, išgyvenus monotonišką ir sunkų buvimą, audžiamą vienodų ir nepabaigiamų būties ritmų. Laiko audekle neturi trūkti nė vienos gijos. Kad patirtumei šventės palaimą, reikia išverti stoką ir tuomet savo tvarumu nusipelnyti šimteriopo atpildo. „Todėl, priverkus žemės ašaruve, / Atpildo saulės drąsiai lauk, Lietuvo – / Nevysta, ką tu ilgus amžius gynei, / Ir tvarūs tavo kryžiai ažuoliniai...“ („Motina žemė“). Taip, tai labai lėta, labai nešiuolaikiška, žemdirbiška tikėjimo ir kultūros logika: rato nepaskubinsi, kiekvienas jo tarpsnis turi praeiti iki galo, sunkiai girgždėdamas pasisukti ant nepajudinamos ašies. Tikrasis gyvenimas, kentėjimas ir džiaugsmas niekur neskuba. Kiekvienas žiedas – iš žemės vargo ir labai lėto, kartaus ir nematomo augimo. Kiekvienas, net ir pats tobuliausias kultūros artefaktas turi būti patikrintas žemišku jo tvarumu.

Ar neatrodo, kad daugybė mūsų švenčių švenčiamos per greit, tarytum neištvėrus? Kad sukantis visiškai bekūniams informacinio, skaitmeninio laiko verpetams mūsų sąmonėse vis dažniau užgimsta šventės-nelaikšės? Kad apytuštis yra ir tarp jų pralekiantis mūsų laikas, užtat, atšventę dar vieną ir dar vieną progą, jaučiamės ne šimteriopai praturtėję, o šimteriopai nuskurdę, išsišvaistę? Kiek daug mūsų šventėms reikia, kiek šimtų milijonų... Barstom barstom, bet ar dygsta? Gal tik iš kažkelinto. Dauguma byra į nesustabdomą rinkos malūną, o tik vienas kitas tenka kūrybos žemei ir gali taip šimteriopai užderėti, kaip yra buvę laikais lietuvių kovos dėl kultūros, ką liudijo Vaižgantas savo „Pragiedruliuos“. Paprastas, nerinktinis, draudžiamas žodis taip užsisėjo, kad vos spėta rinkti jo vaisius.

Ne vieną kartą teko išgirsti: kaip puikiai būtume galėję atšvesti,

jei ne krizė. Taip, Lietuvoje šiemet užgeso daugybė svarbių planų ir gerų vilčių, bet ir nebūtinų idėjų, gimdytų susiviliojus pinigais ir regimybėmis, o ne šventės turiniu. Regime, kaip lengvai išskysta ir išsivadėja pasaulinio masto sumanymai, kokie nebesvarbūs valstybės ir sumanytojų duoti pasižadėjimai. Laikas prieš minint Lietuvos Tūkstantmetį daugumai rodėsi labai greitas ir skubinantį kažką vyti, nepraleisti progos – ir visur pasipylė brangūs, tačiau reti au-deklai be tvirtų metmenų. Bet prieš didelę šventę laikas turi būti labai labai lėtas. Kone sustoti. Taip ir atsitiko – nepaisant daugumos norų ir pageidavimų.

Šį natūralų sustojimą pavadiname krize turbūt todėl, kad jis nederą su lekiančio laiko samprata, vyraujančia daugumos sąmonėse. Tai įsikūnijęs technologinis, vienakryptis ir anoniminis Ulro žemės laikas, įvardytas Williamo Blake'o ir Czesławo Miłoszo. Pasaulis nuolat kinta, lėkdamas anoniminiu erdvėlaikiu, ir tu turi amžinai kažką vyti – pažangą, sėkmę, gerovę, – kad išliktum. Pasaulio reiškiniai – besimainantys vaiduokliai. Iš lekiančio laiko atsiranda tikėjimas, kad ir dabartinė krizė išnyks greitai ir be pėdsako – gal jau ateinančių metų kovą, blogiausiu atveju – 2011-aisiais. Kad šitas truputį prablaivinęs laikas sulėtėjimas bus tik trumpa pauzė prieš dar greitesnes „Formulės“ lenktynes. Ir kad vėl bus daug naujų progų švęsti, rodytis prieš kameras, švaistytis ir didžiulius nesukūrus nieko išliekamo. Nenorima girdėti, kad pagal savo mastą ši pasaulinė krizė kur kas gilesnė ir geografiškai platesnė, nei 1930-ųjų. Ignoruojami įspėjimai, kad anoji krizė buvo ilga, turėjo labai daug etapų ir veidų, ir kad jos tikra pabaiga galima laikyti tik 1945-uosius. Geriau nemąstyti, kad vėl iškilo esmingos kapitalistinės visuomenės bėdos, kad toliau vyksta moderniosios Vakarų civilizacijos drama, sprogdinanti visokias postindustrines iliuzijas kaip burbulus, ir jeigu toje dramoje bus ištarta klaidinga frazė, kas žino... Ne, daug kam norisi kuo skubiau grįžti į svaiginančiom apsuksom besisukančių laiką, nuo netikrumo toliau gelbėtis netikrovėmis. Svarbiausia – kad tik netektų išgyventi itin lėto, gamtiško brendimo, kad visur ir visada būtų amžina šventė, pakilimas, lėkimas, klimato atšilimas, kol galiausiai liks išpustyta dykra ir dangoraižių akmenys...

Didelė ir tikra šventė – Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimas – susiduria su mūsų laiko pagimdytomis netikrovėmis. Įspūdinga, kad šią vasarą ištis galėjo įsikūnyti šimtmetį brandintos svajonės, kurioms nereikėjo jokių perdėtų reklamos kampanijų – visų pirma Nacionalinė dailės galerija, dar XX a. pradžioje gimusi M. K. Čiurlionio ir kitų dailininkų mintyse. Į gerus renginius ir parodas Vilniaus gatvėse ir muziejuose per visą vasaros naktį plūsta žmonės ir būnant tarp jų savaime išgaruoja mintis, kad menas Lietuvoje reikalingas tik saujelei kultūros elito. Tūkstantmečiui išleistos puikios paveldo ir mokslo knygos. Ir tai tikrai vyksta – kaip demokratiška ir orga-

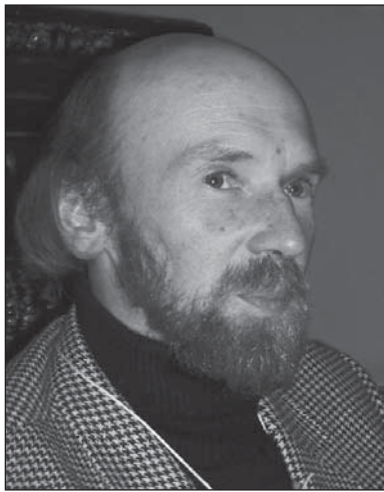
6

niška Lietuvos kultūros ir valstybės šventė, kurios nepajutęs ir neįsijautęs praleistumei svarbią laiko grandį. Kad ir ką sakytumėm, esame subrandinti šitai šventei pirmiausia todėl, kad seniai pasiilgę ir išsipasninkavę oraus Lietuvos valstybės gyvenimo, tikros kultūros, autentiško meno. Tačiau negalima nematyti ir to, kiek apie šią šventę sukasi netikrovių, traukiančių išoriniu didingumu, reginio pompastika, investicijų svoriu ar reklaminės akcijos įtaiga. Kiek realios autentikos yra pakliuvę į šitų netikrovių nelaisvę, palaidota po silikatiniais blokais pačioje Vilniaus širdyje. Kiek vykdoma politinių ir verslo planų, iš viršaus pabaltintų dėmesio Tūkstantmečiui ar Vilniui dažais. Ir todėl nepasitraukia klausimas: kaip pajusti tikrąją mūsų šventės esmę, į ką įsijausti, kad savo viduje nebūtum apgautas? O tai jau būtų didžiausias pralaimėjimas.

Lietuvos vardo tūkstantmečio šventės prasmę galima interpretuoti dvejopai. Dėl šventojo Brunono žmogžudystės Lietuva pateko į lotynišką raštą, buvo įvardyta krikščioniškoje Europoje. Galima akcentuoti būtent pasirodymą Europai, nesvarbu koku pavidalu. Šiandien tai vadinama „skandalo taktika“. Jeigu tai švenčiame, mums svarbu ir šiandien pirmiausia pasirodyti, būti regimiems ir miniemiems Europos politikų, įžymybių, televizijų. Švęsti, kad pamatytų – nesvarbu ką. Ir nesvarbu, kaip mus pamatę pavadins. Bet jei Brunono istoriją suvoktume kaip akimirką, kai archajiškas Lietuvos pasaulis nebegalėjo būti vadinamas bet kaip, raštininkų iškraipytais ar pramanytais genčių vardais, o tik tikroju vardu, ištvėrusiu amžius, – gal tada švęstume to tikrojo vardo tvermės, o ne pasirodymo ar atrodymo šventę.

Reikia būti, kad būtumėm vadinami tikroju savo vardu dar tūkstantmečius.

Mieli skaitytojai,
neužmirškite užsisakyti
Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalo „Metai“.
Prenumeratą priima visi Lietuvos pašto skyriai.
Mūsų indeksas 5049.

Regimanto Tamošaičio nuotr.

ALIS BALBIERIUS

7

Iš „Trieilių“

*Neieškok
lotofagų šalies:
ji tave susiras...*

VASARIS

*Reinkarnuojasi sniegas
į vakaro lietu...
Vieversio diena.*

EPITAFIJA

*Sudegė tas
kurs žarijomis eiti
mokėjo...*

ŠALTAS PAVASARIS

*Veltui kris
meteorai į žiedlapius... Nespėjom
jais atsidžiaugti.*

*Laumžirgio sparno
gyslė – senesnė
už raštą*

VIENIŠAS KELIAS

*Kas ten vienišas
su menų kuprele?
Ar atpažinsi?..*

*O, tuštybe! –
koks klastingas
tavo smūgis į veidą...*

LEONARD COHEN:
„DANCE ME TO THE END OF LOVE...“

*Niekas
nešoka tau tuščiame kambary.
Nejaugi – niekas?!..*

*Gervių pora
ant sniego – kur
žemės juodos lopinėlis?*

PO IŠSISKYRIMO

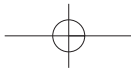
*Vėlei žiūri
į mano akis
tuštumos dievai*

APSILANKYMAS APLEISTAME KRAŠTE

*Nesurasi: kelias
kaip moneta
krenta į žolę*

*Išprotėtum, jei viską
kas gera, kas bloga
nuolat atmintum*

AKSIOMOS PAKARTOJIMAS

*nieko amžina:
rankų švelnumas
ištirpsta kaip rūkas...*

*nešauk į tuščią
mėnulio butelį – sidabras
išgertas seniai...*

*niekad
neišmoksi mylėt:
nes meilė praeina*

HAIKU UŽ LANGO, TOLI

*kokie vieniši
trys stirnų taškeliai
kovo snieguos...*

ESU

*sniegas: kosminis
klevo pumpuras: paskutinis
sniego žiupsnelis polaidžio baloj*

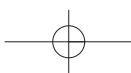
*Iš rūko į rūką
sulinkę senučių klaustukai –
turgaus diena provincijoje*

*Lengviau nei dvi plunksnos
mėnesienoj jie skrido...
Vis vien – išsiskyre.*

NIEKO NAUJA

*po saule
bet daug kas aplinkui
dar be galo gražu!*

*Nuovargio, broli,
nuovargio ženklas
iškrito ant runos.*

AKIRATIS

*Ta pati lyguma
ten, kur galvojai
jau žvelgi nuo kalvos*

RETSYKIAIS

*vėjas
ornamentuoja tylą
balų paviršiuos*

*Kurėjai tu
per amžiną tirpstantį sniegą,
siela liūdnoji?*

KIEKVIENAS

*sapnas yra
strėlė
nepasiekianti žemės*

*Puolęs angelas eina?
Ne, tai tik žmogus
lietpalčiu juodu prieš vėtrą.*

*Įsižiūrėk: karklo
kačiukų sidabras
gilesnis už dangų*

VIDURŽIEMIO VYŠNIOJ

*Virpa įsmigus
į juodą kamieną – sapno
strėlė, baltesnė už sniegą.*

KAM VISA TAI?

*Vienatvė
ir visas visatos laikas
su trupučiu liūdesio*

*Teišgers ši tylą
visą juodąjį juodį
iš mano sielos*

TŪKSTANTMETIS

*Mitų krašto ilgiuos –
balto laužo po qžuolu
aukšto baltojo dūmo...*

*Kokiame lombarde,
mieloji – slapta užstačiau
mūsų džiaugsmą?*

PO NAKTIES

*Mėlyno ryto dievas
vėlei tvarsto
prisiminimų žaizdas*

*PAVASARIO PALĖPĖJ ANT PALANGĖS, ŠALIA JUODAI
RUDO SENO BUTELIO, RANDU PERNYKŠTĘ KRIAUSĖ,
KURIAŲ PADĖJAU NOKTI RUDENĮ*

*Supuvusioj formoj
koks velniškai dieviškas
raitosi grožis!*

PASKUTINIO SNIEGO NAKTIES REFRENAS

*Karklo žvaigždė
tekės o tekės – švies tau
naktį be mėnulio*

*Polaidžio balos
be pempų... Vaikystėj
praeit pro lizdus negalėjai.*

Antano Sutkaus nuotr.

VYTAUTAS
MARTINKUS

Karvelių lesintojas

Šeštinių pamokslas

Šiandien norėčiau surinkti jus į aikštę.

Stovint joje matyti daug dangaus. Istorija pasirūpino, kad virš mūsų galvų čia nebūtų nei lubų, nei stogo. Sakau: ji panaši į bažnyčią. Kaip nuo kalno čia atsiveria metafizinė erdvė. Naktimis puikiai matyti žvaigždės, o ir dienomis junti – anapus debesų esama kažko aukštesnio.

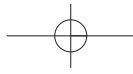
Nesakau, kad aikštė – didelė, nesakau, kad – agora, į kurią galėtų sutilpti visa tauta ar bent Vilniaus miestas.

Dienomis ji nebūna tuščia, bet ne visi ką nors apie ją yra girdėję ir, pakviesti, gal ne iš karto surastų ją. Ji nebuvo architektų sumanyta kaip aikštė, tik laikas taip pakeitė miestą, kad jo kismui įvardyti dabar jau tenka vartoti *aikštės* sąvoką.

Eidamas per ją, išgirdau Šventosios Dvasios bažnyčios varpus, jie visiems paskelbė, kad jau prasideda mišios, o man priminė vaikystėje išgirstą pasergėjimą: velnias gali pasigrobtį kūną, bet siela vis vien lieka Danguje, ir ne duok Dieve, jei atvirksčiai... Nėra nieko baisesnio, sakė altarista, rengęs mane pirmajai komunijai, už sielą velnio saujoje.

Taip manė ne tik medinėje Eržvilko bažnytelėje besimeldžiąs altarista, bet ir Jėzaus apaštalai, matę Kristaus žengimą į Dangų, ir jėzuitas Konstantinas Sirvydas, laiminęs krikščionis moderniose ir didelėse Vilniaus šventovėse.

Jėzuitas pamokslavo ir 1644 metais apie tai mums parašė „Punktuose sakymų“. Iš pirmo žvilgsnio jo mintys labai aiškios: „Dvejopas yra apsėdimas žmogaus nuo velnio. Vienas yra ant kūno, kitas ant dūšios. Ant kūno retai, ant dūšios dažnai prisitinka.“ (Nenorėdamas varginti skaitytojo akių, tuos tris istorinius sakinius perrašau pagal mūsų laikų ortografiją.)

Vis dėlto katro apsidėmimo šiandien reikėtų daugiau sergėtis ar kaip, tar- kim, antrojo išvengti, iš šito *punkto sakymų* paliko neaišku, nei per Šeštines, nei kitomis dienomis komentarų per mažai, gal dėl to, kad modernioji krikščionių bažnyčia (kuri kalbėjo Dievo vardu ir aiškia, Adomui dovanota, kalba) jau seniai tapo postmoderni ir jos kalbėjimas yra artimesnis *pro- fanum* negu *sacrum*, tai yra *parabažnytinis*.

Neapsigaukime ir dėl Sirvydo pavartoto žodžio „retai“. Ką jis reiškia? „Punktuose sakymų“ jis man atrodo esąs žodžio „dažnai“ metonimija, taigi velnias džiaugiasi žmogaus kūnu gal ne taip jau ir retai.

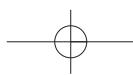
Daug sykių mane kankino nuojauta, kad jėzuito pamokslas, trečią Ga- vėnios sekmadienį kadaise lietuviškai Vilniuje pasakytas, yra ne tik lingvis- tiškai miglotas, ir aš turėčiau jį išsiversti į savo laiko kalbą, bet kartu jis yra ir *kažkas*, kas jau neteko katalikų tikėjimui būdingos reikšmės. Šventasis Povilas ir kiti žmonės, kurių „kūnuose velinas gyvendamas, vargina labai, ko visi ir gėdisi“ ir dėl to „giliai nusižemina savo širdyse“, o „tasai nusižemini- mas yra labai sveikas ir naudingas dūšiai“, keisti ženklai, nuojauta kažko, ko negalėčiau vadinti tik „kūnu“. Kalbėti vien apie kūną, arba vien apie „dūšią“ panašu į tradicinį kunigų žargoną, kai gyvenime vis sunkiau pasakyti, kas yra kūnas, o kas – siela.

Visai neseniai dingsčių tokiai nuojautai atsirado bent pora: Vilniaus Se- namiesčio karveliai ir per sapną keistai susimaišę pažįstami veidai.

Svarbesni – bent kurį laiką – man atrodė tie beveik naminiai paukščiai, balandžiai, arba kitaip – karveliai. Miesto karveliai dažnai yra alkani, ligoti, suvargę, tačiau jie tebėra katalikų tikėjimo simbolis, Šventosios Dvasios ale- gorija.

Nuo jų ir pradėdu pasakojimą. Jį pamažu tęsiant švento paukščio siuže- tas turėtų keistis į Žmogaus žengimo į Dangų siužetą, tiesa, ne visada realų. Tačiau ar pamoksle esama realybės? Jis – tik meilės jums ir tikėjimo jumis steigtis. Be to, aš juk ir ne Sirvydas, ir jau ne anas mažas vaikelis, gaudan- tis kiekvieną Eržvilko klebono pamokslo žodį, o grįžęs iš bažnyčios namo, kartojantis išgirstą pamokslą jazminų krūmui ar vištų pulkui.

Augau prie Balandine vadinamo miško, nors nei grybaudamas, nei uogau- damas jokių balandžių jame nesu matęs. Užaugęs ir palikęs Eržvilką, pake- liavęs po Lietuvą ir pasaulį, ėmiau pastebėti, kad visi Europos miestai – didelės balandinės. Na, kitaip – karvelidės, jei šis sinonimas mažiau asoci- juojasi su apgaulės mėnesio diena, orų permainomis ir t. t. Aišku, tos kar- velidės labai skirtingos. Vilnius – ne Viena, ne Berlynas ar kiti miestai, kurių centrus – aikštes ir rūmus – yra užtūpę tuntai karvelių-balandžių. (Toliau tuos žodžius gal neatsakingai maišysiu šio pamokslo „rašalinėje“.) Vilniuje balandžiai tylūs ir beveik nematomi. Garbieji Lietuvos Prezidento svečiai limuzinuose pakeliui į Stiklių viešbutį, turistai, težiūrintys į miesto planą ir parduotuvių vitrinas, vilniečiai, skubantys į darbą ar jau sugrįžtantys namo, Gaono gatvėje ne visada pakelia akis aukštyn ir jie nepamato, kaip rytais šie paukščiai gražiai išsirikiavę ant Zavišų ar Paciejų rūmų palangių, Gureckių rūmų trečio aukšto karnizo. Štai tupi jie ant pastatų frontonų it nupiešti, ir tik iš retsykais kryptelėjusios paukščio galvos supranti – jie gyvi, ne visi ir snūduriuoja, kai kurie jų akylai stebi aikštę, kur, beje, vienas kitas pavieniui slampinėja takais tarp medžių ir gėlynų. Popiet balandžių čia beveik nelieka.

Sunku pasakyti, kur jie nuskrenda, nes pavakare ir kitose gatvėse ar aikštėse jų neišvysi.

Žiemomis pasitikdavau ir palydėdavau rytinius Vilniaus balandžius, atsikeliančius anksti, kaip ir miesto laiškanėšiai. Tikri pašto karveliai, tik jokių laiškų man jie neatnešdavo, kai rytais, atsėdęs prie rašomojo stalo, sveikindavausi su jais.

Pavasarejant balandžiai rečiau benutupia ant mano kambario palangės.

Pažvelgęs pro langą į aikštę, ne visada ir ten juos aptinku.

Taigi kai kada jų Vilniaus balandinėje, atrodo, jau su žiburiu reikia paieškoti.

Nepasakiau, kad greitai – Šeštinės. Tikslus laikas mano pasakojime nėra svarbus, bet jo nereikėtų pamiršti. Šeštinės – Kristaus dangun žengimo diena. Sėja baigta, net žirniai pasėti, galime atsigręžti į Kryžių. Pasiziūrėti, ar tebekabo ant jo Kristus. Pasiklausyti (šįmet) Evangelijos pagal Luką. Aikštėje nėra kryžių, kuriuos pagal paprotį turėčiau visus *apeiti*. Jeigu kiekvienam čia stovėjusiam namui pastatytume po kryžių, jų stovėtų keliolika. Sąjūdžio metais kažkas atnešė ir paguldė po klevais atverstos knygos didumo marmurinę lentą su iškaltais žodžiais „Sunaikintiems kultūros paminklams“. Abstraktu, bet žodžius galima sieti su viskuo, kas šitoje Vilniaus vietoje buvo pastatyta, stovėjo ir išnyko iki epitafijos sukūrimo.

Aikštė – tarsi fragmentas iš Vlodo Drėmos albumo „Dingęs Vilnius“. Sensantys ir nykstantys daiktai tampa beveik šventi, labai panašūs į meno kūrinčius. Laikas yra talentingas menininkas. Kartais prie lentos kažkas padeda gėlių. Šiandien čia jų nėra, bet netoliese jau supurentos lysvės lauko gėlėms. Vasarą lentą sunku pamatyti, ją aptiksi tiktai po savivaldybės samdinių maršo su benzininėmis vežapjovėmis.

Žingsniuojau įkalne Chodkevičių rūmų link. Dabar jie turi kitą šeimnininką – menotyrininką ir muziejininką Romualdą Budrį, kuris į rūmus sutempė dailės ir kitokių meno kūrinčių galybę. Aišku, kiaurai sienų tos kolekcijos nepamatysi, nors kai žinai, ką gali, užėjęs į vidų, išvysti, kitaip žiūri į šią aklinomis sienomis atitvertą aikštės kertę.

Apeisiu ratą, kad vėl sugrįžčiau.

Apeita erdvė visada sava.

Šiandien čia graži aikštė.

Sustoju prie kažką nuo tako lasiojančio murzino balandžio. Net nušluotas grindinys traukia alkanuosius. Žiemą vasarą senyva moteris čia išberia plastikiniame maišelyje atsineštus batono trupinius. Ji rūpinasi ne tik paukščiais, bet ir benamėmis katėmis. Labai retai, bet katėms kliūva ir senų sumuštinių. Į mane senutė skersakiuoja, kartais piktai apšaukia, varo šalin, nes yra tikra, kad mano šuo pjauna jos globotinius – paukščius ir katinus. Prieš kelias dienas mačiau, kaip prie suoliuko ant grindinio ji susidėliojo šešetą ryšulėlių. Kiekviename buvo suvyniota maisto. Duonos trupinių, žuvies kaulų, dešros odelių. Šeštinių papročiuose dar išliko aukojimų ženklų: vaikystėje per Šeštines pamotė išvirdavo šešias kiaulės kojas su žirniais, arba šešetą kiaušinių, kuriuos visi namiškiai turėdavo pasidalyti, arba man, kaip kitiems, iškepėdavo tik šešis blynus, o geriant arbatą cukrinėje rasdavome tik šešis cukraus gabalėlius.

Apeitame rate balandis murzinas tik atrodo, matyt, dėl savo plunksnų raibumo. Atsiprašau už įtarimus. Jo kojų raudonis primena studentiškuose vakarėliuose, XX amžiaus septintąjį dešimtmetį vadintuose *šokiais*, zulintą „estradinę“ plokštelę:

*Aš tau nupirksiu batukus,
Jie bus raudoni, labai gražūs.*

Šiandienos žargonu kalbant – sovietmečio *popsas*. Nesu girdėjęs ir matęs, kad šitą aikštę kas tryptų pagal aną melodiją, nors kai kada čia šokama. Vestuvininkai, abiturientai ir studentai, laimingi žmonės šoka visur. Čia dažnai dardama riedlentėmis, važinėjamasi dviračiais. Būna, kad ir čia lyg prie Žoržo Pompidu centro Paryžiuje susiburia žaidimų su ugnimi mėgėjai. Vasaros vakarą, kai pritemsta, jie prisipila žibalo į lempeles, užsidega jas ir žongliuoja. Ritmą muša ant suoliuko prisėdęs storas perkusininkas ar jį brūzgina liesas, į Mohandą Karamčandą Gandhį panašus gitaristas. Liepsnos kažkaip neištrūksta iš miklių žaidėjų su ugnimi rankų, laksto ne tik aukštyn žemyn, bet ir sukasi ratu, jos – marionetės, pririštos plonomis virvutėmis. Traukia akį tas ugnies šokis. Gražu žiūrėti, kaip liepsna blaškosi zigzagais ar sukasi jos ratilai. Iš tolo tasai žiburiavimas primena vadovėliuose matytą atomo modelį: sunerti keli žiedai, daug viena su kita ir visaip susikertančių orbitų.

Man tai primena sovietinį kosmoso šturmą, Jurijų Gagariną ir neonines šviesas prie kavinės „Orbita“ Laisvės (vėl) alėjoje Kaune. Chruščiovo *atlydžio* metais toje kavinėje užsisakęs arbatos galėjai ant stalo, kaip ir kiekvienoje studentiškoje valgykloje, aptikti lėkštę, pilną rūgštokos, bet nemokamos *forminės* duonos. Iš artimiausio gastronomo atsinešęs skardinę *menkės tomātuose*, galėjai laukti komunistinio rytojaus.

Į ugnies spektaklį šitoje aikštėje susirenka atsitiktinė publika. Jo anonso, afišos ar kvietimo ateiti nesu užtikęs. Praeiviai lėtina žingsnius ir užmiršta, kur skubėję. Jie sustoja ir žiopso apkerėti. Tarp jų gali pamatyti žymių aktorijų, politikų, rašytojų. Nesu čia pastebėjęs Tomo Sakalausko, parašiusio knygą apie *žiūrėjimą į ugnį* pagal Jurgį Mačiūną ir kitus *fliukso* klasikus, bet gal ir jis yra matęs ugnies šokius šitoje aikštėje. Jono Meko sugrįžimas į Vilnių yra kažkaip susijęs su šiais spektakliais. Ir gal Gintaras Beresnevičius žiūrėjo, vadinasi, ir visi lietuviai – kartu su juo. Juk jis puikiai išmanė „nacionalinio žiūrėjimo ypatumus“. Štai ką jis rašė: „Naktį, su didele širdgėla išjungiant televizorių, reikia dar jį paglostyti. Tamsoje žybsi raudona ugnelė. Gabija miega po pelenais. Iki ryto. Na, tikrai mes ugnies garbintojai.“

Panašu į tiesą: po tūkstančio metų vėl prisikelia pagonybė – daugėja pomirtinės saulės garbintojų; vis dažniau girdžiu apie jų kelionę į Rygos krematoriumą. Lietuvio sielai, kylančiai į dangų, sau (savo) kūno reikės ieškoti aplink dūmtraukį svečioje šalyje.

Ant medinių suoliukų geriamas alus, ir ne tik jis. Gerti svaigalus viešai jau uždrausta, ir kartais uolus policininkas, sergstintis Prancūzijos Respublikos ambasadą, išlenda iš medinės būdelės, kad neklaužadas išbartų. Jis gal nėra buvęs Paryžiuje ir nėra matęs tikrai laisvų piliečių. Tiesa, bučiuotis,

gulinėti ar net pasimylėti ant žolės ir suoliukų jis, atrodo, niekam netrukdo. Vasarą po nakties čia gali prisirinkti ne tik tuščių butelių, bet ir laikraščių, skarelių, marškinių, batelių, prezervatyvų, moteriškų kojinių ir apatinio trikotažo. Šunys tik uostinėja, o *bomžai* ir kiemsargiai viską sukemša į plastikinius *Maximos* arba didelius juodus maišus.

Kaip ir policininkas ar skubantis praeivis visko nematau. Negaliu matyti. Man neleidžia žiūrėti. Kas? Kodėl? Juk – Šeštinės, prie Tauršilio pušies manojo, Jerubiškių, kaimo *giedoriai* melsdavosi pakėlę galvas, neužsimerkę, bet įbedę akis į dangaus properšas tarp medžių viršūnių. Ne jau kažkas kitas vietoj Kristaus keliaus į dangų? Tebespoksau į raibą balandį, baiminuosi lyg per saulės užtemimą pakelti akis aukštyn. Ar todėl, kad neturiu aprūkusio stiklo? Specialių akinių? „Vyrų, galilėjiečiai, ko stovite, žiūrėdami į dangų?“ (Apd 1, 11). Kažkodėl negaliu čia rūpintis tuo, kas aukštybėje, o ne tuo, kas žemėje. Nieko nesutvarkau toje žemėje. Kažkaip be mano sutikimo čia perka ir parduoda, ir ne tik plataus vartojimo daiktus, pradedant pigiausiu alumi ar vandeniu ir baigiant brangiausiu sportiniu automobiliu. Be jokio mano valios judesio, tačiau mano vardu kažkas dalijasi ir valdo ne tik nacionalinius miškus, laukus, vandenį ar kitą prigimtine energiją, bet ir demokratiją, kurią ne taip ir seniai tepaskelbė Sąjūdžio varpai. Jie gaudžia, palydėdami svetur ir dovanai iškeliaujančias jėgaines, rūmus, duoną, žodį, dvasią. Kas nors jau turėtų parašyti lietuviško varpo atsiminimus. Velinui gal nerūpi (arba labai retai rūpi) valstybės kūnas, jam kur kas svarbesnė klajojanti tautos arba valstybės dvasia. Ją lengva užpulti ir pagrobti, apsėsti. Visoje Lietuvoje dangiškos iškilmės turi būti uždraustos. Ne visi čia žengia į Dangų, yra nuodėmės belaisvių. Atrodo, kad šitoje vietoje kažkas yra baudžiamas ar pats baudžia kitus. Gal tai istorinė reminiscencija: šiek tiek atokiau, už Chodkevičių rūmų, anapus Anatolijaus Švarco gatvėje tebestovinčio Franko namo, palipus Didžiosios gatvės įkalne Rotušės link, kadaise stovėjo ešafotas.

Lietuviškai gal sakytume: ne pakyla (pranc. *échafaud*), o baudykla, mir(t)ykla.

Šiandien tokios *pakylos* nereikalingos.

Kitur ir kitaip yra baudžiama, apsėdama, marinama.

Velino ministerijos ir ligoninės, jo kalėjimai ir mokyklos turi paprastas iškabas, vilki įprastais mūsų kalbos drabužiais, ir gal be reikalo mes nekreipiam dėmesio į vardus, pavardes, pavadinimus, abreviatūras ir t. t. Žakas Lakanas pašnibždėjo mums, kad šizofrenija yra kalbos sutrikimas. Galėčiau sakyti, kad, be lingvistinės Edipo komplekso versijos, esama kitokių, pavyzdžiui, lingvistinės Velino apsėdimo formos. Tai regime ne vien tuomet, kai palydime akimis šešiolikametę, apsitempusią krūtis marškinėliais su dviem nelietuviškais žodžiais „Fuck me“ ant strėnų, bet ir teismo ištarmėse, kurios grindžiamos ne straipsniais, jų žodžių reikšme, o tik „dvasia“. Lytinio geismo ir demokratijos asmeninio tęstinumo patirtis trūkinėja dėl mūsų negebėjimo jos vienyti pagal kalbos dėsnius.

Mums vis dažniau atrodo, kad kalbos dėsniai iš viso nėra.

Jėzuito Sirvydo pamokslo žodžiai lieka septynioliktame amžiuje ir išnyksta kartu su griūvančiais namais, kertamais medžiais, mirštančiais žmonėmis.

Malda galbūt yra pati didžiausia kalbos dėsnų saugykla.

Bet ji ne visiems atvira.

Užmiršus „Tėve mūsų“, galima melstis savo žodžiais.

Malda anapus kanono, malda savo žodžiais neturi laiko. Tęstinumo. Maldininko tapatybė be tęstinumo yra abejotina. Ją praryja nepasotinama eschatologinė atmintis. Tokios atminties iš viso tarytum nėra, ir malda turi pasitraukti iš svarbiausios vietos santykiuose su Dievu, turi ją užleisti paastrėjusiam Dievo suvokimui, – pavieniui ir be jokios tradicinės prasmės. Postmoderni malda kopijuoja kitas maldas, daugina jas, stiprina ir aštrina asmeninį dabarties pajautimą, tačiau naikina istorijos jausmą. Baigtinis istorijos laikas primena Dievą istorijoje. Mūsų tikėjime. Maldos klasiką griau-nanti šiandienės kalbos su Dievu sumaištis vis dėlto nėra užmiršusi escha-tologinės tradicijos, nes ji net akivaizdžiau nei tradicinė malda „Tėve mūsų“ primena Dievo karalystę kaip realią tikrovę. Anot Pauliaus, „ji yra Dievo galybė išgelbėti kiekvienam tikinčiajam“ (Rom 1,16). Dievo karalystė tėra Tikrovė, kuri įsiveržia iš anapus, anot Antano Rubšio, lyg „krizė žmogaus gyvenime ir visatos istorijoje“.

Paradoksalu, tačiau galbūt nieko ir nereikia, kad įkandin Kristaus ženg-tum aukštyn – į Dangų. Jo tikrovė ir anksčiau, ir dabar yra su *besimel-džiančiuoju*.

Bėgimu nuo amnezijos vadinčiau kryžių lankymą per Šeštines: šitaip tiki-masi atgaivinti kryžiaus kelio prasmę.

Ne visi praeiviai pasakytų šitos aikštės pavadinimą, bet juk jų atmintis ar žinios gali sušlubuoti ir kituose miesto šventoriuose. Pavyzdžiui, Simono Daukanto ar net Katedros aikštėje. Kartais galvon geriau įstringa šalimais esantys namai ir kavinės. Gal ne vienas sovietmečio studentas dar mena, kad pasimatymus skirdavo visai šalia – prie *Stuokynės* ar *Bačkos*. Vaikš-čiodavo po *Gorkynę*. Pusryčiaudavo *Blyninėje*. *Vaivoje*. Jau vėliau ne vienas (net ne vilnietis) užsimerkęs ateidavo į *Lokio* ar *Bočių* restoraną. *Aną* Se-namiestį su šypsena aprašė Jurgis Kunčinas, „prozos gaivalas“ ir talentin-giausias, anot Jūratės Sprindytės, lietuvių sensualistas. Senamiestį kaip jaunystės legendą prisimena ir kiti rašytojai, šiandien jau penkiasdešimt-mečiai – Eugenijus Ališanka, Edmondas Kelmickas, Aidas Marčėnas. Valen-tinas Sventickas, turėdamas galvoje turistų dėmesį nacionalinėms kultūros žvaigždėms, taikliai yra replikavęs: „<...> jeigu tarp restoranų verslo žmonių būtų Vilniaus žinovų patriotų, iš *Gorkynės* vardų mitologijos jie seniai būtų daug uždirbę.“

Tikra tiesa, kad laikai ir papročiai tebesikeičia. *Bačka*, kaip ir *Gorkynė*, pradingo, kaip ir *Aliumnatas*, *Antikvariatatas*, pagaliau – *Prezidentūra*, *Stik-liai*, *Rotušė*. Naujas simbolines Senamiesčio vietas ne prasčiau už vilniečius žino žymieji miesto svečiai. Juk, pavyzdžiui, JAV prezidentas Džordžas Bušas negali neprisiminti, kur jis *urbi et orbi* prisizadėjo ginti Lietuvą nuo jos priešų.

Prieš dvidešimt metų medijos ir sąjūdiečiai šią nuokalnę vadino *Haid parku*. Tie, kurie jau suskubo pabuvoti tikrajame *Hyde Parke*, gali įvertinti lietuviškojo modelio privalumus – kalvotą jo geoarchitektūrą. Plokščiadug-niui Londonui toli iki kalvomis kuproto Vilniaus. Dainuojanti revoliucija vil-niečius prie šitos, beje, ne aukščiausios, miesto kalvos sušaukdavo į viešas

meditacijas ir laisvės šūkių pratybas. Metaliniai megafonų ir radijo garsikalbių balsai išdžergždavo ilgai baimės slopintus, surūdijusius laisvės atodūsius. Jie būdavo ne tokie garsūs kaip prie Katedros ar Vingio parke, užtat įvairesni, su gulagų įvartytu kosuliu ir psichikos monstrų šnabždesiais. Kartą aš pats čia lyg aktorius Kęstutis Genys skaičiau poemos fragmentą, tiesa, ne savo tekstą: tai buvo ištrauka iš Levo Karsavino „Poemos apie mirtį“. Nežinau kuriam, tikriausiai ne man, bet Karsavinui, audringai plojo.

Žiemomis vaikai čia suranda kalnelių savo rogutėms, o kelios aukštesnės žemės keteros studentams gal primena „amfiteatrą“ – didelę laiptuotą auditoriją. Romos gladiatoriai čia tikrai nesigrūmė, tačiau žmonės ir jų augintiniai čia mėgsta rinktis ir net grumtis dėl vietos po miesto dangumi. Po to, kai ir Vyskupų (vėliau – Generalgubernatoriaus, Menininkų, JE Prezidento) sodas buvo užrakintas Senamiesčio šunims, jau šią aikštę kai kas vadina *šunparkiu*. Čia renkasi tie, kurie tingi eiti į Bernardinų sodą prie Vilnelės. Tiems, kurie tik mokosi surinkti savo augintinių ekskrementus, ši aikštė yra puiki švaros akademija.

Čia atitykina ant suoliuko pasnausti antikvariato globotinė – soti ir pasipūtusi katė; po krūmus landžioja kitos, ne tokios laimingos, tikros benamės. Sutiksi čia ir žvirblių, kai kada – kovarnių. Būna dienų, kai jie, o ne balandžiai, yra tikrieji aikštės šeiminkai, – pulkais aptupia liepų bei klevų šakas ir medžiai praeivių akyse apsidengia pilka ar net juoda laja.

Neprisimenu, kaip ši aikštė vadinosi sovietiniais laikais. Eidavau kaip per proskyną miške. Gal niekaip nesivadino. Jei užmiršau, tai nedaug, matyt, ir tereiškė tas jos vardas. Kaip ir iš vaikystėje išmoktos maldos daug ką, bet juk ne viską pamiršti. Beveik negali supainioti gatvių pervadinimų sekos: Nikolajaus, Mickevičiaus, Stalino, Lenino ar Gedimino prospektas. Tarp šių tikrinių vardų, atrodo, niekaip nesusijusių, driekiasi jų politinių kultūrinių vaizdų sąsaja.

Kalbos efektas, štai kas (kaip gal ir viskas) yra gatvių istorija.

Jis gana aiškiai nurodo, kokia – Gorkio ar Didžioji, Garelio ar Dominikonų – gatvė. Viešų istorinių miesto ženklų melas gali būti neįtikėtinai įžūlus, nes visada svarbus politikoje ir ideologijoje, tačiau juk patys pavadinimai mus įpareigoja kažką daugiau apie juos žinoti.

Apeiti juos kaip kryžius, namą, lauką, aikštę.

Ilgai ši erdvė, rodos, buvo bevardė. Daugelis ir šiandien tebemano, kad eina per visų miesto krikštytojų užmirštą vietą. Po 1990-ųjų, kai vėl buvo masiškai pervadinamos gatvės, Laimonas Noreika džiaugdavosi *laiku* senoms gatvėms pasiūlęs *naują* vardą. (Iki pat mirties aktorius buvo komisijoje, kuri rūpinosi, kad Vilniaus miesto aikštės ir gatvės vadintųsi tikraisiais vardais.) Kuris vardas yra tikrasis, ne visuomet aišku. Neprisimenu, ar Laimonas ką nors pasakojo apie *šitą* vietą, kurios nebuvo iki karo, tačiau visai galimas daiktas, kad jis ir dėl *jos* ištare: „Tegu bus čia *Konstantino Sirvydo aikštė*.“ Ar laiku ištare? Ar nebuvo pamiršęs, jog Rašytojų gatvė, kurioje glaudėsi Lietuvos rašytojų sąjungos būstinė, pervadinta Konstantino Sirvydo vardu? Ar to paties šviesuolio vardas dviejose Vilniaus vietose nesukelia painiavos? (Bent turistų galvose.) Noreika pats buvo šviesuolis, lietuviško žodžio meistras ir riteris; literatūros festivaliuose jis išpūdingai skaitė Daukantą, Baranauską, Maironį, Nėrį, Brazdžionį, Putiną, Širvį, Marcinkevičių

ir kitus lietuvių klasikus, ir jo paties vardu galėtų vadintis gatvė ar aikštė, tačiau sulaukti iš jo paaiškinimų dėl dviejų Sirvydo *viety* Vilniuje jau per vėlu.

Taigi *apeinu* jėzuito *Sirvydo aikštę*.

Norėčiau, kad po Šeštinių ji taptų man sava.

Sunku pasakyti, kuriame jos daikte – medyje, gėlėje, žolėje, akmenyje – kerojasi jėzuito siela, kurią jam pavyko apsaugoti nuo Velino. Čia nelikę namų, į kuriuos ir jis galbūt užeidavo, buvodavo, meldavosi. Nėra plytų, lentų, drobės, popieriaus, dažų, nėra nieko, ką galėčiau vadinti medžiaga, fiziškai pajaučiama jo pamokslų metafizika. Ji išnyko, ištirpo laiko tėkmėje, kaip supuvo bekojai, berankiai, votimis nuėję elgetų kūnai, jų mėlynės ir randai, gal ir daug *naudos* sielai padarę. *Punktus sakymų* mena gal ne vienas mūsų, bet kur jie, Sirvydo punktai, šioje vietoje? Kuris jų svarbesnis ar net svarbiausias? Gal ešafoto pašone buvusiame kvartale pritiktų apmąstyti dešimt skirtumų tarp Dievo ir žmogaus teismo? Gal velnio apsėdimas tikrai tegu vargina kiekvieno miestelėno kūną, kad iš gėdos ir nusižeminimo užgestų jo širdies *puika* ir tuštybė?

Klausiu savęs, ar daug kūno sopulių patyrė pats jėzuitas Sirvydas, kad šitaip drąsiai žiūrėjo visiems į akis ir kalbėjo apie puikybę kitų žmonių. Kalbos diskursas leidžia, bet kaip įvykdyti vidinį imperatyvą: nereikalauk iš kito, ko pats negali? Nežinau, kaip ir kuo Sirvydas mokėjo už savo sielos grožį. Galbūt žino Leonas Gineitis, Juozas Girdzijauskas, Albinas Jovaišas, Darius Kuolys ar kiti senosios mūsų raštijos ir kultūros tyrėjai. Tikimybė susitikti kai kuriuos jų šioje aikštėje – didelė. Kam iš namų, kam iš bibliotekos einant keliai čia, Sirvydo aikštėje, dažnai susikerta. Kaip susikerta ir jų nuomonės, jų asmeninis patyrimas kelionėje per istoriją. Žinau, nesusedomėję, nesureikšmino jie vieno iš daugelio jėzuito pamokslų, pasakoto prieš kelis šimtmečius trečiąjį Gavėnios sekmadienį. Nekankina jų postmodernus tikėjimo sindromas. Tokia tikėjimo paslaptis – mano rūpestis. Tikėti ar netikėti prisikėlusiu ir į Dangų nužengusiu Kristumi. Klausinėti ar ne, ko man pačiam reikia, kad įkandin žengčiau. Tai aš, pasišnekėjęs su savimi, abejoju, ar gali kas nors apsėsti vien tik mano kaulus, arba vien smegenis. Geriausiu atveju, galvoju, nieko ypatinga, tai tik mano kauluose susirango visokie, gal vaikystėje užsidirbti, sielos skauduliai ir laukia patogaus momento pratrūkti bjauriais pūliais. Taip Froidas aiškino vaikystėje įsigytų fobijų slėpynes daiktuose. Nesvarbu kas, bet laiko rankose virvelės, kuriomis kaulų sopuliai surišti su sielos skausmais.

Tokios virvelės, aišku, nepančioja man kojų, netrukdo nuo Gaono gatvės kilti Pilies gatvės link. Turistus galėčiau lengvai vilioti kviesdamas eiti įkandin į *Monmartrą* Vilniuje. Senesnę nei Užupio Respublika. Pro jau montuojamą, tik vasaromis atidaromą *Stiklių* alaus paviljoną, pro prekeivių suvenyrais palapines prieisiu ir apeisiu prie Šv. Paraskevijos cerkvės, visai Chodkevičių–Budrio rūmų pasienyje išsikūrusį paveikslų turgų. Jis – tikras *ready made (gatavų meno daiktų)*, – bent apytikriai išsiverskime šį jau beveik šimtmetį pasaulyje žinomą, bet lietuvių kalbai svetimą postmodernaus meno kūrinio apibrėžtį) kampas mano apeinamoje aikštėje. Sovietmečiu meno kritikai vartojo terminą „kičas“. Meno *pigiena*. Greitas darbas. Šiandien jis tebėra, tačiau nėra lengva atpažinti nuogą ir puoštis panūdusį karalių. Au-

toriai, arba jų įgaliotiniai siūlo pirkti, ką padarę: nuo fotorealizmo iki iliuzijų meno. Turguje galiu nusipirkti beveik kiekvieno šalimais tebestovinčio namo ar visos Pilies gatvės vaizdą, tačiau niekada neužtikau visos Konstantino Sirvydo aikštės piešinio. Ko jai trūksta, kad domintų tapytojus ir jų veikalų pirkėjus?

Gal aikštės vaizdų istorinės pradžios?

Viskuo kaltas aikštės atsitiktinumas? Namai, anksčiau pastatyti jos vietoje, tebeužstoja jos vaizdą?

Prieš šimtą metų piešėjų gal niekas neįsileisdavo į savo namų kiemus ar kambarius. O juk čia liko tik viena gatvių pusė. Pocesijų planuose, įdėtuose į Vlodo Drėmos veikalą „Dingęs Vilnius“, namas prie namo stovi tarp visų keturių kvartalų suformavusių gatvių. Į kiemus gal užklysdavo ne vien tik katės ir žiurkės, bet gal nestovėta čia Tado Daugirdo ar Petro Kalpoko molbertų. Tik Mstislavas Dobužinskis pakeliui iš Stiklių į Pilies gatvę pamatė ir paliko mums bent lėlę ant palangės, vieną kitą arką sienoje ar tarp namų.

Dailės klasika Vilniaus Senamiesčio *monmartre* neprekiaujama. Ak, tie menininkai; jie visaip, kaip tik gali, priešinasi tradicijai.

Šiandien – 2007-ųjų gegužės vidurys.

Po trijų dienų – Šeštinės. Kodėl? Bus sekmadienis. Anksčiau lietuviai jas pradėdavo švęsti ketvirtadienį. Vadinasi, šiandien.

Ankstus rytas.

Su šunim traukiu iš namų per aikštę. *Apeinu* ją. Gal nukeliausime net iki pat Sereikiškių. *Apeisime* jas. Jeigu magiškojo realizmo autorius ieškotų vietos, kur jis galėtų realistiškai pavaizduoti Kristaus žengimą į Dangų pas Tėvą, jis daug laimėtų pasirinkęs Sereikiškes. Tai puiki vieta paprastam stebuklui. Ten irgi reikia prisiminti Naująjį Testamentą, bet ten tai padaryti yra lengviau, ten jis teberašomas. Ne evangelistų, o *parašventųjų* plunksnomis. Iki dangaus jiems toli, bet kaip tik tai ir kalba (metonimiškai) apie jų gyvenimą čia, Žemėje, kaip apie gyvenimą Danguje. Akcentai sukeisti, Sirvydas jų nepripažintų, užtat tikėjimas yra kiekvieno jų praktika. Pranciškoniai tai žino. Jie žiūri pro Bernardinų bažnyčios langus, įstiklintus Lietuvos bajorų herbais, ir suvokia, kad postmodernus tikėjimas yra anapus spalvoto vitražo. Čia, kur Vilnelė ir tiltai per ją, medžiai ir krūmai, takai ir žolė, suoliukai ir šiukšlių dėžės, karuselės ir kiti atrakcionai. Čia, kur valgo ma, gerinama, mylima, pykstama, žaidžiama. Čia, kur daug tikrų kvapų, kur galima patikėti, kad esi tu, kuo esi.

Arsenijai patinka uostinėti žemę, grindinį, žolynus. Ji tikra kvapų archeologė. Šniukštinėja, kapsto, ieško. Niekada jai nepabosta kvapų enciklopedija. Jai visai nepatinka kai kurie kaimynai, ypa – ponios Reginos baltoji kalytė Čipa, ir jiedvi, jei ne lojimu, tai povyzomis ir žvilgsniais, kasdien man primena: *Ave vita, moriturus te salutat*. Rotveilerių laikysena panaši į gladiatorių: nenuspėjami, kai puola (deja, net vaikus), tvirti, kai ginasi ar nenori eiti, lyg koku nematomu inkaru prie grindinio po kojomis prikabinti.

Čia – Vilniaus Senamiestis, didelis ir gražus; aš su Arsenija tebeinu aplink vieną jo aikščių. *Čia* beveik antroji jo širdis, kadaise pradėjusi plakti kaip pirmoji parapijinė miesto bažnyčia. Istorinis jos šventorius. Per ilgus amžius nuo čia iki pat Aušros Vartų katalikai ir ortodoksai statėsi savo šventoves. Gyveno ir meldėsi žydai. Per Antrąjį pasaulinį čia jau buvo geto var-

tai, o karo pabaigoje krito bombos. Rusai lakūnai čia į kažką pataikė. Iš pradžių – į Vokiečių gatvę, į Didžiąją sinagogą, paskui – į namus beveik prie pat Šventųjų Jonų bažnyčios. Arba – atvirkščiai. Bet kuriuo atveju šitoji aikštė dusyk prasidėjo duobėse: iškastose pamatams ir išmuštose aviacinių bombų.

Konstantino Sirvydo laikais aikštės nebuvo. Pirmosios parapinės bažnyčios šventorius greitai buvo užstatytas: miestiečiams reikėjo ne tik mels-tis, bet ir gyventi. Po gaisrų namai būdavo atstatomi. Prieš šimtmetį jau seni dviaukščiai ir triaukščiai namai grūdosi palei keturias gatveles. Šiandien tarp dviejų iš jų namų iš viso nelikę. Šiaurinėje pusėje per stebuklą tebestovi Pacų rūmai. 1628 m. Šv. Jono gatvėje esantį pastatą įsigijo LDK raštininkas Steponas Kristupas Pacas. Vėlyvojo baroko Vilniuje puošmena, tiesa, nedaug kuo iš gatvės pusės ją primenantį. Deginta, plėšta, griauta, atstatyta. Ėjo per keleto LDK kanclerių rankas. Vėliau rūmai virto Rusų visuotinio susirinki-mo restoranu „Ruskij mir“, knygynu, paveikslų parduotuve, M. Antokolskio vynine. Glaudė lietuvių „Rūtos“ draugiją, „Švyturio“ bendrovę. Buvo miesto centriniu telegrafu ir paštu. Ryšininkų kultūros namais. Šiandien į juos jau kraustosi Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Lietuvoje.

Tik Vlodo Drėmos albume, tik senose nuotraukose ir dailininkų drobėse galiu pamatyti namo, kuriame gyvenu, dvynį, stovėjusį kitoje Gaono gatvės pusėje. Dabar triaukščio vietoje – automobilių stovėjimo aikštelė. Visa aikštė tėra griuvėsių, kuriuos po karo valė moksleiviai ir studentai, daug jų ir šian-dien tebegyvena, vieta. Ką valė, ką laidėjo. Užkasė, išlygino. Aviacinių bombų pėdsakų kaip ir nelikę. Medžiai, gėlių lysvės, balandžiai, kovarniai, žvirbliai. Katinas, tykantis ant vienos kojos striksintį, sužeistą sparną žeme velkantį balandį. Vaikai, važinėjantys riedlentėmis ir dviračiais. Rytdienos rokeriai ant raudonų ir geltonų motorolerių.

Galimas daiktas, kada nors čia vėl stovės namai: prie Stiklių dvaro gra-žiai šlietūsi nauji kunigaikščio Gedimino apartamentai ar kazino dvynys iš Las Vegaso.

Rašau – *graži* aikštė, nors ir *olialia* mergaitei, tarkim, pakviestai dirbti Vilniaus gide, ateitų į galvą, kad miesto grožio reklamai neužtenka akmeni-mis grįstų gatvelių ar takų iš cemento trinkelėlių, senų medžių ar aplinkinių namų fotografijomis alaus bokalus pridengusio baro, naujo fontano. Ar-chitektų ir miesto tvarkytojų akimis, pastarasis, matyt, turėtų būti svar-biausias aikštėje. Jis menkai teprimena miesto senovę, nebent tokia vadin-tume paskutinį sovietmečio Lietuvoje dešimtmetį. O juk visai šalia, Domi-nikonų gatve, tekėjo Vingrių upelis, vėliau tapęs nuotekų surinktuvu, pra-mintas Kačerga ir palaidotas, nes iš Vingrių šaltinių iki šitos vietos ir Val-dovų rūmų jau Sirvydo laikais buvo nutiesti mediniai vandentiekio vamz-džiai. Vaikams fontanas vis vien patinka. Jie neklauso tėvų ir lenda prie jo. Braidžioja ir maudosi. Iš žalvarinių vamzdžių trykšta čiuurkšlės ir vandens perteklius granito laiptais liejasi žemyn, į baseiną.

Kas yra ši *aikštė*, kai kiekviena žemės pėda Šventaragio slėnyje yra namų pamatų ženklas? Kodėl atstatome Valdovų rūmus, o šitų namų pamatų ir sienų akmenis išnešiojome per komunistines talkas ir pamiršome?

Negrindėme tais savo rieduliais šalia buvusios Pilies gatvės, parsivežėme jai grįsti tašytų juodų akmenų net iš (sugriauto) Karaliaučiaus.

Šiandien čia graži aikštė.

Netikėkite šiuo pasakojimo sakiniu. Jo negalima patvirtinti. Nors ir paneigti jį sunku.

Kas *gražiau*: namai ir žmonės, juose gyvenantys, ar tuščia erdvė, kai namus nugriauname ir apsigyvename kitur?

Nesu tikras, ar tai, ką pasakoju, vyksta *šiandien*.

Parašiau *šiandien*, nes jau pradėdame švęsti Šeštines, o turiu galvoje gegužės vidurį, tik ne 2007-ųjų, bet 1972-ųjų. Prieš trisdešimt penkerius metus. Aną pavasarį kaip visuomet paukščiai ieškojo gūžtoms sukti vietų, o aš bėgau iš namų. Buvau laimėjęs laiko loterijoje. Kasdien dyzeliniu traukiniu važinėjau tarp Kauno ir Vilniaus. Buvau aspirantas, arba, vartojant šiandienį žodį, doktorantas. Džiaugiausi savo nauju statusu. Nereikėjo eiti į darbą, dienas leidau savarankiškai pasirinkdamas ne tik vietą, kur būti – bibliotekoje ar namie, bet ir laiką, kada gulti ir keltis, skaityti ar rašyti. Atrodė, ir iš viso nedirbu. Gyvenu sau. Sovietmečiu taip galėjo gyventi nebent spekuliantai ir *bomžai*. Turį *laiko* žiūrėti. Spoksai į viską rūpesčių nepavilkotomis akimis ir matai pasaulį, kokio dirbdamas ir nepastebėtum. Man atrodė, kad žengiau dar vieną žingsnį išsilaisvindamas iš pelėkautų, kurių nepašykšti gyvenimas tiems, kas nori rašyti, o ne rugius sėti. Tėvas nesuprato mano norų gaišti laiką prie popierių. Filosofija? Literatūra? Kas jos tokios?

Knygos?

Knygų skaitymo apsėstas žmogus neturi laiko dirbti. Knygoms skaityti reikia išlošti laiko. Arba – jo pasivogti.

Vis dėlto knygas tėvas vertino, tačiau abejojo sūnaus pasirinktu gyvenimo keliu, jo suvokimo galiomis. Tikrino jas. *Pasakyk, kodėl aš jau nebenoriu, kad kas sugrąžintų man žemę?* – kartą, jau brežneviniais metais, paklausė jis manęs. Beveik apstulbau: *jis* nebenori *arti* savo žemės? Nebenori *sėti*? Nebenori *kirsti* rugių? Tas, kurio vyresnis brolis ir sesuo prieš Pirmąjį pasaulinį dėl žemės išvažiavo į Ameriką, tas, kuris kartu su jaunesniu broliu Antanu eiguliaudami slapčiomis kirto ir pardavinėjo dvaro miško medžius, kad tik nusipirktų šitą žemę? Tas, kuris nesuprato, kodėl žemę iš jo *atėmė* ir atidavė *kolchozui*?

Tačiau tai tikrai buvo tas pats žmogus. Penkiasdešimt metų jis buvo nuėjęs *savo* žeme.

Ar tik tėvas įkandin sūnaus nepatikėjo – jau ne pagal Marksą, o pagal Chruščiovą – komunizmo sapnais? Gal juokais panoro sūnui pritarti? Juk aš pats tokius sapnus tada norėjau sapnuoti, vis iš naujo skaičiau „Kapitalą“, „Vokiečių ideologiją“ ir „Materializmą ir empiriokriticizmą“.

Ką atsakyti?

Be tikėjimo, kad net politikų išprievartautoje, surusintoje socializmo filosofijoje esti nekaltos išminties, neturėjau jokių kitų paaiškinimų, todėl atsakiau itin miglotai: „Žemė yra žemė.“

Ne tik žemės klausimas rūpėjo tėvui. Jis dusyk buvo našlys ir norėjo suprasti, kodėl Dievas, prisakęs vyrui turėti tik vieną žmoną, pasišaukia jo abi žmonas pas save.

Ar tai pagal Dievo įsakymą? – klausė jis.

Dievas mano lūpomis neskubėjo jam paaiškinti.

Tėvas nesuprato, kodėl man rūpi ne inžinieriauti, o filosofuoti. *Kol yra kareivių, kam tos tavo knygos? Gyvenimą Lietuvoje sutvarkė rusų kareiviai, mat'peremat', tokia jų klyno filosofija.* Nesuprato, kur dingo ne tik valdžios žmonių, bet ir artimiausio kaimyno sąžinė. *Jis* (pavardė, kaip šiandien įprasta rašyti laikraščiuose, man žinoma) *pavagia kolchozo karvę, o į kalėjimą turiu sėsti aš?*

Tėvas buvo nemokytas, bet logiškas: kam penkerius metus studijuoti inžineriją, kad paskui išmestum, kaip nereikalingą, inžinieriaus diplomą? *Ar už tai tau daugiau mokės?* Ne tik tėvas to nesuprato. Studijų kolegos gal irgi sakė, kad esu karjeristas. Be abejonės, jie negalėjo nežinoti, jog anais laikais karjerą galėjo daryti ir inžinierius. Gal net paprasčiau ir greičiau, jei tik jis galėjo ją daryti ir norėjo jos. Karjeros pamatu, deja, buvo ne tiek profesiniai, kiek partiniai jo reikalai ar kompetencijos. Profesiniai mano reikalai pradžioje buvo lygūs nuliui, o partijai nepriklausiau, ir greitai išaiškėjo, kad tikriausiai ir negalėsiu jai priklausyti. Ir gilesni interesai kišo koją. Interesai liko anapus filosofijos – literatūroje. Liko vien formali ir laikina filosofijos dėstytojo toga. Ji pridengė ir tai, ką aš pats veikia supratau: neturėjau gebėjimų akademiškai filosofuoti, ypač – pagal marksizmo–leninizmo kanoną. Scholastinis jo pobūdis reikalavo būtinai remtis tik tam tikrais tekstais ir vienareikšmiu jų turiniu. Citatomis, autoritetais, formaliąja logika ir ideologija grindžiamas mąstymas man netapo profesija. Negalėjau (ir nenorėjau) įsiminti abėcėlinių tekstų, žongliuoti jų citatomis ir autorių vardais. Traukė ne kuri nors filosofinė sistema, o tik prigimtiniai jos klausimai. Vis kapsčiau *prefilosofijos* soduose, užmiršdavau, ką būdavau perskaitęs ir beveik supratęs, vis sugrįždavau prie tų pačių Platono ir Sokrato dialogų. Atrodo, daugiau man nieko ir nereikėjo. Mintyse jau pritardavau tėvui: filosofijos nereikalingos, nes jų nėra, – jos gimė ir mirė Platono akademijoje.

Anos filosofijos jau neįmanoma išmokti, o šiandienė yra velnio apsėstas protas. Velino ir sielos flirtas. Jis turi būti nutrauktas, kad pamatytume kopėčias į Dangų. *Prefilosofija* palieka vietos tikėjimui, klasikinė filosofija – nebūtinai. Labai dažnai ji išmeta Dievą kartu su savo kūdikystės žaislais. „Dievas mirė“, – sako ji, ir Sirvydo Velinas, tai girdėdamas, turbūt linksmai kikeną. „Dievas yra Omega“, – sako Teijaras de Šardenas ir jam pritartų net technokratai

Vis dėlto tai, tegu beviltiška ir beprasmiška, traukė mane lyg magnetas geležėlę.

Panašus magnetas (ne tik perkeltine, bet ir tiesiogine prasme) man buvo inžinerinės elektros studijos. Negalėčiau aiškiai apibrėžti, kas sieja fizikinius ir mentalinius reiškinius, bet tokias sąsajas juntū ne aš vienas.

Galbūt ir vienu, ir kitu atveju randasi iracionalūs, bet mąstymui kažkodėl reikalingi mūsų gyvenimo pamatai.

Ko aš nematau, to ir nesuprasiu; kai pasižiūriu, atrodo, kad tos elektros ir nėra, bet ji pravers gyvenime, pasakė tėvas, kai monteriai nuplėšė nuo laikraščių apklijuotos virtuvės sienos mano išvedžiotus raudonus laidus, parsineštus iš Dirvonų malūno griuvėsių. Tėvas tik iš dalies buvo teisus: elektrą galima pamatyti. Monteriai tvarkingai kalė prie sienų baltą porceliano izoliatorių, panašius į buteliukų iš vaistinės kaklelius, ir pynė tarp jų į virvutes panašius elektros laidus. Vietoje mano sukonstruotos vėjo di-

namos tik retsykais įkaitinamos silpnos automobilinės lemputės šviesos virtuvę užliejo balta stipri, gal net *šimto vaty*, šviesa. Sovietai jau porą dešimtmečių valdė Jerubiškius, ir pagaliau į mano kaimą plūstelėjo tai, ko bestigo iki tikro komunizmo: *elektra*. Ji tekėjo per laukus be ežiaženklių aliuminiais laidais, nutiestais jau net ne ant medinių, bet gelžbetoninių kryžių. Galinga, tegu ir sovietinė, tai ne manoji, žaislinė. Elektros kaip elementariųjų dalelių „judėjimo“ ne tik tėvas, bet ir aš negalėjau įžiūrėti. Gilaus matymo atžvilgiu jos tarsi ir iš viso nėra.

Filosofijos, arba *prefilosofijos*, kurios šiandien taip pat nėra, ieškojau Vilniaus bibliotekose. Anuo metu daugiausia čia buvo valdiškos, tai yra marksistinės. Lenininės. Stalininės. Papildomai – meškauskinės, tai yra iš čia pat, Vilniaus universiteto. Tačiau *šalia* jos, *anapus* jos ir net joje pačioje galėjai sutikti piligrimų, klausinėjančių kelio į senovinę Platono akademiją. Tik sveikinkis su jais. Nesijaučiau vienišas. Bibliotekose sutikdavau bendraamžių ir vyresnių. Leonidas Jacinevičius vartė Hėgelio „Estetikos paskaitas“. Ramūnas Klimas kartojo man, ką išgirdęs iš Arvydo Šliogerio būties išvalgų. Jonas Mikelinskas pats su savimi, o Bronius Radzevičius su Juozu Daukinčiu ginčijosi dėl laisvės gyventi ar mirti. Jonas Repšys įtikinėjo mane, kad po keliolikos metų *egzistencializmas* taps oficialia Tarybų Sąjungos filosofija. Ne tik mane gal įtikindavo. Smagu būdavo išgirsti, ko niekas nedrįsdavo ištarti balsu. Asmeninė nuojauta ne tik žadindavo mintį, bet ir pastūmėdavo nelaukta kryptimi. Štai retas kuris anuometinių intelektualų Lietuvoje atsiversdavo į lietuvių kalbą jau išverstą Žano Polio Sartro knygą „Žodžiai“, tačiau jaunas fotografas Antanas Sutkus šešiasdešimtmetį knygos autorių ir jo žmoną Simoną nusekė iki Neringos, iki Nidos kopų, kad čia nufotografuotų kadru šio filosofo šimtmečiui.

Aš pats kurį laiką ieškojau *technikos* filosofijos, nes vyliausi ją giliau nei kiti suprasti.

Atrodė, kad ji vienintelė, kurią galima patikrinti. Panašiai, kaip (pa)tikrinamas sukonstruotas generatorius ar kosminis laivas.

Sklido kalbos, jog, kol Jurijus Gagarinas ir pakilo, ir nusileido, žuvo ne vienas nežinomas sovietų kosmonautas.

„Tikrinimas“ užtruko.

Nei technikos, nei kitokia filosofija nebuvo mano paties mąstymas, vėl tik vagiliau visokią, dažniausiai visų primirštą, filosofiją – kaip griūvančiame pastate išvedžiotus, bet jau niekur ir niekam elektros netiekiančius laidus. Tai aš, grįždamas iš mokyklos pakeliui nirtulingai plėšikavau caro laikais statytame ir griūti pradėjusiame Dirvonų garo malūne. Ant jo mūrinių sienų instaliaciniuose Bergmano vamzdeliuose raizgėsi daugybė tik man labai reikalingų spalvotų elektros laidų. Raudonų, juodų, mėlynų ir geltonų. Niekur, net mokyklos fizikos kabinete, nebuvau matęs tokių gražių vielų. Iš jų susimontavau vėjo jėgainės tinklus tėvų vienkiemyje.

Kasdienė kelionė į bibliotekas prasidėdavo knygos skaitymu dyzeliniame traukinyje. Jis važiuodavo vos valandą dvidešimt minučių ir nedaug tesuskubdavau perskaityti.

Patikdavo nuo geležinkelio stoties pro Aušros Vartus bėgti žemyn Gorkio gatve iki blyninės pusryčiauti arba tiesiai į universitetą. *Tiesiai* – trum-

pindavau kelią negrįstu akmenimis taku per aikštę, kurioje, be keliolikos medžių ir krūmų, beveik nieko nebuvo.

Sakau „beveik“, nes joje stovėjo praeiviams reikalinga būdelė.

Viešasis tualetas – ryškiausias sovietmečio architektų *bezpredelas*. Pirmoji postmodernaus mąstymo kregždė. Kaip ir gotikinės *arkos*, kuriomis chruščiovinės gyvenamųjų namų dėžutės būdavo sujungiamos su vaikų darželiais ar mokyklomis. Postmodernizmui nė motais geležinė uždanga, kuria Europa tarytum buvo padalyta į Rytų ir Vakarų zonas.

Gelsvas vienaukštis tualetu mūriukas, du juodi kaminėliai ir tiek pat fligelių medinėmis žaliai nudažytomis durimis ir didelėmis juodomis raišėmis *V* ir *M* – lietuviškai suprantantiems, *M* ir *Ž* – rusams ir internacionalistams stovėjo dykvietės pakraštyje. Šalia jo – belangė pilka siena, Pacų rūmų, tada vadintų Ryšininkų kultūros namais, pietvakarių fasadas. Pro praviras tualetu duris sklido nosį riečiantis chlorkalkių ir kitoks prastai prižiūrimos išvietės kvapas. Taip pat gal postmodernus. *Pist Christ*. „Kristus šlapime.“ Juk viskas, ką suvartojame, pavirsta atliekomis. Juk kiekvienas jau stovime ne tik prie kultūros, bet ir prie jos atliekų kalno. Skubomis lipti aukštyrą ar jau tik stovėti, štai koks asmeninis klausimas.

Aną dieną būčiau nesustojęs, nebuvo jokio prigimto reikalo lipti pro pravirų durų plyšį, kad susirasčiau juodą skylę tarp *chujų*, *pizdų* ar kitų, kalbos mokytojų vadinamų vulgariais, žodžių ir juos paaiškinančių piešinių ant sienų. Jau lenkiau *WC* iš pietų pusės, užuosdamas tai, ką vėjas nešiojo po visą skverą, kai pro *V (M)* duris išlindo pusamžis vyras, vilkintis tamsiu, beveik juodu lietpalčiu, nešinas lazda ir portfeliu. Šisai buvo senas, rudos odos, išsipūtęs nuo sudėtų į jį daiktų. Jeigu tai – vienas *bomžų*, kuriuos dažnai čia matydavau ieškančius tuščių butelių, jų portfelyje galėjo tilpti daug. Jeigu tai – buhalteris, portfelyje jis nešėsi visų metų finansinius įmonės popierius.

Tuoju supratau, kad suklydau šitaip pagalvojęs.

Jis pasiguldė lazda ant tako, pritūpė, pražiodė portfelį, iš kurio ištraukė dėžutę ir kelis maišiokus, juos pasidėjo šalia.

Kai atsistojo, rankose laikė daiktą, panašų į didelį senovinį fotoaparata. Jo juodus šonus ištempė lyg dumplės ir įtvėrė į geltonų lentelių rėmą. Ne iš karto supratau, kad tai, ką palaikiau senoviniu fotoaparatu, buvo galbūt portatyvi lesykla. Pritaisęs ją prie lazdos ir įsmeigęs į žemę, vyriškis vėl atsistojo ant tako.

Virš mano galvos aptemo. Ant tako priešais vyriškį nusileido keliasdešimt balandžių. Keliskart tiek jų suko ratus virš jo galvos. Neišvaizdūs ir panašūs, dažniausiai – pilkai melsvi, vos vienas kitas buvo puošnesnis – margas ar net baltas.

Tai, ką mačiau, priminė cirkininko triuką.

Iš nuostabos išsižiojau ir užmiršau, kur einu.

Balandžiai puotavo. Vyras juos vaišino. Vieni jų tipinėjo aplink jį ant tako, kiti leidosi ir kilo, nesipešdami lyg kokie žvirbliai prie *McDonalds'o*, bet paeiliui lesdami nuo dešinės rankos delno tai, ką žmogus, lyg fokusininkas, kaire ranka be paliovos traukė iš netuštėjančių savo maišiokų ir vis dėjo į delną. Subliūškęs senas portfelis gulėjo prie kojų. Karveliai mano akyse

susiliejo į virpantį, viršum medžių viršūnių išdrykusį žvakės liepsnos formos debesį. Šis keitė ne tik kontūrus, bet ir vietą, kartais beveik slėpė nuo manęs *lesintoją*: mačiau tai jo galvą, tai dešinę ranką, tai vien jos delną. Tačiau man ir nereikėjo jo matyti. Galėjau net užsimerkti, vis tiek žinojau: tasai *bomžas* buvo panašus į katekizmo knygelėse piešiamą Dievą – Šventąją Dvasią.

Tamsi karvelių sparnų liepsna tirpdė juodąjį lietpaltį lyg žvakę, kurią kažkas pastatė vidury aikštės. Atsimerkiau, bet jau nebemačiau, nei kada vyro plaštaka ištuštėja, nei kada vyras pasemia iš maišelio trupinių ar grūdų saują. Senovinį fotoaparataž primenantį lesykla tebekėpsojo ant žemę įsmeigtos lazdos.

Paukščių daugėjo, jų buvo pilni medžiai ir visa aikštė, jų tumulas, lyg bičių spiečius, susimetė ant to lesintojo, ir aš, išsigandęs, kad jam atsitiks kažkas bloga, pasileidau pakrūmėmis tekinas žemyn. Juk ir taip vėlavau į skaityklą.

Gal tas reginys man buvo iškilęs tik vaizduotėje, nes jis, vos tik aš atsidūriau gatvėje, išnyko. Kai ties *Bačka* pasižiūrėjau per petį. Nei balandžių debesio, nei vyro juodu lietpalčiu prie WC. Aikštė buvo tuštutėlė, anapus medžių ir krūmų mačiau tualetu stogą ir jo kaminėlius.

Netrenkė jokiais aštriais kvapais, o akis badžiusios didelės raidės V ir M ant būdelės durų atrodė lyg ne itin vykęs pokštas su mano monograma.

Gal man tik pasivaideno, pagalvojau, tasai karvelininkas.

Visą dieną Mokslų akademijos bibliotekoje skaičiau dvidešimto amžiaus technokratijos apaštalo Makso Vėberio knygą. Joje autorius įrodinėjo, kad tik žmonės, kurie žino ar išmano, kaip veikia technika bei naujosios technologijos, gali būti politikai ir laimėti ateities loterijoje. Vėberis, kaip ir mano tėvas, nesuprato, kas yra filosofija, bent jau tokia, kuri buvo žinoma nuo Lao Tse ar Sokrato laikų. Jis skelbė nuosprendį humanitarams, transcendencijos trupiniais maitinantiems patiklius skaitytojus. Technikos revoliucija ieškojo savo riterių. Garo mašinos, traukiniai, vidaus degimo varikliai, elektros stotys, telefonai, aeroplanai ir panašūs daiktai įkvėpė Leniną gvieštis humanitarinės valdžios. Daryti socialinį eksperimentą. Meluočiau, jei sakyčiau, kad visai nepatikėjau jo sėkme. Buvau uolus Vėberio skaitytojas ir Dostojevskio vaikelio mirties priešininkas. Tereikėjo tuos du keistus dalykus sudėti į vieną daiktą ir išspręsti.

Į geležinkelio stotį iš bibliotekos grįžau kitu keliu. „Žuvėdroje“ išgėriau kavos ir per kiemus išlindau į Komjaunimo gatvę. Eidamas ja, dariau lankstą, bet į peroną suspėjau – dyzelio „Vilnius–Kaunas“ durys jau buvo pravertos.

Valandą ir dvidešimt minučių Vėberio knygos konspektą varčiau dyzelyje. Vis bandžiau suprasti, kodėl nė neprasidėjusi sužlugo technokratinė revoliucija, kodėl inžinieriai taip ir nesukilo, Amerikoje ir visame pasaulyje nusileido buhalteriams bei politikams. Išlipęs iš traukinio Kaune pajutau, kad miestas kitoks negu ryte, tik nesupratau kodėl? Lenino prospekte ties autobusų stotimi vienas prie kito stovėjo keli troleibusai. Taip atsitikdavo tik tada, kai jiems nutrūkdavo elektros energijos tiekimas. Patraukiau, kaip ir kiti, pėsčiomis. Mus lenkė tik autobusai. Ties viešbučiu „Baltija“ jau buvo akivaizdu, kad mieste vyksta kažkas neįprasta. Daugėjo praeivių. Tokiu metu jų tiek niekada nebūdavo. Pamačiau milicininkus ties sankryža su

Kęstučio gatve, paskui – su Laisvės alėja. Joje iki pat Soboro būriavosi žmonės.

Šūksmais ir gestu milicininkas draudė man įsukti į Laisvės alėją. Jo antrininkų buvo ne tik prie šaligatvių, bet ir namų tarpuvartėse. Priešais dunksojo caro laikais statyto Soboro bokštas, kairėje stiebėsi moderno stiliaus tretieji Politechnikos instituto rūmai, dešinėje stūksojo aukšta mūrinė tvora, anapus jos – dar vienas moderno stiliaus namas, saugumiečių ir milicininkų tvirtovė.

Praeiviai, kuriuos mačiau, elgėsi neįprastai: ėjo lėtai, arba labai skubėjo. Kažkur, man nematomoje vietoje, gal anapus Soboro, pagalvojau, yra labai daug žmonių. Prisiminiau, kaip miestas laidojo Kazimierą Baršauską: laidotuvininkų procesija nutįso nuo Karo muziejaus iki Petrašiūnų kapinių.

Didžiausią minią buvau matęs per sovietinio karvedžio Semiono Budiono laidotuves Maskvoje. Ji atsitiktinai pagavo gatvėje ir nusinešė – tolyn nuo man reikalingos Lenino bibliotekos. Buvau visiškai bejėgis keisti judėjimo kryptį. Portfelis, kurį spaudžiau prie krūtinės, kiekvieną akimirką galėjo atsiskirti nuo manęs ir keliauti sau vienas. Dusau nuo mane stumiančių kūnų, kietos alkūnės badė šonus, mindžiojo kojas. Daugybinis minios kūnas su daugybe veidų, kojų, rankų mane leisgvyį paleido tik po poros valandų.

Nepaklūsęs milicininkui, perbėgau gatvę, įlindau tarp stoviniuojančių ant šaligatvio jaunų vyrų, matyt, studentų, ir vieną jų pašnekiniau:

- Kas čia atsitiko?
- Prie *muzikinio* susidegino vyras.
- Susidegino? Pats?
- Taip. *Pasidegėlis*.

Kai tebebuvau moksleivis, iš gaisravietės nešiau apdegusį negyvėlį. Niekada nepamiršiu jo kūno kvapo. Gal ir Pilėnus, kurių istorikai tebeieško, net po šimtmečių galėtume užuosti. Pajausti ne tik kūną, bet ir sielą.

- Kas jis toks? Tasai *pasidegėlis*?

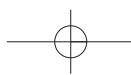
Studentas neatsakė. Jeigu būčiau išgirdęs, kad jis vilkėjo juodu lietpalčiu ir nešėsi portfelį, išpampusį nuo maišiokų su lesalu balandžiams, būčiau pagalvojęs, kad tebesu Vilniuje, kur aikštėse rodomi cirko triukai: žongliuojama ugnimi, iš rankovės traukiami šimtai balandžių.

Nuo Soboro pasukau į dešinę, nusprendžiau nesiginčyti su milicininkais, grįžti namo Donelaičio gatve, kurioje aš ir gyvenau. Ja važiavo vienas kitas automobilis. Žmonės kažkodėl ėjo ne tik šaligatviu, bet ir gatve, vertė lengvasias mašinas ir troleibusus stabčioti.

Ties Istorijos muziejumi berniukas, turbūt darželinukas, ginčijosi su šviešiaplauke mama: jis nenorėjo eiti, prašė leisti pažaisti tanke, stovinčiame čia pat, prie bronzinio liūto.

Maironio, Liepos 21-osios, Tolstojaus bei Ožeškienės gatvėse praeivių buvo daugiau negu įprasta. Jie traukė Laisvės alėjos link ir, kaip ir prie Soboro, juos stabdė milicija.

Į galvą lindo ta pati paika mintis. Tai, ką mačiau Vilniuje, galėjo atsitikti ir Kaune. Gal čia atvažiavo ir susidegino tas Karvelių Lesintojas, pagalvojau. Jį mačiau anksti ryte. Dyzelis iš Vilniaus į Kauną eina vos valandą dvidešimt. Jis galėjo atvažiuoti. Turėjo tam visą dieną, kol aš lindėjau bibliotekoje prie savo filosofijų.

Juk ir tos aikštės panašios. Abi – sunaikinti kultūros paminklai. Tiesa, Kauno muzikinis teatras stovi ne Senamiestyje, o jau anapus gynybinės miesto sienos, XIX amžiaus vidury uždarytų kapinių vietoje. Vakaraus ten su dukra Lina ne sykį žiūrėjome į žvaigždes. Mokėmės atpažinti ryškiausias jų toje baugokoje ir klaidžioje nakties dangaus erdvėje.

Ak, štai kas dar panašu: Muzikinio teatro aikštę ar sodą nuo Laisvės alėjos skiria sovietinis mūrinis rūsys – viešasis tualetas.

Tamsus Vilniaus balandžių debesis suplazdėjo virš mano galvos.

Nesąmonė. Juk aš nežinau, kas jis, tas *pasidegėlis*.

Kuda?

Nel'zia.

Nekuda tam idti.

Milžiniškas daugybinis žmonių kūnas judėjo ir stovėjo vietoje.

Ties filharmonija paverstais Lietuvos Respublikos teisingumo rūmais milicininkų ir draugovininkų buvo daugiau, negu prie Jaunimo kavinės Liepos 21-osios gatvėje.

Ne-kuda.

At-gal.

Kai įžengiau pro duris, žmona apsiverkė iš džiaugsmo. Ji labai nerimavo klausydama, kas dedasi gatvėje, o žinojo ne daugiau už mane. Kas galėjo man atsitikti? Nesupratau jos nuojautų. Muzikinio teatro sodelio artuma ją ir šešiametę dukrą buvo išgąsdinusi.

Aš papasakojau apie Karvelių Lesintoją Vilniaus aikštėje.

Ne, ne, skubėjo man paaiškinti, jis – kaunietis, iš Vilijampolės, mokinys, šneka, kad *hipis*, blaškė mano spėjimus žmona. Sako, jau užsiliepsnojęs, jis sušuko: „Laisvę – Lietuvai.“

Žmona kai ką sužinojo iš artimiausių kaimynų, žydų šeimos, su kuria dalijomės virtuve ir kitais bendro buto patogumais. Žydai gal greičiau nei lietuviai viską pasaulyje išgirsta ir supranta.

Užkūriau Tulos meistrų *arbūzą*, spindintį lyg mėnulio pilnatis *samovarą*. Jį man vieną naktį dovanų atnešė išgerti mėgstantis mokslinio ateizmo dėstytojas Viktoras Dausa. Įtariau, kad jis ne šiaip sau lanko mano namus. Ne laiku, kažkokiomis mįslingomis progomis. Pamalonintas viena kita tau-rele kiurksodavo fotelyje, pasakodavo valdžios kuluarų naujienas, komjau-nuoliškos jaunystės nuotykius, girdavosi pažintimis *cėka* ir *kagėbė*. Ne tik girdavosi. Tikrai kai ką pažinojo. Apyryčiais, įprašytas važiuoti namo, nieka-da nekviesdavo taksi. Paskambindavo ir tokiu metu niekada nemiegantiems milicijos ar saugumo budintiesiems ir pareikalaudavo automobilio *Didžiojo tėvynės karo veteranui*. Jo klausė. Po kelių minučių gatvėje ties namo durimis sustodavo *volga* arba *gazikas*. Buvau tikras, kad ir virdulį vidunaktį jis atvežė personaliniu automobiliu. Neišmečiau dovanos. Išardžiau ją, ką galė-jau nusukti, nusukau, nušveičiau kiekvieną įtartinę varžtelį, apžiūrėjęs vėl prisukau. Nusipirkau medžio anglies. Pirmą sykį jį užkūręs, įkaitinau lyg kalvis kalamą geležį žaizdre. Jeigu tame daikte ir buvo sumontuota kas nereikalingo arbatai virti, jeigu jame slėpėsi tikra ar netikra *blakė*, ji turėjo sudegti.

Arbatai *samovare* užplikyti prireikdavo laiko, bet pati ceremonija raminda-vo, padėdavo susikaupti, pagalvoti.

Ir tą pavasario vakarą pašnairavau į žvilgantį arbūzą, patrankiau pagaliu jam per šonus, iškračiau iš vidurių pelenus, priskaldžiau pušinių šakalių ir atsinešiau anglių.

Užsiplikėme su žmona arbatos *Bodrost'*, pačios geriausios, kokios tuomet galėjome rasti ir nusipirkti ne tik Kaune ar Vilniuje, bet ir Maskvoje.

Kas dabar bus?

Tai – žmona.

Apie ką tu?

Beveik vaikas. Kas bus jo tėvams? Juk jis tikriausiai turi ir brolių ar seserų.

Žmona teisi. Nelauk nieko gero, kai ant kojų sukelti ir milicija, ir saugumas.

Ir pas mane gali užsukti įkaušęs ateizmo dėstytojas. Pasėdėti prie *samovaro*, pasišnekėti, pasvarstyti, ar Lietuva turės savo kardinolą.

Man jau atrodė, kad tasai sodelis – visur. Vilniuje, dyzeliniame traukinyje, Donelaičio gatvėje, name, laiptinėje, virtuvėje.

Naktį pabudau nuo šūvių. Ne, gal ne nuo šaudymo, tik čia pat, už lango, kažkas sproginėjo. Surinkau „02“. Žinome, vos išgirdęs adresą, pasakė budintis pareigūnas, dega filharmonijos stogas. Padėjau ragelį. Negalėjau suprasti: juk tasai stogas – skardinis, gal net varinis, kaip jis gali degti?

Pro langą jokios gaisro pašvaistės nemačiau. Buvo vėl tylu. Gatve nevažiavo joks automobilis ar troleibusas. Prisiminiau, kaip padėjau vyrams nešti sudegėlį iš pelenais ir nuodėguliais virtusio medinio namo. Kūnas buvo sunkus. Neštuvus atstojų lovatiesė. Aš laikiau ją prie kojų, Edmundas iš devintos klasės įsikibo ties galva. Trečiam nešėjui lyg ir nebuvo kaip mudviem padėti. Pagal Sirvydą ugnimi nukankinto, apdegusio kūno nužeminta (ar nusižeminusi) siela tikrai gali pakilti lyg Dievo pašto karvelis.

Eisiu pažiūrėti, gal iš tikrųjų dega, vėl lipau iš lovos. O jei tai mūsų namo stogas sproginėja?

Gal išprotėjai? Neleisiu, įsikibo į alkūnę žmona. Palik ramybėje to hipio sielą.

Iš tikrųjų. Ji gal jau Danguje.

Ar gali žmogaus kūnas, nebaigęs degti ir nepavirtęs dūmais, lyg Kristus pakilti į Dangų?

Kas sergsti mano kūną? Kas neleidžia jam sudegti ar kitaip suvargti, kad tapčiau lengvas lyg karvelis?

Vėl užmigęs, sapnavau metafizinę aikštę Vilniuje. Ėjau per ją. Viduryje, iš kur jau matyti Chodkevičių rūmai, gunktelėjęs į pečius vyras kažką fotografavo: stovėjo prie geltono trikojo, galvą ir fotoaparata apgaubęs juoda skepeta, o objektyvo akis žvilgsėjo man priešais. Aplink neskraidė paukščiai, vyras nieko nelesino, jis tikrai fotografavo, matyt, mane, einantį jo aparato link.

Nefotografuok, surikau tam žmogui, panašiam gal į Janą Bulhaką, kurio autoportretą su fotoaparatu buvau bibliotekoje užtikęs, kam tau aš, juk čia negyvenu. Esu filosofijos aspirantas. Skaitau Marksą, Vėberį ir kitus. Kam tau aš?..

Man suskaudo akis nuo tiesiai priešais mane blykstelėjusios ugnies. Laimė, tuojau ėmė sklisti dūmai.

Einu iš geležinkelio stoties į biblioteką, pasiaiškinau, lyg būčiau tam Janui Bulhakui kuo kaltas, ir labai noriu į tualetą.

Čia jo nėra, vyras nusimetė nuo galvos juodą skepetą ir pasižiūrėjo į mane. Neįsiminiau veido, tačiau pabudęs kažkodėl norėjau sakyti: mačiau aktorių Algimantą Voščiką. Menkai jį tepažinojau. Tikriausiai buvo 1958-ieji, kai visa mokykla važiavo į Kauną žiūrėti spektaklio „Herkus Mantas“. Vėliau, man jau studijuojant, teatras pats atvažiavo gastrolių į Eržvilką, kur aktorius, padėjęs naktį kolegoms sunkvežimiu parsivežti alaus, kaip liudija Antanas Žekas, visam gyvenimui buvo pramintas *Tata*. Tėvu, kuris moka pasirūpinti vaikais. (Sutapimas: šiandien Lietuvoje esama ir daugiau žmonių, vadinamų *Tatos* pravarde. Eržvilke gimusi Voščiko pravardė nebuvo tautinio atgimimo simbolinis ženklas.)

Tokį aktorių ir mačiau: spindinčiomis akimis, ilgais plaukais, juoda barzda, aukštai pakeltais antakiais, stotingą, vilkintį prūsų karžygio drabužiais, dešine ranka gnaužiantį kardą. Tautos tėvą, besirūpinantį jos vaikais.

Niekada *jo* čia nebuvo, vėl tvirtino Voščikas-Mantas, juk čia – šventa vieta.

Leisk pastovėti po vienu tų medžių, paprašiau. Pailsėsiu ir eisiu.

Negalima, tu išbaidysi man balandžius. Jų ir taip kasdien mažėja. Juos sukviečiu į šią aikštę, kad pamaitinčiau ir padrąsinčiau kilti aukštyn.

Leisk padėti tau. Aš moku. Aš juk gimęs ir augęs prie Balandine vadinamo miško.

Gerai, imk maišelį ir maitink. Nesinešk *jo* į biblioteką.

Voščikas-Mantas pamėtėjo man maišioką lesalo.

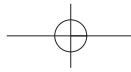
Atrišau jį ir, įkišęs ranką, rengiausi iškelti ją ir lesintojo poza laukti alkanų karvelių. Dieve, mano pirštai aplipo kažkuo gličiu. Maišioke nebuvo jokių trupinių ar grūdų. Ištraukęs ranką, iš kvapo supratau, kad maišelyje – paukščių mėšlas. Skystas, šiltas, dvokiantis. Galbūt lesalas yra giliau? Nušluostęs pirštus ir plaštaką į prasikalusią žolę, ištraukiau antrą saują. To paukščių šūdo. Paskui jau negalėjau liautis: traukiau iš maišo vis naują balandžių mėšlo porciją, vis valiausi ranką į žolę, akmenis, suoliukus, maišiokas buvo lyg bedugnis, visą pievą nuo tako iki granito plokštės su užrašu „Sunaikintiems kultūros paminklams“ išteplojau smirdalu. Nuo kvapo mane ėmė pykinti, nemačiau šalia nei Voščiko-Manto, nei balandžių, dangus staiga aptemo, dingo aikštė, atrodė, kad mane Dievas ar Velinas įmetė į skylę viešajame tualete, kurio šioje aikštėje tarsi jau nelikę ar niekada nebuvę.

Aną naktį pabudęs, jau nebeužmigau. Arbata spaudė šlapintis, bet aš nenorėjau net pagalvoti apie tualetą. Bijojau į jį eiti. Įsitempęs lyg styga lovoje klausiausi, kas dedasi nutykusioje, naktį ištuštėjusioje Donelaičio gatvėje. Penktą valandą pravažiavo pirmas troleibusas, kaip visada jis trūktelėjo lyną, įtvirtintą į namo sieną prie balkono. Siena, kaip visada, krustelėjo ir išlaikė. Tuoj išgirdau kiemsargio šluotos brūžtelėjimus. Gyvenimas vėl tekėjo įprasta vaga. Aušo gegužės penkioliktoji. Vėliau išaušo ir aštuonioliktoji, ir devynioliktoji. Apie jas labai daug visų rašyta ir apie jas visi beveik viską žino.

Aną rytą žmonos paklausiau:

– Ką galėtų reikšti š... sapne? Daug š...?

– Sako, kad pinigų. Daug pinigų. O tu sapnavai?

– Šiaunakt.

Ne sykį tuo pačiu taku ėjau per Vilniaus aikštę.

Šventa vieta, prisimindavau, kaip tu gali joje dairytis tualetu?

O stalininis mūriukas ilgai, dar ne vienerius metus, stovėjo kur pastatytas. Toks postmodernus sovietinės architektūros ženklas Vilniaus Senamiesčio aikštėje, kurios, anot miesto istorikų, neturėjo būti.

Tikrai, šiandien čia tos miestiečiams, o ir miesto svečiams gal ir labai reikalingos mūrinės būdelės, taip pat ir pasityčiojimo iš mano monogramos, nebėra, ir galima manyti, kad čia tokio daikto niekada nebuvo.

Kasdien su Arsenija einu taku ir pratinuosi rinkti į maišelį jos ekskrementus. Nepalikti kitiems nieko, kas smirdi. Kartais atrodo, kad tebevalau ir niekaip nenusivalau kadaise iš balandžių lesintojo maišelio ištrauktos rankos. Valau ir nenuvalau visos aikštės.

Stovėdamas po kaštonu arba klevu pavydžiu praeiviams švarių jų rankų.

Tad, kviesdamas visus *čia* susirinkti, tebeklausiu, ar ši aikštė tikrai *graži*? Ar gali ji man būti *graži*?

Spręskite patys: vartydami Vlodo Drėmos „Dingusį Vilnių“, matome tik namus. Jie stovi vienas prie kito, grūdasi vienas ant kito, ten jie nėra pavirtę medžiais, alaus kioskais, takais ir suoleliais prie jų. Namai – miesto protonai, apie juos sukasi per gatvių ilgį pririšti laukai ir miškai.

Man gražūs tie Drėmos piešiniai.

Tik juose nėra vietos man ir šuniui pasivaikščioti. Nieko negaliu juose sutikti. Nieko negaliu surinkti. Jie – ne *agora*.

Aikštėje, tik aikštėje galėčiau susitikti visus, kuriuos norėčiau matyti. Čia visi turėtume viską *matyti* aiškiau nei kitur. Žengimas į Danguį čia paprastas ir akivaizdus: štai tu jau keli koją, apautą nušleivintais „Adidas“ batais, laiptas po laipto kyli fontano link, žengi keletą žingsnių aikštele, štai dar vieni granitiniai laiptai pro fontaną, štai įsitveri metalinių turėklų, daug lengviau kyli ir kyli, kol atskrenda paukščiai, ir tu lyg Karvelių Lesintojas dingsti jų debesyje, dingsti, kad jau visai lengvai kiltum, tik kiltum, nes tavo kūną neša paukščių sparnai. Matyt, sapnuoju. Pernelyg anksti pakirdau ir išėjau iš namų. Bet jeigu, anot Sirvydo „Punktų sakymų“, velnias apsėda sielą dažnai ir lengvai, tai norėčiau bent sykį pamatyti, kaip mano sveikas kūnas džiaugiasi savo sveikata Danguje. Nesvarbu, ar tikrovėje, ar sapnuose.

Kodėl mano kūnas nepaklūsta stebuklinio realizmo dėsniams?

Stoviu šalia fontano ir spoksau į užsiritusius, man per didelių batų „Adidas“ galus.

O Karvelių Lesintojas? Buvo jis anuomet ar ne? Jeigu buvo, tai kur dingo?

Kartais aš tarytum jį matau. Ne, ne *čia*, ne Konstantino Sirvydo aikštėje.

Jis man pasirodo kitose Senamiesčio vietose.

Regėjimai sukasi ratu, jų epicentru tebėra ši vieta, arba Šventųjų Jonų bažnyčia, arba Vyskupų rūmai, arba Katedra. Tiktai trys tokios vietos, trys mano pamišimo epicentra.

Vakar aplankiau net tris knygynus ir užtikau *jį* Sarbievijaus kiemelyje, priešais knygyną *Littera*. *Čia*, kur per Poezijos pavasarį susėda žymiausi mūsų poetai ir kantriai laukia, kol perskaitys eilių.

Vyras juodu lietpalčiu ar abitu (drabužio panašumą į vienuolio apdarus

pastebėjau tik dabar) stovėjo, kaip prieš keliasdešimt metų, gegužės keturioliktąją, ištiesęs į priekį dešinę ranką. Akino gegužės saulė, ir aš neįžiūrėjau, ką jis joje laiko. Ant peties, kaip ir pirmąsyk jį išvydus, kabėjo kažkoks aparatas.

Beveik išsigandau, kad jis paprašys manęs jam padėti, ir išėjau iš Sarbievijaus kiemo. Apsisukęs prie Vyskupų rūmų, vėl sugrižau. Aš – tik geležėlė, magnetas traukė.

Kad ir kas atsitiktų, pakalbinsiu jį.

Kieme jo jau nebuvo. Ko čia stebėtis, *jis*, tasai Vilniaus fotografas, galbūt Aleksandras Strausas, o gal Juozapas Čechavičius ar Janas Bulhakas, tasai Karvelių Lesintojas, matyt, gali pakilti ir nusileisti kaip jo blykstės šviesa ar dūmai, kaip jo paukščiai.

Staiga vėl pamačiau: priešais taku nuo Filologijos fakulteto ėjo *Miško brolių* bendrijos pirmininkas, tremtinys ir Sąjūdžio metraštininkas Albinas Kentra. Vilkėjo jis šviesia striuke, ant peties, kaip visada, nešėsi kino kamerą.

Viešpatie, gražink man regėjimą, kreipiausi mintyse. Tai juk – ne jis, ne Karvelių Lesintojas. Jis – ne Kentra, negaliu taip paprastai jį pamatyti. Stebuklo nelaukiu, bet turėtų būti kažkas nauja, kitaip – panašu į postmodernaus meno parodą, kai jos kuratoriai įvairiom technologijom, vietoj paveikslų bei skulptūrų, fotografijų ir kitų *kietų kūnų* lankytojiui pristato fizikinių šviesos ar kitokių bangų konglomeratus. Kiekvieną tokios ekspozicijos objektą galiu pamatyti, bet tik iš tam tikro erdvės taško. Nė vienas nepamatys to, ką aš matau, kol jis neatsistos į mano vietą.

Dabar jau supratau, kad mūsų dienomis pamokslininkas Sirvydas negali turėti tik kūną, arba tik sielą.

Kam ir kaip apie tai aš turėčiau pasakyti? Kokį turėčiau išgirsti ar pats pasakyti Šeštinių pamokslą?

Vyrai, galilėjiečiai, ko stovite, žiūrėdami į dangų?

Gunktelėjusi metraštininko figūra vėl priminė žmogų iš seno sapno – aktorių Voščiką, bet nesupratau kodėl, – juk visai kitoks veidas, kitas stotas, kita eigastis. Kur tie ilgi banguojantys juodi *Tatos* plaukai, kur tasai kiaurai veriantis prūsų karžygio žvilgsnis? Albinas Kentra – atsitiktinai sutiktas Vilniaus žmogus. Daug dar ką gal sutiksiu.

Universiteto gatve iš lėto pakilau į Konstantino Sirvydo aikštę. Kur daugiau?

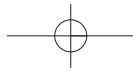
Juk kviečiau jus per Šeštines į ją susirinkti.

Apeiti ją.

Atgniaužti Velino saują, jeigu ką ji jau sugniaužė.

Pamatyti, ar gali kuris nors besielis (kūnas) kilti ir pakilti į Dangų.

Mirabile visu (nuostabu matyti), tokį įkyriems klausinėtojams esu nurodęs savo gyvenimo *motto*.

Arūno Baltėno nuotr.

DONATAS PETROŠIUS

33

Vasaros vėlavimai

1

*vėl pjaunu kalną vėl pernakt nemiegojęs
tvarkingai griūva į pradalgės visa šios
vasaros botanika
kosėdamas tarsi diplomuotas džiovininkas
atburzgia tuščias rytinis autobusiukas
vėluodamas iš rajono centro
sustojam abu stotelėje
tarp suplėšytų dovanų pakuočių
nebegaliojančių bilietų šaknelių
ne pirmą sykį čia susiduriame
abu nerasdami ko nepasidalyti
ir tuščia
nebėra nei ką į dvikovas kviesti
nei su kuo taikytis*

*saulė palipa virš parko aukščiau
vandentiekio bokšto kaitina tarsi*

*kolektyviškai išmelsta pagada
o apsigrėžus akyse kiaurai per
nuskustas velėnas ima
intensyviai blizgėti
viskas ką prieš keliolika metų
buvome nuo savęs pakavoję
pasibaigę prožektorių viduriai aplamdyti
alaviniai šaukštai perdegę saugikliai
laiko srovės lygintuvai
suskilusi tara žaislų skeveldros
iš vaikystės karų
kiauri sportbačiai šlakas iš anglių ir
pelenai iš malkų sąžiningai šildžiusių
mūsų praeitis*

*ar tai viskas – ar tai jau eilėraštis –
ką dar
mes esame savo žemėje
nuo savęs paslėpę
kad ji mums tokia brangi*

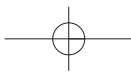
2

*vėl skaldau malkas ir vėl delnus atmušu
ir rakštys viena po kitos suleidžia
savo geluonis į odą nieko nepešiau nors
tardžiau savo asmenį pernakt užsispeitęs į
sąsiuvinį nė literos neišsprūdo iš manęs tik
vėl rieše pražydo rožė ryte busdamas sakau
pats išsilaižysiu savo žaizdas atsiskiesiu
savo degantį kraują šaltuoju aukštybių azotu
apsigaubsiu šventraščiais glostančiais širdį
ramdančiais jausmus kaip paprasta
tereikia giliai kvėpuoti
dar giliau įsileisti visus
tau dovanotus spyglius*

*ar tai jau eilėraštis – ne tai tik
tavo skausmas vulgarusis*

3

o dovanų karalius tąsyk buvo miręs
.....

Nuo galvos iki kojų

35

*klausausi šventinės paguodos radijo programos
su Kalėdom pasisveikink pats nes
Kristus užsiėmęs šįvakar lanko tvarkingas šeimas
bet esu naivus todėl nė akimirksniai nenustoju tikėjęs
kad ir man malonių klius kurių akivaizdžiai nesu
nusipelnęs išėinu į balkoną ir skaičiuoju visus
kas spėjo išsigelbėti laiku iššokti iš apsningančių
automobilių: ...šimtas vienas
šimtas du... – argi reikia akivaizdesnių
įrodymų kad viskas neišvengiamai baigsis
ne šiaip gerai – o taip kaip tau reikia*

*ir kaip tik tą akimirksnį kažkur kita spalva
nuspalvintame mokyklinio gaublio pakraštyje
ji tave prisimena ir tu – suprasdamas kaip tai kvaila –
krenti iš savo nesubrendusios vienatvės kontekstų
į patį balčiausią sniegą
kokio nebūna*

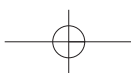
*ir tuo metu tavo nerimas užsitrenkia
už visų pasaulio durų ir tuo metu visi
keičiasi dovanomis ir tuo pat metu
skambindamas į savo tuščio buto duris
tu pamažu keitiesi pats
nuo galvos iki kojų
į gerąją pusę*

Paaiškinkite mane mano sapnui

1

*pasakoju sau be
garso sukandęs dantis
vos krutindamas lūpas apie
abejingumą ir artimuosius
rytus*

*lapai geltonieji
simuliantai šlapi
limpa prie veido kam
jie taip užsispyrusiai bruka
savo neįskaitomus rašmenis*

*kam veliasi į plaukus
prieš ką man reikės juos
visus užtarti
juk bet kokių atveju
vienas miegantis žmogus
yra lygiai nulis
procentų*

2

*vėjus rodo tavo biologinis
laikrodys bet koks
skirtumas skubėsi kur ar
ne vis tiek
niekur nepavėluosi*

3

*pramokau
stebėtis liepsnų
rudens liežuviais
 laižančiais medžių lapus
 bei neatsargių
 praeivių plaukus*

4

*kokie dideli
įvykiai ir koks mažas
laiko tarpas tarp jų*

*vos vos suspėjau
persėsti iš vieno sapno
reiso į kitą*

Paslaptis kam

*Kas būtų miestas jei nebūtų paslapčių
Jei žvilgsniai slystų vien gražiais paviršiais
Jei nenuklystum užsimiršęs
Į pakraščius po to atgal šviesos greičiu
Gal kitame gyvenime poetai buvo šunys
Kas būtų jei atgautum vėl visus instinktus*

JAROSLAVAS MELNIKAS

Trys apsakymai

Antrininkas

Valerijanovo panašumą į šalies prezidentą žmonės pastebėjo seniai – ir labiausiai jis buvo panašus į prezidentą net ne tiek veidu (nors veidai irgi buvo beveik tapatūs), kiek manieromis. Lygiai taip pat, kaip ir prezidentas, vaikščiojo krypuodamas, lygiai taip pat prisidengdavo ranka burną, kai kosėdavo, lygiai taip pat – iki ausų – šypsodavosi. Nebent tik akinių trūko: šalies prezidentas buvo trumparegis. Tiesą sakant, ir Valerijanovas buvo trumparegis (koks sutapimas!), tik Valerijanovas niekada akinių nenešiojo. Trumparegystė jam netrukde – netgi atvirkščiai: Valerijanovas dirbo laikrodininku nedidelėje dirbtuvėlėje, kuri prie įėjimo į paštą. Sėdėjo už staliuko, atitverto stiklu nuo klientų, priiminėdavo taisyti rankinius laikrodžius, staličius žadintuvus ir sieninius laikrodžius su gegute. O Valerijanovui trumparegystė buvo kaip sykis todėl, kad jam nereikėdavo žiūrėti į smulkias laikrodžio mechanizmo dalis per didinamąjį stiklą. Pakakdavo tik prikišti akį prie pat mechanizmo, ir viskas jame padidėdavo. Apie tą trumparegių privalumą netrumparegiai nenumano, beje, efektas labai paprastai paaiškkinamas. Normaliai regintis žmogus niekaip nepamatys daikto, esančio už kelių centimetrų, – vaizdas susilies. O trumparegiai kaip tik iš arti ir pamatys, labai aiškiai – tarsi jie per didinamąjį stiklą žiūrėtų.

Bet sugrįžkime prie Valerijanovo. Reikia pasakyti, kad Valerijanovas visą gyvenimą svajojo kažkuo tapti – na jau tik ne laikrodininku pašte. Kai jis, praėjus dvidešimčiai metų nuo mokyklos baigimo, nuvažiavo susitikti su bendraklasiais, jam buvo labai gėda prisipažinti, kad yra tik paprastas laikrodininkas. Kiti buvo gamyklų direktoriai, liaudies artistai, pusė – mokytojų ir medikų. O vienas tapo net ambasadoriumi – tiesa, kažkokioje Afrikos šalyje. Bet vis tiek skamba – ambasadorius. Jei Valerijanovas būtų blogai mokėsis,

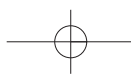
tai dar būtų nieko: kaip mokėsi, taip ir įsitaisė. Bet Valerijanovas mokykloje mokėsi gerai ir jam net pavydėjo, juodai. Kartais už tai ir mušė, vakarais po pamokų: taigi kad nerodytų jo kaip pavyzdžio. Kaip tik tas, kuris dabar ambasadorius, ir mušė Valerijanovą, devintoje klasėje. Drauge su kitu niekšeliu – šis dabar generolas, va. Kaipgi taip nutiko, kad jie mokėsi blogai, bet tapo ambasadoriumi ir generolu, sunku pasakyti. Reiktų jų biografijas išstudijuoti, mes tam laiko ir vietos neturime. Bet juk taip būna, sutikite, kad pirmūnai tampa laikrodininkais, o gražuolės lieka netekėjusios. Tokia štai neteisybė.

Nors Valerijanovo atvejis ne toks jau ir nesuprantamas. Sukvailiojo Valerijanovas jaunystėje – vedė aštuoniolikos. Vedė todėl, kad kažkaip vasarą išėjo su kaimynų mergina į mišką mėlynių rinkti, o buvo labai karšta. Ir mergina, vardu Marina, vilkėjo gražią vasarinę suknelę raudonais taškeliais iki kelių. Ir ta suknelė pasidarė šlapia – nuo prakaito. Ir tas saldus moteriško prakaito kvapas, kai jis šalia rinko mėlynės, susuko jam galvą. Toks geismas jį staiga apėmė, kad jis, nesuprasdamas, ką daro ir kaip tai atrodys, čia pat parvertė merginą, tiesiog ant mėlynių, o ta, įsivaizduokit, užuot trenkusi jam per veidą, nesipriešino! Iškart atsigulė ant nugaros ir praskėtė kojas. Ir aistringai bučiavo Valerijanovui akis ir glaudė prie savęs irgi šlapius – nuo prakaito – pečius (vyriško prakaito kvapas jai taip pat apsuko galvą). Juk buvote jauni, suprasite, kas tai. Visi perėjome hormonines audras.

Bet rezultatas buvo apgailėtinas. Žinoma, ne po devynių mėnesių gimusiam berniukui – jį Sergejumi pavadino, – Valerijanovui. Juk jis nė nemanė toks jaunas vesti, sukurti šeimą. Jis oho kokių planų turėjo – į Vakarus išvažiuoti, pasaulį pamatyti, padaryti karjerą, *kažkuo* tapti... Bet štai kaimynės Marinos pilvas didėjo – ir Marinos tėvai rimtai pasikalbėjo su Valerijanovo tėvais. Ir tėvas pasakė Valerijanovui: „Tu štai ką, sūnau, – jei jau taip nutiko, būk vyras. Nes mes tokios gėdos neišgyvensim.“ Tai yra, jei jis mestų nėščią moterį. Na ir vedė Valerijanovas Mariną, būdamas aštuoniolikos. O Marinai apskritai šešiolika tebuvo. Marina, žinoma, kaip moteris ir kaip būsima motina buvo laiminga, bet Valerijanovas nelabai. Tarsi likimas jį būtų vedęs prieš jo valią savo keliu. Ir tas kelias atrodė begalinis – ir gyvenimas, nugalėtas tame kelyje, ne jo.

Taip ir nutiko – paskui dar radosi vaikai, patys savaime. Valerijanovas kažkaip nesugebėjo kontroliuoti situacijos. Blogai saugojosi, jau apie nieką negalvojo – tegul viskas bus, kaip yra. Vaikai gimė, reikėjo pinigų. Išsilavinimo trūko – iš kur imti laiko išsilavinimui? Vertėsi iš atsiktinių uždarbių, kol vienas pažįstamas paprašė sutaisyti laikrodį – Valerijanovas vaikystėje domėjosi laikrodžių istorija ir šiek tiek nusimanė apie mechanizmus. Visada tėvams ir kaimynams remontuodavo. Pažįstamas susimokėjo. Paskui dar jam atnešė pataisyti, ir dar. Taip Valerijanovas tapo laikrodininku, atidarė dirbtuvę – staliuką pašte. Ir ten jis prasėdėjo dvidešimt metų. Susitaikęs su savo likimu.

Marina, žmona, iš lieknutės liaunos mergytės pavirto į tikrą paršavedę dvigubu paliaukiu ir didžiuliu pilvu. Ar jai buvo laiko save prižiūrėti, kai tiek vaikų? O pinigų nuolat trūksta. Bet svarbiausia, kad ji, vertindama Valerijanovą, jog jis turi savo verslą, nešantį šeimai pinigų, nelabai visa kita suprato. Ji nesuvokdavo, kad Valerijanovas norėjo *kažkuo* tapti, o tapo *niekuo*. Iš esmės. Bendraklasių susitikime Valerijanovas pasakė, jog „vadovauja dirbtuvei“. Kukliai, bet žodis „vadovauja“ ši bei tą reiškė. Galima buvo pagalvoti, kad jam vadovaujant dirba dvidešimt penki laikrodininkai. Prisi-

pažinti, jog jis, beveik pirmūnas, kuriam pavydėjo, tapo paprastu laikrodininku, – neužteko jėgų. Gėda.

Tų jo kompleksų žmona nesuprato – žiūrėjo į Valerijanovą kaip į „laikrodininką“, ir tiek. Tik kartais – dėl juoko – pasakydavo: „mano prezidentas laikrodininkas“, turėdama omenyje jo kvailą panašumą į šalies prezidentą.

Tą dieną Valerijanovas sėdėjo, kaip visada, prie savo staliuko hole, prie įėjimo į paštą, ir, prikišęs akį prie pat besisukančių ratelių, knebinėjosi dar viename laikrodyje. Nuo siauro odinio kažkieno laikroduko dirželio sklido pažįstamas moteriško prakaito kvapas. Nuo jo – kaip tada mėlynių pievelėje – truputį sukosi galva. Saulės spindulys krito pro holą ant Valerijanovo darbo stalo. Žmonės įeidavo ir išeidavo iš pašto, nekreipdami dėmesio į kampe sėdintį laikrodininką. Buvo, regis, įprasta vasaros diena – viena iš tūkstančių, kurias jau pragyveno Valerijanovas. Tik kažkokie ženklai šmėstelėjo – rytą, ruošdamasis į darbą, Valerijanovas sudaužė veidrodį, į kurį žiūrėdavo skusdamasis. Jis laikė jį vienoje rankoje, kita braukė skustuvu putas. Staiga veidrodelis išslydo iš rankų ir sudužo ant plytelėmis išklotų grindų. Iš netikėtumo Valerijanovas krūptelėjo ir įsiplovė. Kai jau buvo beišeinąs į darbą, žmona jam pasakė: „Tu šiandien kažkoks keistas.“ – „Kodėl keistas?“ – paklausė Valerijanovas. „Štai keistas, ir tiek.“ Troleibuse Valerijanovas pamatė merginą, vilkinčią baltą suknelę raudonais žirneliais. Jis nė nesuprato, kad žiūri į tą merginą, kai staiga ji kažką pamatė ir pasilenkė, kaip nerekomenduojama merginoms lenktis: jei nori ką nors paimti nuo žemės, reikia pritūpti, bet ne lenktis. Ir kai mergina pasilenkė, Valerijanovas pamatė daugiau, negu derėjo. Net apatinių kraštelį. Tik tuomet suprato, kad žiūri į merginą. Jis norėjo pamatyti jos veidą, bet troleibusas ūmai stabtelėjo ir Valerijanovas, nenorėdamas pargriūti, įsitvėrė į ranktūrį. Kai jis vėl pakėlė akis, merginos toje vietoje, kur stovėjo, nebuvo. Jis apžiūrėjo saloną – bet jos niekur nebuvo. Gal ji spėjo iššokti stotelėje? Tačiau stotelės tarsi nebuvo.

Sutikite, gana keistas atvejis. Bet tai dar ne viskas. Kai Valerijanovas išlipo iš troleibuso ir žingsniavo pašto link, jis staiga vos nesusidūrė su tuo ambasadoriumi, savo bendraklasiu. Šis ėjo priešais, kalbėjo telefonu. Praėjo pro šalį, apsimetęs, kad Valerijanovo nepažino. Suprantama, iš tiesų galėjo nepastebėti, bet Valerijanovas pamanė, jog ambasadorius tik apsimetė. O kam ambasadoriui pastebėti kažkokį laikrodininką? Apmaudžiausia buvo tai (dabar ši scenelė Valerijanovo galvoje nušvito visu ryškumu), kad tas ambasadorius, mokykliniais metais tiesiog Vaska, skaudžiai spardė Valerijanovui minkštą vietą, laikė už plaukų ir kartojo: „Še tau, bjaurybe, š!“ Tiesiog šiaip. Norėdamas atikeršyti už tai, kad rytą jį, Vaską, išbarė direktorius ir kaip pavyzdį rodė Valerijanovą. Juk reikėjo kaip nors atkeršyti tam pirmūnui. Valerijanovas buvo už Vaską silpnėsnis: bandė ištrūkti, net trenkti, bet buvo palaužtas ir sutriuškintas. Verkė. Vaska džiaugsmingai juokėsi. Žinoma, prabėgo šitiek metų – kaip galima atsiminti vaikiškas nuoskaudas? Valerijanovas ir nebūtų prisiminęs, jei ambasadorius nebūtų jam pasimaišęs kelyje ir praėjęs, apsimesdamas, kad nepastebėjo. Bet jis pasimaišė kelyje. Prabėgus vos keliems mėnesiams nuo bendraklasių susitikimo, per kurį Valerijanovas pareiškė, jog „vadovauja dirbtuvei“. O iki to nuotykiu Valerijanovas nežinojo, kad tas Vaska ambasadorius – apskritai dvidešimt metų apie jį negalvojo, jo neprisiminė!

Praejęs pro ambasadorių, Valerijanovas pamėgino atsikratyti blogų jausmų ir, norėdamas atsijungti, ėmė dairytis aplinkui. Iki pašto beliko kokie du šimtai metrų. Iš už kampo išėjo pagyvenusi moteris, labai panaši į jo motiną, ir perėjo kelią. Valerijanovas vos jos nepašaukė, bet staiga prisiminė, kad motinos jau nebėra, mirė praėjusiais metais. Buvo tik aštunta ryto – tačiau oras jau buvo pritvinkęs karščio. Valerijanovui vieną akimirką pasirodė, kad jis miega.

Todėl kai netoli kampo, kur buvo paštas, prie jo priėjo du vyrai tamsiais kostiumais ir atidarė priešais jį didžiulės, panašios į cigarą, juodos mašinos dureles, Valerijanovas klusniai atsisėdo ant galinės sėdynės ir užsimerkė. Geriau vėl nugrimzti į sapną. Mašina tolygiai gaudė, kažkur jį veždama, bet Valerijanovas nė kiek nesijaudino. Jam jau seniai atrodė, kad jo gyvenime turi kažkas nepaprasto nutikti. Savaiame. Nes jis pats nepajėgė nutraukti tos gyvenimo monotonijos, kuri nulėmė jo kelią. Kur Valerijanovas galėjo pabėgti nuo tokio gyvenimo? Kur, kas jo laukė? Ką ir kalbėti apie sąžinę, apie vaikus, kurie norėjo valgyti, žmoną, kuri laukė, jog jis sutaisys čiaupą vonioje...

Valerijanovas važiavo klausydamasis variklio gausmo ir pirmąkart buvo savimi patenkintas. Kai automobilis sustojo, jis atmerkė akis. Vyrai jam iš lauko atidarė dureles – Valerijanovas išlipo ir nuėjo tiesiai į rūmus. Jis žingsniavo ilgais, raudonais kilimais išklotais koridoriais, kol priėjo atdaras duris. Didelės salės gale stovėjo stalas – už jo sėdėjo gal dešimt žmonių. Pasirodžius Valerijanovui, visi atsistojo, palaukė, kol jis atsisis, paskui ir patys atsisėdo.

– Pradėkite, – pasakė Valerijanovas ir primerkė akis.

– Pone Prezidente, leiskite pranešti apie padėtį šalyje, – kažkas pasakė.

– Praneškite, – niekuo nesistebėdamas tarė Valerijanovas.

Kažkoks žmogus paėmė popierius (tai galėjai suprasti iš šnaresio) ir dalykišku tonu ėmė dėstyti. Baigęs pranešimą, žmogus atsisėdo. Stoją tylą.

– Kas gali pasisakyti? – paklausė Valerijanovas.

– Aš manau, pirmoje pranešimo dalyje ponas gynybos ministras teisus, – pasigirdo balsas iš kairės.

– Bet antroje daug kas neaišku...

Valerijanovas, primerkęs akis, klausėsi klausėsi ir staiga kažkur prasmego: pamatė baltą suknelę raudonais taškeliais – bet tai nebuvo balta suknelė. Tai buvo *nuogas moters kūnas* – šešiolikmetės Marinos kūnas. Ir į tą kūną Valerijanovas išmeigė peilį – raudonieji taškeliai buvo *kraujo lašeliai*, aptaškę pečius, krūtis, pilvą, sėdmenis, šlaunis. Kraujas fontanu švirkštė iš miego arterijos.

– O ką galvoja ponas ministras pirmininkas? – paklausė Valerijanovas.

– Manau, kad gynybos ministras teisus...

Balsai pamažu tolo. Stoją tylą, trikdoma tik rankinio laikrodžio tiksėjimo. Šis vis garsėjo, užpildė visą erdvę. Nieko daugiau nebebuvo šiame pasaulyje, tik tylą ir tas tiksėjimas. Staiga Valerijanovas pamatė Mariną – ji priėjo prie jo, nuoga, aptaškyta krauju. „Kodėl tu mane nužudei? Mane ir savo sūnų – štai čia“, – ji parodė į savo apvalų, raudonais lašeliais nusėtą pilvą. „Tai suknelė, – pasakė Valerijanovas. – Suknelė raudonais taškeliais.“ – „Tai ne suknelė raudonais taškeliais, – atsakė Marina. – Tai *mano kūnas ir mano kraujas*. Mano ir mūsų sūnaus. Tu praliejai mūsų kraują. Norėdamas išsi-veržti iš šeimos nelaisvės ir tapti tuo, kuo tapai.“

Ūmai laikrodžio tikslėjimas nutilo – laikrodis nei iš šio, nei iš to sustojo. Dingo Marina. Tyla pasidarė nepakeliama.

– Sustojo mano laikrodis! – pakilo Valerijanovas. – Man reikia skubiai pataisyti laikrodį.

Kažką kalbėjęs, ministras pirmininkas nutilo ir pagarbiai palenkė galvą.

– Posėdis nukeliamas rytdienai, – pasakė Valerijanovas. – Iškvieskite man automobilį. Važiuoju pataisyti laikrodžio.

– Automobilį ponui Prezidentui! – kažkam sušuko kariškis, stovėjęs prie durų.

Ministrai atsistojo ir nulenktė galvas. Valerijanovas praėjo pro juos ir neatsigręždamas nužingsniavo ilgais prezidento rūmų koridoriais.

Ilgas juodas kadilakas stovėjo prie paradinių laiptų. Užpakalinės durelės buvo atidarytos. Valerijanovas atsisėdo, vyrai iš lauko uždarė dureles, ir jie nuvažiavo. Iš kur vairuotojas žinojo, kur važiuoti? Lygiai gaudė variklis. Valerijanovo galvoje vėl viskas buvo aišku – tai yra tuščia. Automobilis sustojo ir Valerijanovas išlipo. Pakilo pažįstamais laiptais į pašto holą. Už stiklinės pertvaros kampe, prie staliuko, sėdėjo žmogus, palinkęs ties laikrodžio mechanizmu.

– Prašau, pataisykite man laikrodį, – pasakė Valerijanovas žmogui. – Aš sumokėsiu. Aš šios šalies Prezidentas ir noriu, kad man pataisytumėt laikrodį.

Žmogus atplėšė akis nuo mechanizmo ir pakėlė galvą. Jų akys susitiko. Kurį laiką jie tylėdami žiūrėjo vienas į kitą.

– Jūs paprastas laikrodininkas, o aš šios šalies prezidentas – pataisykite man laikrodį. Jis sustojo.

– Gerai, – pasakė laikrodininkas, paimdamas laikrodį.

– Ar jūs turite šeimą?

– Taip, – atsakė laikrodininkas.

– Kuo vardu jūsų žmona?

– Marina.

– Ar ji turi baltą suknelę su taškeliais?

– Taip, turi, – atsakė laikrodininkas. – Tik į ją jau seniai nebeįlenda. Ji virto paršavede.

– Tai ji gyva, ta jūsų žmona? – paklausė Valerijanovas. – Jūs jos nenužudėte?

– Nužudžiau?

– Taip, kai sužinojote, kad ji nėščia. Kad jums teks ją vesti, kad visoms jūsų svajonėms – galas. Kad visą gyvenimą praleisite šioje skylėje pašto kampe. Kad jums nelemta tapti tuo, kuo svajojote?

– Svajojau?

– Taip, tapti šalies prezidentu.

– Ne, aš nežudžiau, – pasakė laikrodininkas.

– Bet juk buvo minčių nužudyti ir išsilaisvinti?

– Nepamenu. Galbūt buvo.

– Dabar esate laikrodininkas, o aš – šalies prezidentas.

– Žinau.

– Pataisykite man laikrodį, nes jis sustojo. Aš negaliu gyventi, kai mano laikrodis stovi!

Užuot atsakęs, laikrodininkas palinko ties laikrodžiu.

Valerijanovas pasitaisė akinius.

Laikas ėjo. Už nugaros kaip šešėliai stovėjo du nebylūs asmens sargybiniai.

Staiga holo durys atsivėrė ir užėjo moteris balta suknele raudonais taškeliais. Praeidama pro šalį, ji įdėmiai pažiūrėjo į laikrodininką, į Valerijanovą ir nuėjo į paštą.

– Kur ji nuėjo, kas ji tokia? – kreipėsi Valerijanovas į apsauginius. – Išsiaiškinkite.

Vienas jų pranyko pašto skyriuje.

Po minutės jis grįžo.

– Moters nėra, – atraportavo jis. – Ji kažkur dingo.

– Aš pats mačiau, kaip ji įėjo į paštą.

– Ar įsakyti, kad apsuptų rajoną?

– Nereikia, – pasakė Valerijanovas. – Pats pasižiūrėsiu.

Jis užėjo į pašto salę. Žmonių joje nebuvo. Ir kažkodėl nebuvo darbuotojų prie kasų. Tik moteris balta suknele raudonais taškeliais stovėjo prie vieno langelio. Staiga moteriai iš rankų išsprūdo pinigė ir ji pasilenkė taip, kaip nederėtų moterims lenktis – Valerijanovas pamatė apgailėtinus moters sėdmenis, aptemptus raudonomis, kraujo spalvos kelnaitėmis. Nuo to sėdmenų vaizdo jį kažkodėl supykino ir jis išėjo.

– Jos ten iš tiesų nėra, – pasakė Valerijanovas asmens sargybiniams. – Ar mano laikrodis pataisytas?

– Taip, štai jis, – laikrodininkas padavė jam laikrodį.

– Jis eina?

– Taip.

– Ką jis skaičiuoja?

– Gyvenimo laiką, – pasakė laikrodininkas.

– Mano ar jūsų?

– Visų, – atsakė laikrodininkas. – Visų gyvenimo laiką. Niekšų ir šventųjų. Žudikų ir kankinių.

– Aš – ne žudikas, – pasakė Valerijanovas. – Prezidentai negali būti žudikai.

– Laikrodžiams vis vien, kieno laiką jie skaičiuoja, – pasakė laikrodininkas. – Jie skaičiuoja žudikų ir kankinių laiką. Laikrodžiai sustoja tuomet, kai jiems įsakoma.

– Kas įsako? Laikrodininkas? Prezidentas? Kas įsakinėja laikrodžiams?

– Ne, prezidentas negali įsakinėti laikrodžiams. Jis gali įsakinėti armijai, bet ne laikrodžiams, – laikrodininkas žiūrėjo kažkur pro langą, o ne į Valerijanovą: jo akyse galima buvo įžvelgti liūdesį. – Niekas nežino, kas įsako laikrodžiams sustoti. Bet kažkas įsako, ir rateliai liaujasi sukėsi. Anksčiau ar vėliau tai nutinka visiems laikrodžiams.

– Ir tada – kas?

– Tada... tada juos atneša man.

– Štai jums už jūsų darbą.

Valerijanovas padavė laikrodininkui pinigų.

Tuo metu laikrodininkas staiga mirktelėjo Valerijanovui, galvos linktelėjimu parodė į savo kėdę. Valerijanovas skubiai apsidairė – laimei, asmens

sargybiniai žiūrėjo pro langą – ir greitai atsisėdo į laikrodininko vietą. Laikrodininkas stabtelėjo kitoje stiklinės sienos pusėje su Valerijanovo laikrodžiu rankose.

– Mes išeiname, – pasakė laikrodininkas ir, lydintas asmens sargybinių, išėjo. Po kelių akimirkų automobilis suriaumojo ir nurūko, stojo tylą. Valerijanovas nusiėmė akinius ir išmetė juos į šiukšlinę po stalą. Paskui nuo stalo paėmė laikrodžio mechanizmą ir prikišo akį prie besisukančių ratelių.

Aliumininis šaukštas

Turistinis autobusas sustojo kažkokiam miestelyje – jis buvo tarsi matytas: kur – Jegorovas negalėjo prisiminti. Bet jis tą miestelį jau buvo matęs. Gal kokiam filme? Būna tokių miestelių, kuriuos režisieriai pasirenka kaip tipiškus.

– Čia mes stovėsime dvi valandas. Galite apžiūrėti seną bažnyčią, pilies liekanas. Nueiti į supermarketą. Išvyksime pusę penkių. Prašyčiau nevēluoti kaip praėjusį kartą.

Jauna savimi pasitikinti gidė nuleido mikrofoną ir atsuko turistams nugarą.

Jegorovas stovėjo ir laukė, kol kiti išlips. Paskui jis, žemaūgis, apkūnus, kiek žvairas, sunkiai spraudėsi tarp autobuso krėslų.

Lauke tvyrojo siaubingas karštis. Jegorovas iš įpratimo paglostė ūsiukus, išsitraukė iš kabančios ant peties rankinės kepuraitę ir užsitempė ją ant pradėjusios plikti kampuotos galvos.

Jis nemėgo vaikštinėti kartu su grupe. Per visą kelionės savaitę jis nepasikalbėjo nė su vienu turistu. Šie, pastebėję jo nenorą bendrauti, nelindo.

Praėjo linksma merginų ir vaikinių grupelė iš jo autobuso. Pasuko į kairę. Jegorovas pasuko į dešinę.

Siaura ilga gatvelė, iš abiejų pusių apstatyta vienaaukščiais namukais, aptvertais aukštomis, aukštesnėmis už žmogų, tvoromis, driekėsi tolyn. Ne labai suvokdamas kur, tiesą sakant, jis eina (vis tiek reikia užmušti laiką), Jegorovas nužingsniavo palei skendinčius žalumoje namus.

Jisėjo jau dešimt minučių, bet nesusitiko nė vieno žmogaus. Atrodė, kad namuose niekas negyvena. Gal šiandien jų gyventojams laisva diena? Jegorovas negalėjo prisiminti, kokia šiandien diena: ar tik ne sekmadienis? Bet čionykščiai, regis, švenčia šeštadienį.

Jis nesuvokė, kiek praėjo laiko, kai ūmai pamatė skersgatvį ir pasuko į jį. Skersgatvis buvo siauresnis nei gatvė – veikiau tai buvo takelis tarp namų. Keista, bet čia aukštųjų tvorų nebebuvo, tik įprastos, iki juosmens – ir namukai buvo mažesni, kartais primenantys nuo vaikystės pažįstamas trobas. Nejaugi šioje tolimoje šalyje irgi stato tokias pat trobas? Miestelis tarsi ir baigėsi, nes Jegorovas tolumoje išvydo pievas ir upelį. Ir tiltą per jį. Ir, nepaisant virš galvos kabančios saulės, kažkodėl jau buvo ne karšta, bet gaivu ir drėgna, tarsi būtų pasikeitęs klimatas.

Praeidamas pro paskutines trobas ir artėdamas prie pievų, Jegorovas pajuto kažkokį nerimastingą jausmą. Tai buvo net ne nerimas – tai buvo baimė. Taip, pati tikriausia baimė. Bet tokia, kurios eini pasitikti. Negali neiti. Tai

buvo baimė ir trauka vienu metu. Taip traukia drugelį ugnis. Taip traukia baisi tiesa.

Staiga Jegorovas, eidamas pro paskutinę trobą, tarsi akies kampučiu pamatė kieme stalą – už jo sėdėjo kažkokie žmonės. Keista jėga privertė jį pasukti galvą ir pažvelgti į juos. Jie buvo trys. Pagyvenę vyras bei moteris ir už juos jaunesnis vyras. Jie tylėdami valgė ir žiūrėjo į lėkštes.

Jegorovas atidarė vartelius ir nuėjo prie tų žmonių.

– Sveiki, – prieidamas prie stalo, pasakė Jegorovas.

„Ko aš čia užėjau? – galvojo Jegorovas, karštligišškai ieškodamas motyvo. – Ką jiems pasakysiu? Juk kažko reikia paklausti, kad neatrodyčiau kvailas. Kaip tiesiau pasiekti upę?“

Žilaplaukė moteris ramiu lygiu veidu pakėlė galvą ir tik dabar Jegorovas suprato, kas prieš jį sėdi. Keista, bet jis nenustebo, tarsi jau būtų žinojęs, koks tai namas ir kas jame gyvena.

„A, tai tu, – nusišypsodama pasakė moteris. – Sėsk valgyti.“ Jegorovas atsėdėjo, ir jam pripylė lėkštę raudonų barščių. Jegorovas atsiduso ir ėmė valgyti. Tylėdamas, kaip ir jie. Tai buvo jo mėgstamiausi raudoni barščiai. Juose plaukiojo riebalų akutės, nedideli paspirgintų lašinių gabaliukai. Stalas stovėjo didžiulės obelies pavėsyje. Virš galvos dūzgė bitės. Jegorovas valgė ir kažkodėl bijojo pažiūrėti į tuos du vyrus. Tik girdėjo, kaip jie šaukštais semia sriubą.

„Gal dar grietinės?“ – paklausė moteris. „Ne, mama, ačiū“, – tebevalgydamas atsakė Jegorovas. Bitė pasisukiojo virš stalo ir nutūpė ant apvalaus prariekto duonos kepalo. Kažkokie paukščiai čirškėjo virš galvos obels šakoje. Kvepėjo medumi.

Valgydamas Jegorovas galvojo: „Kiek dabar valandų? Galiu pavėluoti į autobusą.“ Jei autobusas išvažiuos, jis gali čia likti visiems laikams. Šioje tolimoje svetimoje šalyje, kur atsidūrė pirmą kartą gyvenime. „Pavargai?“ – staugia paklausė motina. „Pavargau.“ Ji nepriėjo, neprisiglaudė prie jo, nepabučiavo. Tiesiog Jegorovas jautė jos buvimą, jos artumą. Šiluma, kuri sklido nuo jos, užliejo jį kaip banga nuo galvos iki kojų, įsiskverbė į kiekvieną jo kūno ląstelę. Tai buvo jo motina. „Valgyk, sūneli.“ – „Aš valgau, labai skanu, mama.“ – „Valgyk į sveikatą.“

„Ilgam?“ Tai jau pasakė žilas vyriškis, valgęs iš dešinės. Jegorovas pakėlė galvą ir pirmą kartą pažvelgė jam į veidą: jis buvo iki skausmo pažįstamas. „Nežinau. Dar nežinau“, – jis žiūrėjo į vyriškį, o vyriškis visą laiką žiūrėjo į lėkštę. Ir motina visą laiką žiūrėjo į lėkštę. Bet nuo abiejų sklido šiluma. O po obelimi buvo nepaprastai vėsu, gaivu. „Pasilik“, – pasakė tėvas. „Aš noriu pasilikti.“ – „Pasilik.“

Kažkur toli sumūkė karvė. Iš tolumo miško atskriejo vos girdimas „kukū“. „Kiek metų gegutė suskaičiavo?“ – paklausė Jegorovas, kad tik ką nors pasakytų. „Nekalbėk apie tai“, – staiga pasakė tėvas. „Gerai.“

Barščiai lėkštėje baigėsi, ir Jegorovas padėjo apverstą šaukštą ant lėkštės krašto. Šaukštas buvo aliumininis, su pažįstamu, primenančiu elipsę, įlenkimu ant koto. Jis paėmė jį ir ilgai apžiūrino, paskui kažkodėl įsikišo į šortų kišenę, tarsi šaukštas būtų jam ką nors reiškęs. Dabar jis sėdėjo padėjęs rankas ant kelių. Kodėl niekur nėra kitų žmonių? Jis dar nematė nė vieno žmogaus. Kas per miestas, kas per gatvė, kur nesimato nė vieno žmogaus?

Tėvai irgi pavalgė ir dabar sėdėjo sudėję rankas ant kelių, – tylėdami, kaip ir jis. Žiūrėjo ne vienas į kitą, bet kažkur į tolius, ten, kur driekėsi pievos, vingiavo upė, o už jos tamsia siena stūksojo miškas. „Jau vėlu“, – lyg konstatavo, lyg paklausė Jegorovas. „Niekada nebūna vėlu“, – atsakė tėvas. Motina tebetylėjo. Buvo kažkaip nepatogu. Jegorovas nežinojo, ką toliau daryti. Laikas bėgo. Bitė, tupėjusi ant duonos, sudūzgė, pakilo, pakybojo virš stalo ir tarsi malūnsparnis ėmė įstrižai kilti į viršų, išnyko kartu su dūzgimu už obels. „Viskas bus gerai, – pasakė motina. – Nesisielok, sūneli.“ – „Aš nesieliuju.“ – „Tu tik nesieliok“, – aidu pakartojo tėvas. „Aš myliu jus“, – pasakė nei iš šio, nei iš to Jegorovas ir ūmai pajuto, kad kažkokia jėga užsmaugė gerklę, o iš akių ištryško stambios ašaros. „Mes žinome, – pasakė motina. – Viskas bus gerai.“ Bet nepriėjo, neapkabino.

Jegorovas žvilgtelėjo į laikrodį: liko pusvalandis – kaip tik tiek, kad nubėgtų iki autobuso. „Aš suprantu, kad tai kvaila, – staiga pasakė Jegorovas, stengdamasis paslapčia nubraukti ašarą, – bet...“ – „Ką?“ – pagaliau pakėlė galvą motina. „Tiesiog...“ – „Ką, sūneli?“ Dabar ir tėvas, ir motina žiūrėjo tiesiai į jį. Ir nuo jų žvilgsnio nebuvo kur dėtis. Jie žiūrėjo ir kažkokia baimė vis labiau smelkėsi į jį. Jie permatė jį kiaurai. „Tiesiog man keista.“ – „Kas – keista?“ – paklausė tėvas. „Tiesiog... aš žinau... kaip tai pasakius...“ Jis vėl nutilo. „Tai kas gi? Ką gi tu žinai?“ – vėl paklausė tėvas. Ir tada Jegorovas pasakė: „Žinau, kad jūs... na, jūs jau mirę, ir štai... Ne, atleiskite, kalbu kažkokias kvailystes...“ Jis nežinojo, ką toliau sakyti. Nes priešais jį buvo gyvi žmonės – jis juos matė, girdėjo jų balsus, pietavo su jais. Bet mintis, kad jo tėvai seniai mirę, prasiveržė iš kažkokių uždraustų gelmių. Kam? „Kam?“ – motina pirmąkart atsistojo iš už stalo. Atsistojo ir tėvas. Jegorovas nustebo, kaip šis lengvai tai padarė – jis turėjo dvi kojas, o ne vieną, kaip jį visuomet prisimindavo. Ir neturėjo ramentų. Ir motina buvo dar stebėtina jauna. Be didelės karpos ant kaklo, kurios visada gėdijosi. „Aš...“ – Jegorovas staiga suprato, kad padarė kažkokią siaubingą klaidą. „Kam? – paklausė ir tėvas. – Kam, sūneli?! Kam tu tą pasakei?! Nereikėjo...“ – „Dabar – baigta, – regis, priekaištaudama pasakė motina. – Dabar, sūneli, – baigta.“ – „Bet...“ – „Ne, ne, – pasakė motina. – Dabar jau nebėra kelio atgal.“ – „Nebėra“, – pasakė tėvas. „Dabar jau eik, sūneli“, – tvirtai ištarė motina.

Jegorovas, pakilęs nuo stalo ir traukdamasis atakupstas suprato, kad jam reikia dar kažką padaryti: būtinai reikia. Jis negali paprasčiausiai nueiti, to nepadaręs, kad ir kaip tai būtų baisu. Jis pasuko galvą ir pažiūrėjo į antrą vyrą – mažaūgį, apiplikusį, apkūną, su nedideliais ūseliais panosėje. Tas irgi stovėjo nenuleisdamas nuo jo akių. „Tu...“ – pasakė Jegorovas, žengdamas žingsnį link jo. „Taip, aš, – kiek įžūliai atsakė vyriškis. – Tu eik. Eik geriau iš čia.“ Jegorovas įdėmiai žvelgė į tą iki smulkmenu, iki šleikštulio pažįstamą veidą: štai randas, atsiradęs po to, kai nukrito nuo dviračio vaikystėje, štai apgamėlis prie kairios akies, na ir tas vos pastebimas žvairumas.

„Bet...“ – „Tu jau eik“, – pasakė apiplikęs vyriškis. „Nereikėjo to tau sakyti, sūneli, – Jegorovas vėl išgirdo motinos balsą. – O dabar sudie.“ – „Taip, sudie“, – pasakė tėvas. „Eik ir daugiau nebegrižk“, – pridūrė apiplikęs vyriškis. „Nevarykite manęs, – supratęs, kad jį išvaro, pravirko Jegorovas. – Atleiskite man! Aš toks vienišas! Išvažiavau, kad pabėgčiau nuo savęs. Aš prakeiktas, prakeiktas! Viską praradau, viską! Nieko daugiau nebeturiu. Nieko

nebeliko. Nevarykite manęs...“ Jis parpuolė ant kelių, prigludo veidu prie aukštos žolės ir verkė, raudėjo kaip vaikas, nesigėdydamas savo ašarų. „Vargšelis“, – pagaliau išgirdo švelnų motinos balsą. Ir jos sunki ranka pirmąkart palietė jo plikę, likusius plaukus. – Vargšas mano berniukas. Atleisk man.“ – „Atleisk mums“, – pasakė tėvas. Kurį laiką niekas nieko nekalbėjo. Tik girdėjosi tylus Jegorovo verksmas. „Mes susitiksim“, – jis vėl išgirdo motinos balsą. „Taip, sūneli, mes susitiksim“, – aidu atkartojė tėvas. O tas, kitas vyriškis, tylėjo. „Ne, tai jūs atleiskite“, – Jegorovas sušnibždėjo jau visai tyliai, springdamas ašaromis. „Taip reikia“, – pasakė tėvas. „Mama, mama...“ – tebešnibždėjo kaip pakvaišęs Jegorovas, jausdamas visiškai realų motinos rankos prisilietimą prie savo galvos, beprotišką artumą jai.

Staiga vieną akimirką jis suprato, jog jam reikia eiti. Lygiai taip pat, kaip anksčiau suprato, kad reikia išsukti iš gatvės ir užėiti į šį kiemą, dabar suprato, kad jam reikia atsistoti ir eiti. Taip turi būti. Kaip turėjo būti ta kelionė į tolimą šalį, kurią atsitiktinai pasirinko prieš dvi savaites turizmo agentūroje prie Žaliosios ir Lakūnų gatvių kampo, pajutęs, kad jam reikia kur nors išvykti. Išvažiuoti iš savo miesto. Iš savo šalies. Iš to siaubingo, nepakeliamo gyvenimo. Kad išgelbėtų save.

Motinos ranka tebegulėjo ant jo galvos, bet jis jau buvo pasirengęs atsistoti ir eiti. Jis laukė, kol motina atitrauks tą ranką. Ir ji, tarsi su juo būtų siejama giluminių ryšių, iškart ją atitraukė.

Jegorovas pakilo ir pirmąkart pažvelgė motinai į akis. Tai buvo ji, jo motina, gyva: jis nė akimirksniu nesuabejojo (mintys apie jos „mirtį“ atrodė nederamos ir šventvagiškos). Tiesiog nepaprastai romi ir dar jauna. Nuo jos sklido stipri šviesa, kurioje Jegorovas maudėsi, jausdamas kažkokių naujų, jam nesuprantamų jėgų antplūdį. „Ji myli mane, – pagalvojo Jegorovas. – Dieve, kaip ji mane myli.“ Nors vienas žmogus jį mylėjo. Ir to tikrumo, kad ji gyva ir jį myli, pakako jam, jog sieloje pirmąkart per daugelį mėnesių, metų pasidarytų ramu. „Susipynė laikai, – šmėkštelėjo Jegorovo galvoje. – Bet visa tai tikra. Tiesiog negalima paaiškinti. Ir nereikia.“ Jis traukėsi atbulas, neturėdamas jėgų atsukti į juos nugarą. Jie stovėjo, trise, po iki skausmo pažįstama obelimi, prie iki skausmo pažįstamo namelio. Stovėjo ir žiūrėjo į jį nesakydami nė žodžio. Ne atsisveikindami, bet lydėdami žvilgsniu. Nebyliai laimindami.

Atsidūręs gatvelėje, Jegorovas paskutinį kartą apžvelgė kiemą, namą, pievą ir upę, mišką tolumoje, ūmai apsisuko ir pasileido bėgti. Jis negalėjo eiti. Jis galėjo tik bėgti. Trobos viena po kitos šmėkščiojo akyse. Jis išbėgo į platesnę gatvę, kurioje namus supo aukštos tvoros, tačiau vis bėgo ir bėgo, kol neišvydo pirmųjų žmonių aikštėje, – ten stovėjo ir jo autobusas, jau gaudė variklis. Laukė tik jo. Jis išoko vidun ir kai tik atsistodė, autobusas pajudėjo. Pro langą ėmė šmėkščioti namai, medžiai, praplaukė senoji bažnyčia – miestelis liko tolumoje, išnyko, tarsi jo ir nebūtų buvę. Jie ilgai važiavo per laukus, palei miškus, paskui vėl pro šalį ėmė šmėkščioti kaimai ir miesteliai. Jegorovas žiūrėjo ir žiūrėjo, mėgino įsivaizduoti gyvenimą tų žmonių vabaliukų, besikapstančių prie savo namų, kalbančių jam svetima ir nemalonia kalba. Čia viskas jam buvo svetima, viskas, o jiems – sava. Ir Jegorovas negalėjo to suprasti.

Pamažu jis užsimiršo, jam vėl pasidarė gera ir ramu. Kai pradėjo temti ir

horizonte pasirodė didžiulė raudona saulė, apsupta apvalių rožinių debesų, plaukiančių atskirai vienas nuo kito, Jegorovas kažkaip nepatogiai pasisuko ir šone pajuto skausmą. Jis ilgai negalėjo suprasti, iš kur tas skausmas. Paskui jis įkišo ranką į kišenę ir ištraukė sulankstyta aliumininį šaukštą. Įlinkis kote priminė elipsę. Šalia sėdėjusi kaimynė – pasipūtusi pusamžė poniutė ryškiai dažytais lūpomis, – išsprogindama pilkas kiauliškas akutes įsistebeilijo į jį. Jegorovas vėl įsikišo šaukštą į kišenę, nususuko į langą ir užsimerkė apsimeddamas, kad ima snausti. Skausmas iškart pasikartojė. Jegorovas vėl norėjo ištraukti šaukštą, tačiau skausmas buvo pernelyg stiprus, jau apėmė ne tik šoną, bet ir širdies plotą bei mentę. Jis norėjo atmerkti akis ir šauktis pagalbos, bet staiga kūną užplūdo šilta banga, ir raudona saulė, šviečianti per vokus jam į akis, virto juoda. Lengvumas apėmė jo kūną. „Taip turi būti“, – ramiai pagalvojo Jegorovas. Jis nusišypsojo ir nuskrido pasitikti to akinančio juodo šviesulio, nenumaldomai kvietusio jį į savo šiltą ir amžiną glėbį.

Skrydis

Seriožą Kolmogorovą į paskutinę kelionę palydėjome praėjusią savaitę: jis, kaip ir turėjo įvykti, žuvo lėktuve TU 144, sprogusiam virš centrinio Sibiro (reisas „Maskva–Vladivostokas“) dvidešimt pirmą valandą septyniolika minučių.

– O aš žūsiu savo dirbtuvės rūsyje, kai sprogs propano balionai, – pasakė Nikodimovas, kai išlenkėme už Seriožos sielą. – Po dvidešimt vienerių metų.

– Aš nuo vėžio mirsiu, trečioji stadija, Naberežnyje Čelnuose, – pasakė Achmadulina Sveta.

– O tu? – paklausiau greta sėdėjusios Siominos.

– Aš mirsiu nuo insulto kairiame smegenų pusrutulyje kitais metais, kai ilsėsiuosi Ispanijoje, – atsakė Siomina.

– Bet juk tu dar jauna.

– Ar tai turi reikšmės?

Pasijutau nepatogiai: kuo čia dėta jauna?

– Iš manęs liks šlapia vieta, kai įsirėšiu folksvagenu į medį. Kai greitis – šimtas keturiasdešimt, iš žmogaus lieka šlapia vieta, – pasakė Achmadulinas, Svetos Achmadulinos vyras.

– Man sutriks inkstų veikla, – įsiterpė Čebrikova. – Abiejų. Mirsiu Čebok-saruose.

– O aš nuskęsiu Viduržemio jūroje. Pirmąkart nuvažiuosiu prie Viduržemio jūros ir pačią pirmą dieną paskėsiu kaip koks kvailys, – tarė Chodorovskis, dar vienas mūsų draugas. – Jau geriau susprogčiau kaip Serioža.

– Iš aukštai kristi, – pasakė kažkas.

– O man – ar arti? Iki dugno? Mane du kilometrus į jūrą nuneš.

Apskritai kiekvienas mūsų nuo ko nors mirs. Vienas nuo vėžio, kitas nuo infarkto – o kažkurį pribaiigs šlapimo pūslės nepraeinamumas. Kiti žus per sprogimus lėktuvuose, mašinos, gamyklose. Kažką užmuš, per kvailumą,

laiptinėje. Kažką mašina ar tramvajus pervažiuos ir kas čia keisto: žmogus – tai ne gelžgalis; smeik peilį – jis kaip į sviestą sulis tiesiog į širdį ar kepenis. Žmogų kaip gėlę nulaužti galima – jis visai bejėgis. Bent jau ką nors panašaus į neperšaunamą liemenę ant krūtinės ar pilvo gamta būtų sugalvojus... Atrodytų, smegenys apsaugotos – tačiau kokia ten apsauga? Kulka kiaurai kiaušą perveria. Na ir geru akmeniu perskelti galima – lengvai, kaip riešutą.

Skirtumas tas, kad seniau žmonės nežinojo, kaip kas mirs. Dėl to nė nesusimąstydavo, kad kiekvienas ne šiaip sau, apskritai, bet *nuo ko nors* mirs. Juk tai, sutikite, labai svarbu – nuo ko aš asmeniškai mirsiu. Dabar, kai visi tai tiksliai žino, – kiekvieno akyse atsirado ir kažkoks keistas liūdesys, ir kažkokia giluma. Žmonės pasidarė ne tokie smulkmeniški: jau nebebijodami kalba apie mirtį (o ne apie golfą) – ir dėl to jie tapo geresni. Ko čia dar blaškytis, jei tau rytoj į lėktuvą: susprogti ore, dešimties kilometrų aukštyje.

Pamenu, kaip lipo į lėktuvą šimtas keturiolika žmonių, kuriems buvo lemta žūti: kokios buvo jų akys!.. Tik kelios moterys tyliai verkė – kiti gi, matyt, buvo seniai susitaikę su mintimi. Apie pabaigą. Ramiai atsisveikino su palydėjusiais giminaičiais. Lengviau ir atsisveikinti, kai žinai, jog tavo sūnus už pusmečio žus po sunkvežimio ratais, o žmona mirs nuo moteriškos ligos po septynerių metų ir trijų mėnesių. Viskas akivaizdu – dėl to ir ramu: ar toks didelis skirtumas, kada mirti, jei visų *likimas bendras*? Juk po šimto metų nė vieno nebeliks. Tai anuomet, kai niekas iš anksto nežinojo mirties datų ir aplinkybių, žmonės gyveno tarsi beprotnamy: niekas nekalbėjo apie „bendrą likimą“ – sakė, kad „visi mirsim“, bet kiekvienas save nemirtingu laikė! Iš esmės. Dėl to ir tie kvaili jausmai: sudie amžiams, palikai mus ir t. t. O koks ten „amžiams“, jei pačiam meteliai beliko – kaip galima „palikti“ ką nors, kas pats jau turi ruoštis kosminiam skrydžiui. Mirtis iš tiesų kaip kosminis skrydis – išskrendi iš šio pasaulio į nežinomą kosmosą: tarsi kosmonautas sėdi kapsulėje suspaustas, klausaisi „dešimt, devyni, aštuoni, šeši...“ – artėja mirties akimirka. Juk kiekvienas kosmonautas tą pakilimo akimirką išgyvena? Jis palieka Žemę, kurioje gimė ir nugyveno visą gyvenimą. Ir skrieja iš tikrųjų į nežinomybę. Taip ir mirštantis žmogus. Jis išties ne mirštantis, o tik startuojantis.

Tačiau to, kartoju, žmonės anksčiau nesuprasdavo. Kol buvo nežinomos kiekvieno mirties aplinkybės.

Dabar štai ką dar reiktų paaiškinti (tuo atveju, jei ūmai vėl viskas pasidarytų kaip anksčiau – ir žmonija vėl nugarimztų į saldų užsimiršimą). Taip, mirties datas visi sužinojo (koku būdu – nesvarbu: kad ir per užmegztus ryšius su aukščiausiomis jėgomis), bet – svarbiausia – juk nieko pakeisti negali, vien tik plikas žinojimas. Kaip tai geriau paaiškinti, jog pasidarytų suprantama, kodėl anie žmonės lipo į lėktuvą žinodami, kad jis susprogs? Tiesiog negalima buvo nieko pakeisti. Negalima buvo neįlipti, kaip nors mirties išvengti. Juk taip ir buvo sutarta: tikslios kiekvieno mirties datos ir aplinkybės – mainais į visišką jų neišvengiamybę. Negali žmogus, žinodamas, kad jį partrenks sunkvežimis, tą dieną namie sėdėti. Ne, jis turi atsisveikinti su artimaisiais ir tiksliai paskirtą valandą ir minutę išeiti „į parduotuvę duonos“, o sunkvežimio savininkas turi irgi tiksliai paskirtu laiku leistis į kelionę (ir važiuoti tam tikru greičiu), kad reikiamu momentu atsi-

durtų aukos kelyje. O pamatęs žmogų turi taip suknelėti vairą, taip apvažiuoti kliūtį (tarkim, smėlio krūvą), jog užvažiuotų ant žmogaus ir jį užmuštų.

Galite paklausti: o ar neįmanoma lemčiai nepaklusti? Ar negali vairuotojas ir tas žmogus pakeisti dienos planų? Neįmanoma, negali. Tik anuomet, kai žmonės nieko apie mirties datas ir aplinkybes nežinojo, jie turėjo „laisvą valią“ (kabutėse, nes iš tiesų, jei nežinojo, neturėjo ir jokios laisvos valios; nežinojo, vadinas, neturėjo ir pasirinkimo). O dabar, kai žino, jiems uždrausta ką nors keisti. Tai yra – kaip uždrausta? Tiesiog žmogus visai paralyžiuotas, įvykio akivaizdoje jis neturi nė krislelio asmeninės valios (ne apskritai valios, o tik tos, kurios prireiktų lemiamą dieną). Taip ir buvo sutarta: štai jums žinojimas, kurio norėjote, tačiau tą dieną savo asmeninės valios, kuri ir leistų išvengti mirties (ne apskritai, žinoma, o tos konkrečios, numatytos), jūs neturėsit.

Dėl to, pakartosim, tokie ramūs yra visi, „einantys ant ešafoto“ (taip juos vadina laikraščiai). Tarkim, žmogus tiksliai žino, kad mirs širdies operacijos metu. Ir visi žino: artimieji, giminaičiai, chirurgai. Tačiau nieko pakeisti negali! Visi „paklusnūs lemčiai“, kaip ją seniau vadino. Toks susitarimas. Ir čia kalbama ne apie tai, kad žmogus norėtų nepaklusti, bet negalėtų. Jis to nė nenori – ir nėra jokios galimybės. Žmogui net mintis į galvą neateis pasakyti vyriausiajam gydytojui: „Dovanokit, aš verčiau eisiu namo.“ Šitaip, sutikite, visi išsisuktų: ir tie, kurie į susprogsiantį lėktuvą įlipo, namie būtų pasilikę; ir tas, kuris skubėjo duonos, mieliau alkanas tą dieną būtų savo miegamajame į televizorių paspokošęs, kad tik sunkvežimis nepartrenktų. Bet tuomet, sutikite, visa sutarties logika sugriūtų: kam tuomet būtų reikėję žmogui pranešti tiksliai jo mirties datą ir aplinkybes, jei jis, apie jas sužinojęs, galėtų tos mirties išvengti? Išėitų, jog mirties, apie kurią buvo pranešta, nebus: apskritai jokios mirties nebus!

Tai, sutikite, kažkoks beprotnamis: pranešti žmogui tiksliai jo mirties datą ir neatimti iš jo valios tos mirties išvengti. Tokiu atveju jau geriau nepranešti, jei paliekama pasirinkimo galimybė: juk, jei tas pasirinkimas bus, koks kvailys ropšis į sprogsiantį lėktuvą? Taigi, neišvengiamas likimas ir nulemta pabaiga – visa tai šuniui ant uodegos, tušti, nieko bendra su realybe neturintys, žodžiai. Jei jūs būtumėt aukščiausioji jėga – ar leistumėt tokią nesąmonę?

Suprantama, žinoti, kad kitą vasarą tau reikia važiuoti prie jūros, kur nuskeši (reikia dar ir pinigų susitaupyti kelionei!), – nelabai malonus dalykas. Bet šiuolaikinis žmogus, patikėkite, žiūri į tai ramiai. Kaip į neišvengiamybę. „Juk vienaip ar kitaip man teks mirti, – samprotauja jis. – Ar geriau man būtų, jei mirčiau netikėtai, tam nepasirengęs, tuo metu išgyvendamas dėl kokių nors niekų? Ar geriau būtų, jei, džiūgaudamas kaip kvailys, išvažiuočiau į Turkiją, nežinodamas, kas manęs ten laukia? Ar geriau būtų, jei nerčiau į gilumą nė neįtardamas, kad tai paskutinės mano gyvenimo akimirkos, o paskui, tai supratęs, paklaikčiau iš siaubo? Ne, jau geriau iš anksto viską žinosiu – ramiai, iki kelionės į Turkiją, pabaigsiu visus svarbius savo gyvenimo darbus, ramiai atsisveikinsiu su artimaisiais, nuvažiuosiu prie jūros žinodamas visą tiesą, o ne save kvailindamas – ir ramiai, visiškai sąmoningai nuplauksiu reikiamą atstumą nuo kranto ir ten, pakludamas likimui, nugrimsiu į dugną.“

Taip samprotauja šiuolaikinis žmogus.

Ir jis, man regis, neklysta.

GYTIS NORVILAS

51

neįmanoma. namo: keturi žingsniai

- pateisink savo buvimą...
- man šiandien būtinai reikia grįžti namo.

I

miškas – it šukos, kuriomis motina vaikystėje iš plaukų šukavo utėles. kad miškas tankus, tikino atmintis, – plūduriuojant tokiems nakties tirsčiams, to negalėjau nei patvirtinti, nei paneigti. lygiai taip pat galėtum tvirtinti: priešais – plynas laukas ar beformė juodoji skylė. tamsoje visos juslės bevertės, klaidina, apie pasaulį ima transliuoti keisčiausius signalus, hiperbolizuotus, iškreiptus. juolab apie tamsą

II

kad yriausi taku ir iš jo dar neišklydau, bylojo tik iš po padų sklindantys garsai. jokio trakstelėjimo. maniau, einantis per suplūktą žemę, prasišovusias žemės kūno gyslas – medžių šaknis. dviratį tvirtai laikiau už ragų. ne. jojau ant jaučio. (tai buvo gyvis: pusiau dviratis, pusiau jautis.) ragai laikė mane, mano iš nuovargio, kurio nebegalėjo nugramzdinti joks miegas, sverdintį kūną. jame pūpsojo plačiai atmerktų akių vabalai. jie ropojo po juodą tyrę – bandė išžiūrėti bent kiek apčiuopiamesnę daiktą, siluetą.

taką, kuriuo tebemaniau einantis, buvo įmanoma pasišviesti, tačiau, kad įsižiėtų dvirąčio jaučio akis, gyvį būčiau turėjęs ginti pasitelkęs visą įniršį, paskutines jėgas. tik tuomet dinamą būtų galėjusi mechaniką paversti elektra. ir pagaliau stotų šviesa.

tai n e į m a n o m a. nebent kūnas staiga būtų įgavęs magiškų galių. pasakos. stebuklinės, kuriose bergždžiai akumuliuojama viltis

III

ištiko stabas. priėjau akligatvį. nors kiek siekiau ranka, nieko neužčiuopiau. stačiai juoda – nors akis badyk – smala varva nuo medžių. jaučiausi it trūkęs volframo siūlelis lemputės celėje – – –

nei pirmyn, nei atgal. judėti. tokia mintis pasirodė beprasmiška. galėjau apgraibomis, tačiau grėisė pamesti taką... n a m o. o atsirasti šviesai, bent tokiai, kokią skleidžia vienišas jonvabalis ar sutrūnijęs kelmas, nebuvo nė menkiausios dingsties

IIII

nebent staiga būtų stojęs rytas, nuskilusi ir per kelis šimtus tūkstančių kilometrų priartėjusi apšviesta mėnulio pusė, arti žemės praskriejusi kaitrų uodegos geluonį vizginanti kometa ar deganti meteorito galva, šienpjoviai danguje būtų ėmę įnirtingai mojuoti dalgiais ir švytruojančiais ašmenimis, atsimušę į mirusias žvaigždes, būtų pažėrę kibirkščių. jųjų ugnis būtų galėjusi: stuobrių kūnus, tamsą, taką, šaknis, mane, gyvį, nuovargį, laiką paleisti balkšvais pelenais. švytinčiais – – – – –

vėliau sužinojau, – taip ir nutiko. tuomet pasibeldžiau į duris ir jas atidarė

dykumose nieko nelaidoja: penki sapno virptelėjimai

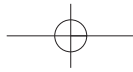
I

gaudžia. gausmas tylesnis už tylą. tačiau kai suvoki, kad absoliučios tylos apskritai nėra... jos nėra, neegzistuoja, nes gaudžia:

d y k u m o s e n i e k o n e l a i d o j a

II

tolumoje, gelsvai raudono smėlio fone, ant arklių risnojančios juodi beduinų taškai galėjo būti ir musės ant milžiniško grikių medaus stiklainio, glostomo įkypos vakaro saulės. įmanoma. šalia manęs sugulę kupriai gromuliavo savo liežuvius ar atrytus vidurius – – – mąstymas čia bergždžias. šioje dykroje, šiose miražų iščiose. jie gromuliavo iš įpročio. savo davinio nebuvo gavę jau daugiau nei dešimt... ko? dienų, metų, šviesmečių? aš ir pats čia atsidūriau iš įpročio – iš įpročio dingti, o šis įprotis niekad nėra

apvylęs... šis įprotis padeda išverti, išgyventi, padeda suvesti galus, ištirpdyti lyg prostata išvešėjusį ego, nusikapoti ataugusias galūnes, ištirpti idiotiškame pasaulio peizaže

III

įpročiai gyvenimą padaro pakenčiamą, dieną paverčia taisyklinga, teisėta. įprotis – lengvinanti aplinkybė, kuri turės įtakos net paskutiniam teismui. jo, dabar jau žinau, niekad nebus

IIII

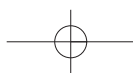
savimi palesini paukščius, valandą žiūri į vieną tašką, pasiduodamas kūno mechanikai įkvepi ir iškvepi. dienos ir nėra, ji man nebepriklauso. manęs nėra. kaip nebėra ir to taško, į kurį žiūrėjau ir nieko nemačiau, nes ir nenorėjau nieko pamatyti. deja vu, deja vu, deja vu, – taip ir girdžiu vėją dejuojant. viskas jau seniai matyta. tik gromuliuojančių kuprių, šių beduinių, kurių besiplaikstantys juodi skvernai artėjo manęs link, gulinčio, sužeisto, dar niekad neteko košti mano vyzdžiams. ir štai juos matau, šiandien, nors šiandien visai neturi prasmės, nes nėra nei vakar, nei rytoj. ir nebuvo. o kupriams – egzistavo. iki šiol, nes žinojo – dabar jų eilė – juos sušers grakštiems arabų veislės arkliams. laukė ilgai, kantriai, nebandė ištrūkti, nesidraskė. kraujas, limfa, mėsa numalšins arklių troškulį ir alkį. toliau tęs kelionę. kelionę į miestą, didžiausią pasaulyje turgavietę, kurioje didžiausia vergų pasiūla, kurios bokštus, šventyklas ir gynybinės sienos vartus tikrai maniau regintis, jau ištiesą savaitę. tai dėl nukraujavimo. keista – ant savo kūno nemačiau nė plyšio. buvau aplipęs gelsvai raudonu smėliu. vakaro saulėje jis atrodė dar raudonesnis. jaučiausi actekų belaisviu, kuris tuojau bus paaukotas dievams.

saulei aukojo nuolat, pamažu, po dalelę. kiekvieną dieną saulė pasiima savo prakaito, kraujo davinį. ji mėgaujasi, nevalingai, nesąmoningai, jei išvis galima šnekėti apie sąmonę ir valią. šis lėtas čirškinimas toks savaime suprantamas, jog nekelia jokio nepasitenkinimo. atrodo, netgi būtinas – – –

tariausi esąs molinis indas, pilnas jūros vandens, kuriam išgaravus, liks gryniausia manojo aš dalelė – kelios smiltys druskos

IIIII

beduinai plovė kuprius, ant jų skerdienos – kad nebūtų tokia saldi, nes arklius pykina, šleikšti – iš dubenėlio pylė druskos kristulus. paėmę manąsias kelnes, ties klynu jas plovė pusiau, paskiras klešnes movė arkliams ant priekinių kojų – kad šių nevarpytų pustomas smėlis. jie tolo. gyvulys po gyvulio. o atrodė, ir išties, – tolo žmonės

kūnų tiesintojai

– Mes išlaukiame, pone. Be to, mes, demonai, galime žengti žingsnį tik tada, kai žengiate jūs, žmonės. Kiekvienas mūsų žingsnis turi sutapti su jūsiškiu. Mes visada per žingsnį nuo jūsų atsiliekame, mes pietaujame tik papietavus jums – ir taip pat, kaip ir jūs, nematome ateities. Taigi, iš pradžių – jūs, po to jau – mes.

Miloradas Pavičius. „Chazarų žodynas“

I

apie juos nešnekama net nepadoriose kompanijose; jie tiesina nepatogiomis pozomis sustingusius kūnus – kad deramai atgultų, nepatogios jos – gyviesiems, nepatogumai, taip sakant, – žemės malonumai! po žeme jie dingsta. tokį nelaimėlį, jo it medis išsikerojusį kūną sunkiai palieka tai, ką visi įtaria esant siela. ji, kūne dūsuojanti, kelia didesnį siaubą nei cunamio banga. banga visad pasiekia krantą ir užverčia savo pilvą – –

II

siela užkliūva ir užstringa ties perdėm aštriai sulenкта alkūne ar ties perdėm nuožmiai atkraginta galva. o toliau leistis į aukštybių šulinius gali tik savo darbą atlikus kūnų tiesintojui. juos žmonės neretai vadina Tiesėjais. jų esama kiekvienoj draugijoje, nors neišsitaria. jei reiks, ištiesins net kelią, laiką, likimą

III

tai greičiau ne amatas ar profesija, o (iš)gyvenimo būdas, kaip kad kerėtojo, burtininko ar kiaulių daigotojo, kuris praminta eidamas iš kiemo į kiemą, pas skerdienos karalių Francį Bekoną siųsdamas nelaimėlių eskizus. savo darbą atlieka vien burna ir rankomis. stangrią vietą burna pučia, delnais trina, reikia kūnui trumpam įkvėpti gyvybės, kad norima kryptimi pasiduotų, tik netikėliai ir apsišaukėliai griebiasi grielkos, spirito ar lietlempės

IIII

kūnų tiesintojų turnyre vienas Tiesėjas ištiesino net nusenusio sraigtaragio ožio ragą, atgaivino sušaldytą stintų guotą.

– ei, Tiesėjau, atšildyk motiną, tėvą, tėvynę, galvą, epochą, ištiesink žemės orbitą, begalybę, dievą, – šaukė tuomet kažkoks persiskaitęs benkartas

IIIII

gatvėje kūno lygintoją atpažinti paprasta, it atsigulus gulėti ar vėjui varstyti nerakinamas duris. (nors, tiesa, gatvėj nieks nēr jų matęs.) nuorūkas į šiukšliadėžes meta neužgesintas, kaip ir teisėjai. mano turį tokią teisę. avi ilgais smailėjančiais batais, it cirkuose, važinėja prabangiomis karietomis, pasitempę it narvo virbai, kad ir kiek gertų – niekad nepasigeria, nepaisant metų laiko: vasara ar žiema; spengia saulė ar darganos; vidurdienis ar įtėmis, iš jų burnų be paliovos kūliais verčiasi šalti šešėlių kūnai.

dabar jie gerai uždirba, nes žmonės griūva kur papuola, eina įkandin fantomų ir pučia į uodegą

EMILIJA LIEGUTĖ

55

Novelės

Kelionės įspūdžiai

Jis pažvelgia į mane keistu žvilgsniu, kažkaip iš šono, apsisuka ir nueina. Aš tebestoviu. Seku akimis jo šviesią galvą ir žalsvą lietpaltį, bet netrukus toks pat žalsvas lietpaltis švysteli kairėje, paskui dešinėje ir aš nueinu.

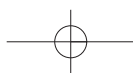
Nowy swiat gatvė tiesi ir ilga, išraižyta blizgančių tramvajų bėgių. Viduramžiais dvelkia tie seni tramvajai – talan talan. Kadaisė mama sviestą mušdavo medinėje, karklų lankais suveržtoje *boikelėje* – talan talan.

Kairėje gatvės pusėje – RUCH. Dešinėje – taip pat. Man patinka šitie plačialangiai kioskai keistais pavadinimais – RUCH. „Vaikai, gana šito ruoko!“ Mes augom keturi ir triukšmingi kaip visi vaikai.

Priplojusi nosį prie vitrinės stiklo, šypsosi pliušinė beždžionė, ir aš stambeliu. Ko tik nėra už tų plačių langų! Guminiai čiulptukai, pajacai ir autobusų bilietai, moteriškos kojinės ir laikraščiai... „Vaikai, ar rykštės norit – šitoks ruokas!“ Panašus „natiurmortas“ būdavo ir ant mūsų lovos, kai šlapi rūbai džiūdavo, o mes, susitempę viską, kas po ranka pakliūdavo, pusplikiai, basi dūkdavom.

Dabar kioskai pilki kaip asfaltas. Bet vakare, kai ateis jis, RUCH žaižaruos tarsi vaivorykštė. Po šita vaivorykšte mes ir susitiksimė – aš dar iš tolo pastebėsiu šviesiaplaukį ir bėgsiu jam priešais. O gal pasislėpti? Kaip anąkart?

Anąkart, pamačiusi jį, aš smukau į tarpuvartę. Jis atėjo, atsirėmė į kioską ir laukia. Stovi ramus, netgi abejingas. O mane tarsi koks kipšas apsedo. Aha, maniau, tu nė kiek nesijaudini, tu ramus, neabejoji – ateisiu. Bet aš neateisiu. Tyčiom. Pabėgėjau iki kito kiosko ir stebiu, kas bus. Jis pusvalandį pastovėjo, apsidairė ir nuėjo. Vis tokiu pat ramiu, abejingu veidu... Man pa-

sidarė neramu – nejaugi jis, nesulaukęs manęs, nė kiek nesijaudina? Aš neištverčiau – pasivijau, čiupau jį už rankos. Jis krūptelėjo, atsigręžė ir nusišypsojo. Viskas šypsojosi jo veide – lūpos, akys, raukšlėlės apie akis, ežiuku kirpti plaukai. Ak, tu išdykėle! – pasakė jis ir pasilenkęs pūstelėjo man į plaukus.

Tada aš vėl pabėgau. Nežinau kodėl, visiškai nežinau, bet šokau į šalį, įsimačiau tarp žmonių ir dingau. Lėčiau gatve veik tekina, tarsi kas mane būtų vijęs, ir lengviau atsidusau tik įsmukusi pro savo būsto vartus. Pajutau, kad manęs nebeklauso kojos, nepajėgiau laiptais į viršų užkopti. Atsirėmiau į šaltą sieną ir stovėjau. O širdyje buvo tuščia tuščia...

Ne, nereikia apie tai. Geriau nusipirksiu obuolių. Štai daržovių vežimėlis su dryžuotomis žaliuzėmis. Obuoliai balti, geltoni, žali, raudoni. Dideli, kvapnūs.

– Prašau vieną obuolį.

– Vieną? – pardavėjas, jaunas, įdegęs vaikiną, netikėdamas pažvelgia į mane.

– Taip, vieną, – pakartoju aš. – Vieną žalią, vieną raudoną, vieną geltoną, vieną baltą...

Pardavėjas atsveria keturis obuolius, aš patrinu delnu geltoną lyg medaus korys obuolį, atsikandu. Pardavėjas nusišypso. Ir aš šypsau si ir valgydama einu gatve. Čia visi obuolius valgo gatvėje: eina į darbą – valgo, eina iš darbo – valgo...

Man kelią pastoja veršio didumo šuo. Juokingas, plikai apkirptas nei avis, striukauodegis. Jį vedasi elegantiškas ponas, juodą lietsargį tvarkingai užsikabinęs už rankos.

Ponas atsigręžia ir nusišypso, o šuo ramiausiai nešasi mano pirštinę.

– Proszę pana...

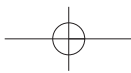
Elegantiškasis ponas paglosto šuns galvą. Šuo nuolankiai išsišiepia, suvizgina striuką uodegą ir padeda pirštinę prie šeimininko kojų. Kaltai šypsodamasi, aš paimu pirštinę. Šuo vis dar išsišiepęs, ir aš pagalvoju, kad mūsų šypsenos vienodos – šuns ir mano. Į mus atkreipia dėmesį praeiviai ir aš skubiai įsimačiau tarp jų. Grįžtelėjusi dar pamatau rudą šuns nugarą ir uodegos galiuką. Piktai timpteliu lūpą.

Gatvė baigiasi. Apsuku namą, keistai lyg alkūnė išlenktą, pereinu kiemą, arką ir atsiduriu aikštelėje.

Muzika. „Piesnia o Warszawie.“ Jie dainuoja keliese, pasikeisdami. Apie savo miestą, apie Varšuvą. Tie pagyvenę vyriškiai juodais akiniais. Kiti groja: smuikas, kontrabosas, akordeonas, būgnas. Vieną akląjį pakeičia kitas, ir vėl „Piesnia o Warszawie“. Daina ilgesinga. Įsižiūriu į seną žibintą, kabantį ties gotiška arka, ir pajuntu namų, savo krašto ilgesį.

Dainininkai keičiasi. „Piesnia o Warszawie.“ Kiek galima mokėti dainų apie Varšuvą? Aš apie Vilnių moku tik vieną: „Šis kelias į Vilnių, pilį Gedimino...“

„Na pravo most, na levo most...“ Dabar daina gyva, žaisminga. Klausytojų minia didėja. Varšuviečiai myli savo miestą – į apverstą smuiko dėklą byra monetos. Būgną žmogus muša kaire ranka, dešinė rankovė tuščia kyburiuoja. Daina žaisminga, dvi merginos ima šokti. Dailios, grakščios merginos trumpais sijonukais. Jos graužia obuolius ir šoka. Aš taip pat graužiu obuolį

ir noriu šokti. Skubiai rausiuosi pinigineje ir įmetu banknotą į smuiko dėklą. Vyriškis tuščia švarko rankove linkteli, nužvelgia mano ilgus juodus plaukus ir klausia:

– Budapešt?

– Wilno, – atsakau.

– Wilno? O Wilno... – vyriškio balse užgęsta šypsena ir kaire ranka jis papurto dešinėsios rankovę.

Aš atbula traukiuosi. Dabar mano šypsena vėl tokia pat, kaip to striukauodegio šuns... Traukiuosi ir pasislepiu minioje.

Daina gyva, žaisminga...

Merginos trumpais sijonukais graužia obuolius ir šoka.

Aš taip pat noriu šokti...

Tuoj užsidegs žalios, mėlynos ir raudonos raidės RUCH. „Vaikai, gana to ruko!“

Jis ateis ateis ateis... Laikydami už rankų, eisime gatve. Virš mūsų spindės spalvingosios RUCH... Ne, aš nekalta, kad mano Vilniuje buvo karas. Nekalta nekalta nekalta...

Tas vakaras buvo paskutinis. Susitikę prie žaižaruojančio kiosko, mes tylėdami ėjom gatvėmis... Pro apšviestas vitrinas, pro jaukias mažas senamiesčio kavines ir juodus medžių vaiduoklius, pro seną išgverėlį tramvajų. Pavargę suvalgėme ledų ir vėl ėjome...

Pagalčiau atsidūrėme siauroje senamiesčio gatvelėje.

– Sukim į kiemą, – jis pasakė ir timtelėjo mano ranką.

Mus apgaubė kiemo arkos šešėliai, ir mano krūtinę nutvilkė skausmas, tarsi į ją kas būtų kliūstelėjęs verdančio vandens. Paskutinis vakaras. Daugiau mes niekada nebesusitiksim. Niekada.

Jis ėjo pirmas, aš sunkiai vilkausi iš paskos. Vienas žingsnis, antras... Staiga man į akis plieskė stipri šviesa. Apstulbusi sustojau – prieš mus degė šviesūs didelio namo langai.

Jis apglėbė mano pečius, pavedėjo į priekį ir pasakė:

– Matai tą langą trečiame aukšte? Už jo miega mano sūnus.

Aš jam buvau dėkinga, kad nemelavo. Tylėdami vienas prie kito priglundome. Aš pravirkau.

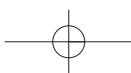
Žvilgtelėjau jam į akis, apsigrėžiau ir nubėgau.

Rytą išvažiavau.

Gyvenimas – mokyklinė pertrauka

Suprantama, jis senas. Ir tik dabar, senatvėje, pradėjo pasakoti apie tai, kas nutiko vaikystėje. Jis pasakojo man, savo vaikaičiui. Gal ne vaikaičiui, gal pats sau? Veikiausiai taip ir buvo, nes iš kurgi atsirastų tas vaikaitis, jeigu jis neturėjo vaikų? Gerai žino – neturėjo. Žmoną turėjo, bet vaikų – ne. O gal koks pavainikis – ką gali žinoti... Štai stovi prieš akis ir spokso...

Turėjo motiną, tėvą, senelį. Su seneliu dažniausiai jis ir kalbasi. Žmonės sako: miręs. Jo motina, tėvas, senelis – miręs. Nesąmonė! Jo manymu, jei žmo-

gus buvo, tai ir yra. Visi, kartą patekę į jo atmintį, ir toliau egzistavo. Tokie patys, nepasikeitę. Vaikai lakstė ir išdykavo. Simonas – jau metas jį vadinti vardu – nuolat grasino jiems kaulėtu pirštu su juodu rėžiu apie nagą. Šunys riejos po stalu, nepasidalijo kaulų, tad Simonas vis šaukė ant jų, kartais netgi įspirdavo.

Ak, daug visokių nutikimų jam vaikystėje yra nutikę, tačiau vaikystė buvo per trumpa ir žodžiai per tušti, kad būtų galėjęs pasakoti. Dabar gali. Ir laiko turi – niekur netraukia lėkti. Sėdi sau fotelyje – kojos apklotos šilta, languota skara – ir kalbasi su žmonėmis. Dažniausiai su tais, iš vaikystės.

Įdomiausia būdavo stebėti, kai senelė Jadvyga vydavo vilnonius siūlus į kamuolį, o senelis, atkišęs rankas, laikydavo siūlų sruogą. Jis, praleisdamas siūlą, gražiai mosteldavo vienos rankos pirštais, paskui – kitos.

– Palauk, surišiu mazgą, – kartais sakydavo senelė.

Simonas, beje, jo tėvas taip pat Simonas, senelis – irgi Simonas, – jie visi trys Simonai, ir žmonės, jam pasakojant, vis klausia: kuris Simonas? Senelis sugalvojo, kaip juos atskirti: jis – SIMONAS, tėvas – TAS SU KARPA ANT NOSIES, senelis – TAS SU PLIKE.

Bet apie ką aš čia? Aha, apie mazgą. Senelė, jo žmona Jadvyga, suriša mazgą, pasilenkusi prie pat jo rankų alsuoja, pučia šiltą kvapą, tai reiškia – nukando siūlo galą ir abu vynioja kamuolį toliau. Simonas most vienos rankos pirštais, most kitos – most most most... Jadvyga taip įsismagina, kad jis nespėja praleisti siūlo ir kamuolys nurieda po stalu, ten, kur riejas šunys.

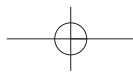
Simonas nukloja nuo kojų languotą skarą ir eina atnešti kamuolio. Pirmiausia įspiria šuniui, paskui, laikydamasis stalo, koja pasiekia kamuolį, atrita arčiau ir paėmęs neša senelei Jadvygai. Vėl atsisėda, užsideda ant rankų sruogą. Pirštais most most most... Kamuolys didėja, sruoga plonėja, kol lieka visai plonytė. Pagaliau ant senelio rankų – tik keletas siūlų. Most pirštais – nuleidžia vieną, most – nuslysta kitas ir nebelieka nė vieno siūlo.

Senelis Simonas lengviau atsidūsta, pasukęs galvą šypteli. Aš stoviu šalia ir viską matau: senelę Jadvygą, tą kamuolį, vis plonėjančią sruogą ir patį senelį. Aš dar vaikas, moku žiūrėti, suaugę – nemoka. Jie eina pro fotelį, kur sėdi senelis, užsiklojęs kojas languota skara, ir suka akis į šoną, nuduodami, kad nei senelės Jadvygos, nei to kamuolio, nei sruogos – nieko nėra.

Šitaip buvo mano vaikystėje. Dabar aš irgi senas ir viską darau lygiai taip, kaip darydavo mano senelis Simonas. Mūsų gentainiai gyvena vieni kitų atmintyje.

Kad dabar turėčiau ką prisiminti, jaunystėje turėjau labai daug dirbti. Aš norėjau tapti poetu, mėginau rašyti, bet tik daug patyręs, stebėjęs aplinką, pajutęs gyvenimo saldybę ir kartėlį žmogus, jau prieš išeidamas, gali parašyti dešimt gerų eilučių. Juk eilėraščiai – tai ne jausmai, kaip žmonės mano, tai – patirtis. Dėl vieno posmo reikia daug keliauti, pažinti miestus, kalnus ir jūras, pajusti paukščių skrydį, išgirsti gervių klykesį. Reikia žinoti, ne tik kaip raivosi rytą lįsdamas iš būdos šuo, bet ir kaip dėsto savo mažyčius žiedlapius drėgnos patiltės gėlė. Reikia išgyventi daug meilės naktų, kurios skiriasi viena nuo kitos...

Metai prabėgo kaip pertrauka mokykloje, per kurią vos spėdavau suvalgyti sumuštinį ar obuolį. Vis dėlto prisiminti vaikystę, jaunystę reikia. O gal?.. Gal ir ką nors gera surasiu...

Pirmiausia mano atmintis išsupa iš miglos namą, kuriame gimiau, mokiausi vaikščioti, kalbėti, stebėti artimuosius.

Viso namo nėra, tik detalės. Durys. Daug durų, pro kurias mane kažkas vis įstumdavo. Liptai. Įviji ir tiesūs. Turėklai, kuriais būdavo smagu nušliužti. Langai. Jų stiklai sudužę – tarsi būtų kritę iš didelio aukščio...

Taip taip – matau detales ir iš jų dėlioju savo vaikystės namo mozaiką.

Mane, senelį, erzina besiriejantys šunys, tikriau – šuo, kuris pastalėje vis tapšnoja letena katę. Ji ginasi ir purškia. Aš juokiuosi.

Bet palauk! Kieno balsą aš dar girdžiu juokiantis?

Matilda! Mes kartu su šuniu ir kate žaisdavome. Koks skardus, linksmas jos juokas! Ar ir vėliau jis toks buvo? Buvo.

– Matilda, – sakau aš, – tu labai graži. Ir tavo juokas gražus.

Ji juokiasi dar garsiau, o skruostuose – duobutės.

– Cha cha cha...

– Gana, žmones prikelsi, miega.

O ji vis: cha cha cha...

Ar aš ją mylėjau? Taip. Ji buvo kitokia negu Teresė, Sofija. Ir juoku, ir tomis duobutėmis. Ji buvo kaip bandelė. Aš ją žnaibydavau, bet ji nepykdamo. Tik – cha cha cha...

Kaip ten buvo? Kodėl mes išsiskyrėme?

– Matildaaa! – šaukiu aš.

Ir ji ateina, atsisėda priešais.

– Kam šaukei?

– Noriu su tavim mylėtis.

– Cha cha cha... – pasklinda jos sidabrinis balsas. Žandukai rausvi, putlūs – tikrai tarsi ką tik iškeptos bandelės, su nykščiu įspaustom duobutėm.

Aš priėjęs stipriai ją apglėbiau, bučiavau į vieną ir kitą duobutę. Ji irgi apkabino mano kaklą ir pasakė:

– Tai imk ir neškis mane į savo kambarį...

Aš pamėginau kilstelėti – nepakėliau.

– Cha cha cha, – vėl suskambo sidabrinis juokas. – Mes neskirti vienas kitam. Tu man per silpnas.

Matilda nusižiovavo, pakilo nuo *krasės*, ant kurios sėdėjo, pasakė „labanakt“ ir, jau eidama, pradėjo nusirenginėti. Vieną po kitos atsegė mažytes perlamutrines sagutes – apvalias, blizgančias tarsi žuvies akys, paskui nuleido ranką žemiau juosmens – ten irgi buvo sagutės...Bet jau aš turėjau jas atsegti. Greit pasivijau ją ir, suėmęs abi jos rankas, nusivedžiau į savo miegamąjį. Mylėjomės ilgai ir godžiai, tarsi dirbome kažkokį būtiną darbą.

Nenorėjau kitos žmonos, tik Matildos. Ir dabar nenorėčiau.

– Matilda, Matilda! – šaukiu. – Eime į altaną! Pražydo vijoklinės rožės – dabar ten niekas mūsų nematys.

Matilda neateina. Iškeliauo į Anapilį, kažkur visai kitur, – nei aš, nei mano gentainiai jos nebematome.

Beje, Sofijos irgi nebematau – ji buvo mano žmona ir mirė anksčiau už mane. Mirė negražiai, nusižudė, radom ją, besisūpuojančią ant žydinčios obels šakos. Jos kojos buvo dailios, grakščios, pirštai ištiesti kaip šokėjos...

Argi aš nieko daugiau neįsidėmėjau, tik jos kojų pirštus?

Sofija nepareina namo. Tikriausiai todėl, kad čia – ne jos gimtinė. O dėdė

Kazimieras ateina. Jis čia gimė. Dažnai ateina ir mudu per visą naktį žaidžiamame pokerį. Jis labai gudrus, suktas, turiu akylai jį sekti, ypač kai pasiilenkia. Jis į batą įsideda kortą, prireikus – sukeičia.

Tai štai kaip aš mokiausi pažinti žmones, perprasti jų sukčiavimus. Tai man pravertė vėliau, kai nusprendžiau rašyti eilėraščius.

Kai senelis Simonas mirė, aš buvau dar mažas ir nesupratau, kad mes galime netekti namų, kur aš gimiau. Kokia laimė būtų buvusi dabar sėdėti tyliam savo kambarį tarp pažįstamų daiktų ir klausytis, kaip vaiskiai žaliame sode čiułba zylės, tolumoje muša bokšto laikrodį. Kambarįje kabo šeimos fotografijos, pasieniais – seni daiktai: komoda, ant jos stovi bronzinė žvakidė su žvakėmis; knygų spinta, mano mėgstamas krėslas, gėlės; kampe – tvirta lazda akmenuotais keliais keliauti. Ir daugiau nieko. Beje, dar knyga gelsvais, suplėkusios odos viršeliais senovinėmis, įmantriai išvedžiotomis raidėmis priešlapyje. Sėdėčiau ant *krasės* ir vis skaityčiau, skaityčiau tą knygą ir būčiau protingas, turėčiau daug minčių bei prisiminimų, kaip ir visi, kurie skaito.

Dievas žino, kodėl taip išėjo, kad mano baldai pelyja sename klojime, kur geri žmonės leido juos susidėti, o aš gyvenu vienas – be šuns ir be tos knygos gelsvais viršeliais. Gyvenu svečių kambarį, stogas kiauras, krosnis suirusi ir kartais man į akis lyja. Sušalęs einu į muziejų ir žiūrinėju paveikslus. Budėtojas man nusišypso, aš – jam, niekad neprisėdu šalia tų, sėdinčių ant mėlynos aksominės kušetės ir sudėjusių kojas, apautas išklaipytais batais, ant šiltų grotelių.

Ne, aš ne skurdžius, ne elgeta, – taip mano budėtojas. Aš irgi taip manau, nes banke turiu pasidėjęs pinigų – dar iš senelio Simono palikimo. Galėčiau nusipirkti didelį namą, susineščiau iš to klojimo visus mielus daiktus. Krosnis būtų gera, nerūktų, būtų šilta, jauku. Sėdėčiau ant *krasės*, ant kurios sėdėjo Matilda, ir skaityčiau gelsvąją knygą. Iš jos daug sužinočiau apie moteris ir rašyčiau eilėraščius.

Bet aš nežinau, kodėl to nepadarau, bet šalu ir gelsvosios suplėkusiais viršeliais knygos neturiu, ir lietus man į akis lyja.

Gyvenimas kaip mokyklinė pertrauka. Gyvenu, laikiu mirties ir labai gaila, kad iš mano gyvenimo niekas nepasimokys.

Ugnies apvalyta

Tilin tilin tilin – tilindžiuoja tramvajus. Pargriuvo stovėjęs vyras. Jaunas – gal girtas? Galva išmušė langą – pabiro šukės. Užsikemšu ausis, bet vis vien girdžiu, kaip storai juokiasi didžiosios ir plonai kikena mažosios stiklo šukelės. Lyg kas grotų pianinu – nuo do iki do. Kažkas šaukia. Lokia žmonės. Jie labai smalsūs – kas užsimušė? kur? ar mirtinai?

Žmonės lekia. Virš visko. Virš riksmo, triukšmo, baimės. Jie stengiasi aplenkti vienas kitą. Jie labai susijaudinę. Tramvajus, kuriame parkrito jaunuolis, irgi susijaudinęs. Jam gaila to vaikiño, tad lekia dar greičiau...

Pagalčiau... Aš viena savo sename name, senoje lovoje su mediniais apva-

liais bumbulais galuose. Šioje lovoje gimiau. Mano mama irgi joje gimė. Metas su ta lova skirtis. Ir su visu namu. Jo supleišėjęs gontinis stogas įlinkęs lyg senos kumelės nugara. Reikia jį parduoti, bet niekas tokio laužo pirkti nenori. O palikti ir išvažiuoti, kad išsinešiotų malkoms, – aš nenoriu. Gaila – čia mano šviesiausi prisiminimai. Guliu, nemiegu, galvoju. Esu vienut vienutėlė šiame lauže. Lauže? O gal tikrai būtų puikus laužas, tik reikia kliūstelt benzino ir numest degtuką...

Loja Reksas. Beje, Reksas. Reikia jį atrišť nuo grandinės.

Tramvajai lėkė ir nulėkė. Žmonės miega – aplink visi miega. Nepaprasta tyla.

Dabar arba niekad. Arba niekad...

Tyla prieš audrą ar gaisrą... Taip, prieš gaisrą. Ant sienos matau plazdant raudonas skaras. Gaisras! Tikrai gaisras! Apsivelku palťą, išeinu į kiemą, paleidžiu šunį. Tyla. Laukiu, kas bus toliau. Raudonos skaros juodoje naktėje labai įspūdingos.

Ūžt! Ir traškesys. Aš tą traškesį grūdu po paltu ir dar giliau – po oda. Grūdu, bet jis nelenda, tik dar garsiau traška.

Juoda atbraila pasistumia, kartu su ja ir priekinė siena. Tyla. Stebiu ir laikiu, kas bus toliau. Tyla, vis dar tyla. Dabar tyla prieš... Užsikemšu ausis. Ji vis dar negriūva, toji siena.

Pagaliau! Ūžt ir kyla ugnis į begalinį dangų. Šuo cypia, glaustosi man prie kojų. Aš pasitraukiu toliau – karšta.

Koks traškesys! Ištraukiu iš ausų pirštus, kad geriau girdėčiau vaikystės svajonių, vilčių dejavimą, priešmirtinės agonijos šūksnius... Štai rieda lovos, kurioje aš gimiau ir mano mama gimė, bumbulas. Jis sveikas, tik aprūkęs. Čiumpu jį ir įsidedu į kišenę kaip šventą relikviją.

Karšta, žėruoja anglys. Pasitraukiu dar toliau. Laukiu, kol žus ugnys viskas, kas rišo mane su praeitim. Dairausi – daugiau į šį nuošalų kampelį negrįšiu. Čia nieko nieko nėra, nuodėgulus žmonės greit išstampys... Nuvalau į žolę pelenais apkibusį bumbulą, pabučiuoju, švysteliu ant vis dar žėruojančių nuodėgulių ir nueinu į naktį.

Prisiminimai seka man iš paskos. Jie nesudegė. Jie tūno mano galvoje, širdyje – jų neiškrapštysi.

Ir tegul. Jeigu jie šito nori, tegul gyvena kartu su manimi įsivaizduojamam name, tegul ramina, glosto, guodžia mane, tegul suteikia jėgų, dvasinės stiprybės, svajonių. Nes aš pradėdu naują gyvenimą. Ugnies apvalytą nuo sunkios karmos, piktų likimo pėdsakų. Švari, lengva mano siela kyla aukštin, už dirželio laikau Reksą. Tebūnie palaiminta šventoji ugnis.

Ramybė dvelkia atsisakymo gerumu.

Prasideda naujas gyvenimas.

EMILY DICKINSON

Iš anglų k. vertė SONATA PALIULYTĖ

254

„Viltis“ – plunksnuotas daiktas,
 O siela – jos gūžta.
 Bežodę giesmę gieda ji,
 Vis nenutildama.

Audroj – melodingiausia.
 Aršios prireiks audros
 Paukštelei pabaidyt, kuri
 Tiek įžiebė aistros.

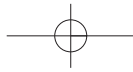
Girdėjau ją žvarbiuos kraštuos
 Ir jūroj svetimoj.
 Nė trupinio ji iš manęs
 Neprašė net bėdoj.

341

Po sielvarto formalūs užgula jausmai.
 O nervai – ceremoniški tartum kapai.
 Širdis apmirus klausia, ar tikrai už mus
 Jis kentė vakar ir prieš šimtmečius?

Kojos mechaniškai žingsniuos ratu –
 Nieku ar oru, ar žeme.
 Medinė eiseną

Emily Dickinson (1830–1886) – garsi JAV poetė. Gimė ir mirė Masačusetso valstijoje, mažame Amhersto miestelyje, iš kurio mažai kur buvo išvykusi. Tik septyni iš beveik 2000 jos eilėraščių buvo publikuoti jai gyvai esant. Kelias į pripažinimą prasidėjo po mirties, kai 1890 m. buvo išleistas pirmasis eilėraščių tomelis, kurį sudarė ir redagavo Thomas Wentworthas Higginsonas ir artima Dickinsonų šeimos draugė Mabel Loomis Todd. Tik 1955 m. pasirodė visų E. Dickinson eilėraščių tomas. 1964-aisiais poetės namai Amsterdame buvo paskelbti valstybės saugomu paminklu.

*Atbukusiu žvilgsniu,
Nepriekaištingas kvarcas, virtęs antkapiu.*

*Tai švino valanda.
Jei išgyvensi – įsimintina.
Taip sniegas lieka šqlančiųjų atminty.
Pirmiausia šiurpas, stingulys. Paskui dingsti.*

510

*Tai ne mirtis – aš pakilau.
Numiręs juk guli.
Ir ne naktis – dienos varpų
Liežuviai iškišti.*

*Ne šaltis – kūnu pajutau
Siroko glamones.
Ne karštis – pėdom vėsinau
Altoriaus marmurą.*

*Bet rodės – tikra visa tai.
Fantomai eilute
Rikiavos laidoti kažką –
Sakytumei, mane.*

*It būčiau nuobliuota,
Į rėmus įsprausta,
Be rakto į gyvenimą,
Tartum vidurnakty –*

*Kai nieko tiksinčio aplink –
Tik dėbsanti erdvė –
Ar kai rytais rudens šalna
Naikina juodžemį.*

*Chaosas šaltakraujiškas –
Be šanso ar skersinio,
Ir be žinios iš sausumos –
Tvirtina neviltį.*

561

*Kiekvieną naują širdgėlą
Aš įdėmiai stebiu.
Bandau suprast, ar manajai
Prilygsta ji svoriu.*

*Domiuos, kiek trunka jau, o gal
Prasideda tiktai.
Aš su savuoju skauduliu
Suaugau jau seniai.*

*Mąstau, ar pakelia kiti
Gyvenimą su ja,
Ar rinktųsi jie nebūtį,
Jei būtų jų valia.*

*Žinau, kantriesiems su laiku
Sugrįžta šypsena:
Tik lempos imitacija
Be žibalo joje.*

*Jei amžiai tūkstančius kelis
Užristų ant žaizdos,
Mąstau, ar laiko tarpas šis
Galėtų juos paguost,*

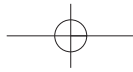
*Ar kantriai su sava gėla
Įveikę šimtmečius
Patirtų dvigubas kančias,
Jų meilę trypančias.*

*Daug liūdinčiųjų, priežastys
Įvairios, o tarp jų –
Mirtis, aplankius vienąkart
Užantspauduot akių.*

*Gėla dėl šalčio, dėl stokos,
Gėla „iš nevilties“ –
Dėl pasitaikančios būry
Saviškių – ištremties.*

*Nelengva rūšį man pažint
Kaskart – bet visad ji
Paguodą teikia geliančią
Kalvarijos kely.*

*Aš kryžiaus stilių daug mačiau –
Ir kaip jie nešami.
Džiaugiuos, kad primena
Ir manąjį keli.*

579

*Po daugel metų alkanų –
Štai pietūs pagaliau.
Virpédama keistu vynu
Aš pasivaišinau.*

*Stalus, kaip šitas, jau mačiau –
Kai alkio vedina
Pro langus į turtus žvelgiau,
Jų nesigviešdama.*

*Kasdienė duona – trupiniai.
Soti aš nebuvaу.
Gamtos bufetuose dažnai
Su paukščiais „pietavau“.*

*Gausumas sužeidė mane.
Pasijutau keistai –
Tartum kalnų uogelė
Prisirpus pakelėj.*

*Aš pasisotinau. Dabar
Žinau, kad alkis – tai
Atvertas langas žmoguje.
Įsliuogsi – praradai.*

657

*Glaudžiuosi galimybėje –
Jaukesnis būstas šis:
Daugiau langų nei prozoj,
Ir durys atlaikys.*

*Čia salės tartum kedrai –
Joks žvilgsnis neprasmuks.
Čia stogas amžinas, turįs
Dangaus nuožulnumus.*

*Svečiai čia – garbingiausi.
Pasilieku ir aš.
Gležnas ištiesusi rankas,
Apkabinu dausas.*

65

754

*Gyvenimą it šautuvą
Užtaisiusi laikiau.
Pažino šeiminkas jį,
Susigrąžino sau.*

*Dabar suvereniuos miškuos
Medžiojam pateles.
Kai jį užkalbinu, kalnai
Atsako man tuojau.*

*O kai šypsausi – slėnyje
Tokia sodri šviesa,
Tarytum triumfo atspindys
Vezuvijaus veide.*

*Ir kai nakčia po mūs dienos
Prie jo galvos budžiu –
Mieliau jaučiuos, nei snausdama
Ant gagos priegalvio.*

*Jo priešui – priešė mirtina –
Daugiau nebetrikdys.
Geltona blykstelės akis,
Nesuwirpės nykštys.*

*Nors pergyventi jį galiu,
Tačiau aplenkt manęs
Jam nedera – žudyt gebu
Pati, o mirti – ne.*

Versta iš:
THE COMPLETE POEMS OF EMILY DICKINSON.
Edited by Thomas H. Johnson, 1960

CARYL CHURCHILL

67

Toli

Pjesė

Iš anglų k. vertė GEDIMINAS PULOKAS

Veikėjai

Džoana, mergina
Ponia Harper, jos teta
Todas, jaunuolis

Kalinių eiseną (II scenos 5 dalyje) – penkių žmonių joje nepakanka, dvidešimt būtų kur kas geriau nei dešimt. O gal šimtas?

I

Harperių namai. Naktis

DŽOANA. Negaliu užmigti.

PONIA HARPER. Matyt, tau neįprasta ši lova.

DŽOANA. Ne, man patinka lankytis svečiuose.

PONIA HARPER. Nešalta?

DŽOANA. Ne.

PONIA HARPER. Gal norėtum ko atsigerti?

DŽOANA. Vis dėlto man šalta.

PONIA HARPER. Menka bėda, jei nemiegi tik dėl to. Spintoje turime daugiau antklodžių.

DŽOANA. Jau vėlu?

PONIA HARPER. Antra valanda.

DŽOANA. Jau ruošiatės miegoti?

PONIA HARPER. Gal norėtum atsigerti ko nors karšto?

DŽOANA. Ne, ačiū.

PONIA HARPER. Na tada jau einu miegoti.

DŽOANA. Gerai.

PONIA HARPER. Naujuose namuose visada būna neįprasta. Pamatysi, naktys atrodys visai kitaip, kai čia jau būsi prabuvusi bent savaitę.

DŽOANA. Esu lankiusis daugelyje vietų. Buvau apsistojusi ir draugų

Caryl Churchill (g. 1938) – šiuolaikinė Didžiosios Britanijos dramaturgė, pelniusi ne vieną tarptautinį apdovanojimą. Savo kūryboje savitai tęsia ir Bertoldo Brechto modernistinės dramos, ir Antonino Artaud eksperimentinio, performatyviojo teatro tradicijas, sykiu sugeba išlikti viena originaliausių pastaraisiais dešimtmečiais rašančių dramaturgių.

VERTĖJAS

namuose. Klystat, jei manot, jog ilgiuosi tėvų.

PONIA HARPER. Gal ilgiesi savo šuns?

DŽOANA. Manau, ilgiuosi katės.

PONIA HARPER. Ar ji miega tavo lovoje?

DŽOANA. Ne, aš ją veju lauk. Tačiau ji vis įslenka atgal, jei durys nebūna iki galo užvertos. Kartais atrodo, duris uždarei gerai, o jos vis dėlto neužsitrenkia. Tad naktį ji, duris pastūmusi, įslenka į vidų.

PONIA HARPER. Prieik trumpam. Tu drebi. Gal karščiuoji?

DŽOANA. Ne, man viskas gerai.

PONIA HARPER. Tu pervargusi. Eik miegoti. Aš irgi eisiu.

DŽOANA. Aš buvau išėjusi laukan.

PONIA HARPER. Kada?

DŽOANA. Ką tik.

PONIA HARPER. Tada nesistebiu, kodėl tau šalta. Dienomis čia karšta, tačiau naktimis gan smarkiai atvėsta.

DŽOANA. Čia žvaigždės ryškesnės negu namie.

PONIA HARPER. Tai dėl to, kad gatvėse čia nėra žibintų.

DŽOANA. Daug ko negalėjau matyti.

PONIA HARPER. Suprantama, negalėjai. O kaip išėjai? Aš negirdėjau, kad kas varstytų duris.

DŽOANA. Išlipau pro langą.

PONIA HARPER. Skamba nelabai įtikinamai.

DŽOANA. Bet juk tai visai paprasta – palei langą auga medis.

PONIA HARPER. Jei jau žmonės gulasi miegoti, tai jie ir turi gulėti. Ar namie tu laipioji pro langus?

DŽOANA. Namie negaliu, nes... Ne, nelaipioju.

PONIA HARPER. Juk aš už tave atsakinga.

DŽOANA. Suprantu. Atsiprašau.

PONIA HARPER. Na, kaip vienam vakarui, nuotykių pakanka. Dabar jau tikrai miegosi. Eik gulti.

Pažvelk į save: tu jau miegi stovėdama.

DŽOANA. Tačiau tam buvo priešastis.

PONIA HARPER. Kam? Išėiti į lauką?

DŽOANA. Užgirdau triukšmą.

PONIA HARPER. Ūbavo pelėda?

DŽOANA. Tai buvo klyksmas.

PONIA HARPER. Na, aišku, klykė pelėda. Čia yra įvairiausių paukščių, gali pamatyti netgi auksinę volungę. Žmonės specialiai į mūsų kraštus vyksta stebėti paukščių. Kartais mes net verdam arbatą ar kavą ir parduodam vandenį buteliuose. Matai, čia nėra kavinės, o ką tik atvykę žmonės nesusipranta, kad greitai ištrokš. Ryte pamatysi, kaip čia gražu.

DŽOANA. Tai buvo labiau panašu į žmogaus šauksmą.

PONIA HARPER. Pelėdos ūbavimas ir yra panašus į žmogaus šauksmą.

DŽOANA. Ten šaukė žmogus.

PONIA HARPER. Vargšele, kaip turėjai išsigąsti, jei iš tiesų pamanei, kad ten šaukė žmogus. Reikėjo nusiileisti tiesiai pas mane.

DŽOANA. Man knietėjo pasižiūrėti, kas vyksta.

PONIA HARPER. Bet juk buvo tamsu.

DŽOANA. Taip, bet aš pamačiau.

PONIA HARPER. Ką pamatei?

DŽOANA. Pamačiau dėdę.

PONIA HARPER. Taip, bet čia juk nėra nieko keista. Jis mėgsta išėiti įkvėpt gryno oro. Tikiuos, šaukė ne jis?

DŽOANA. Ne.

PONIA HARPER. Na, tada viskas gerai. Kalbėjaisi su juo? Ko gero, pabijojai, jog išbars, kad tokį vėlų metą dar nemiegi.

DŽOANA. Aš likau tūnoti medyje.

PONIA HARPER. Jis tavęs nepastebėjo?

DŽOANA. Ne.

PONIA HARPER. Tai jis nustebins ir juoksis, kai išgirs, kad slėpeisi medyje, ar ne? Nors, tiesą pasakius, gali ir susierzinti, tačiau ne stipriai. Veikiausiai pamanyš, jog iškrėtei vykusį pokštą. Juk ir jis vaikystėje krėtė panašias išdaigas. Na, bet tau laikas eiti miegot. Ir aš jau eisiu.

DŽOANA. Jis kažką stumdė ir tempė į daržinę.

PONIA HARPER. Matyt, krovė į daržinę tokius didžiulius maišus. Kartais jis dirba iki vėlumos.

DŽOANA. Nesu tikra, regis, jis stumdė moterį. Bet tai galėjo būti ir koks vaikinukas.

PONIA HARPER. Kai būsi ištekėjusi tiek laiko kiek aš, suprasi, kad esama dalykų, kuriais žmonės tiesiog užsiima. Tai natūralu ir nieko bloga čia nėra. Tiesiog vyko pobūvis, kuriame tavo dėdė leido laiką su draugais.

DŽOANA. Tai buvo pobūvis?

PONIA HARPER. Tik mažas pasisėdėjimas.

DŽOANA. Taip... juk mačiau daugiau nei vieną žmogų.

PONIA HARPER. Žinoma, ten buvo ir daugiau tavo dėdės draugų.

DŽOANA. Mačiau ir sunkvežimį.

PONIA HARPER. Nieko nuostabaus. Jis tikrai galėjo ten stovėti.

DŽOANA. Kai prigludžiau ausį prie sunkvežimio šono, išgirdau jo viduje kažką raudant.

PONIA HARPER. Kaip sugebėjai tai padaryti, jei tūnojai medyje?

DŽOANA. Aš išlipau iš jo. Priėjau prie sunkvežimio, o prieš tai dar žvilgtelėjau pro daržinės langą.

PONIA HARPER. Juk žinai, kad yra dalykų, prie kurių nedera kišti nosies, kai lankaisi svečiuose.

DŽOANA. Taip... geriau jau būčiau to nemačius. Atsiprašau.

PONIA HARPER. Kas nors tave pastebėjo?

DŽOANA. Ne, jie buvo užsiėmę savo reikalais.

PONIA HARPER. Labai gerai, kad tavęs nieks nepamatė.

DŽOANA. Bet jei tai tik pobūvis, kodėl aplink telkšojo tiek daug kraujo?

PONIA HARPER. Nebuvo jokio kraujo.

DŽOANA. Buvo.

PONIA HARPER. Kur?

DŽOANA. Ant žemės.

PONIA HARPER. Tamsoje? Kaip tu galėjai matyti kraują tamsoje?

DŽOANA. Aš paslydau ant jo. (*Isitvėrusi į tetos basą pėdą*) Jis beveik visas susigėrė man į drabužius.

PONIA HARPER. Turbūt paslydai toj vietoj, kur šiandien po pietų suvažinėjo šunį.

DŽOANA. Bet argi ta vieta nebūtų išdžiūvusi?

PONIA HARPER. Ne, jei žemė ten nebuvo stipriai sukietėjusi.

DŽOANA. O kokį šunį suvažinėjo?

PONIA HARPER. Didelį. Didelį kiemsargį.

DŽOANA. Baisu, turbūt jums labai liūdna. Ilgai jį laikėte?

PONIA HARPER. Ne, jis buvo dar jaunas ir nelabai paklusnus. Palindo tiesiai po sunkvežimio ratais.

DŽOANA. Koks buvo jo vardas?

PONIA HARPER. Flešas.

DŽOANA. O kokios spalvos?

PONIA HARPER. Juodas, keli balti lopai.

DŽOANA. O ką daržinėje veikė vaikai?

PONIA HARPER. Kokie vaikai?

DŽOANA. Ką – jūs nežinot, kokie vaikai?

PONIA HARPER. Kodėl tu manai, kad ten buvo vaikai?

DŽOANA. Aš juos mačiau, nes ten buvo įjungta šviesa. Be to, kraujo buvo ir daržinės viduj. Taip pat mačiau ir sukruvintus veidus.

PONIA HARPER. Tu sužinojai didelę paslaptį. Ar tai supranti?

DŽOANA. Taip.

PONIA HARPER. Sužinojai tai, ko tau nederėtų žinoti.

DŽOANA. Taip, atsiprašau.

PONIA HARPER. Sužinojai tai, apie ką niekam negalima prasiatarti. Jei prasiatartum, sukeltum pavojų žmonių gyvybėms.

DŽOANA. Kodėl? Kas į juos kėsinasi? Dėdė?

PONIA HARPER. Žinoma, kad ne.

DŽOANA. Tai gal jūs?

PONIA HARPER. Aišku, kad ne, gal išprotėjai? Gerai jau, papasakosiu, kas čia vyksta. Tavo dėdė padeda šiems žmonėms. Jis juos slepia, suteikia jiems prieglobstį. Kai kurie jų dar buvo likę sunkvežimy, kaip tik todėl jie rauduoja. Tavo dėdė ketina visus juos priglauti daržinėje, kur jiems bus saugu.

DŽOANA. Bet jų veidai buvo kruvini.

PONIA HARPER. Tas kraujas iš anksčiau. Juos užpuolė žmonės, nuo kurių tavo dėdė nori juos apsaugot.

DŽOANA. Tačiau kraujas telkšojo ir ant grindų.

PONIA HARPER. Vienas jų labai smarkiai sužeistas, bet tavo dėdė jį jau sutvarstė.

DŽOANA. Tai dėdė jiems padeda?

PONIA HARPER. Taip.

DŽOANA. Ir nebuvo nei jokio šuns, nei jokio pobūvio?

PONIA HARPER. Ne, dabar atskleidžiau tau tiesą. Tačiau privalai niekam niekada apie tai neprasiatarti, kitaip sukelsi pavojų dėdės, mano ir netgi savo pačios gyvybei. Nesakyk nieko net savo tėvams.

DŽOANA. O kodėl jūs mane čia pakvietėt, jei mėginat išsaugot šią paslaptį?

PONIA HARPER. Sunkvežimis turėjo atvykti vakar. Tau čia viešint šitai nebeprasikartos.

DŽOANA. Bet dabar aš tai žinau ir jūs galite ir toliau tuo užsiimti. Neprivalot nutraukti šio kilnaus darbo

vien dėl mano viešnagės. Juk galėčiau padėti dėdei daržinėje, galėčiau juos slaugyti.

PONIA HARPER. Ne, jis privalo tai daryt vienas. Bet ačiū, kad pasiūlei. Tai labai malonu iš tavo pusės. Kaip manai, ar užmigs po viso šio patirto jaudulio?

DŽOANA. O kodėl dėdė juos talžė?

PONIA HARPER. Talžė – ką?

DŽOANA. Jis talžė žmogų lazda. Man regis, lazda buvo metalinė. Jis netgi smogė vienam vaikui.

PONIA HARPER. Vienas žmonių, važiavusių sunkvežimiu, pasirodė esąs išdavikas. Iš tiesų jis nebuvo vienas jų, tik apsimetinėjo ir ketino juos išduoti. Jie tai sužinojo ir papasakojo tavo dėdei. Tada jis užpuolė dėdę, kitus žmones... Tavo dėdė buvo priverstas su juo susigrumti.

DŽOANA. Štai iš kur atsirado tiek daug kraujo.

PONIA HARPER. Taip, to reikėjo, kad kiti būtų išgelbėti.

DŽOANA. Bet jis smogė ir vienam vaikui.

PONIA HARPER. Gal tai buvo išdaviko vaikas? Kita vertus, kartais juk pasitaiko ir tokių vaikų, kurie pasirengę išduoti netgi savo tėvus.

DŽOANA. O kas bus dabar?

PONIA HARPER. Anksti ryte jie išvyks sunkvežimiu.

DŽOANA. Kur?

PONIA HARPER. Ten, kur jiems bus saugu. Nenorėk, kad tave slėgtų ir kitos paslaptys.

DŽOANA. Jis mušė tik išdavikus.

PONIA HARPER. Žinoma. Nesistebiu, jog, pamačiusi tokį šiurpų vaizdą, negali užmigt. Bet dabar jau žinai, kad viskas ne taip baisu, kaip galėjo pasirodyt. Esi sraigtelis dideliam gerų ketinimų sukamam rate. Gali tuo didžiutis. Pažvelgusi į žvaigždes suvoksi, jog tarp jų ir mes turime vietos, jog esi tarp žmonių,

einančių teisinga kryptimi. Pamatysi, tavo siela pakils iki pat dangaus.

DŽOANA. Gal vis dėlto galiu kuo nors padėti?

PONIA HARPER. Ryte galėsi man padėt viską sutvarkyti. Gerai?

DŽOANA. Gerai.

PONIA HARPER. Taigi, o dabar geriau jau eik miegoti.

II

Po kelerių metų. Skrybėlių siuvėjai

1

Džoana ir Todas sėdi darbo krėsluose. Kiekvienas ką tik pradėjęs siūti skrybėlę

TODAS. Turime daugybę melsvos medžiagos.

DŽOANA. O aš vis dėlto pradėsiu nuo juodos.

TODAS. Tinkamai panaudojus daugiau spalvų, visada galima išlošti.

DŽOANA. Aš panaudosiu ir kitas spalvas. Tiesiog pradėdau nuo juodos, o vėliau ją papuošiu kitomis.

TODAS. Praėjusią savaitę pasiuvau vieną tokią skrybėlę – savitą abstraktų gatvės atvaizdą: melsvą spalvą skyriau autobusams, geltoną – namams, raudoną – lapams, pilką – dangui. Niekas, žiūrėdamas į ją, to nesuprato, bet aš pats tai žinojau. Ir tai man teikė nors ir ne didelį, bet vis dėlto pasitenkinimą.

DŽOANA. Tau patiko?

TODAS. Tu čia dirbi visai neseiniai, ar ne?

DŽOANA. Tai pirma mano skrybėlė. Pirma profesionaliai siuvama skrybėlė.

TODAS. Ar koledže siuvai skrybėles?

DŽOANA. Mano diplominė skrybėlė buvo šešių pėdų ūgio *žirafa*.

TODAS. Šią savaitę neturėsi laiko tokiems užsiėmimams.

DŽOANA. Žinau.

TODAS. Mes visada gaudavom dvi savaites, tiek laiko dar likdavo iki eisenos. Vėliau jie sumažino šį terminą iki vienos savaitės, o dabar ir jį nori sumažinti dar viena diena.

DŽOANA. Tai gausim papildomą laisvadienį?

TODAS. Ne, neteksim dienos užmokesčio. Ir mūsų pasiūtos skrybėlės nebebus tokios puikios kaip anksčiau.

DŽOANA. Jie gali taip pasielgti?

TODAS. O tu tam prieštarautum, ar ne?

DŽOANA. Ką tik gavau šį darbą...

TODAS. Čia patirsi dar daugybę skriaudų.

DŽOANA. O aš maniau, šis darbas yra vienas geriausių.

TODAS. Taip ir yra. Jau žinai, kur valgysi priešpiečius?

DŽOANA. Juk čia yra valgykla, ar aš klystu?

TODAS. Taip, yra, bet mes ten nesilankom. Parodysiu, kur galima nueiti.

2

Kitą dieną. Jie toliau siuva skrybėles, kurios dabar kur kas labiau išpuoštos, t. y. skrybėlės, kurias jie buvo pradėję siūti, yra jau beveik baigtos

DŽOANA. Dabar tavo eilė.

TODAS. Prieš darbą aš visad einu išsimaudyti upėje.

DŽOANA. Ar tai nepavojinga?

TODAS. Tavo eilė.

DŽOANA. Aš turiu piloto licenciją.

TODAS. Nemiegu iki keturių ryto, stebiu teismų posėdžius ir geriu perno*.

DŽOANA. Nuomojuosi kambarį netoli metro.

TODAS. O aš turiu nuosavą būstą.

DŽOANA. Nejaugi?

TODAS. Norėtum jį pamatyti? Galėsiu aprodyti.

DŽOANA. Nesuprantu tavo skrybėlės, bet man patinka ta plunksna.

TODAS. O aš ir pats jau nebesistengiu suprast. Tiesiog čia dirbu jau per ilgai.

DŽOANA. Mesi šį darbą?

TODAS. Mano eilė. Žinau nešvairių dalykų, kurie padeda mūsų darbavimams sudaryti sutartis.

DŽOANA. Bet juk jiems reikia sutarčių.

TODAS. O kas, jei jie jų nenusipelno? Kas, jei mūsų darbas nėra pats geriausias?

DŽOANA. Tai kas gi čia vyksta?

TODAS. Aš tai ketinu papasakot vieno žmogaus svainiui. Kaip manai, kur jis dirba?

DŽOANA. Na ir kur jis dirba?

TODAS. Čia aš apie tai nekalbėsiu. Geriau tu dar ką nors papasakok.

DŽOANA. Man tai nepatiktų leisti vakarus žiūrint teismų transliacijas.

TODAS. Žiūriu naktimis, kai grįžtu.

DŽOANA. Grįžti – iš kur?

TODAS. O kaip tu manai?

3

Kitą dieną. Jie toliau siuva skrybėles, kurios gerokai padidėjusios, gal net kiek ekstravagantiškos

TODAS. O man nepatinka gyvūnus imituojančios skrybėlės.

DŽOANA. Tada aš buvau studentė.

TODAS. Abstrakčios skrybėlės vėl grįžta į madą.

DŽOANA. Man visada patikdavo abstrakčios skrybėlės.

TODAS. Turbūt nepastebėjai, kaip vienu metu visi jų nekentė?

* Anyžiais pagardintas prancūziškas alkoholinis gėrimas. (Vert. past.)

DŽOANA. Tai veikiausiai buvo dar prieš man susidomint skrybėlėm.

Tyla. Jie ir toliau siuva

DŽOANA. Tu visada užsimeni apie čia vykstančius kažkokius baisesius dalykus, tačiau nesuprantu, kodėl nieko nedarai, kad tai liautųsi.

TODAS. Juk dar tik trys dienos, kai tu čia dirbi.

DŽOANA. Tu kalbėjai, jog mūsų vadovybė papirkta, o mūsų atlyginimai – pernelyg maži.

Tyla. Jie siuva toliau

TODAS. Naudoji per daug žalios spalvos.

DŽOANA. O aš tyčia jos naudoju per daug.

Tyla. Jie siuva toliau

TODAS. Pastebėjau, kaip žvelgei į to šviesiaplaukio berniuko skrybėlę. Tikiuos, pasakei jam, kad tokios kaip jo skrybėlės siuvamos masiškai.

Tyla. Jie siuva toliau

TODAS. Aš vienintelis šioje vietoje žmogus, turintis principus. Neaiškink man, kad aš turėčiau ką nors daryti, ir taip ištisomis dienomis tik ir tegalvoju, ką daryti.

DŽOANA. Tai, ko gero, jau esi kažką sugalvojęs.

Tyla. Jie siuva toliau

4

Kitą dieną. Jie siuva skrybėles, kurios pasidaro didelės ir atrodo netgi kvailai

TODAS. Ji graži.

DŽOANA. Tau patinka?

TODAS. Taip.

DŽOANA. Tavo man irgi patinka.

TODAS. Tau visai nereikia to sakyti. Pats žinau, kad ji ne pati geriausia iš tų, kurias esu siuvelęs.

DŽOANA. Ne, ji yra... net nežinau, kaip pasakyti... ji yra patikima skrybėlė.

TODAS. Jau šešeri metai, kai aš siuvu skrybėles eisenoms. Taigi, turiu patirties. Tad kai nueisiu pas tą žmogų ir jam papasakosiu, kas čia vyksta, jis negalės numoti ranka į mano pasakojimus.

DŽOANA. Rengies su juo susitikti?

TODAS. Susitariau su juo susitikti po darbo.

DŽOANA. Kurio gali greit netekti.

TODAS. Galiu.

DŽOANA. Nustebinai.

TODAS. Tą ir norėjau padaryti.

DŽOANA. Paminėsi jam svainį?

TODAS. Pirmiausia pakalbėsiu apie pinigus. Tada užsiminsiu apie svainį. Be to, turiu draugą žurnalistą.

DŽOANA. Tu įtrauksi į šį reikalą ir žurnalistą?

TODAS. Na, jam apie tai veikiausiai nesakysiu. Būtų negerai, jei jis atsektų mano ir žurnalisto ryšį.

DŽOANA. Bet jis įtars, kad tai tavo darbas.

TODAS. Jis gali daug ką įtarti. Jei prarasčiau darbą, nerimaučiau tik dėl vieno dalyko...

DŽOANA. Kokio?

TODAS. Ilgėčiausi tavęs.

DŽOANA. Tikrai?

5

Kitą dieną. Apdriskusią, sumuštą, grandinėmis sukaustytą kalinių, kurių kiekvienas užsimaukšlinęs skrybėlę, eisena egzekucijos vietos link. Jų skrybėlės yra dar didesnės ir atrodo kvailiau nei ankstesnėje scenoje

6

Po savaitės. Džoana ir Todas pradeda siūti naujas skrybėles

DŽOANA. Aš vis dar negaliu tuo patikėti.

TODAS. Juk dar niekas niekada nėra nieko laimėjęs pirmą darbo savaitę.

DŽOANA. Nuo šiol viskas tik garmės žemyn.

TODAS. Juk negali būti laimėtoja kiekvieną savaitę.

DŽOANA. Aš tai ir turiu galvoje.

TODAS. Bet čia dirbdama pasiuvai iš tiesų nuostabiausių skrybėlių.

DŽOANA. Kartais man gaila, kad neužsakė jų daugiau pasiūti.

TODAS. Tada jų būtų buvę per daug. Ką su jomis reiktų veikti?

DŽOANA. Būtų galima jas kur pritaikyti vėliau.

TODAS. Būtent. Ir mes liktume be darbo.

DŽOANA. Labai liūdna, kad jos deginamos kartu su kūnais.

TODAS. O aš manau, kad tai ir yra visas linksnumas. Skrybėlės – trumpalaikis daiktas. Jos lyg metafora, kuri reiškia vieną ar kitą dalyką.

DŽOANA. Na, toks jau gyvenimas.

TODAS. Taigi, toks gyvenimas. Iš beveik trijų šimtų mano čia pasiūtų skrybėlių laimėjo ir į muziejų pateko tik trys. Bet tai manęs niekada neslėgė. Sukuri grožį ir jis pranyksta. Man tai žavu.

DŽOANA. Tu esi toks...

TODAS. Koks?

DŽOANA. Na, tu suteiki progą į dalykus pažvelgti kitaip. Aš niekada nebūčiau supratusi, koks nepastovus šis darbas, bet dabar matau, kad jis dar ir be galo svarbus.

TODAS. Aš manau, tai padarė įspūdį ir tam žmogui. Juk kalbėjau remdamasis aukštais moraliniais principais.

73

DŽOANA. Pakartok dar kartą, ką jis pasakė pokalbio pabaigoje.

TODAS. „Reikės šiuos dalykus būtinai apmąstyti.“

DŽOANA. Manau, šie žodžiai padrašina.

TODAS. Bet gal, tai sakydamas, jis tik leido suprasti, kad pamąstys, kaip manęs atsikratyti.

DŽOANA. Tai gali būti nuostabi pradžia.

TODAS. Man tai nauja. Tavo žodžiai mane ima įkvėpti.

DŽOANA. Bet juk į šį reikalą dar galime įtraukti žurnalistą. Nuodugniau pasigilinęs, jis gali atskleisti, jog visas skrybėlių siuvimo verslas – ir ne vien tik čia – plauna nešvarius pinigus. Galiu lažintis, kad nešvari visa ši pramonė.

TODAS. Iš tiesų taip manai?

DŽOANA. Manau, jog mes turim tai išaiškinti.

TODAS. Tu pakeitei mano gyvenimą, ar tai žinai?

DŽOANA. Jei tave išmes iš darbo, aš irgi iš čia išeisiu.

TODAS. Tačiau gali būti, kad mes nebegausim darbo skrybėlių versle.

DŽOANA. Pasaulyje yra ir kitų užsiėmimų.

TODAS. Bet juk tu – skrybėlių siuvimo genijus.

DŽOANA. Nebent visi darbai būtų nešvarūs...

TODAS. Man patinka šie rutuliukai. Pritaikyk juos skrybėlei.

DŽOANA. Ne, pasilik juos sau.

TODAS. Ne, tu juos turėk.

III

Po kelerių metų. Harperių namai. Diena

PONIA HARPER. Gerai, kad išnuodijote vapsvas.

TODAS. Taip, regis, vapsvos gavo, ko nusipelnė.

PONIA HARPER. Vakar vaikš-

tinėjau miško pakraščiu, kai staiga atslinko šešėlis. Jį metė ištisas drugelių, kurie ėmė leistis tiesiai virš manęs, debesis, medžiai ir krūmai nuo jų net paraudonavo. Du jų nutūpė man ant rankos, aš persigandau. O vienas jų netgi įsipainiojo man į plaukus. Aš juos sutraiškiau.

TODAS. Na, anokios čia ir bėdos dėl drugelių.

PONIA HARPER. Jie gali aptūpti visą veidą. Senovės romėnai kartais žudydavosi pasipjaudami auksiniais lapais. Tokiu lapu jie tiesiog perrėždavo sau gerklę, susižalodavo gerklas... kai matau drugelius, į galvą man kažkodėl ateina kaip tik tai.

TODAS. Aš vaikštinėjau sode, kuriame po medžiais ganėsi arkliai. Staiga iš slyvmedžių išnirusios vapsvos puolė juos gelti. Kai kurie vapsvų sugelti arkliai žvendami leidosi šuoliais... Norėčiau, kad ji pabustų.

PONIA HARPER. Juk mes nežinome, kiek laiko ji klaidžiojo.

TODAS. Ji teisingai pasielgė, kad atvyko čia.

PONIA HARPER. Paprastai žmonės stengiasi niekur nevykti, kai aplink siaučia karas.

TODAS. Vyksta, jei jiems pavojus gresia.

PONIA HARPER. Mes nežinome, ko ji norėjo išvengti.

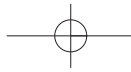
TODAS. Tiesiog ji norėjo patekti į saugią vietą.

PONIA HARPER. Manai, čia saugu?

TODAS. Daugiau ar mažiau. Visi galvoja, kad čia – tik paprasti namai.

PONIA HARPER. Netgi katės išdūmė į prancūzų pusę.

TODAS. Aš niekad nemėgau kačių – jos dvokia, draskosi, tu joms reikalingas tik dėl to, kad jas maitini. Jos netgi kandžiojasi. Kadaise turėjau katę, kuri kartais nei iš šio, nei iš to griėbdavo mane dantimis.

PONIA HARPER. Žinai, kartais jos netgi sudrasko kūdikius.

TODAS. Nejaugi dedas ir tokie dalykai?

PONIA HARPER. Taip, Kinijoje. Kai niekas nemato, jos išliuogia į lopšį ir...

TODAS. Bet kai kurios katės – gal visai nieko.

PONIA HARPER. Aš taip nema-nau.

TODAS. Žinau vieną tokią katę anapus kelio.

PONIA HARPER. Pro šalį eidamas turėtum būti atsargus.

TODAS. Bet juk mes nesam tokie jau dideli prancūzų priešai. Ap-skritai nesvarbu, dėl manęs jie gali būt nors ir marokiečiai, arba skruz-dėlės.

PONIA HARPER. Tikrai, tegu sau jie būna nors kanadiečiai, vene-sueliečiai ar net uodai.

TODAS. Gali būti inžinieriai, vi-rėjai, penkiamečiai pypliai, muzi-kantai.

PONIA HARPER. Automobilių pardavėjai.

TODAS. Portugalų automobilių pardavėjai.

PONIA HARPER. Rusų plauki-kai.

TODAS. Tailandiečių mėsininkai.

PONIA HARPER. Latvių dantis-tai.

TODAS. Ne, latvių dantistai Ku-boje daro gerą darbą. Jų namai netoli Havanos.

PONIA HARPER. Bet latviai eks-portuodavo kiaules į Švediją. Be to, visi dantistai, – net ir Tanzanijoje, – yra pasaulinio dantistų sąmokslu, kuris jiems labiausiai ir rūpi, nariai.

TODAS. Na dėl Tanzanijos nesi-ginčysiu.

PONIA HARPER. Mėgini patei-sinti skerdynes Tanzanijoje?

Tyla

PONIA HARPER. Ji atvyko, ka-dangi tu čia atostogauji, ir jei kas nors apie jus sužinos, mane dėl to apkaltins.

TODAS. Rytoj išvyksime. Aš ją pažadinsiu. Duokim jai dar kelias minutes...

PONIA HARPER. Ar matei laidą apie krokodilus?

TODAS. Taip, tačiau krokodilai... Kaip jie rūpinasi savo krokodiliu-kais, kaip savo nasruose juos neša į vandenį...

PONIA HARPER. Bet juk visi padeda savo vaikams?

TODAS. Tenoriu pasakyti, kad visai neliūdėčiau, jeigu krokodilai taip pat išitrauktų į šį karą. Po ga-lais, juk jie nesulaikomi!

PONIA HARPER. Krokodilai – tai blogis. Manau, visai pagrįsta jų nemėgti. Nemėgti jų odos, nasrų, iš jų žabtų sklindančio dvėselienos dvoko. Krokodilai tyko, kol zebrai kelsis per upę, o sulaukę silpniau-siuosius griebia nasrais ir nusitem-pia gilyn. Naktimis krokodilai pul-dinėja kaimus ir grobia vaikus tie-siai iš lovų. Savo priešus krokodilai ryja lėtai, pradeda nuo pėdų, vėliau griebiasi kelių, dar vėliau – geni-talijų. O jei jie priversti skubėti, tada slenka per miestelius nukandžio-dami žmonėms galvas. Atgal į upę krokodilas pajėgia neštis tuzinus galvų. O atropojęs į vietą, jis leis jas į vandenį taip pat rūpestingai, kaip ir savo jaunikius. Ten jos plūduriuos tarsi trofėjai. Kol supus.

TODAS. Aš tik sakau, kad juos galima būtų pasitelkti į pagalbą.

PONIA HARPER. Taip, ir dar mažus pūkuotus vandens paukš-tukus. Mažiausieji jų atsilikę visada cypsi „palaukit manęs“, „palaukit manęs“, jiems visada gresia šiurpus pavojus būti suėstiems. Jų motinos atiduotų gyvybę, kad tik juos išgel-bėtų.

TODAS. O kaip dėl laukinių ančių?

PONIA HARPER. Laukinės antys nėra toks jau teigiamas vandens paukštis. Jos prievartauja viena kitą, be to, jos – dramblių ir korėjiečių pusėje. O krokodilai sugeba tikrai kenkti.

TODAS. Kaip manot, – žadinti ją ar dar leisti pamiegoti? Mudu neturėsime daug laiko.

PONIA HARPER. Ar sutinki su manimi dėl krokodilų?

TODAS. Koks skirtumas? Neįmanoma nežinoti, kieno pusėje aš esu?

PONIA HARPER. Nesuprantu, apie ką tu čia mąstai.

TODAS. Mąstau apie tai, apie ką mes visi mąstom.

PONIA HARPER. O štai, pavyzdžiui, stirnos.

TODAS. Turit galvoje mažąjį Bembį?

PONIA HARPER. Tai ironija?

TODAS. Ne, tai – sarkazmas.

PONIA HARPER. Juk jos atrūks ta iš laukymų, užgriūva nuo kalnų ir ima terorizuoti prekybininkų gatveles. Kai jos dumia, tereikia nukreipti kuria nors kryptimi, ir tomis savo bjauriomis švytinčiomis kano piūkštėmis jos viską sutryps. Stirnos mindžiotų pirkėjus ir, laužydamos eskalatorius, mėtytų juos žemyn, jauni patinai daužytų vitrinas...

TODAS. Nekenčiu stirnų.

PONIA HARPER. O ką jau ir kalbėt apie subrendusius patinus, nė neišivaizduoji, kokie sunkūs jų ragai ir kokie aštrūs žabtai, kai metasi ant gatvėjų besiblaškančių paauglių.

TODAS. Kuo puikiausiai išivaizduoju.

Jis prisiseiga marškinius ir parodo randą

PONIA HARPER. Šį randą paliko stirna?

TODAS. Ne, lokys. Nemėgstu, kai manimi nepasitikima.

PONIA HARPER. Taip, tai atsitiko dar tada, kai drambliai perėjo į olandų pusę. O drambliais aš visada pasitikėdavau.

TODAS. O aš Etiopijoje šaudžiau raguočius ir vaikus. Dujomis nuodijau bendras ispanų, programišių ir šunų pajėgas. Varnėnus dorodavau plikomis rankomis. Tai daryti mėgau kaip tik plikomis rankomis. Kai mano rankos išmirkdavo kraujuje, sumišusiame su plunksnomis, pajusdavau tikrą jėgų antplūdį. Galėdavau šitaip leisti išstisus dienas, tai man teikė daugiau pasitenkinimo nei seksas. Nemanokit, kad esu koks ištižėlis.

PONIA HARPER. O aš ir nesaikau, kad nepajėgtum žudyti.

TODAS. Žinau, bet vien pasiryžimo tam nepakanka. Dirbau ir nykius darbus. Pavyzdžiui, skerdykloje pridauždavau kiaules ir muzikantus. Baigiantis darbui geldavo nuogara, o iš akių taip ir nepasitraukdavo kybančių žemyn galva žmonių vaizdas.

PONIA HARPER. Tai, tavo manymu, stirnos – bjaurūs padarai?

TODAS. Kaip tik tai ir mėginu pasakyti.

PONIA HARPER. Ir jei išalkusi stirna užklystų į tavo kiemą, tu jos nešertum?

TODAS. Žinoma, ne.

PONIA HARPER. Aš to nesuprantu. Juk jau trys savaitės, kai stirnos mūsų pusėje.

TODAS. Aš to nežinojau. Jūs tik dabar tai pasakėt.

PONIA HARPER. Juk jų įgimtas gerumas išliko. Jis atsispindi jų švelniose rudose akyse.

TODAS. Ką gi, tai geros naujienos.

PONIA HARPER. Tu nekenti stirnų. Žaviesi tik krokodilais.

TODAS. Aš pavargęs, dėl to sunkiai seku, ką čia kalbat.

PONIA HARPER. Privalai išvykti.

TODAS. Bet juk mes giminės...

PONIA HARPER. Manai, man lengva tai sakyti?

Įeina Džoana ir įsitaiso Todui ant kelių

PONIA HARPER. Gali likti čia, bet jie tave suras. Ką jiems tada pasakysi? Kad pabėgai, nes norėjai praleisti dieną kitą kartu su vyru? Kiekvienas turi žmonių, kuriuos norėtų pamatyti. Apskritai mieliau matyti žmones, nei kandžiojamam skruzdžių tūnoti drevėje. O gal tu išvis nesiroši grįžti? Jei taip, gali mane nušauti vietoj. Beje, sprunkant tavęs niekas nematė? Kada atvykai? Gal tave sekė? Ereliai tikrai turėjo matyti, jog čia atvykai. Pati nesupranti, kad dėl jo rizikuoji gyvybe. O juk jis, tiesą sakant, tauškia tik niekus. Tau nusišpjauti į visa tai? Ko gero, tu pasikeitai. Nežinau, juk matau tave po dvejų metų pertraukos. Nejau pati to nesupranti? Norėčiau džiaugtis tave matydama, bet argi galiu?

DŽOANA. Žinoma, paukščiai mane matė. Apskritai čionai einančią mane matė visi, kas tik netingėjo. Bet kodėl jie turėtų mane įtarti? Juk galėjau vykti čia koku nors pavedimu. Aplink dabar šmėžuoja galybė įvairiausių žmonių, ir jau tikrai niekas negali žinoti, kodėl kiekvienas jų vienaip ar kitaip elgiasi. Kita vertus, jau esu užmušusi dvi kates ir penkiametį pyplį, tad nuo aplinkinių per daug nesiskiriu. Be to, kodėl negalėčiau čia praleisti vienos dienos? Juk po to ten būsiu iki pat pabaigos. O paukščiai manęs visai negąsdina, baugus čia, japonų pusėje, tik tvyrantis oras.

Perkūnijos aidėjo per visus kalnus, aš keliavau pro man visiškai nepažįstamus miestus. Pastebėjau žiurkių, kurioms iš burnos ir ausų tryško kraujas, o tai, be abejo, yra gerai. Merginos, kurias mačiau šalikelėje, irgi kraujavo. Ten buvo niūru, viskas nusiaubta,ėjau pro lavonų krūvas ir jei tik kur stabteldavau išsiaiškinti, kurį šių vargšelių pražudė kava, o kuris mirė užspringęs ašaka, paaiškėdavo, kad visi jie žuvo nuo heroino, benzino, grandininių pjūklų, plaukų lako, tirpiklių ar musmirių. Visur tvyrojo dūmų kvapas, degė niekam jau nebetinkama žolė: boliviečiai tiria gravitaciją, bet tai griežtai slepia, ugnimi naikina įkalčius. Mūsiškiai triukšmingai stūmėsi pirmyn, tačiau Madagaskare tūkstančiai jų žuvo nuo apšvitinimo. Įdomu, kuri pusė ketina mobilizuoti tamsą ir tylą? Galvodavau apie tai naktimis. Trečią dieną jau vos begalėjau paeiti, bet vis tiek nusileidau prie upės. Aukštupyje buvo įrengta Čilės kareivių stovykla, tačiau manęs ir keturiolikos juodmargių karvių, gėrusių vandenį žemupyje, jie nepastebėjo. Supratau, kad reikia keltis per upę, ir kas bus, tas. Tik nežinojau, kieno pusėj ši upė. Viena vertus, žinojimas man būtų padėjęs irtis, kita vertus, galėjo ir paskandinti. Upės vidury tėkmė buvo kur kas smarkesnė, o vanduo – rusvas. Aš net nesusimąščiau kodėl... Ilgai delsiai ant kranto. Vis dėlto supratau – tai vienintelis būdas atkakti čionai, tad iš pradžių kyštelėjau į upę vieną pėdą. Vanduo buvo labai šaltas. Tik tiek, man niekas lyg ir negrėsė. Tačiau juk negalėjau žinoti, kas nutiks, kai į upę visa pasinersiu. O tuo metu vanduo tyvuliavo apie kulkšnis, ir tiek.

Versta iš:

Caryl Churchill. FAR AWAY.

New York: Theatre Communications Group, 2001

Sąžinė literatūroje ir gyvenime

Pokalbyje dalyvavo rašytoja Vanda JUKNAITĖ,
kultūrologas Vytautas RUBAVIČIUS, kunigas Julius
SASNAUSKAS, literatūrologas Regimantas TAMOŠAITIS

Regimantas Tamošaitis. Pirmiausia šiek tiek minčių sąžinės tema. Nesu moralistas, atmetu idėjiškai orientuotą literatūrą. Tikiu dorove, bet netikiu dorovingais autoriais. Nors, kai mąstau apie literatūros vertę, man vis svarbesnis darosi kūrėjo ir kūrinio sąžiningumo kriterijus. Kadaisė Albertas Zalatorius teigė, kad kūrinio meninė vertė yra jo semantinis informatyvumas. Tačiau tas informatyvumas atveria žmogiškųjų prasmų gelmę, o be sąžinės matmens nėra jokios žmogiškosios prasmės. Be sąžinės jausmo apskritai nėra žmogaus.

Gyvenimo prasmės ir dorovės klausimai yra filosofiniai, egzistenciniai. Jie yra tikrojo meno turinys. Jeigu literatūros kūrinys nenukreipia manęs prie žmogaus buvimo klausimų, jis man ir nereikalingas. Tačiau mums reikalingos ir pramoginės knygos, kurios neieško jokių vertybių, nes jose visos vertybės ir taip yra aiškios, pateiktos tarsi ant lėkštutės. Jos yra teisingos ir neginčijamos. Kaip sukramtytas maistas: vartotojiški produktai vartotojiškam skaitytojo tipui. Tokios knygos mus linksmina, ramina, užgožia visus tuos neramius gyvenimo klausimus. Bet jos nekeičia mūsų sąmonės ir nebudina sąžinės jausmo. Užtat padeda gerai išsimiegoti. Tačiau ilgai miegodamas gali imti ir numirti, net nesusi-vokęs, kad gyvenai, buvai žmogus ir kad buvo visas šis pasaulis.

Tikra literatūra neleidžia miegoti, ji kreipiasi tiesiai į mūsų egzistencijos esmę – į mūsų sąmonę, aukštuosius jausmus, taip pat ir į sąžinę. Menas, kaip ir religija, yra aukštoji dvasinė įtampa, purtanti mūsų dvasią – tai lyg jos reanimacija.

Menas yra kaip veidrodis: jis parodo žmogui pasaulį, o tame pasaulyje žmogus pamato save. Ir giliausia egzistencinė savivoka, pati žmogaus prigimtis, yra jo sąžinės balsas.

Neatsitiktinai šio žodžio etimologija slepia ir epistemologinius, ir etinius prasmės pagrindus. Sąžinė – tai savižina. Savosios buvimo tiesos žinojimas. O sąžinės nebuvimas – tai lyg savasties užmarštis ir mirtis (šie žodžiai etimologiškai taip pat susiję). Aš, neturėdamas sąžinės jausmo, prarandu ir savižiną –

iškreiptai suvokiu savo ir pasaulio santykius. Juk savižina (kaip savimonė) visada kyla iš konteksto: savęs žinojimą formuoju pažindamas kitus, bendraudamas su kitais, – tai reliacinis santykis. Nesuvokdamas tiesos, kad save kuriu tik per santykį su kitais, aš atsiskiriu nuo kitų, susireikšminu. Uždara savimonė – tai ir deformuota sąžinė, kuri reiškia puikybę. Tada jau gyvenu ne su pasauliu, bet naudojuosi pasauliu savo tikslams tenkinti, nes aš esu lyg svarbesnis, reikšmingesnis. Juk sąžinė yra moralinės atsakomybės jausmas.

Taigi iškreiptos sąžinės vardas yra puikybė, jos veiksmas – nusikaltimas, o pasaulio realybės atsakas – bausmė. Mes visi turime kažkiek puikybės ir visada susilaukiame bausmės, toks jau gyvenimo dėsnis. Ši tema visada svarbi tikrajai literatūrai. Didieji rašytojai pasakoja apie nusikaltimą ir bausmę, apie egzistencinę problemą ir jos išsprendimą. Esminis literatūros rūpestis – žmogaus dvasinis prabudimas. Literatūra keistai siejasi su religija, – juk ir religinė praktika yra ypatingos rūšies literatūra, žodinio ritualo menas.

Kaip šiandien yra mūsų literatūroje ir gyvenime? Koks dabar sąžinės vaidmuo, balsas? Kaip tai siejasi su krikščioniškaisiais Vakarų civilizacijos pagrindais?

Manau, kad stiprus menininkas yra tas, kuris turi drąsos būti asmenybe, yra atviras savo paties problemoms, tačiau jomis nespekuliuoja, nesipuikuoja ir neprekiauja. Geras menininkas yra nuoširdumo, aistros ir talento jungtis. Juk yra ir tokių rašančiųjų, kurie nei nusidėti, nei atgailauti nesugeba, kurie yra šiaip sau, tiesiog „drungni“.

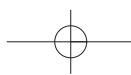
Kiek dabar yra tokių rašančiųjų, kurie sąžiningi, t. y. jautrūs ir sau, ir kitiems?

Taigi, kas ta sąžinė? Pirmiausia pamėginkime kiekvienas apibrėžti šią sąvoką: ką ji mums reiškia, kas ji yra teoriškai ir praktiškai...

Vytautas Rubavičius. Man atrodo, kaip nežinojome, kas yra sąžinė, čia susitikdami, taip ir nežinosime išsiskirstydami. Kažin ar mums padės apibrėžimai. Sąžinę galime nebent apibūdinti kokiomis nors stipriomis metaforomis. Sąžinė yra veikli, ji veikia kaip kažkoks balsas, kartais nutylantis, kartais prabylantis. Kad ir koks sunkus būtų mūsų gyvenimas, sąžinė visada išlieka, niekada neišnyksta. Paklaustas žmogus kažin ar galėtų aiškiai pasakyti, kas yra sąžinė, bet konkrečių jos apibrėžimų ar jos stokos pavyzdžių tikrai pateiktų. Tai toks mummyse esantis aiškus dalykas, kuris nesileidžia apibrėžiamas jau dėl savaiminio aiškumo. Sąžinė nesileidžia nusakoma ir filosofams. O šios sąvokos apibrėžimai kokiuose nors etikos vadovėliuose dažniausiai yra juokingi. Daugelį žmogaus prigimčiai būdingų dalykų apskritai sunku apibrėžti. Sąžinės sąvoką suvokti man labiausiai padeda pati kalba: sąžinė – tai *są-* ir *žinia*. Kalba iš karto kreipia į bendrumą. Tai visiems būdinga kažkokia žinia, kuri susijusi ir su sąmone. Tai sąmonės turinys, sąmonės *gilioji žinia*, kuri visą laiką kažką mums praneša ir kuri mus sieja su kitais žmonėmis. Žmogui būdinga būti su kitu ar kitais – tai *sambūvis*. Kadangi būtis visada teisi, tai ir sambūviui būdinga teisingumas. Sąžinė – būtiškojo teismo ir teisingumo balsas, pasveriantis mūsų veiksmus ir poelgius. Arba – dieviškojo teismo. Ir visos teisinės normos taip pat kyla iš visiems bendros teisingumo pajautos. Visuomenės įstatymus palaiko labai neapibrėžta pajauta. O kas palaiko įstatymų taikymą? Taigi teisėjų sąžinė, kuri į jokias juridines normas neįspraudžiama. Tai bendras jausmas, kuris sieja mane su kitais.

Vanda Juknaitė. Būtent – sieja su kitais.

V. R. Sąžinės galia yra nukreipta į visiems bendrą dalyką, tai gerumo ir

blogumo skirtis. Pirmiausia ji tikslina, gerai ar blogai tu veiki. Veikdamas darai kitam gera, arba ką nors nuskriaudi...

R. T. Vadinasi, sąžinės nėra be *kito* sąvokos? Tai jau šiočia tokia apibrėžimo struktūra.

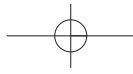
V. R. Sąžinė nuolat palaiko šios skirties suvokimą ir, aišku, yra susijusi su tikėjimu. Ji neleidžia mums pereiti kažkokių ribų, nes dėl sąžinės savo veiksmuose visą laiką matome kito šėšėlį. Ką nors darant visada suvokiama, ką darai kitam, ką gero galėjai padaryti, o nepadarei. Pasitelkę filosofines kategorijas sakytume, kad sąžinė yra pačios egzistencijos – teisos ir teisingos egzistencijos – balsas, kuris bendras visiems žmonėms. Tas balsas mus visus ir sieja. Nors kai kurie filosofai gali sakyti, kad sąžinė yra mums įdiegtas socialinės kontrolės mechanizmas. Tai būdas, kuriuo visuomenė kontroliuoja asmenis pagal kažkokį bendrą savo paveikslą, išugdo žmogų, kuris tarsi natūraliai prisitaiko prie kitų. Tokios kontrolės, arba valdymo, reikšmės, kalbant apie sąžinę nereikėtų paneigti, bet vis dėlto, stebėdami visuomenės gyvenimą, matome, kad sąžinė dažniausiai kertasi su visuomenei priimtinomis žaidimo taisyklėmis – ji kažkaip nepasiduoda toms taisyklėms. Jei galvotume, kad sąžinė yra vien socialinės kontrolės būdas, tai žmones auklėtume pagal gan aiškų visuomenišką paveikslą ir nebūtų jokių sąžinės dilemų, problemų, sankirtų. Pavyzdžiui, turtas kaip vertybė. Sąžinė paprastai kertasi su turto reikšme, liepdama jo nekaupiti, nebūti gobšiam ir pan. Taip buvo anksčiau, tai tebegalioja ir dabar, materialinės gerovės laikais. Pažvelkime į politikos sritį: pradėję klausinėti politikų apie jų darbus, tikslų siekimo būdus, netrunkame pajusti, kad jiems tie klausimai dažniausiai yra nepatogūs. Kodėl? Todėl kad kažkas būna padaryta ne taip – einant į valdžią, kaupiant turtus, nuskriaudžiant ar apgaudinėjant kitus. Tad šis skriaudos kitiems veiksmas priverčia veikti ir sąžinę, ją tarsi prabudina. Sąžinės veikimas labai individualus, kylantis iš pačios sąmonės.

Julius Sasnauskas. Pamėginsiu ir aš pateikti sąžinės sampratą, nors tyčia nežiūrėjau jokių filosofijos, etikos, religijos ar kitų žodynų. Tiesiog pasikliauju ta sąžinės idėja, kuri ateina iš mano pirmųjų katekizmo pamokų, kad sąžinė yra visur glūdintis Dievo balsas. Paskui seminarijoje buvo pateiktos įvairios sąžinės definicijos, daug visokių jos padalų, visa tai primiršau, tik žinau, kad sąžinė gali būti įvairi: pakaltinama nežinanti, nepakaltinama nežinanti, mieganti, prabudusi, laisva ir visokia kitokia. Aišku, kad sąžinę kiekvienas iš mūsų jaučiame skirtingai, ji skiriasi ir istorinėje perspektyvoje. Tarkim, XIX a. žmogaus sąžinė nebuvo visai tokia pat kaip mūsų. Ir kituose kraštuose gyvenančio žmogaus sąžinė turėtų būti kiek kitokia nei mūsų. Dažnai sąžinę susiejame su religinėmis idėjomis, su tikėjimu. Man pirmiausia – tai Kūrėjo balsas kūrinėje. Gal ne kaip savaiminė mus reguliuojanti jėga, o kaip mūsų galimybė, mūsų noras tą balsą išgirsti ir jam paklusti, arba pasipriešinti. Jei ieškotume šio jausmo pradžios, man būtų svarbus išvairymo iš rojus motyvas, kai Adomas ir Ieva pasijunta nuogi, susigėsta, – štai tada ir atsiranda tas keistas sąžinės jausmas. Žmogui atsiranda galimybė kažką rinktis, svarstyti, tada žmoguje ir gimsta tas Dievo balsas.

R. T. Galimybė rinktis ir svarstyti – štai ir šios sąvokos *žinojimo* elementas. Pirmiausia aptinkame *kitą, kitiškumą*, po to jau svarstome, norime žinoti, koks turi būti mūsų santykis su tuo kitu.

J. S. Sąžinę apibūdina daugybė veiksnių. Svarbi ir paties žodžio etimologija. Lotyniška *conscientia* siejama su žinojimu, pažinimu.

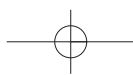
R. T. Šiek tiek pasikapsčiau knygoje. Oksfordo žodynas apie sąžinę rašo: tai

angliškas viduramžių kilmės žodis *conscience* („asmens moralinis teismo ar neteisumo jausmas“), jis per senąją prancūzų kalbą ateina iš lotynų kalbos žodžio *conscientia* (*conscient*, *conscire* – būti susietam, dalyvauti), kur *con-* reiškia *su*, o *scire* – *žinoti*. Taigi ta pati lietuviška sąžinė, moralinė *savižina*, patiriama per būtinąją sąsają su kitu. S. Ožegovo rusų kalbos aiškinamajame žodyne sąžinė apibrėžiama taip: moralinės atsakomybės už savo elgesį prieš kitus žmones ir visuomenę jausmas. Reikšmė ta pati, ko gero, ir etimologija bendra: sąvokos *sovest'* (*совесть*) skambesys leidžia išgirsti lengvai atpažįstamą prasmę: *sau esti*. Sanskrito kalba skambėtų: *sva-asti*, svastika, savaimiškumo principas.

J. S. Taip, ir rusiškas žodis *sovest'* taip pat susijęs su žinojimu, kuris mus riša su kitais žmonėmis. Kol negalvoji, kad pasaulyje tiek daug žmonių vargsta ir badauja, gali sau ramiai šlamšti saldinius, pyragaičius, gert ką nori ir kiek nori, o tie badaujantys žmonės tau visai nerūpės. Bet kai visa tai žinai, jau negali ramiai gyventi, sau mėgautis gėrybėmis. Sąžinė susijusi ir su pareiga: ją reikia ugdyti, brandinti. Bet kartais ji prabunda pati, ir visai netikėtai. Dar vaikystėje pažinojau tokią moterį, garsią karo metų didvyrę, kuri bendravo su mūsų šeima. Danutė Stanelytė-Barkauskienė, garsi Antrojo pasaulinio karo kulkosvaidininkė, turėjo šlovės ordinų, visokių apdovanojimų, – tokių taip kare pasižymėjusių moterų buvo gal kokios trys. Ji pasakodavo, kad senatvėje jai pradėjo sapnuotis tie vokiečių kareivukai, kuriuos ji pakirto savo kulkosvaidžiu. Prabudo kažkokia sąžinė, nors tada, kai juos šaudė, ir dar daug metų po to, jai jokių moralinių klausimų nekildavo. Taigi sąžinės jausmą sunku suabsoliutinti, aiškiai apibrėžti, – jis keičiasi. Kaip ir žmogaus noras teisingai gyventi, vadovautis aukštesniu balsu. Jis susijęs su gyvenimo prasmės klausimu ir, žinoma, jo esmė – žmogaus ryšys su kitu žmogumi. Sąžinė atremta į didžiuosius gėrio ir blogio klausimus, į amžinybės idėją. Ji nukreipta ne tik į šios žemės reikalus, ji peržengia kasdieniškų santykių ribas. Sąžinės sprendimai daromi labai giliai žmogaus viduje, pasikliaujant toliau siekiančiu, iš aukščiau ateinančiu vertinimu, kurio šiandien aiškiai negalime suprasti. Religija taip pat gali atlikti savo vaidmenį, padėdama tą sąžinės jausmą stiprinti, suteikti jam formą, pagrįsti vertybėmis, tarsi auklėti žmogų. Bet sąžinė yra kažkas daugiau, kažkas subtiliau ir jautriau, nei tik religinių vertybių ar įsitikinimų sistema. Tai ypatingas pasaulio matymas, žmonių, savęs vertinimas ir iš to kylantys moraliniai uždaviniai, kurie, aišku, gali keistis. Koks nors laukinis kanibalas, valgantis žmogieną, tikriausiai nejaučia sąžinės priekaištų.

R. T. Tokiam individui per instinktus vadovauja gamta, jis dar neturi savižinos ir paklūsta tik fiziologiniams poreikiams, klauso „pilvo balso“, todėl moraliskai yra nepakaltinamas. Kaip koks vilkas ar šuo. Kanibalas yra nesukultūrinta, natūrali gamta, iš tokio nieko nepareikalaus, nepaimsi. Bet panašiais principais vadovaujasi ir daug mūsų kultūringos visuomenės individų, kurie taip pat minta žmogieną. Žinoma, jie valgo ne mūsų kūnus, bet jau subtilesnius dalykus – ryja mūsų gyvenimą. Už sąžinę gal aiškesnis garbės jausmas – dar vienas individų santykius reguliuojantis mechanizmas. Jis žinomas ir tokiam kanibalui, ir samurajui, juo retoriškai manipuliuoja mūsų politikai, visuomenininkai, visokie aktyvistai. Net ir nusikaltėliai turi garbės kodeksą ir juo griežtai vadovaujasi. Manau, kad garbės jausmas – kažkoks archajiškas ir nykstantis visuomeninis instinktas, ypač svarbus primityvioms kultūroms ir subkultūroms (tradiciniam, jau mirštančiam kaimui, gangsteriams, kariškiams ir kitoms mechaniskoms bendruomenėms), kurios neišaugo iki sąžinės jausmo. Garbės jausmas – ne vien laukinių privalumas, tai ir klasikinė vertybė. Vis dėlto garbės sąvoka

dvelkia archaika. Jos namai – didieji epai: „Iliada“ ir „Odiseja“. Patetiškai ir kategoriškai ji tvirtinama Ramajanoje (o Biblijoje kažkodėl jos nematau, ten tik dievobaimingumas). Garbės subjektas yra herojus. Šiandien žmogus yra daug lankstesnis, mikliai prisitaiko prie aplinkybių, todėl dažniausiai neturi principų ir mažiausiai galvoja apie garbę. Sąžinė atsirado vėliau, bet yra patvaresnė. Tokia yra moralinių mechanizmų evoliucija: garbės jausmas nueina į istoriją, o su sąžinės jausmu auga naujas žmogus. Kolektyvistinis individas transformuojasi į individualistinį asmenį. Galbūt sąžinė – personalistinės savimonės iškilimas, ypatinga vakarie-tiškosios asmens tapatybės forma? Ar galime įsivaizduoti europietiškąją tapatybę be sąžinės matmens? O azijietišką, afrikietišką – galiu kuo puikiau. Ir tai joks europocentrizmas, tai tiesiog kultūrų evoliucija, žmonių, kaip ypatingos gyvybės rūšies, adaptacijos mechanizmai. Sąžinė yra imanentiškas gyvybės saviregulavimo mechanizmas. Beje, ir mūsų Dievo idėja yra radikaliai personalistinė. Na, aš čia jau nukrypau.

J. S. Sąžinė tikrai veikia labai individualiai, ji susijusi su asmenybės matmeniu.

V. R. Mes nežinome, ar tam kanibalui sąžinė neprikaišioja, ar jis tiesiog moka taip gyventi.

J. S. Visgi svarbu žinojimas: kol nežinai, kol nejauti vidinio balso, tau viskas gali atrodyti kitaip. Sąžinė – ypatingas žinojimas.

V. J. Aš kitaip nei jūs, ruošdamasi šiam pokalbiui, buvau įlindusi į visus žodynus, kokius tik turėjau. Būdingiausias apibrėžimas: sąžinė yra dorovinio atsakingumo už savo poelgius jausmas. Bet kas šiandien žino, ką reiškia *dorovinis*, koks yra to žodžio turinys? Moralinis savo elgesio vertinimas privalo turėti atspirties, ataskaitos tašką. Šiuolaikinėj tikrovėj nejudančio atramos taško nebėra.

Prie vieno sąžinės sąvokos apibrėžimo radau puikų žodžio vartojimą iliustruojantį sakinį: „Įrodinėti, aiškinti, kas tau pačiam neaišku, mažų mažiausiai nesąžininga.“ Vis dėlto manęs nenustoja stebinti, kad net labiausiai puolusiam, amoraliam žmogui kažkas labai aiškiai žino, kas yra sąžininga ir teisinga. Tikriausiai artimiausias sąžinei yra žodis *teisinga*. Mėgindama rasti metaforiškų sąžinės apibūdinimų, sakyčiau, jog tai virš bedugnės kabančio, suvokiančio savo kabėjimą virš bedugnės, žmogaus reikalas.

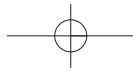
R. T. Primena moralines Levo Tolstojaus pasakėčias.

V. J. Tai akistata su savimi. Ir žodynai pabrėžia, kad tai pats asmeniškiausias, pats subjektyviausias žmogaus išgyvenimas, paradoksaliu būdu kaip tiltas jungiantis mus su kitais žmonėmis. Tik neaišku, kaip sąžinė pasigauna žmogų ir kodėl labai dažnai – prieš jo norus bei valią. Kam gi tos sąžinės reikia? Visiškai aišku, kad niekam jos nereikia.

R. T. Man reikia. Kitaip galiu prieiti liepto galą...

V. J. Sąžinė visiems trukdo, niekas jos nepasiilgsta. Sąžinė ir hedonizmas – kažkaip visiškai nelimpa.

R. T. Tai kaip tik todėl, jog tai – asmeniškiausias ir giliausias jausmas, kaip ir buvo pasakyta. Viešas kalbėjimas apie sąžinę jau atsiduoda veidmainyste. Juk apie šventus dalykus ir apie slėpinius nekalbama, apie juos – tylima. Dažniausiai žmonės ir kalba apie tai, ko neturi. Jei tik kas išsižioja kalbėti kad ir apie dvasinį tobulėjimą, iš karto aišku – miręs reikalas! Yra gyvenime tokių ypatingų dalykų, kurie padaromi tik veiksmais, o ne žodžiais. Apie sąžinę galima klausti tik retoriškai: ar turi sąžinę? Kartu pasakau, kad aš tai tikrai turiu ir labai noriu, kad ir tu ją turėtum, nes kitaip man yra blogai. Bet girtis, kad turiu sąžinę, kažkodėl negaliu. Tai jau lyg moralinis tabu, tai jau puikybė. Galbūt

sąžinė niekada nėra vien tik mano reikalas, galbūt tai aukštesnis balsas manoje, reguliuojantis mano santykius su kitais žmonėmis.

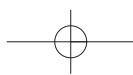
V. R. Niekas nežino, kas ji yra, ir keisčiausias dalykas – ji yra. Ji kartais atsiranda tenai, kur jos nereikia, o kartais ji yra tiesiog žudanti!

R. T. Mėginsiu pateikti savo sąžinės sampratą. Apie tai galvoju jau daug metų ir net pačiam keista, kad ši sąvoka man darosi vis svarbesniu kūrinio meninės vertės kriterijumi. Sąžinė, savaime suprantama, yra neklystantis balsas ir vidinis teisėjas. Kiekvienas žmogus jaučia, be jokių gudravimų suvokia, kokie jo veiksmai yra geri ir kokie – blogi. Tam net jokio išsilavinimo nereikia, mes tuo ypatingu žinojimu jau esame apdovanoti, tik svarbu jį atskleisti, sužadinti, padaryti veikiančiu. Tai vidinis jausmas, moralinė intuicija kaip tiesioginis, nesąvokinis žinojimas. Sąžinė pirmiausia veikia kultūros terpėje kaip individų santykius reguliuojantis imperatyvas. Tačiau jos kilmė dar gilesnė. Manau, kad sąžinė kyla iš gyvybės instinkto – tai gyvybės savisaugos jausmas, kuris išsivysčiusioje kultūroje, kur atsiranda individuali savimonė, tampa reflektuojamu, suvokiamu sąžinės jausmu. Gyvybė yra holistinis, visuminis reiškinys, ji kažkokiu būdu visus susieja, gyvenimas yra dinamiškas gyvybės laukas. Visos gyvybės formos yra susijusios – kaip koks išvešėjęs augalas. Nesąžiningas kokio nors individo veiksmas paveikia visą gyvybės sistemą ir pirmiausia atsiliepia pačiam tokio veiksmo darytojui. Antai Jono Biliūno vaikas šauna į katytę, bet skaudžiai pataiko sau į širdį. Visuotinis gyvybės instinktas tokiam veiksmui uždeda tabu. Šis tabu yra kodifikuotas ir religinėse sistemose.

Tokiu visuotiniu gyvybės ir gyvenimo ryšiu pagrįsta ir indiškoji karmos etika: bet kuris veiksmas (taip pat mintis ir žodis), kurį paleidi į pasaulį, sugrįžta į tave. Sugrįžta toks pat, kokį jį paleidai į kitą, nes atskiro kito gilajame būties lygmenyje kaip ir nėra. Kitaip pasakius, čia nėra svetimų („svetimo skausmo nebūna“). Uždaroje holistinėje sistemoje viskas susiję, bet kuri linija joje tampa ratu. Gyvybė cirkuliuoja kaip energija, panašiai kaip ir elektros grandinėje, visa laidais nubėganti energija sugrįžta į tą patį generatorių. Iš tikrųjų elektros energija niekur neteka, ji tik sukasi ratu. Taip ir kosminė gyvybė yra milžiniška metaboliška sistema. Kažką skaudindamas, skaudini save. O jei svetimo skausmo nejauti, vadinsi, esi iškritęs iš sistemos ir pasaulis tave gali sunaikinti kaip parazitinį elementą, kaip vėžio ląstelę, kuri ryja sveiko organizmo resursus pati nieko jam neduodama.

Visuomenė, kurioje nyksta žmonių sąžinė, yra serganti, užprogramuota mirčiai. Kartu su sergančiais jos nariais pasmerkti mirti ir sveikieji, todėl šie kartais taip jautriai reaguoja į visuomenės moralinį nuosmukį. Kai mes pradėdame garsiai kalbėti apie sąžinės, moralės, principų stoką, tai reiškia, kad įsijungė gyvybės kolektyviniai savisaugos mechanizmai. Moralizuodami žmones tiesiogiai naudos lyg ir negauname, bet tai parodo mūsų susirūpinimą savo egzistenciniu saugumu. Nes sąžinė yra gyvybės balsas (kaip ją aiškina Albertas Schweitzeris), o visa, kas jai priešinga, – mirties ir suirimo procesai. Net ir literatūros esmė – sąžinės jausmo, t. y. žmogiškumo žadinimas, budinimas žmoguje.

Dvasinis prabudimas taip pat yra aukščiausia savižina, sąžinė kaip žinojimas ne tik sau, bet visiems ir su visais. Sąžinė – kai intuityviai žinau ir esu su visais, kai esu įveikęs savo kūniškąjį biologinį atskirumą. Gyvybė yra gudri substancija: pasidalija į daugelį, kad sustiprintų save geriausiomis apraiškomis, tačiau vienu metu išsaugo ir vienovę, iš kurios kyla moralės metafizika. Be tokio vitalistinio sąžinės matmens niekaip nesuprasčiau J. Biliūno teksto. Esu kaimietis realistas, manęs netenkina tuščios kalbos apie aukštas materijas; tol nenurimstu,

kol nesurandu *realaus* vertybių pagrindo. Galutinė realybė ir visų vertybių pagrindas – vėl pagal A. Schweitzerio mistinį nušvitimą (kai jis, rodos, Kongo upėje pamatė gyvenimu besidžiaugiančius begemotus) – yra tiesiog gyvybė, kurios vertei jokių kitų argumentų ieškoti nebereikia.

Tačiau tai dar nereiškia, kad gyvybė yra galutinė realybė. Juk ji yra judėjimas. Kyla iš kažin kur ir vystosi nežinia kur. Už gyvybės sąvokos slypi nematoma jos Kūrėjo idėja. Bet tai jau intencionalus sąmonės objektas, niekada neatpantis aktualaus žinojimo objektu (žinome tik daiktus ir savo idėjas).

Gyvybė plinta, skleidžiasi kaip kokios ląstelės, išsaugodamos bendrumo jausmą, jausdamos šalia esančią gyvąją būtybę kaip save pačią. Sąžinė – tai giliausioji gyvybės atmintis. Gyvybės ląstelės palaiko viena kitą. O kai kuri jų jau nieko nebegali duoti kitoms, ji apmiršta, atsiskiria iš gyvybės lauko. Tokia, matyt, ir natūralios mirties esmė.

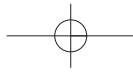
Taigi sąžinė man yra labai realus, labai tikras ir būtinas dalykas. Tai kaip apriorinė žmogiškumo forma. Neišsivysčiusiose kultūrose ji veikia instinkto lygmenyje (motina rūpinasi vaiku labiau už save), o išsivysčiusiose kultūrose, kur žmogiškasis subjektas įgyja savimonę, ji jau įgauna sąžinės, reflektuojamo moralinio jausmo reikšmę. Manau, kad sąžinės jausmas susiformuoja tik personalinėje krikščioniškoje kultūroje – kitos tradicijos, kaip teigia Arūnas Sverdiolas, sąžinės nežino. Japonai, tarkim, sąžinės neturi. Tiksliau – ji dar netapo individualia asmens savivoka. Todėl ten stipriai veikia kolektyvistinės moralinės normos, reglamentuojančios bendruomenės narių elgsenas ir jų santykius. Visokie samurajų kodeksai, garbės principai. Net ir tradicinio lietuviško kaimo žmogui sąžinės sąvoka – miglota, literatūroje ji atsiranda tik su J. Biliūnu, o ir tai vėliau kažkur ilgam dingsta. Ar Žemaitės personažas žino sąžinę? Ne, jis save teisia bendruomenės akimis. O jau J. Biliūno vagis teisia save iš vidaus, jį jau graužia sąžinė.

Todėl krikščioniška vakarietiškoji individo tapatybė ir turi dvasinės autonomijos reikšmę – čia žmogaus jau kaip ir negalima kontroliuoti, nes jis pats save kontroliuoja iš vidaus, jis pats sau teisėjas. Štai kodėl mes, jei kas nors ima mus pernelyg auklėti, taip jautriai reaguojame, tarytum mus laikytų laukiniais ar nesubrendėliais. Beje, J. Biliūno novelė „Kliudžiau“ kaip tik ir vaizduoja tokį kultūrinį virsmą, kur natūralistinę vertybių sistemą (kovą už būvį) pakeičia humanistinė gyvybės vienovės, jos sambūvio ideologija.

Žinoma, kaimo žmogus irgi yra jautrus gyvybei, net nepalyginamai jautresnis nei koks miesto gyventojas, bet tas jo jautrumas dar yra prigimtinis, instinkto lygmens, o antra, jis ekonominio bei ekologinio pobūdžio. Gamtos žmogus saugo savo gyvąją aplinką, nes ji jam padeda išgyventi. Miesto žmogui išgyventi leidžia kompiuteris, todėl dažniausiai gyvajai gamtai jis yra aklas ir kurčias kaip koks zombis. Bet jis jautrus sau, o kartais ir kitam, šalia esančiam...

Taigi sąžinė yra išgirstas gyvybės balsas, o gyvybė jau galutinė, fundamentali ir nebemąstoma vertybė, kuri religinėje sąmonėje įgauna net amžinybės, nemirtingumo reikšmę.

Beje, be sąžinės jausmo nebūtų ir jokios religijos, nebent magiškos manipuliacinės apeigos. Tai, kas absoliučiai tikra ir būtina, yra šventa. Todėl ir sąžinę galime laikyti asmens šventumo substancija. Ir ji nėra statiška, ji yra auganti, intencionali. Dvasinis tobulėjimas yra to sąžinės jausmo ugdymas – kitokio asmens tobulėjimo nežinau, visa kita yra neprotingųjų išmonės bei tušti išvedžiojimai, kuriais puikuojamės vieni prieš kitus.

V. J. Visi žodynai sąžinę sieja su žmogaus buvimu visuomenėje, savęs vertinimu kitų žmonių akimis.

R. T. Aišku, atsistoję į natūralizmo pozicijas, tokią sąžinės reikšmę galime lengvai diskredituoti. Kad ir įsitikinusio darvinisto Friedricho Nietzsche's aforizmu: sąžinė yra vidun nukreipta baimė. Ji trukdo gyventi sau, kovoti už būvį. Bet aš manau, kad sąžinė – tai žmogaus jėga, stiprybė, jo galios pagrindas. Teisingas santykis su kitais leidžia sutapti su pasauliu, ir tu daraisi stiprus, pasitikintis, neįveikiamas. Tada šis moralinis jausmas tampa principu, o principas yra nesulaužomas, nesunaikinamas. Tik tu pats gali jo atsisžadėti, niekas kitas jo nepasieks. Švari sąžinė – tai teisingi santykiai su visa būtimi, ir ši santykių darna man teikia vidinę ramybę – kitokios dvasinės jėgos tiesiog nežinau.

Žinoma, kad sąžinė nėra tiesiog baimė. Gyvenime esu pridaręs visokių bjaurių dalykų, ir jie manęs nepaleidžia, man dėl jų skauda širdį. Tas skausmas atsilino ne iš karto, bet nepaleidžia. Jis sumažėja tada, kai jį atiduodu pasauliui – pasipasakoju žmogui. Tačiau jokios baimės nejaučiu – man niekas negrasina, niekas nepersekioja, net dažnas ir nesmerkia. Kai kam visi tie mano padaryti dalykai gali pasirodyti kaip šaunūs, drąsūs ar sąmojingi. Antai mažas vaikas, perskaitęs J. Biliūno „Kliudžiau“, reaguoja dvejopai: tai kvailys, katytę nušovė! Ir, kiek padvejojęs: o gal ir šaunus vyrukas buvo? Mat humanistinis sąžinės balsas jame grumiasi su natūralistiniu medžiotojo instinktu, ir tokią dvejonę, motyvų kovą aš visiškai suprantu. Bet sąžinė motyvų kovos nežino, ji ima ir prabunda, ir liepia už padarytą skriaudą kitam atsilyginti savo skausmu. Labai gerai, kad galime jausti skausmą, jis mus saugo – ir dvasinis, ir fizinis. Ne mes jį sugalvojome, tai – tikra, todėl – šventa.

Dar apie sąžinės etimologiją. Vydūnas spekuliatyviai išveda sąžinės sąvokos reikšmę: sąžinė – savęs žinojimas. Kai save žinai kaip tikrą – kaip sielą, dvasią, tada neišvengiamai elgiesi teisingai, jam sąžinė yra žinojimas. Platoniškasis principas: jei žinai tiesą, tai ir gyveni teisingai. Vydūnui sąžinė – pažinimo kategorija. Man tai moralinė intuicija, tiesioginis suvokimas, kuris sujungia mane su kitomis gyvybės formomis, iš jų, savaimė aišku, artimiausias yra žmogus. Su gyvuliais – jau ne taip stipriai. Bet irgi kažkaip jungia. Jei be reikalo nuskriaudžiu savo katiną...

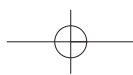
Tikras rašytojas – tai irgi sąžinės balsas. Žinoma, ne koks graudžiai rypuojantis moralistas, bet save ir kitą žmogų giliai jaučianti asmenybė. Tokio rašytojo etalonas – J. Biliūnas. Jo kūryboje atsiranda ir socialinis aspektas, bet jam socialinė terpė nėra savitiksli – tai tik žmogaus sąžinės išauginimo, jos sužadavimo būtinoji aplinka. Asmens sąžinei atsiverti būtinas kitas asmuo, nes sąžinė – tai santykis. Tačiau svarbu, kad būtum sąžiningas ir pats sau. Kai empirinis *aš* vertina savo elgesį per metafizinio *aš* reikšmę. Ir likęs vienas negali elgtis kiauliška, nors už tai tavęs gal ir niekas nebaus, nenuteis. Bet pasibjaurėš tas vidinis *aš*, ir jau nebūsi toks orus, pasitikintis, apsaugotas.

Taigi šventas jausmas, nuo jo nepasislėpsi.

V. J. Kurį lemia žmogaus kabėjimas virš bedugnės.

R. T. Taip, kaip toje L. Tolstojaus parabolėje. Nepasislėpsi, nepabėgsi, kaip ir nepabėgsi nuo tavęs laukiančios neišvengiamos nežinomybės. Anot J. Biliūno personažo: „Bet nežinau, ką man Dievas pasakys.“ Ką mums pasakys galutinė tikrovė. Dabar mes ją tik sapnuojame, žmogiškai čia samprotaujame, fantazuojame.

V. R. Noriu pratęsti temą. Įsivaizduokime: yra vaikas ir motina... Koks jų santykis? Meilės ir globos, rūpesčio, visokeriopo pasitikėjimo...

V. J. Kartais!

V. R. Na, nenukrypikime dabar nuo temos į visokias savo šeimas ir t. t. Visi gerai žino, koks yra motinos ir vaiko santykis. Įsivaizduokime, kad vaikas savo mamai sąmoningai daro ką nors bloga – ar tai įmanomas dalykas? Tai labai sunku įsivaizduoti. Pirmieji sąžinės impulsai kaip tik yra tokie – gerumas. Ar galiu tam artimiausiam žmogui ką nors padaryti bloga? Kad jam būtų bloga? Tam, kuris mane myli, globoja? Tai ypatinga artumo aplinka, į kurią vėliau, žmogui augant, įtraukiama daugelis žmonių. Ir kiti žmonės gali būti tarsi tokie pat geri, ir su jais negaliu blogai elgtis.

R. T. Taip Vydūnas moko – apie augančio „žmoniškumo skritulius“. Žmogus iš tiesų myli tik savo aš, bet tasai aš vis didėja, didėja, apima šeimą, kitus žmones, visą pasaulį, įgyja kosminių dydžių. Tada jau žmogus vadinamas didele siela, *mahatma*. Čia toks substancinis idealizmas su aristotelinės mechanikos elementu...

V. R. Bet šeimos santykiai – pagrindas. Net nusikaltėlių pasaulyje žmogaus nusikaltimai tėvui ir motinai laikomi pačiais baisiausiais. Gali būti užkietėjęs žudikas, bet jei nusikaltai tėvui ir motinai...

J. S. O vaikui?

V. R. Taip, ir vaikui. Tai ypač baisu. Žinoma, kad tai susiję su gyvybės sklaida. Šeimoje skleidžiasi ir tvirtėja pirminiai žmogiški santykiai, sąžinės jausmo ar balso apraiškos. Motina, tėvas, vaikas – jų santykiuose randasi pats sąžinės gemalas. Kai vaikas ką nors bloga padaro tėvams, jis tai jaučia, suvokia labai greitai. Jeigu bloga daro kitoje aplinkoje, tarkim, mokykloje, tai jau kas kita. Bet mamai ir tėvui nusikalsti yra baisu.

R. T. Visaip būna. Štai J. Biliūno realistiškas personažas ėmė ir išvarė iš namų savo tėvą. Prisimenate „Ubağą“? Archajinėse bendruomenėse labai sveika taip imti ir išvyti kokį visiems nebenaudingą individą. Kad vaikams liktų daugiau maisto ir gyvenimas tęstųsi toliau. Jokia sąžinė tokiomis aplinkybėmis neturėtų kankinti. Per daug mes čia viską humanizuojame ir pamiršome istorinę realybę. J. Biliūnas teigia: žmonės, laikai pasikeitė, nebegalima tėvo vežti į mišką: krikščioniškosios civilizacijos epochoje nušvito laimės žiburys – kiekvienas žmogus yra brangus, vertingas savaime ir nebegali būti laikomas bendruomenės išlikimo priemone.

V. R. Tie žmonių artumos pajutimai būdingi visoms kultūroms, visiems žmonėms. Galima įvairiai įvardyti tuos jausmus, bet jie yra pamatiniai egzistenciniai dalykai. Nesvarbu, ar tai vadiname sąžine, ar kaip nors kitaip. Todėl sakyti, kad kažkokios tautos ar kultūros neturi sąžinės, yra neteisinga. Kad kultūrinė aplinka ir būtis yra vienokia japonų, kitokia mūsų, dar nereiškia, kad jie neturi jausmų, kuriuos turime mes. Sąžinės sąvoka gali atsirasti ir įvairuoti skirtingais istorijos tarpsniais, bet tai tik savimonės dalykas: ką mes savyje matome, ką išskiriame, kokius vaizdinius susikuriame. Juk mūsų savasties vaizdiniai yra kultūriniai, susiformavę tam tikroje aplinkoje. Mes egzistuojame kaip save susikūrę vaizdiniai. Nesakysiu tiesiai, kad vaidmenys, bet tie vaizdiniai visgi apima ir vaidmenis. Kartais atsitinka taip, kad, pažvelgę į save, pamatome savo ankstesnius vaizdinius – kuo mes kažkada buvome. Kad buvome kitokie ir veikėme lyg ir teisingai, bet dabartinės savasties žvilgsniu patys sau atrodome nelabai kaip.

R. T. Vis dėlto sąžinės jausmą gali suvokti tik individualios savimonės asmuo. Kolektyvinės tapatybės žmogų reguliuoja kolektyvo balsas ir gamtos instinktas. Dar dievobaimingumas, kaip minėjau. Individui įgijus savimonę, tie dalykai irgi niekur nedingsta, tik persikelia į vidų, graužia mus iš vidaus. Nuo gyvybę reguliuojančių dėsnų nepabėgsi. Juk ir brėsdami keičiamės panašiai: iš

pradžią vertiname save tėvų, klasės draugų akimis, mūsų dvasinę ramybę reguliuoja vadinamosios socialinės referentinės grupės, ir tik įgiję gyvenimo patirties daromės laisvesni – išmokstame patys save vertinti ir teisti. Tada ir iškyla sąžinė kaip moralinė atmintis, primenanti visa tai, ką esame pridarę, kol dar nebuvo savimi.

J. S. Kodėl supriešiname sąžinę ir tą buvusią patirtį? Kiek prisimenu savo vaikystės sąžinę, ji buvo gan siaura. Jos rėmai buvo siauri: mamai nepameluok, suaugusiųjų klausyk, uogienės slapta nekabink, to ir ano nedaryk... Po to ji plėtėsi – kartu su žiniomis, su pasaulio matymu, su kitų žmonių atradimu. Nežinau, ar tai pagal Vydūno, ar pagal kokius kitus apibrėžimus.

V. R. Bet visgi ji plėtėsi?

J. S. Žinoma. Ir šiandien kur kas daugiau sąžinės priekaištų iškyla, kai juos įsileidžiu, nei tada, kai man buvo septyneri ar daugiau.

R. T. Tai ir sakau, kad sąžinės balsas liudija asmens brandumą. Gebėjimą giliau jausti save ir kitus.

V. J. Aš būtinai prijungčiau proto šviesą. Nes juk savo poelgius vertini proto šviesoje. Ir iš teologijos žodyno sužinojau, kad sąžinė yra laisvės potyris, per kurį žmogus įsisąmonina moralinę atsakomybę. Būtent įsisąmonina, aiškiai suvokia.

V. R. Čia ir laisvė svarbu, žmogaus laisvas pasirinkimas. Turi laisvą valią veikti.

V. J. Tu turi laisvą valią prisiimti atsakomybę. Kas tada ta sąžinės laisvė, apie kurią tiek daug girdėjome? Tau leidžiama gyventi pagal tavo paties sąžinės įstatymą.

V. R. Nes jeigu nebūtų laisvos valios, atsakomybės taip pat nebūtų. Ir tos sąžinės laisvės taip pat.

R. T. Taigi ar pirmą kartą bendruomenės žmogus žinojo, kas ta laisva valia? Taip pat kolektyvistinės sąmonės tipas? Sakau, jie neturi sąžinės, nes dar nėra laisvi ir susivokę.

V. J. Jau antikoje pripažįstama tokia dorybė, dorovinis poelgio vertinimas. Tai ikirikščioniška kultūra. Net nusiminiu... Kokios pagonių pagrindinės dorybės? Protingumas, teisingumas, tvirtumas, susivaldymas. Pamėgink kam nors šiandien užsiminti apie susivaldymą!

R. T. Regis, čia svarbiausia sąvoka – *virtuus*. Vyriškumas, šaunumas, garbė. J. Biliūno vaikas su lanku – kaip tik ir yra tokių dorybių projekcija. Šaunus medžioklis, apgins šalį, parūpins maisto šeimai. Turi pradėti mokytis medžioti nuo kačių...

V. J. Vis dėlto anos vertybės šiandien žmonėms yra juokingos.

R. T. Aš taip nemanau. Dorybės yra dvasios sveikata, jos natūralios, todėl būtinos. Žmogus jų kartais siekia tiesiog instinktyviai, kaip šalto dušo, kuris padeda įveikti snaudulį, išglebimą. Žmogus, turintis principų, yra stiprus, tai jaučia net jauni žmonės. Mes sovietmečiu išmokome būti slidūs kaip unguriai, todėl dabar ir kalbame apie sąžinę, tačiau šiandien žmogus atsitiesina, jam vis labiau reikia stuburo. Be tų vertybių tiesiog bloga gyventi. Žmogui reikia ir fizinių, ir dvasinių pratybų, dvasia taip pat nori grūdintis. Kitiems taip prireikia kokių nors dorovinių pagrindų, kad jie neraginami pradeda eiti į bažnyčią ar pasiduoja į kokias sekas. Ir tik džiaugiasi patirdami visokių išbandymų. Man tauta ir visuomenė primena kiekvieną pavasarį ataugančią žolę.

V. R. Ir konclageriuose žolė atauga.

R. T. Nebent jei įkalintieji ten dar turi ko valgyti.

V. J. Suprantu tokius žmogaus poreikius. Bet kalbu apie bendras nuostatas,

dominuojančias mūsų kultūroje. Sąžinė niekada nebuvo mūsų vadovas. Mes gyvename moralinių kompromisų visuomenėje.

R. T. Tai jau kas kita, juk gyvename kapitalistinėje visuomenėje, kuri formuoja vartotojišką žmogaus tipą. Turguje sąžinės neieškok. Nors ir čia visaip pasitaiko.

V. J. Susigaudyti padeda tik labai konkretūs pavyzdžiai. Skaitydama R. Grauską beveik kasmet studentams užduodu tą patį, gal ir kvailą klausimą. Apie kaimynų išplėštą į Sibirą išvežtų žmonių sodybą. Daugiausia nenuplėštų lentų joje išlikę nuo kelio pusės. Klausiu studentų: kodėl ten nenuplėštos lentos? Sako, iš ten matosi, gėda, jei pamatys, kad plėši. Tada klausiu, o kam plėšia, jei žino, kad gėda? Atsakymas kasmet beveik toks pat: tai koks gi skirtumas – jei ne tu, kitas nuplėš. Kaip keista: gėdos jausmas išlikęs, jis dar prisimenamas, bet veiksmas tiesiog priešingas, ir dar skelbiamas chorą.

R. T. Kai žmogus elgiasi gerai ne dėl savęs, bet dėl kitų, tai jo veiksmo negalima laikyti moraliniu. Jis ne laisvai pasirinktas, jis – prisitaikantis. Jis valdomas gėdos jausmo, o šis su sąžinės balsu neturi nieko bendra. Gėda yra tada, kai tave pamato, pagauna. Jei ne – gyveni sau visiškai ramus. O sąžinė tave mato ir teisia visada.

V. R. Bet jie žino, kas yra gėda. Vadinasi, suvokimas išlieka. Jie žino, kas yra neteisinga.

V. J. Tas jausmas nesunaikinamas.

J. S. Sąžinės balsas turi būti ugdomas ir palaikomas. Tu, Vanda, užsiminei, kad penkiolika ar dvidešimt metų negirdėjai to žodžio... Labai svarbus argumentas pasakyti žmogui: mano sąžinė liepia taip daryti. Ir prieš tokį argumentą jau turi nutilti, pakelti rankas. Bet kai to niekas nemini, tai ir lieka kažkokia žmogaus dalis nustumta į pašalį. Sąžinės jautrumas yra augantis dalykas. Šiaip ji gali būti ir apmirusi, ir prabilti kažin kada. Juk dažnai mūsų sąžinė prabyla po daugelio metų ir atveda mus kažkur atgal. Ir sąžinės sąsaja su gyvybe labai svarbi, bet kartais žmogui reikia ir ginklą paimti.

R. T. Tai irgi sąžinės balso šauksmas, bendruomenės savisaugos reikalas. Juk ne dėl savęs eini ką nors žudyti, o ginti, tarkim, tėvynę, žmogiškas vertybes. Jei neimtum to ginklo, o bėgtum kur nors slėptis – paskui sąžinė užgraužtų. Apie tai irgi daug knygų parašyta, kino filmų sukurta. Sąžinė – gyvenimas dėl kito, aukojimasis. Ji veikia tik tada, kai tą kitą laikome realiu, vertingu, brangiu.

J. S. Vis prisimenu liuteronų pastorių Dietrichą Bonchofferį, kurį naciai įkalinė ir nužudė Berlyne 1945 metais. Žmogus galėjo sau ramiai gyventi, dėstytojauti, bet jis įsijungia į Pasipriešinimą, pats pasirenka mirtį ir... Sąžinė jam neleidė pasielgti kitaip.

V. J. Tas balsas kartais stipresnis už žmogų.

R. T. Sakoma, kad kultūra yra ypatinga simbolinė sistema, kuri egzistuoja idealiai, bet valdo mus realiai ir kartais yra net stipresnė už gyvybės instinktą. Tačiau iki tos kultūros žmogus turi išaugti (tiksliau – kultūra turi išsiugdyti kultūros subjektus), kitaip jis, pajutęs pavojų, bėgs į krūmus pas savo miško brolius ir tiek jį tematysi.

V. J. Čia turbūt lemtingas žmogaus bendravimas su vidiniu *aš*. Į tokį prakilnų mūsų pokalbį įterpsiu savo prisiminimų. Kažkada pro mūsų namus ėjo kaimynas – zigzagais, beveik nosimi ardamas žemę, nešiojamas į visas puses, girtas šipuliais. Na va, sakau, irgi žmogus eina. Mano tėvas, paprastas mažaraštis kaimietis, ištarė sakinį, kurio niekaip negaliu pamiršti: *Aik tu, vaikeliai, anas nė nežina, kad yra žmogus*. Taigi jis nė nežino, kad yra žmogus.

V. R. Labai tiksliai pasakyta.

R. T. Puikus pavyzdys. Galima ir numirti nesužinojus, kad buvai žmogus. Kiek taip atsitinka. O ką galime pasakyti apie mūsų literatūrą? Ar joje esama sąžinės balso? Ir ji padeda susivokti? Žinoma, kalbu ne apie moralinių dalykų deklaravimą, ne apie težišką literatūrą. Tiesiog apie kūrybos nuoširdumą.

V. R. Tai vėl labai platus laukas, galima kalbėti ir kalbėti. Pirmiausia rašytojus mes pažįstame kaip žmones: vieni mums atrodo sąžiningesni, kiti – mažiau sąžiningi. Ypač kai galvoji apie atsiminimų literatūrą. Atrodo, žmogus turėtų atsiverti ir atsiprašyti, bet nieko tokio nesulauki. Juk atsiminimai – kaip ir vieša išpažintis. Tačiau viskas susukama taip, kad nereikėtų nei prisipažinti, nei išpažinti, juolab pasakyti, kad buvau kaltas. Kitas dalykas – knygos sukurti personažai. Jie su knyga keliauja per pasaulį patys vieni. Ar mes juos skaitydami kaip nors susiduriame su tuo sąžinės jautrumu? Ar juos vertiname, ar nevertiname, ar jie pažadina mūsų sąžinės jausmą? Teisingumo poreikį ar kokius kitus visuomenė – ir man pačiam – svarbius jausmus? Svarbu ir tai, kaip pati visuomenė tokią literatūrą vertina, kiek jai jos reikia. Ko ji laukia iš tos literatūros, ar apskritai tokios nori? Gal visuomenė jau pavargo ir tiesiog nori praeiti pro šalį, nebekreipdama dėmesio ir ieškodama sau visai kitokių dalykų? Gal ir rašytojai jau nebesusigauja, neberašo pagal visuomenės užsakymą. Kam visi tie sunkūs kūriniai ir visos tos atgailos? Niekas nenori sunkių dalykų, knygą skaityti reikia savo malonumui, patogiai įsitaisius vakare. Apie tai galima kalbėti ir kalbėti. Geriau grįšiu prie bendrų dalykų. Man atrodo, kad literatūroje sąžinė susijusi pirmiausia su pačiu kūriniu ir visais jo aspektais – pasakojimo būdu, personažais, vaizdiniais, vertinimais, – kurie pažadina dorovinius žmogaus jausmus. Bendraudamas su knygos personažu negali atsiriboti nuo vienokio ar kitokio jo poelgių, minčių, veiklos ar neveiklos vertinimo, kad ir koks literatūriškas ar modernistiškas bei postmodernistiškas tas personažas būtų. Personažui būdingi žmogaus bruožai, tad ir santykiai su juo neišvengiamai įtraukia dorovinius, o per juos – ir sąžinės dalykus. Juk sąžiningais vadiname ir kai kuriuos kūrinius. Kai kūrinio herojų likimuose išvelgiame lemtingus tautos ar visuomenės būvio aspektus. Dažniausiai tragiškus. Romualdo Granausko „Gyvenimas po klevu“, Vidmantės Jasukaitytės „Po mūsų nebebus mūsų“. Dar tik mokomės sąžiningai rašyti apie pokarį, iki šiol nedrįstame būti iki galo atviri.

R. T. Literatūros kūrinio veikėjo ypatybė – kad jis yra veikiantis subjektas, o jo veiksmas visuomet yra laivas pasirinkimas, todėl kiekvienas veikėjo judesys, išskyrus fiziologines reakcijas, turi moralinę reikšmę. Veikėjas savo judesiu išryškina vertybes ir pats atsiskleidžia kaip vertybinė sistema. Suprantama, kad visus jo veiksmus taip ir vertiname: kaip sąžiningus ir nukreiptus į kažką kitą, arba kaip melagingus ir savanaudiškus, nukreiptus tik į save. Schema labai paprasta, kaip ir gyvenime.

V. R. Mes matome, kaip veikėjai elgiasi, ir visada juos vertiname. Ar gerai yra nubėgti prisiplėšti į Sibirą išvežto kaimyno lentų, ar nelabai – literatūra visa tai paverčia ir mūsų apsisprendimu, mūsų savastimi. Esame tiesiog priversti atsisototi į veikėjo vietą.

V. J. Kūrinio situacija verčia savęs paklausti, o jeigu tau taip padarytų?

V. R. Gal to ir nebijoma, žmonės moka atsikirsti: o juk ir mane galėjo išvežti? Tegul tada kiti vaikšto ir vagia mano daiktus, aš nepyksiu. Nors vis dėlto to daryti gal ir nereikėtų.

R. T. Nesvarbu, koks būtų morališkai blogo veiksmo pateisinimas, jis vis tiek suteršia asmenį. Mes kartais blogo poelgio atsisakome ne dėl išskaičiavimo, o dėl

vidinio principo, dėl savigarbos. Blogis pirmiausia pažemina ir sunaikina mus pačius. O ką ten apie mane galvos kiti – man tai nerūpi. Aš nenoriu būti niekingas pats sau.

V. R. Minėtas R. Granausko romanas, taip pat ir kitas – „Rūkas virš slėnio“, – sakyčiau, labai sąžiningi, juose tragiška žmogaus lemtis, o sykiu ir savigarba, egzistencinis „kietumas“, kuris neleidžia užmigti ir mums. Tokios knygos budina žmogaus sąmonę, jo sąžinę. Taigi tokios literatūros, kuri patikrina mūsų sąsajas su kitu žmogum, su visuomene, su savimi, tikrai yra. Galima dar paminėti pirmiausia iš vyresnės kartos: Joną Mikelinską, Juozą Aputį, na ir... Vandą Juknaitę. Ne iš tokios vyresnės...

V. J. Na ne, manęs nereikia (*juokiasi*)...

V. R. O iš jaunesnės kartos man pirmiausia ateina į galvą Renatos Šerelytės veidas...

V. J. Taip, „Mėlynbarzdžio vaikai“ – besąlygiškai. Tokiam atvirumui reikia ne tik sąžinės, bet ir didvyriškos drąsos.

V. R. Ir tada galima sakyti, kad rašytojo atvirumas, jo nuoširdumas – tai tiesiog jo gyvenimo būdas – rašyti! Tarsi išpažinti, atsiverti.

R. T. Jei nesi nuoširdus, nesi ir rašytojas. Nesi joks menininkas. Teisintis ir meluoti galima visaip: žodžiais, garsais, spalvomis...

V. R. Bet negali pasakyti, kad štai toje knygoje matau sąžiningą patį rašytoją. Nes rašytojas ir jo veikėjas – tai tik figūros. Jo kūrinys daug figūrų, tad negali parodyti pirštu ir pasakyti, kad štai čia per šitą ar aną matau sąžiningą rašytoją. Sąžiningumas yra gebėjimas rašyti taip, kad herojai veiktų moralinių reikšmių lauke, ir nebijoti, jog skaitytojas tave susies su viena ar kita iš tų figūrų. Ta *besąlygiška drąsa* išsakyti – štai kur yra kūrėjo sąžinė ir savižina. Nors tame kūrinys viskas iš tiesų gali būti sukurta, pramanyta, įsivaizduota. Galima sukurti ir žmogžudžio pavidalus, ir tie pavidalai talentingame kūrinys bus tikri kaip ir pats autorius, nors šis, aišku, nėra joks žmogžudys. Bet skaitytojas toki veikėją vis dėlto šiek tiek gretins su autoriumi. Ir nepasiteisinsi, kad tokių bruožų neturi, kad tokių dalykų negali padaryti. Bet žmogus toks sudėtingas, toks įvairialypis, visko jame gali būti. Tą rašančiojo žmogaus atvirumą ir laikau jo kūrybos sąžiningumu.

R. T. Sąžinė formuojama nuo mokyklos laikų. Kartais pagalvoju, jei iš mokymosi programos išimtų kad ir J. Biliūną, jeigu jo nebūčiau pats skaitęs mokykloje, ar kartais nebūčiau šiek tiek kitoks? Sunku pasakyti. Petro Cvirkos apsakymai vaikams...

V. J. Gal jau nereikėtų apie P. Cvirkos sąžinę. Vien Balio Sruogos įdavimo užtenka.

R. T. Apie autorius, jau sakiau, čia nekalbame – man tie žmonės dabar nerūpi. Nei man jie giminės, nei... Aš čia kalbu tik apie gyvus dalykus – apie literatūrą. O anie seniai numirę, ir ne aš jiems teisėjas. Ir gyviesiems aš ne teisėjas. Aš galiu teisti tik tekstus – tuos, kurie man meluoja. O tokio melo aplinkui – apstu.

V. R. Jie sąžiningai gali veikti kitaip – rašydami. Savo tekstais jie veikia mus ir ugdo. Tarkim, Kosto Kubilinsko pavyzdys.

R. T. Taip, jo eilės vaikams – puikios. O kad buvo išdavikas – galai žino, aš nežinau tų detalių, aplinkybių. Tegul opūs žmonės jį keikia, man visai negaila – juk aš jo nepažįstu. Jei nusikalto, turi būti pasmerktas, tai teisinga. Bet K. Kubilinsko knygos man vis tiek labai patinka, o visa kita man nesvarbu. Juk tai ne „Kalvio Ignoto teisybė“ (čia jau šlykštynės sutampa: ir sadistas autorius, ir jo kvaila knyga). Kokia čia stabmeldystės apraiška – knygą tapatinti su autoriumi?

V. J. Sąžiningo rašytojo pavyzdys man visą gyvenimą buvo Albert'as Camus. Ne taip seniai „Sizifo mite“ mane vėl sukrėtė vieno jo sakinio tiesa: absurdo menininko uždavinys – siekti, kad mokėjimas gyventi pranoktų mokėjimą rašyti. Tas jo teiginys man labai svarbus. Atrodo, jis sietinas su jo jaunystės liga, jis sirgo džiova, tada nepagydoma. Kabėjimas virš bedugnės pašaukia visai kitus klausimus, tarp jų – ir sąžinės, atveria visiškai kitą egzistencijos matmenį. Nors meno ir sąžinės klausimas visgi yra labai problemiškas. Šiuo požiūriu didelį įspūdį padarė estų autorius – Emilis Tode, jo romanas „Paribio valstybė“. Kaip tik to kūrinio sąžiningumas, nors jo turinys su morale niekaip nesusijęs. Pasakojama apie homoseksualą, prostitutę, emigrantą, gyvenantį kažkur po tiltu, Briuselyje ar Amsterdame, teikiantį už pinigus seksualines paslaugas. Žemiausiai puolęs žmogus, kuris suvokia savo situaciją, nors apie ją ir nekalba, jos nevertina. Yra ten toks vienas sakiny: betgi žolė auga iš puvenų irgi dūlėsių! Tuo vienu šūksniu mes atgręžiami į visą jo padėties bergždumą, bergždumo kančią. Man rodos, tai sąžininga.

V. R. Primena Aną Achmatovą: jei tik kas žinotų, iš kokio šlamšto auga eilėraščiai! *Из какого сора растут стихи.*

V. J. Įspūdinga, kad tas autorius savęs neteisina. Beje, savo žodynuose radau ir tokį sakinį, kad sąžinė yra savo nuodėmės įsisąmoninimas.

R. T. Paminėčiau Andriaus Jakučiūno „Tėvynę“, sąžiningas ir nuoširdus romanas.

V. J. „Tėvynės“ dar neskaičiau. Kažkodėl bijau cinizmo.

R. T. Ne, cinizmo ten nėra. Cinizmo literatūroje nebūna arba tai ne literatūra. Cinizmas prieštarauja literatūros apibrėžimui, ciniški gali būti tik jos vertintojai. Esama ten sarkazmo, skausmingos autoironijos, ir visa tai kyla iš tikrųjų vertybių ilgesio. Ta nors ir juoda ironija palengvina pasakojimą, kitaip tekstas būtų slepiantis, beviltiškas. Žmogus kartais turi nupulti, kad būtų išganytas. Be nuopuolio nėra išganymo, net šventųjų nėra.

J. S. Ar atvirumas ir sąžiningumas yra tas pat? Esama žmonių, kurie gali atvirai, be jokio gėdos jausmo demonstruoti savo ydas. Ar visada gerai, kad žmogus atvirai kalba apie savo nuodėmes, nuopuolį? Ar tai sąžininga?

R. T. Na taip, kai kas savo nuodėmėmis puikuoja. Kai jau negali pasigirti jokiais žmogiškais privalumais, gali bent pasimėgauti savo ydomis. Tokio mazochistinio ekshibicionizmo šaknys – iš romantikų demoniškosios retorikos: mes negalime prilygti Dievui savo didybe, tai bent pranokime jį savo skausmu. Jei nemokame gyventi normaliai, tai bent pasidžiaukime savo iškrypimais, kaip dainuojama vienoje britų roko dainoje: mieloji, aš – tavo degeneratas! Mušk, spjaudyk mane – būsiu tik patenkintas...Visa tai laikau asmenybės nebrandumo požymiu. Yra dalykų, kuriais nėra ko girtis.

V. R. Kai kuriems tokios jausenos yra kūrinio „darymo“ principas.

V. J. Kažkodėl pradėjau domėtis cinizmu. Man atrodo, kad mes kvėpuojam cinizmu. Jei jau minim dorovę, tai panieka jai, begėdiškas, vulgarus atvirumas ir yra cinizmas. Literatūra tuo persiima savaime. Savo stalčiuose turiu pasidėjusi Sergejaus Kovaliovo citatą, ją vis perskaitau pati sau: cinizmas – tai bailumas, tikrų, aštrių problemų vengimas, tai žemiausias pragmatiškumas be atsakomybės, niekingas prisitaikėliškumas ties niekšybės riba. Tai moralinių tabu atsisakymas.

R. T. Tai silpnų žmogelių savisaugos forma. Kai neturi savyje jokių vertybių, kai esi tuščias, patogiausia savo reikšmę kurti išniekinant, sugriaunant kitų vertybes. Kad niekas nieko neturėtų.

V. R. Tas ciniko niekingumas jam tampa jo paties privalumu ir jo gyvenimo

norma. Kažkur tokiame žmoguje gal ir išlieka sąžinės balsas, bet cinikas prikišamai demonstruoja savo poziciją, jis teigia, kad taip gyventi yra normalu ir net gerai.

R. T. Juk ir menkysta turi į kažką atsispirti, kad ir į savo paties menkumą.

V. R. Dažnas šiuolaikinis žmogus pučiasi savo tuštybe ir dangstosi netikromis vertybėmis. Jeigu tu neturi to, ką turi jis, tai jau esi niekas, o jis su savo cinizmu yra *kietas!*

J. S. Man sunku pasakyti, kuri literatūra sąžininga, o kuri – ne. Gal taip vertinti būtų galima kokią publicistiką, memuarus... O kokia poezija sąžininga – kas tai galėtų pasakyti?

R. T. Jeigu poezijoje nėra žmogaus, o tik žodžiai ir technika, tai ji ir yra melaginga. Poetas, rašytojas nėra profesija – tai toks ypatingas buvimo su žmonėmis būdas.

J. S. Vis dėlto rašytojas suformuoja skaitytojui savo įvaizdį ir pagal jį kaip skaitytojas tikrini savo gyvenimą. Man atrodo, nesąžiningas būni tada, kai neturi ką pasakyti, bet sakai; nežinai, ką rašyti, bet rašai...

R. T. Štai geras nesąžiningos literatūros apibrėžimas. O tiek daug kalbėjome...

J. S. Kartais žmogui tenka kalbėti ir rašyti iš reikalo, bet tai irgi nelabai sąžininga. Prisiminkime jau minėtą J. Biliūną, kai žmogus rašė tiesiog gyvenimo ir mirties kaina, rašė iš paskutiniųjų, draudžiant daktarams. Štai kada galima suvokti, kas iš tikrųjų yra rašymas, kokia yra tikra kūryba.

V. J. Taip, tai rašymas iš būtinybės...

J. S. Rašoma ir iš nuovargio, iš profesijos, iš inercijos. Tas rašymas irgi gali būti labai atviras, gal net įdomus, bet...

R. T. Man neduoda ramybės viena Alio Balbieriaus frazė, kuria jis užbaigia „Metams“ skirtą esė: „Štai ir įveikta beraštė diena, užpildytas popieriaus lapas...“ Užuoat apmąstęs kokį eilėrašį, stebėjęs gamtą ar tiesiog gyvenęs, jis prievartavo save, buvo nesąžiningas sau ir skaitytojui.

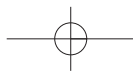
V. R. O kaip vadinamieji moteriškojo atvirumo romanai? Kokie jų rašymo motyvai?

J. S. Ir tas rašytojo susikurtas įvaizdis grįžta mums, mes pagal jį kažkiek ir savo gyvenimą kreipiame. Tačiau tokie apibūdinimai – rašytojas kaip sąžinės balsas ar kunigas kaip sąžinės balsas – man nepatinka.

V. J. Kabėjimas virš bedugnės kažkodėl verčia įvardyti žodžiais tai, ką išgyveni, tiesiai, nebegudraujant. Tikrasis atvirumas nėra atviravimas. Už jo stovi būtinybė.

J. S. Taip, nes kitaip tos atvirumo sąvokos gali būti tiesiog pavojingos. Ką reiškia tas populiarus liepimas *būti savimi!*

R. T. Keistai į mūsų kultūrą išoka gnostinių erezijų retorika. *Pažink save, būk savimi!* O kaip aš galiu būti savimi? Gal atpalaiduodamas savo instinktus, viską sau leisdamas? Ne, dabar procesas yra kitoks, civilizuotas. Man sako, kad savi mi būsiu gerdamas *kokakolą*, vartodamas ir darydamas tai, ką daro visi. O kai žmogus jau sutapęs su vartotojų masėmis, apie jokią jo sąžinę, savižinę ar savi monę nė kalbos negali būti. Nieko nelieka. Kaip ir primityviose bendruomenėse, kur žmogų vertina kiti, ne jis pats. Keista – absoliuti individo izoliacija (tikroji „būti savimi“ reikšmė) realybėje tampa absoliučia individo niveliacija, suvienodėjimu. Žmonės dresuojami lyg kokia gyvūnų rūšis. Mechanškai besitrinanti bendruomenė, jokių moralinių problemų. Tie reklamos ideologai yra parsidavusių poetų, žodžio manipuliatorių padermė, jie man atrodo kaip nusikaltėliai

prieš žmogų ir žmogiškumą. Juk knygas mažai kas skaito, o reklamą priversti žiūrėti visi. Būti savimi iš tikrųjų reiškia turėti savo įsitikinimus, principus, formuoti savo asmenybę. Tačiau tokie žmonės turgui nenaudingi... Šis blizgantis pasaulis yra nesąžiningas, jis nori mus visus apgauti, ir rašytojus taip pat. Na, aš vėl apie tą patį, užteks. Nesąžiningumas kyla iš puikybės – tai visų nuodėmių šaknis. Ir bjauriausia, kad žmogus stengiasi apgauti ir pats save. Pirmiausia save.

O sąžinė literatūroje? Literatūrą skaitau ne dėl etinių, bet dėl estetinių vertybių. Tačiau paradoksas yra toks: be etinių vertybių geros literatūros nėra. Tačiau tos vertybės literatūroje yra tik kaip siekis, kaip jų ilgesys, o ne privalomi moraliniai standartai. Sąžinė, kaip ir šventumas, yra tik sąmonės kryptingumas, intencionalumas. Tai kažkoks augimas, judėjimas link idealo, kuris žmogui visada išliks siekiamybe. Šiuo požiūriu tikras menas yra dvasinis judėjimas, dvasios dinamika. Ir tikra gera knyga žmogų keičia – tuo esu absoliučiai įsitikinęs. Perskaitęs vertingą knygą jau esi truputį kitoks, nors ta dvasios kaita labai nepastebima. Bet juk gyvename vos ne šimtą metų! Na, kai kam užtenka ir daug mažiau, kad pajustų magišką knygos poveikį.

Etinės vertybės knygoje yra estetiškos, t. y. tarsi gyvos, o ne deklaratyvios. Bet gerą knygą gali parašyti tik gyvas, nesustingęs žmogus, kuris vis dar nori keistis, būti kitoks. Esmė yra tokia: nenuoširdūs žmonės nori pakeisti pasaulį, bet ne save, o nuoširdūs pirmiausia nori keistis patys. Jie turi kažkokį vertybinį regėjimą, kažkokius dvasinius ar metafizinius orientyrus, tai ir padeda jiems kilti – lyg iš savęs, lyg virš savęs. Taip ir menas tūkstančius metų minko žmogaus sielą, kažką iš jos daro.

V. R. Literatūroje sąžinė – žmonių santykiai, į kuriuos įsigyvename skaitydami kūrinį. Kiekvieno personažo struktūroje yra du esminiai dalykai: santykis su kitu ir santykis su savim, o tie santykiai išreiškiami per veiksmą, kuriame tarsi dalyvaujame ir mes. Tai tiesiog santykis, įtraukiantis ir skaitytoją. Ir tame santykyje esama to, kas mus kreipia į tiesą, arba to nėra. Jei nėra, tai jau tik rašymo technologijos, personažų konstravimas. Tokių knygų irgi yra daug, jos perkamos, gali būti įdomios.

R. T. Nes jas per profesionalius rašytojus sau pasirašo masės, jas iš tiesų kuria leidyklos ir pinigai. Jei man labai gerai sumokėtų, aš irgi kažką tokio parašyčiau, aš irgi moku rašyti. Bet sunku būtų žmonėms pasakyti, kad rašau dėl pinigų. Matyt, apsimesčiau, jog tai iš kūrybinių paskatų. Juk žmones traukia idealizmas. O kas nori apsigauti, tas ir būna apgaunamas.

V. J. Vis tiek žmogaus negalime supaprastinti iki moralinių kategorijų. Žmoguje yra viskas – ir šėtonas, ir Dievas.

R. T. Bet jis turi judėti, anot Justino Marcinkevičiaus, „gerųjų žodžių kryptimi“. Gera literatūra parodo ir šėtoną, bet kartu nurodo teisingą kryptį. Dar žmogus turi gyvybinių poreikių. Dėl jų patenkinimo bei interesų suderinimo daugiausia ir kyla visokių moralinių problemų.

V. J. Kiek teko pažinti žmones, sąžinė skaisčiausiai nušvinta, jei nušvinta, puolusiame žmoguje. Juk dauguma šventųjų buvo baisūs nusidėjėliai.

R. T. Bet jie atgailavo... Šiandien dažniausiai būna kitaip: užtenka tiesiog būti nusidėjusiam, kankintis, tai jau ir taip esi šventas kankinys. Visi privalo tavimi stebėtis ir gėrėtis, daugiau nieko daryti kaip ir nereikia. Antai kaip savo romaną „Stiklinis paukštis“ Levo Karsavino epigrafu motyvuoja Dalia Jazukevičiūtė: „Kentėjimas – didi dovana, išrinktumo ir taurumo antspaudas. Jeigu Dievas tavęs kitame pasaulyje paklaus: „Kodėl tu žemėje taip darkeisi?“, atsakyk

drąsiai: „Užtat, Viešpatie, aš ir kentėjau.“ Štai taip žmogus gauna indulgenciją, išteisina save. Nesuprasdamas paprasto reikalo: Kristus, kančios simbolis, laisva valia kentėjo dėl kitų, o mūsų žmogus, taip pat laisva valia, kenčia tik dėl savo puikybės, tuštybės ir geidulių. Toks jau tas gyvenimas, tik džiaugtis reikia, kad turime ką veikti. Kitaip mirtume iš nuobodulio.

V. J. Ir menininkų biografijos – jos yra įdomios. Tai lyg prisikėlimo, apsilvalymo istorijos. Ar iš puolusio žmogaus galima tikėtis aukšto meno?

R. T. Gal svarbu kryptis? Kitam gal visai patinka būti purve ir toks niekur nenori judėti. Dar ir kitus mėgina įsitraukti – kalbėjome apie cinikus... Sąžinė yra intencija ir judesys kartu.

V. J. Bet šiandien menas vis labiau atitrūksta nuo žmogaus, tarnauja pramogai. Tada pasiilgsti – o kas yra už to žodžio? Ar jis susijęs su gyvu žmogumi, ar ne? Ar tai tik žaidimas? Ar rašytojas dabar gali atsakyti už savo žodžius kaip A. Camus?

V. R. Visa literatūra gali būti skirstoma pagal paskirtį: linksminti ar sukurti. Literatūra, kylanti iš žmonių santykių, visada vienaip ar kitaip sukrečia. O sukrečiama tada, kai mumyse užgaunami dalykai, susiję su dorove, sąžine. Kai mes juos pajaučiame tarsi savo pačių gyvybę. Kai įsijaučiame į herojų, į tekstą.

R. T. Kai rašantysis yra ne tik sąžiningas, bet ir turi menininko talentą, magišką jėgą sukurti tokius gyvus ir tikrus herojus, kad šie būtų net gyvesni už mus pačius. Vien dorybės rašančiajam nepakanka – jis dar turi būti nepaprastai jautrus žodžiui, pasauliui, žmonėms. Jeigu žmogus doras nuo gyvenimo pradžios iki pabaigos, tai jis kaip ir negyvas, nejautrus. Menas, kūryba – tai tarsi koks jautrumas.

V. R. Per literatūrą įsigyvename į kitą ir šitaip susižinome apie save. O susižinodami – save kuriame, nes suprasdami kitus ir save – keičiamės.

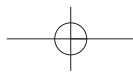
R. T. Taip, literatūra pirmiausia mums ir yra svarbi tiek, kiek joje pamatome savęs.

J. S. Sąžinė literatūroje ne deklaruojama, bet tai tarsi toks matymas. Skaitydami R. Granauską mes suvokiame tai, kaip jis mato pasaulį, koks yra jo regėjimas, koks jo santykis su gyvenimu.

V. J. Sąžinė primena, kad tu esi su kitais ir tik taip būdamas esi žmogus.

R. T. Jūsų žodžiais, Vanda, galime prasmingai užbaigti pokalbį. Nors mūsų tema iš tiesų yra neužbaigiama, ji tęsiasi visą gyvenimą.

Parengė **REGIMANTAS TAMOŠAITIS**

ČESLOVAS LAURINAVIČIUS

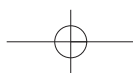
Klausimai, minint Lietuvos vardo tūkstantmetį

Kur veda istorinės atminties formavimas?

Buvau ir lieku skeptiškas idėjai Lietuvos vardo paminėjimą Kvedlinburgo analuose susieti su Lietuvos istorijos pradžia. Nes pats paminėjimas (*apie* 1009 m. prie Rusijos ir Lietuvos sienos nužudytą misionierių šv. Brunoną ir aštuoniolika jo palydovų) istorijos laiko skalėje primena tik neaiškią dėmę dykumoje; nieko konkretaus nežinome, kas vyko Lietuvoje iki šio įvykio ir apie du šimtus metų po lemtingo nužudymo. Beje, kituose šaltiniuose nurodoma, kad Brunonas žuvo Prūsijos (ne Lietuvos) ir Rusijos pasienyje. O ir pats Kvedlinburgo analų originalas neišliko – tėra XVI a. nuorašas. Taigi, 1009 m. datos šiandieninis sureikšminimas veikia liudija apie pastangas Lietuvos istoriją „paankstinti“, empirinę realybę pritempti prie pageidaujamo istorinio vaizdinio.

Dar didesnę diskomfortą kelia vertybinis aspektas. Šiandienos ideologiniame lauke nuolatos pabrėžiama, kad Lietuva neatsiejama nuo Europos, tarp jų egzistuoja natūrali sąsaja. Tačiau šios sąsajos iliustracija krikščioniškojo misionieriaus nugalavimo faktu atrodo, švelniai tariant, labai keistai tiek pačios Europos, tiek ir elementaraus civilizacijos požiūriu. Tokio įvykio sureikšminimas netgi gali būti suprantamas kaip šiandieninių lietuvių banditų siautėjimo Europoje savotiškas palaiminimas. Tarsi lietuviams svarbu tik viena – *dalyvauti* Europoje, nesvarbu – *kaip*.

Lietuvos tūkstantmečio paminėjimo mašina paleista ir dėl pinigų trūkumo springdama darda per Lietuvą. Nors idėja istoriškai menkai pagrįsta, bet nėra visiškai be pagrindo. Lietuvos vardas prieš tūkstantmetį užfiksuotas, o kas konkrečiai nudobė Brunoną – nenurodyta. Net jei ir lietuviai anais laikais visi elgėsi panašiai, ką dabar bepadarysi, nebent surengti iškilmingą atgailos performansą. O šiaudien madinga kalbėti apie istorinę atmintį ir atminties kultūrą, publikai reikia stiprių istorinių įvaizdžių, kurie keltų pasitikėjimą, savigarbą, stiprintų tautinį identitetą bei ryšį su valstybe. Taigi aiški istorinės atminties formavimo kryptis.

Bet tūkstantmečio vizija – ne vienintelė atminties konstravimo kampanijoje. Paraleliai skelbiamos tezės apie „grįžimą į Europą“ bei „ilgaamžį ryšį su Europa“, kaip žinome, nutrauktą carinės Rusijos ir sovietinės okupacijos. Šios tezės gimė revoliuciniais Sąjūdžio laikais. Matyt, veržiantis iš totalitarinės sovietinės sistemos, negalima buvo apsieiti be supaprastintų bei tendencingų šūkių. Jie stipriai mobilizavo, panašiai veikė ir siekiant narystės Europos Sąjungoje ir NATO. Tačiau įgyvendinus strateginius, saugumą garantuojančius tikslus ir sovietinės sistemos reanimavimo grėsmei sumažėjus iki nulio, tie šūkiai ne tik nesilpsta, bet netgi stiprėja, įgaudami beveik totalų sovietinio paveldo neigimo bei kaltinimų Rusijai pobūdį. Istorinės atminties formavimas vyksta ignoruojant istoriją, akivaizdžiai ją pritempant prie politinio intereso. Taigi atsigręžkime į istoriją ir pažiūrėkime, ar realūs šiandien konstruojami jos vaizdiniai.

Kokie buvo „Lietuvos ir Europos ryšiai“ tarpukariu?

Nuo 1918 m., kai Rusijos imperija sužlugo, iki 1940 metų, kai Sovietinė Rusija mūsų šalį okupavo ir aneksavo, Lietuva formaliai buvo nepriklausoma valstybė. Per tą laikotarpį stipriai ūgtelėjo lietuvių kultūra bei politinė savimone. Lietuva palaikė diplomatinius ryšius su daugeliu kitų valstybių, buvo Tautų Sąjungos narė ir – galima teigti – priklausė Europai.

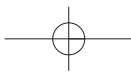
Tačiau kaip tikrovėje reiškėsi tas priklausymas? Juk žinoma, kad tuometinė Lietuva buvo karo padėtyje su Lenkija dėl Vilniaus. Nors savo jėgomis įveikti kaimyninės valstybės negalėjome, tačiau puoselėjome viltį susilaukti paramos iš Sovietų Rusijos, o eventualiai ir iš Vokietijos. Praktiškai tai reiškė kurstymą Rusijos bei Vokietijos revizionistinių jėgų, kėlusią pavojų visai Europai, taip pat ir mums patiems. Įvairios Europos institucijos stengėsi Lietuvos siekiams suteikti taikesnę formą, bet nesėkmingai, nes lietuviai besąlygiškai reikalavo Vilniaus. Padėtį komplikavo ir ta aplinkybė, kad Lietuvoje tvarką palaikė karo komendantai. Mūsų krašto įvaizdžiui ypač kenkė nedemokratiškos priemonių praktikas Klaipėdos krašte. Čia tarptautinė bendruomenė pripažino Lietuvos valdymą tik pasižadėjus laikytis europinių standartų.

Trumpai tariant, nepriklausomos Lietuvos valstybės egzistavimas tarpukariu buvo problemiškas, nes ji akivaizdžiai nesilaikė vidaus bei užsienio bendrabūvio standartų. Ciniški Europos diplomatai dar gerokai iki 1940 m. padarė išvadą, kad Lietuvos sugrįžimas į Rusijos globą priimtina išeitis tiek Europai, tiek ir pačiai Lietuvai. Tad 1940-ųjų įvykiai nieko per daug nenustebino.

Ko siekta atgaivinant LDK viziją?

Turbūt įsitikinus, kad „Lietuvos ir Europos ryšiai“ tarpukariu labai nevienareikšmiai, nuspręsta atminties konstravimo kampanijoje apsiriboti 1940 m. okupacijos faktu ir manipuliuoti iš to fakto išvestu okupacinės žalos atlyginimo vėzdu. O visas istorinių Lietuvos ir Europos ryšių potencialas „perkeliamas“ į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus. LDK epocha – tai maždaug pusės tūkstančio metų laikotarpis, įdomus savo istorija, turtingas europinės kultūros pasiekimais. Tačiau propagandinėje kampanijoje ryškėjanti tendencija šiuolaikinę Lietuvą tiesiogiai kildinti iš LDK – ne tik kultūrine prasme, bet ir politine, ir net erdvine! – sukelia rimtų abejonių, nes tai, nenusižengiant istorinei tiesai, nelengva padaryti, o galimos pasekmės sunkiai prognozuojamos.

Žinome, kad dar Mindaugo Lietuvos valstybę sudarė ne vien lietuviškos, bet ir

mongolų–totorių antpuolių išskaidytos senosios Rusios sritys, be didesnių dvejonų paklūsusios Lietuvai. Susikūrusi valstybė sparčiai plėtėsi, nutįso nuo Baltijos iki Juodosios jūros ir daugiau kaip 200 šimtus metų atlaikė tiek Azijos ordų veržimąsi į Vakarų, tiek ir antpuolius Rytų kryptimi. Tačiau dvilypėje lietuvių ir rusų žemių junginio galybėje tūnojo ir lemtingas pažeidžiamumas. Lietuvos valdovai susidūrė su eile dilemų, kurių istoriniu požiūriu jiems nepavyko išspręsti.

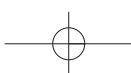
Pirmoji dilema buvo tokia: ar verta eikvoti jėgas sujungiant visas rusų žemes? Žinome, kad nei Algirdas, nei Vytautas Maskvos neužėmė, taigi paliko galimybę alternatyviam rusų žemių vienijimosi centrui. Tačiau, užvaldžius Maskvą, ten tikriausiai būtų persikėlęs ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių sostas. Bent jau apie tai svajojo Vytautas. O Lietuvai tokiu atveju būtų telikęs savotiškas Mandžiūrijos vaidmuo. Antroji dilema: kokią krikščionybę priimti – Bizantijos ar Romos? Pirmasis variantas būtų reiškęs rusų dominavimą Lietuvoje. Pasekmė – ta pati mandžiūriškoji perspektyva. Kol Jogaila dvejavo, ar vesti Didžiojo Maskvos kunigaikščio Dimitrijaus dukterį Sofiją (atitinkamai persiorientuojant religine prasme), jam buvo pasiūlytas tik „jaunesniojo brolio“ statusas.

Žinoma, Jogaila pasirinko, susituokė su katalike Jadvyga ir gavo Lenkijos Karalystės sostą. Ir užprogramavo Lietuvos valstybėje civilizacinį konfliktą – tarp katalikų ir stačiatikių. Rusų žemių sujungimo (ar *reconcistos*) iniciatyva buvo perleista Maskvai, o po Lietuvos valstybės pamatais pradėjo tikėti laikrodis. XVI a. išvystyta romėniškos kilmės teorija turėjo konsoliduoti LDK dvilypę elitą, tačiau neatsvėrė Maskvos pranašumo, įgyto pasiskelbus Bizantijos tradicijų tesėja. Nors Lietuvoje stačiatikiai didikai tam tikrais istoriniais momentais (pavyzdžiui, po pergalės prie Oršos 1514 m.) beveik susilygino savo teisėmis su katalikais, vis dėlto taip ir liko tik vasalais. Paprasti stačiatikiai gal ir tikėjo savo ponų tvirtinimais, kad pavaldinio dalia Lietuvoje geresnė nei Maskvoje, bet niekada neprarado suvokimo, kad tikėjimo tėvynė yra svetur. Kaip taikliai pažymėjo vienas publicistas, LDK rusiškų žemių valdymas priminė situaciją, kai už ausų pagaunamas vilkas: ir paleisti, ir toliau laikyti vienodai pavojinga.

Lietuvos ir Lenkijos unija stabilizavo padėtį šalyje, atvėrė kelią į Europą. Vilnių – skirtingai nei Maskvą – pasiekė ir Renesansas, ir barokas. Tai neabejotinas istorinis turtas. Tačiau politinėje perspektyvoje unija tik pagausino jau buvusių problemų skaičių. Buvusi dvilypė jungtinės valstybės struktūra tapo triilypė. Tai trukdė centralizuoti šalį, leido įsigalėti bajorų anarchijai, kurios ryškiausias požymis – liūdnai pagarsėjęs *liberum veto* principas. Bandymai valstybinį amorfiškumą neutralizuoti elito kultūrine niveliacija (lenkėjimu) bei religiniu prozelitizmu didino įtampą su kitatikių imperijomis ir buvo viena šalies padalijimo priežasčių.

Žlugus unijinei valstybei, liko jos nevienareikšmės tradicijos. Pavyzdžiui, civilizacinio pranašumo kompleksas, stipriai užvaldęs Lenkijos–Lietuvos diduomenę, ypač tą jos dalį, kuri identifikavosi su katalikybe bei lenkiškąja kultūra ir radikaliam save priešpriešino ne tik vadinamiesiems barbariškiems Rytams, bet ir protestantiškiems Vakarams. Tas pranašumo kompleksas – arba puikybė – trukdė laiku suvokti tiek žlungančios valstybės realijas, tiek ir tikrovę, susiklosčiusią po padalijimų. Toji puikybė ir realiųjų nesuvokimas įstūmė šalį į kelis tragiškus sukilimus. Nors iki šiol Lietuvos ir Lenkijos istorikai negaili panegirikos 1831 m. bei 1863 m. sukilėliams, kaip kovotojams už laisvę, bet nepaneigia to fakto, kad sukilimais iš esmės siekta atkurti padėtį iki padalijimų. Istorikai tai reišė aklavietę.

Akivaizdu, kad LDK – jau praeitis. Žinoma, labai svarbi kultūrinis požiūriu,

bet ne daugiau. Bandymai ją nacionalizuoti ar politiškai atgaivinti primena Mussolinio bandymus atkurti Romos imperiją. Bet kokius konkrečius politinius padarinius gali sukelti Lietuvos „žaidimai“ su istorija.

Puolimas prieš Rusiją ar... prieš lietuvių tautą?

Okupacinės žalos atlyginimo reikalavimas ir LDK tradicijų propagandinis eskalavimas šiandieninėje Lietuvoje turi du pagrindinius vektorius. Vienas jų – antirusiškas, nes planuojama iš Rusijos „nugręžti“ milijardus ir buvusiose LDK žemėse – Baltarusijoje ir Ukrainoje – pakirsti Rusijos įtaką. Kitas vektorius ženkлина lietuvių identiteto kaitą – iš nacionalinio į universalų (multikultūrinį) ar į neaiškų kokį.

Teoriškai tai, žinoma, revoliuciniai užmojai. Bet kokia jų praktinė reikšmė ir galimos pasekmės? Negi, reikalaudami atsakomybės už okupaciją, tikimasi Rusiją nutempti į tarptautinį teismą? Ar vadinamasis demokratijos eksportas į buvusias SSRS respublikas (ypač Ukrainą, Gruziją, Baltarusiją) ir beveik atviras raginimas šiandieninę Rusiją „sugrąžinti“ į Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės ribas nėra vien bandymas atgaivinti unijinių bajorų tradicijas, istoriškai jau nuvedusias į aklavietę? Visų tų pastangų išdava – viena konkreti perspektyva: įerzinta Rusija kryptingai siekia iki 2015 metų nutraukti tranzitą per Lietuvą (taip pat per Latviją ir Estiją). Jeigu bus realizuota tokia perspektyva, ji Lietuvai reikš ekonominį žlugimą.

Dar jautresnis aspektas, susijęs su modernios tautos transformacijos užmoju, kai dėl demokratijos plėtros lietuviai skatinami beveik identitetinei savižudybei. Juk šiandieninė lietuvių tauta – tai daugiausia natūralaus, istoriškai inspiruoto ir trukusio daugiau kaip šimtmetį proceso rezultatas. Būtent jos apsisprendimas nulėmė Lietuvos nepriklausomybę 1990–1991 m. ir vėlesnį tarptautinį pripažinimą! Kodėl gi šia neįkainojama vertybe pradedama abejoti? Neįmanoma dar gąjį lenkomanų versija, kad lietuviai – tai tik rusų ir prūsų intrigos pasekmė?

Turbūt neverta abejoti, kad moderni lietuvių tauta susiformavo kaip tik Rusijoje ir patyrė jos poveikį. Šis procesas labai komplikotas, jo negalima vertinti vienareikšmiškai. Nuo antrosios XIX a. pusės unijinės tradicijos Lietuvoje ėmė irti, jas palaipsniui keitė moderni nacionalinė savimonė. Savo esme tai buvo progresyvus procesas, impulsą gavęs iš demokratinių pilietinių judėjimų Vakaruose. Bet, paveikta slavofilų (labiausiai rusų), modernioji lietuviškoji ideologija tautiškumo pagrindu pasirinko lietuvių kalbą bei etnografiją. Prisitaikant prie Rusijos politikos, nuspręsta atsiriboti nuo visko, kas siejosi su unijos puoselėtu bajoriškuoju universalizmu. Taigi mestasi nuo vieno kraštutinumo – mėginimų tapti vadinamosios Polonijos piliečiais (lenkais), į kitą – siekta iš etnografinės Lietuvos išstumti lenkų kalbą bei kultūrą, pagaliau ir pačius lenkus.

Taip prasidėjo modernus lietuvių–lenkų konfliktas, vargiai šiandien sukeliantis pasididžiavimo jausmą. Labiau linkstame pabrėžti pastangas pakurstyti Rusijos konfliktą. Žinoma, tiek Rusijos, tiek Vokietijos imperijos, kaip padalijimų bendrininkės, siekė sunaikinti unijinę tradiciją bei tramdyti atgimstančią Lenkiją – eventualią šios tradicijos tesėją. Todėl lietuvių judėjimo antilenkiška kryptis iškart sulaukė ir Rusijos, ir Vokietijos atviro paskatinimo. Kaltinant Rusiją (ir Vokietiją) savanaudiškumu neverta ignoruoti objektyvios realybės: be šių valstybių paramos modernus lietuvių judėjimas nebūtų įgyvendinęs savo tikslų ir šiandien žemėlapyje kažin ar aptiktume Lietuvos vardą.

Beje, lietuvių tautos raida – jokia išimtis. Beveik visi Vidurio Rytų Europos

modernūs nacionaliniai judėjimai buvo imperijų manipuliavimo objektai. Patys savaime jie buvo per silpni savo politiniams siekiams realizuoti, ypač valstybingumui išsikovoti. Tautoms tai pavyko tik po Pirmojo pasaulinio karo, kai Vakarų demokratijos nugalėjo despotiškas imperijas ir pastarosios sugriuvo.

Kova su komunizmo paveldu ar ... su Lietuvos nacionaline valstybe?

Šiandieninė Lietuvos propagandinė kova su Rusija remiasi ne tik senaisiais laikais, bet visų pirma – sovietmečiu, jį tiesiogiai susiejant su Rusija, o Lietuva interpretuojama kaip auka. Sovietinio paveldo atmetimas įsilieja į globalinę nacizmo ir komunizmo pasmerkimo kampaniją. Labiau akcentuojamas antrasis dėmuo. Juk naciai šeimininkavo Lietuvoje dešimteriopai trumpesnį laiką, negu sovietai. Akivaizdžiai nepopuliarūs pačių lietuvių ryšiai su nacių nusikaltimais Lietuvoje. O šiandien šalyje smerkia sovietmetį visi, kas netingi ir sugeba. Po Antrojo pasaulinio karo vykusį partizaninį karą siekiama visai heroizuoti. Bet ar gerai suvokiame, ką darome?

Sovietai okupavo bei aneksavo Lietuvą be pasipriešinimo. Vyriausybė politiškai bei juridiškai neprotestavo! (Apie Lietuvos atstovų užsienyje protestus – atskira kalba.) Apgailėtina Lietuvos padėtis bei jos elgesys tarpukario tarptautinėje arenoje nulėmė tai, kad taikus (neminint entuziazmo apraiškų) grįžimas į Rusijos globą atrodytų pakankamai logiškas. Tačiau šiandien dauguma lietuvių apie tokią logiką nenori net girdėti. Dar nuo Sąjūdžio laikų lietuvių kolektyvinėje atmintyje išplito didžiausią nuoskaudą keliantis klausimas – kodėl neiššauta 1940-aisiais?

Istorikai teigia, kad 1940 m. žymi Lietuvos gyventojų dalis jau nusivylė savo valstybės vidaus ir užsienio politika ir laukė autoritarinio Antano Smetonos režimo žlugimo bei radikalių socialinių reformų (eventualiai net ir socialistine forma). Neperdėsim sakydami, kad revoliucija Lietuvoje 1940 m. buvo pribrendusi. Bet atsitiko taip, kad svetima jėga, pasinaudojusi ne tik palankiomis išorinėmis aplinkybėmis, bet ir socialine-politine įtampa pačioje Lietuvoje, įsiveržė į šalį ir ją pavergė.

Susidariusios situacijos negalima vertinti vienareikšmiškai. Atrodytų, 1940 m. birželio 15 d. Raudonosios armijos įsiveržimas tapo ribine data – visi vėlesni įvykiai neteisėti. Tačiau tokia traktuotė ignoruoja klausimą – kokioje teritorijoje ir kokios visuomenės teisės buvo pažeistos? Peršasi išvada, kad visos Lietuvos politinės jėgos, kurios siekė socialinių ar nacionalinių pertvarkymų ir daugiau ar mažiau bendradarbiavo su sovietine valdžia, yra neteisėtos ir net gali būti kaltinamos išdavyste. Teisėtumo aureolę išsaugos tik Smetonos režimas (na dar pokario partizanai ir emigrantai).

Jeigu vertinsime 1940 m. Lietuvą pagal socialinių bei nacionalinių problemų sprendimo lygį, svetimos kariuomenės įsiveržimo fakto galima apskritai nepastebėti ir kartu laidoti Lietuvos valstybės perspektyvą.

Abu požiūriai vienpusiški ir tendencingi. Antrasis – dominavo sovietmečiu, šiandieninėje Lietuvoje kryptingai linkstama prie pirmojo, nepaisant jo neigiamo poveikio įvairioms politinio visuomeninio gyvenimo sritims.

a) Kaip ne/veikia asmeninė atsakomybė

Jeigu visi tie, kurie bendradarbiavo su sovietiniu režimu, yra išdavikai, logiška visus juos atskirti nuo aktyvaus politinio gyvenimo Lietuvoje (kaip Norvegijos

kvislingus). Tačiau atkurtos Nepriklausomybės dvidešimtmetis akivaizdžiai liudija, kad tokia logika prieštarautų realijoms: turbūt neliktų kam užsiimti Lietuvos politika. Šiandien žymi dalis – gal net lemianti – Lietuvos elito yra daugiau ar mažiau „buvę“ (priklausė sovietmečio elitui). Bet dabartinės Lietuvos viešas gyvenimas sukonstruotas taip, kad bet kas bet kada gali iškelti klausimą dėl bet kurio „buvusiojo“ atitikimo nūdienos kriterijams. „Iškeltojo į dienos šviesą“ likimas pakibs ore priklausomai nuo to, kokias atsakingas politines pareigas jis bus užėmęs. Suprantama, kad kiekvienas iš tų potencialiai demaskuotinių (liaudiškai tariant, „pakabintų“) stengiasi kaip išmano, kad ant jo nekristų „dievų pyktis“.

Problema atsiranda, kai, susikirtus Lietuvos politinių grupuočių interesams su nacionaliniu interesu, „pakabintajam“ tenka daryti sprendimą. Tokioje situacijoje politiškai pažeidžiamo veikėjo veiksmus – labiausiai tikėtina – nulems noras išsklaidyti abejones dėl jo atsiribojimo nuo visko, kas kelia prosovietiškas ar prorusiškas asociacijas. Bet minėtas sprendimas nebūtinai atitiks nacionalinį interesą. Gal ši moralinė dviprasmybė ir provokuoja mūsų aptariamą propagandinę kampanijas?

b) Valstybinės brandos klausimas

Prisimenant tarpukarį nesunku pastebėti, kad Lietuvos valstybei tuo metu akivaizdžiai trūko efektyvumo ar paprasčiau kalbant – brandos. Stipriausiai tai pasireiškė per teritorines šalies aspiracijas. Moderniam lietuvių nacionaliniam judėjimui ypač aktualus buvo Vilniaus krašto klausimas, nes čia vyravo unijinės ar lenkiškos tradicijos. Tačiau naujos valstybės kūrėjai Vilnių įsivaizdavo kaip atgimstančios Lietuvos sostinę, ir ne bet kokią, o – lietuvišką. Lietuviai siekė kontroliuoti ir Mažąją Lietuvą su Klaipėdos uostu. Patys tokių užmojų įgyvendinti jie negalėjo. Taip formavosi prielaidos lietuviams bendradarbiauti su Rusijos ar Vokietijos imperijomis pagal *real politik* logiką.

Legitimistinių formalumų suvaržytos imperijos nenorėjo atvirai paremti lietuvių. Modernios Lietuvos klausimo nesiryžo formuluoti nei carinė valdžia, nei po Vasario revoliucijos sudaryta Laikinoji vyriausybė. Tačiau šiuo klausimu pradėjo spekuliuoti Vokietijos karinė vyriausybė 1917 m, o vėliau lietuvių pretenzijas atsiimti Vilnių parėmė ir bolševikinė Rusijos valdžia. Taip modernios Lietuvos klausimas, nors savo prigimtimi ir demokratinis bei istoriškai pagrįstas, buvo susietas su militaristinėmis bei totalitarinėmis struktūromis. Taigi Lietuva galėjo atgauti nuo lenkų išvalytą Vilnių tik iš Stalino – anaipol ne demokratinės šalies vadovo – rankų. Vakarų valstybės nenorėjo mums atiduoti ir Klaipėdos.

Tenka pripažinti, kad totalitarinio komunistinio režimo raidos aplinkybės – skaudu sutikti – suformavo Lietuvos valstybės teritoriją, atitinkančią lietuvių nacionalinį identitetą. Tad kyla klausimas, ar šiandieninis aktyvus Lietuvos įsitraukimas į komunizmo atmetimo kampaniją atitinka mūsų nacionalinius interesus? Jei grįžtume prie virtualaus teismo, į kurį Lietuva planuoja nusitempti Rusiją už 1940 m. okupaciją, reiktų pamąstyti, kaip tame teisme mūsų šalis tikisi atsiriboti nuo sąsajų su totalitarizmu?

Beje, Lietuvos problemos nėra išskirtinės. Panašūs vargai kankino praktiškai visas Vidurio Rytų Europos valstybes, susiformavusias po Pirmojo pasaulinio karo. Visos jos patyrė didžiules socialinio bei nacionalinio pobūdžio įtampas, neretai išsiliejančias į tarptautinius teritorinius konfliktus. Demokratiniai mechanizmai – nepaisant pastangų – buvo per silpni tokiems konfliktams sureguliuoti. Tai sudarė prielaidas bręsti totalitariniams režimams (savotiškiems

sanitarams, kaip ciniškai vertino Vakarų apžvalgininkai). Šie „siūlė“ savus stabilizavimo metodus: arba komunistinės revoliucijos – kai prievarta slopinami tiek socialiniai, tiek ir nacionaliniai prieštaravimai, arba nacistinį – kai Vidurio Rytų Europos tautos vertintos kaip „nevisavertės“ ir joms švietėsi perspektyva apskritai išnykti iš politinės arenos. Istoriskai nugalėjo komunistinis modelis ir turbūt tai buvo mažesnė blogybė iš galimų.

Kad ir kaip būtų, Vidurio Rytų Europos tautos, gyvendamos komunistinėje sistemoje, susiformavo kaip visuomeniniai valstybiniai dariniai. 1975 m. Helsinkio Baigiamasis Aktas šią padėtį patvirtino ir tik nuo tada galima buvo pagrįstai laukti – ir reikalauti! – komunizmo Europoje pabaigos.

c) Partizanų vertinimo klausimas

Istorinėje atmintyje ypač jautrus yra po Antrojo pasaulinio karo vykusio partizaninio karo interpretacijų klausimas. Kad ir kokiais istoriniais faktais jos papildytų, neabejotina, kad tai buvo vienas pačių tragiškiausių Lietuvos istorijos periodų. Šito užmiršti – nevalia. Būtina ir rimtis, ir pagarba.

Bet mechaniškai heroizuoti partizanus ir juos prilyginti pasipriešinimo kovotojams Vakarų šalyse – problemiška. Juk Vakaruose pasipriešinimas vyko prieš hitlerinę Vokietiją, o Lietuvos partizanai formaliai kovojo prieš Antihitlerinės koalicijos dalyvę – SSRS. Reikia neužmiršti, kad Vakarų Europos šalys iki nacių okupacijos iš esmės buvo demokratinės valstybės, t. y. pasiekusios tam tikrą savo politinių jėgų konsensumą ir gyvavusios pagal teisinius principus. Ten atėję naciai buvo akivaizdus svetimkūnis, priešinimasis jiems – ir ginkluotas, ir neginkluotas – natūralus gynimasis. Bendradarbiavę su naciais tapo išdavikais tiek nacionaline, tiek politine prasme, nekalbant jau apie tai, kad nacizmas iš principo prieštaravo žmogiškumui.

Sovietai atėjo į Lietuvą, kuri neturėjo politinio bei nacionalinio sutarimo nei vidaus, nei užsienio politikos klausimais. Todėl vienareikšmiškai netapo svetimkūniu. Juos galima laikyti okupantais, nes pažeidė Lietuvos suverenitetą, nuslopino lietuvių politinę ir net ėmė kėsintis į nacionalinę savimonę. Tačiau paskatino socialines reformas, kurioms Lietuva buvo pribrendusi (aišku, nesitikėta, kas jos bus tokios radikali ir svetimoms mūsų šalies kultūrinei erdvei). Be to, sovietai padėjo lietuviams realizuoti savo nacionalinį idealą – tautiškai įsisavinti etnografinę Lietuvos teritoriją su Vilniumi ir Klaipėda. Šios priežastys neleidžia bendradarbiavusių su sovietais vienareikšmiškai vadinti išdavikais, nes jie skatino šalies revoliucinę kaitą.

Dėl tų pačių aplinkybių negalime taip paprastai vertinti ir Lietuvos partizanų. Kaip kovotojai už Lietuvos suverenitetą, prieš rusinimą, jie yra vaduotojai. Bet partizanų nuostata socialinių politinių reformų atžvilgiu neaiški. Ir svarbiausia, jie nekovojo – nes tiesiog nepajėgė – už Vilnių ir Klaipėdą. Net priešingai – ragino lietuvius nesikelti į tuos miestus – nepriimti „sovietų dovanos“. Tačiau tauta į Vilnių ir Klaipėdą kėlėsi, nes tai atitiko lietuvių nacionalinį idealą. Taip išsiskyrė tautos ir partizanų tikslai, kaip išsiskyrė Kauno Lietuvos ir Lietuvos su sostine Vilniuje idealai. Beje, neatsitiktinai per partizaninį karą nuo lietuvių rankos lietuvių žuvo dešimteriojai daugiau nei sovietinių kareivių.

Kurgi ieškoti Lietuvos galios?

Ginkluotos kovos vertinimo aspektas aktualus ne tik istorinės tiesos, bet ir vertybinės orientacijos požiūriu. Nes partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje daž-

nai prilyginamas pagrindiniam lietuvių tautos egzistavimo bei jos galios įrodymui. Kokia pasaulėžiūra pagrįsti šie bandymai? Pilėnų romantika? O gal LDK atgaivinimo idėja ir beviltiškų sukilimų tradicija?

Nors po Pirmojo pasaulinio karo karinės galios kultas Europoje tebebuvo gana stiprus, bet jį laipsniškai menkino ta aplinkybė, kad tautos apsisprendimo teisės pagrindu susikūrė visa eilė naujų mažų valstybių. Jų funkcija ir galia nulėmė ne tiek ginklai, kiek moralinis bendrumas, socialinis ir ūkinis efektyvumas bei – svarbiausia – siekis taikiai bendradarbiauti valstybių lygyje. Deja, tų idėjų realizavimo praktika tarpukariu buvo nesėkminga. Kai prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, beveik visos mažos valstybės savo laisvę (su išlygom) prarado. Dauguma jų ir nesipriešino (Lenkijos kova neturėjo jos likimui jokios įtakos, Suomijos išimtis veikia patvirtina taisyklę)... Tai nereiškia, kad mažų tautų teisių idėja prarado perspektyvą. Taikus komunizmo sistemos žlugimas Europoje (išskyrus Jugoslavijos tragediją) yra mažų tautų apsisprendimo idėjos triumfas. Ir Lietuvai siekiant laisvės reikšmingesni buvo ne tankai ir patrankos, bet Baltijos kelias, demokratiniai rinkimai bei beginklės Loretos Asanavičiūtės ir jos bendražygių pralietas kraujas!

Kai šiandieninėje Lietuvoje tautinio identiteto formavimo procese akcentuojama beviltiška ginkluota kova, kyla įtarimas, ar tai nėra mėginimas maskuoti nesugebėjimą naudotis įgyta laisve. Pastarieji metai liudija, kad, užuot efektyviai organizavę valstybės vidaus bei užsienio politiką, daugiausia laiko ir energijos švaistoma konfliktinėms kampanijoms organizuoti ir fantomams gaudyti (ar kurti).

Žinoma, ir mažai valstybei reikalingos ginkluotosios pajėgos. Net Vatikanas turi savo apsaugos gvardiją. Bet ir Vatikanas, ir Liuksemburgas, ir Slovakija, ir Olandija puikiai supranta savo galios ištakas. Kiekvienos valstybės stiprybė yra kitokia. Jeigu Lietuva nesuvoks ar ignoruos savo tikrąją galią, jos laukia tik nelaimėlių bei avantiūristų dalia.

Bendresnio pobūdžio pastebėjimai

Be istorinės atminties visuomenės negali egzistuoti. Tos atminties formavimas – objektyviai būtinas. Šio proceso metu, matyt, neišvengiamas istorijos tiesų supaprastinimas ar net pritempimas. Tačiau ir jiems turi būti riba. Nes sufalsifikuota ar suprimityvinta istorinė tiesa anksčiau ar vėliau smogs atgal neadekvatumu kaip bumerangas.

Konstruojant istorinę atmintį negalima tikėtis pozityvo kažkieno kito sąskaita. Atmintis neturėtų skaldyti tautos bei visuomenės, bet priešingai – jas telkti. Tik tada Lietuva galės pasijusti visaverte valstybe ir sava Europoje. Kodėl gi, užuot stiprinusi pasitikėjimą, ši atmintis dažnai skatina puikybę, savigarbą keičia panieką, atgailą – amnezija, o kompromisą – konfliktu? Ne jau per praėjusį tūkstantmetį niekas iš esmės nepasikeitė?

Požiūriai

1. Šiomet minime Lietuvos vardo tūkstantmetį. Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kultūrinis ir visuomeninis konformizmas. Ar šis reiškinys mums dar aktualus?

ROMAS GUDAITIS

Kaip Brunonas aptemdė Palemoną

1. Didžiukimės: išlikome, esame, turime savo valstybę. Mus apsidęs šišas sėti pesimistines idėjas apie beviltišką savo tautos, valstybės dabartį ir net ateitį. Nepritariu šiam požiūriui, priešinuosi jam visa siela – tikiu tautos likimu, dvasia, protu, galiomis, jos etiniu gerumu ir darbštumo potencialu, netikiu, kad pražūsime dėl visų blogų valdžių (kurias patys renkame), netikiu, kad „ten“ visi vags (daug mačiau ir matau „ten“ svetimo šapo nepaėmusių) ir kad nieko negalima pakeisti (tai liurbių filosofija). Netikiu, kad mumis vien tik manipuluojama, kad patys niekuo dėti, o viskuo kalti kiti, nors užmuškit – netikiu, kad mes jau amžiams užvaldyti ir pavergti, atkūrę valstybę atsidūrėme kažkokioje vergijoje ir dabar tik velkame jungą ir vėl išsirinksime blogą valdžią, ir vėl skęsimė, murdysimės ir t. t. Kuo labiau svetimėjame, klimpstame į besaikį vartojimą ir iliuzijas, jog viską už mus padarys valstybė – tuo smagiau keiksnoti kitus už tūks-

tančius nuodėmių. Dar niekad viršum Lietuvos nesklido tokia dejonė, jog mums visiems galas, neaidėjo tokia aimana iki dangaus, pragaro, bet svarbiausia – lig slėpiningų dausų, iš kur nustebusios, apstulbusios į mus žvelgia protėvių, pranokėjų, didžiavyrių akys. Istorijos atmintis žvelgia. Vėlių akims nedera klausti, tai paklauskim patys savęs: kodėl taip dažnai iš valstybės kažko reikalauja ne kokie nelaimėliai, vargetos, ne nuskriaustieji, kuriems reikia jos paramos ir globos, bet tie, kurie tai valstybei, visuomenei, tautai dar nieko nedavė ir nieko neketina duoti, o žino tik viena – reikalauti ir kaltinti visus aplinkui, tik ne save? Galvą guldaui, jau nebėra kitos tokios aimanuotojų šalies Europoje. Ir jie dygs kaip grybai artimiausiu metu, juk krizė, todėl siūlau idėją šventiniams šios vasaros fejerverkams – tegu juos lydi ši garsinga aimana nuo Baltijos, Nemuno krantų iki Himalajų, iš šiandienos į praeitį, tegu aikteli pasaulis ir, aišku, Europa. To mums ir visuotinei panikai, jog bus blogai, kadangi gerai būti Lietuvoje negali, tiktai ir tetrūksta, kadangi šįkart mums ypač pasisekė išsirinkti paniką skleidžiančią valdžią, kuri agituoja kiaurais puodais samstyti vandenį iš prakiurusio visų mūsų laivo ir gąsdina, baugina, jog bus dar blogiau ir t. t. Laiku ta krizė pasipynė po mūsų kojom.

Perdedu. Su kaupu persistengiu, tyčia aštrindamas tas nuotaikas, bet tikrai tie aimanavimai verkšlenimai meta šešėlį ant kuriančios, viltingos Lietuvos, ant išiečių, kurios atrandamos, nepaisant dantų griežimo, pykčio, agresijos, susvetimėjimo. Mus klampins, bet mes išsikapanosime iš sąmoningai kuriamo liūno, žarstys žarijas svetimomis rankomis, tačiau mes nepadegsime savo namų, nors kai kam to ir labai norėtysi – kad būtų daugiau dūmų, sensacijų ir kitokios bjaurasties. Išeitys bus atrastos. Taip buvo per tūkstantį metų, taip atsitiks ir dabar.

Juk mūsų Lietuvos neturėjo būti. Suvalkiją (Sūduvą), man dar būnant motinos iščiose, Stalinas išpirko iš Hitlerio už auksą, kai Lietuva, visa Lietuva, beje, neprotestuojant Amerikai ir Vakarams, jau buvo parduota. Visuotinis nepasitenkinimas valdžia tuomet talkino okupacijai, todėl ją lydėjo vieno vienintelio Lietuvos policininko žūtis. Dažnai pravažiuoju tą vietą Ūtos kaime, laukymėje tarp šilų, žiūrių ir gražų paminklų, pagalvoju apie čia pralietas kraujo marias. Po to susigėrusio į smėlį kraujo lašo laukė „tarybinių tautų šeima“, atsivėrė karo praraja, pokario trėmimai, prasidėjo rezistencija ir gyvenimas, viliantis, kad jis bus geresnis. Be širdį šildančio spindulio, be slapčia puoselėjamos vilties, ryžto atgauti tai, kas pagrobta, pavogta, sutrypta, bet gyva ir sava – be valstybės idėjos, be lietuviškumo, be kalbos ir nacionalinės kultūros, be kūrybos, statybos ir sėjos vietoj mūsų būtų buvusi plynė, kleganti kitomis kalbomis. Taigi ir šiandieninių dejonų nebūtų. Tačiau net regint išniekintus kūnus miestelių aikštėse apokaliptinės nevilties nebuvo – supančioti žmonės kėlėsi iš paniekinimo, pelnė duonos kąsnį ir mirė, dirbo, gyveno ir mirė, tikėjo ir mirė, kad būtų geriau jų vaikams. Kokie mes šiandien būtume, jei tie žmonės būtų tik keikę valdžią, dejavę, gaudinėsi ir bėgę nuo žiaurios tikrovės į fizinius ir dvasinius užkaborius?

Mūsų vardo paminėjimo tūkstantmetis žadina įvairių minčių. Ar tokie jau atsilikėliai buvo mūsų protėviai, drąsiais antpuoliais sugebėję užvaldyti Rytų slavus, aiškiai eję atkariauti savo protėvių žemių iki Okos, Žizdros, Upos upių, kur vis dar gyveno prūsų gentis – galindai, ar baltiškai (lietuviškai) kalbėję barbarai žvėrių kailių apdarais būtų sulipdę daugiatautę valstybę? Ir kodėl toje valstybėje gana ilgą laiką taikiai sugyveno senieji dievai ir Rytų, Vakarų krikščionybės atšakos, ir kodėl ten kartu su lietuviais sutarė kitos tautos? Mes jaučiame, kokie poliglotai buvo Gediminas, Algirdas, Vytautas (be visų slavų ir vokiečių

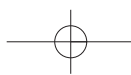

kalbų pastarasis turėjo puikiai šnekėti ir totoriškai), kodėl motina ortodoksė savo sūnus vadino Jogaila, Skirgaila, Švitrigaila, ir kokia pasaulėjautų, kultūrų, mentalitetų sintezė tirpo valstybėje, jos hierarchijoje ir tautoje, kuri niekad nevirto juodnugariais žemės vabalais, o išsaugojo nacionalinį išdidumą ir orumą. Mainėsi rūbai margo svieto, o išdidumas ir orumas liko. Kodėl per keletą šimtmečių buvo išbarstytas ir iššvaistytas iki paskutinio grūdelio (štai kur pati baisiausiaji mūsų istorijoje vagystė!) gausus valstybės aruodas? Nuteriota Lietuva kaskart atgimdavo ir prisikeldavo, bet horizonte jau ryškėdavo dar baisesnė katastrofa, sužydėjimai, ramybė ir taika būdavo trumpalaikiai. Vien tiktai Vilniaus nuteriojimas per tvaną primenančią septyniolikto amžiaus Maskvos invaziją rodė pasibaisėtiną naikinimo mastą, o tų karų, marų, sukilimų dešimtys, tad lietuvių šioje istorinėje kryžkelėje tarp Rytų ir Vakarų apskritai neturėjo likti. Geriausiu atveju kelios dešimtys – kaip lybių Latvijoje. Vadinasi, veikė ne vien civilizacijos, ekonominiai veiksniai, bet ir racionaliomis sąvokomis neišreiškiamą substanciją, kurią jaučiame labiau širdimi nei protu – tautos siela. Literatūra amžinai bandė ir bandys įminti šią didžiausią paslaptį.

Norėtusi iš visos širdies palinkėti mums ir mūsų vaikams išsaugoti patikėjimą savo valstybe, palinkėti protingesnės valdžios, socialinio solidarumo, ūkinio ir kultūrinio klestėjimo. Mes tiesiog neturime kito kelio, nes visi kiti keliai tėra šunkeliai į pinigą, galią, kultūrą, susvetimėjimą, gobšumą, o galiausiai ir į tai, ką jau kadaise yra pergyvenusi antikinė civilizacija – supuvimą ir išnykimą. Juk Palemonas su sūnumis grynčiausia lotynų kalba kreipėsi į mūsų protėvius: „Mes išnykome, kad jūs išliktumėte“, ir šie analuose išdeginti žodžiai rodo – jie puikiai susišnekėjo, todėl nusišneka visi tie, kurie tuo netiki.

2. Tūkstančio metų kontekste mes visados buvome Europos kultūros dalis – tai liudija kad ir mūsų architektūros paveldas ar kiti europinio kultūrinio palikimo, mąstymo, meninės išraiškos ženklai. Pagaliau Europos mokslas stipriai paveikė švietimą, o meniniai modeliai – ir literatūrą bei kitas meno šakas. Aš jau nekalbu apie lotyniškąjį alfabetą, kuris iškalbingai byloja apie mūsų priklausomybę europinei civilizacijai. Tačiau juk neištrinsi iš mūsų istorijos priklausomybės Rusijos imperijai, spaudos draudimo (matyt, unikaliausio reiškinio Europos istorijoje), sovietizacijos laikotarpių, kai priklausomybę Europos civilizacijai mėginta žūtbūt ištrinti iš atminties ir sunaikinti. Tos svetimųjų pastangos buvo bevaisės. Išsaugojome kalbą, kūrėme savitą nacionalinę kultūrą, kovojome už tai, kas buvo draudžiama ar nutylima.

Skaudžiausia, kad nepriklausomoje Lietuvoje mes neturime savo kultūros strategijos, blaškomės, pasikliaujame trumpalaikėmis besikeičiančių vyriausybių programomis, tarsi ir nematome svarbiausių orientyrų. Prisiminkime kalbos darymą, visus keitimus, sukėlusius chaosą, kalbininkų ginčus. O tuo metu angliška puskalbė agresyviai užvaldo mūsų vaikus ir jaunimą. Nepasipriešiname svetimvardžių tvanui. Aišku, galime liūliuoti save mintimis apie daugybę kalbų, skambėjusių Lietuvoje per tą tūkstantį metų, bet neįstengusių pakenkti lietuvių kalbos dvasiai. Deja, ši angliškos puskalbės invazija žymiai klastingesnė dėl reklamos ir naujų technologijų, dėl mėgdžiojimo ar madų vaikymosi, dėl ketinimų vaikus vos ne nuo pirmos klasės mokyti anglų kalbos. Nėra ir negali būti didesnio rūpesčio visuomenei, visiems mums, nei kalba, jos išsaugojimas. Prancūzijos politikoje svarbiausioji kryptis – frankofoniškumas, tad kodėl lituanistika, gimtoji kalba, jos aukštinimas ir populiarinimas neturėtų būti aukščiausias prioritetas tiek užsienio, tiek ir vidaus politikoje? Kuo dar mes įdomūs pasauliui,

kurį nustebinti taip trokštame, dažnai labai primityviais būdais, jei ne savo seniausia indoeuropietiška kalba? Baugina tas mūsų troškimas pabrėžtinai dėtis didesniais europiečiais nei senieji europiečiai ar noras išsivadėti savo tautinių šaknų ir mentaliteto.

Europa didinga savo klasika. Ji visados buvo ir bus grynų ir maišytų genų, kalbų, pasaulėjautų, kultūrinio, meninio savitumo konglomeratas, o kartu ir kažkoks naujas civilizacijos lydinys. Ar Europos kelias vien į aukštumas? Ar ta saulė patekėjusi visiems laikams? Žvelgiant į mečetes Europos miestuose, į tautų maišalynę apninka mintys apie Babilono bokšto statybą ir tautų kraustymąsi. Europai, kaip ir mums, didžiausias pavojus – masinės pseudokultūros tvanas, jos agresyvios pretenzijos užvaldyti jaunimą, jos nuodai, darkantys estetinį suvokimą. Pseudokultūra egzistavo visais laikais, bet dar niekada jai nebuvo pasisekę užgožti tikrosios kultūros, dar niekada jai nebuvo taip pataikaujama iki pakvaišimo ir isterijos. Nėra elitinės ir neelitinės kultūros (pastarąją pseudomenas įvardija save), yra menas ir masinis šarlatanizmas, užvaldantis vis didesnes auditorijas. Jis – masinis ir tuo baisus visai kultūrai, juolab įgijęs simbiozės formą – suaugęs su amerikietiška masinės kultūros atmaina, kuriai primityvizmu, bukumu ir kvailumu negali prilygti niekas. Tai – maras. Ne raudonasis, ne rudasis, tiesiog maras, užleistas ant mūsų už nuodėmes. Ir niekas dabar neklausia – didelės jos ar mažos. Po šio maro gali likti tik kultūros salos ar reliktai. Juk maro tikslas – kad publika būtų sugyvuojusi, tik instinktų valdoma, o seksas pakeistų estetiką. Lietuvoje bulvarinė spauda, komercinės televizijos nemažai pasidarbavo – ir štai žvingaujančiam tautiečiui tik paduok ant gražiai įvynioto padėkliuko nuoga „žvaigždės“ užpakalį ar šou, kur tų užpakalių daug – žvengs ir net į Seimą rinks tuos, kurie gražiai žvingauja iš primityvių ir tyčiojasi iš šventų dalykų. Tokia kaina už laisvę kuo brangiau parduoti savo prekę... Lietuvišką? Aukščiausias tikslas – pramoga, trenksminga ir angliška, būtina kvaila ir neigianti – lyrizmą, psichologinį gylį, formos grožį. Padorumas ir idealai neturi teisės egzistuoti. Pikta, kai matai, kad mūsų valdžios žmonės nesiorientuoja vertybių skalėje ir niekuo nesiskiria nuo tų – žvingaujančių iš savo žvengimo, argi normalu, jog net juokauti negalima lietuviškai: atimk iš mūsų komercinio televizinio ar estradų „humoro“ žodžių iškraipymą ir liks tik išsiviepęs nuo pasitenkinimo savimi ir honorarų „kūrėjo“ snukis. Per daug nesistebėkime, kad nesugebame pasirodyti kaip Europos kultūros sostinė nacionaliniu menu, jo tradicijomis, vertybėmis – taip nutiko ne vien dėl pinigų dalybų ar jų stygiaus, bet dėl beždžioniavimo ir noro pasirodyti ultramoderniais, „šiuolaikiškais“, „vakariečiųškiausiais“. Maro užkratas tuo ir yra pavojingas, jog įvyniotas į dailiai blizgančių popieriuką: pretenzijos, nuogos formos be turinio, ničniekas, arba visiškai niekas, vis tas pats siekimas atrasti dviratį, tuštuma, klaiki tuštybė ir idiotiškiausias popsas – štai vienintelės kategorijos, apie kurias negalima kalbėti: užmuš arba pritvos šlapio skuduru kaip musę. Šio maro negalima kritikuoti. Taigi iššokome aukščiau savo bambos. Man gaila mūsų mokytojų, bibliotekininkų, kultūros šviesuolių bei darbininkų visuose krašto kampeliuose ir dėl jų varganų atlyginimų, ir dėl to, kad jie mato, kaip tas maras, paviršutiniškumas, antikultūros nuodai žaloja ir žudo visa, kas šviesu, gyva, natūralu ir nepakartojama, kaip nesugebama apgalvota politika atriboti „mėšlo nuo bubukų“.

Negerbtume savęs, jei atsisakytume savo nacionalinio charakterio, orumo, kalbos, kultūros įvairovės ir didybės – kad palaikytume tą Europos dvasią, kuri buvo ir išliks pamatinė visai jos civilizacijai.

3. Ir dar kaip! Per nepriklausomybės metus rašytojai ir kiti kūrėjai buvo stumiami į užribį – savanoriškai skaidantis į grupes, užsisklendžiant tarp keturių sienų. Daugeliu skaudžiausių atvejų tai – dvasinė emigracija, pasitraukimas išliekant savo krašte. Jų kūrybos deramai nerėmė. Ar tam buvo pasipriešinta? Kaipgi atsitiko, kad valdžia nustojo bijoti menininkų, nors visos valdžios jų bijojo? Kodėl ta baimė nepasinaudota literatūros labui? Kodėl nepasakyta visam laikui – su buku požiūriu į kultūrą nebus taikstomasi? Kodėl visi mūsų suvažiavimai, susirinkimai, – atleiskite, nykiai reglamentiškas blusos varinėjimas per valdiškai surašytų popierių paragrafus, kur mūsų balsas ir protestas – ne tokie, kad visoje Lietuvoje išgirstų? Visa Lietuva to protesto laukė, laukė ir nesulaukė. Bibliotekos ėmė negauti knygų, literatūrinės, kultūrinės spaudos – visa tai pakeitė „Vakaro žinios“ ir „Panelė“. Meno kūrėjo, rašytojo statusą tvirtina kultūros ministras – net Stalinas karikatūriškai mėgino įdiegti „savivaldą“, nors visi cyptelti nedrįsdavo po padu, dabar sava demokratinė valstybė ima reglamentuoti ir kištis į kūrybinių sąjungų savivaldą, kuria joms kažkokį „meno kūrėjų“ anstatą, biurokратиškai suteikiantį „teisę kurti“, nors ta teisė tik Dievo duota arba ne, o mes maldaujame, kad valdžia būtų dėmesinga literatūrai ir menams. Tikrai sulauksime! Kaip jau minėjome, ji palankesnė popsui ir „žvaigždėms“, todėl išsiderėti nieko nepavyks tol, kol mes kūryba ir vieningu protestu neišsikovosime nacionalinei literatūrai ir menui pozicijų, kurių jie nusipelno. Žiovilys per susirinkimus ar skambučiai telefonu ieškant prielankumo „ten, aukščiau“, „kompromisai“, „darbo grupės“ negelbės. Mūsų susiskaidymas į grupes, prijaučiančius, mūsų nematymas, kad literatūra stipri savo braižų ir stilių įvairove, mūsų netolerancija – to paties konformizmo atmainos. Nepatiko jis man anais laikais, nepatinka ir dabar. Galėtume pakalbėti ir apie kūrėjo baimę, kuri yra konformizmo sesuo dvynė, bet gal tai kita, platesnė ir ne tokių atsakymų reikalaujanti, tema.

...Kvedlinburgo analai, šventasis Brunonas kiek aptemdė Palemoną, kuris savo sūnui Barkui, tam pačiam, įkūrusiam Jurbarką, yra pasakęs...

Ilgą kaip Nemunas monologą apie visas baltų gentis ir jų ateitį po tūkstančio metų, tik anei žodelio apie bankus, virtualius pinigus, kurie garuoja viršum prabangos, iliuzijų, vargšų didingumo, turtingųjų skurdo ir, savaimė suprantama, apie žmogaus sielos galynėjimąsi su tamsiąja savo prigimtimi. Apie tai Barkas nieko mums negali pasakyti, juk jokie saulės užtemimai mums nebaisūs, svarbiausia, kad neaptemtų protas, – čia literatūros, gimtojo žodžio valdos laisvoje savo valstybėje. Mes pavaldūs šiai jurisdikcijai ir jai atsakingi.

JUOZAS GIRDZIJAUSKAS

1. Lietuvos vardas paminėtas prieš 1000 metų, tačiau kiek daugiau apie ją žinoma nuo XIII amžiaus, nuo Mindaugo laikų.

Reikia skirti lietuvių tautą ir lietuvių valstybę. Jų istorijos susipynusios ir tragiškos, bet ne vienodos. Atspariausia, labiausiai užsigrūdinusi yra lietuvių tauta, nes ji, nors ir labai engiama, smaugiama, žudoma, neišnyko, išliko ir šiandien toliau gyvena. Nors lietuvių valstybė – Lietuva buvo nuolat puldinėjama ir griauinama tiek iš išorės, tiek iš vidaus. XVIII amžiaus pabaigoje ji buvo iš-

draskyta, pasidalyta kaimynių ir atsigavo tiktai XX amžiaus pradžioje. Per dvidešimtį metų nespėjusi pasidžiaugti nepriklausomybe, vėl buvo klastingai užgrobtą ir pusę amžiaus gyveno vergovėje. Dabar artėja antrosios nepriklausomybės dvidešimtmetis ir tikimės jos neprarasti. Tą viltį žadina ir palaiko ne kas kita kaip Lietuvos nueitas kelias. Tame kelyje daug ką praradome, bet išsaugojome norą būti laisvi. Turime saugoti ir turtinti savo kultūrą, nes tai pagrindinis mūsų ginklas kovų verpetuose.

2. Nejučiu gali spręsti apie Europos dvasią. Bet man atrodo, kad praeityje toji dvasia yra buvusi didingesnė. XX amžiuje ji labai sumenko. Ją išsekino siaubingi karai, žudynės, ateizmas, pragmatizmas bei egoizmas, melas bei veidmainystės, visuotinis moralės nuosmukis. Toji dvasia verta greičiau pasigailėjimo bei užuojautos negu pasididžiavimo. Suprantama, kad panaši yra ir mūsų pačių dvasia, kurią būtina įvairiais būdais gerinti ir puoselėti. Didvyrių žemė, didžiųjų darbų įkvėpėja, lieka vis toliau praeityje.

3. Nelabai suprantu, kas norima pasakyti, ko norima paklausti. Didesnis ar mažesnis konformizmas visuomenės gyvenime neišvengiamas. Todėl klausimą reikėtų sukonkretinti.

ALGIMANTAS LYVA

1, 2. Lietuviai, kaip ir Amerikos indėnai ar Australijos aborigenai, nesugebėjo realizuoti savo unikalios kultūros. Nepavyko kaip japonams (bent laikinai) atsitverti nuo pasaulio ir sustabdyti pragaištingos Vakarų kultūros ir religijos invazijos. Kai ugnimi ir kalaviju buvo beveik sunaikinta senoji kultūros, valstiečiams užkrovė baudžiamos jungą, o feodalai gėdingai nutautėjo. Tarsi nebuvome nukariauti, bet savo valstybės neturėjome (Žečpospolitoje į mus žiūrėta iš aukšto). Skaudu, kai menkinama aisčių kultūra. Nereikia sureikšminti to fakto, kad senovės baltai neturėjo rašytinės kultūros. Tradicija buvo perduodama žodžiu, iš mokytojo – mokiniiui, ir taip iš kartos į kartą. Šis metodas nė kiek ne menkesnis už rašytinį. Priešingai, jis modernus ir turi daug pranašumų prieš formalų. Prisiminkime džiazą tradiciją, kai išmokstama improvizuoti ne iš natų, bet iš meistro. Rašytiniai šaltiniai gali būti sunaikinti, o tradicija – ne. Nebent įvyktų genocidas. Bėgo šimtmečiai. Tauta pavirto žole, kurią nebaudžiamai šienavo svetimi. Bet šaknys liko, kiekvieną šimtmetį ataugdavo švieži, gyvi daigai. Tauta nežuvo, kaip ir užkonservuota baltų kultūra, į kurią vis dar nepakankamai gilinamasi. Apsiribojama (dažniausiai) akademinėmis studijomis, tautodailės, liaudies muzikos ar šokių surogatais. Nepaisant uolaus dainų aranžavimo ir kultūros niveliavimo, vis dėlto išlikome saviti. Tai didžiausia Lietuvos pergalė. Esame laisvi, todėl neverta tragiškai samprotauti apie Lietuvos kultūros padėtį, guostis neįveikiamu Valdovų rūmų betonu, persistengti formuojant patrauklų įvaizdį svetur. Ateitis nenuspėjama. „Akropolyje“ subrendęs individas gali Lietuvą įsivaizduoti kaip margą, skirtingai kalbančių žmonių minią, kurią į stabilią bendriją jungia paslaptina, nežinoma, dar neidentifikuota lietuvybės gija. Galbūt tai bus senoji baltų kultūra, liaudies dainos, o gal lietuvių kalba, garbingai pratęsusi sanskrito ir kitų mirštančių kalbų tradicijas.

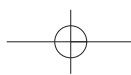

XXI a. pasiekėme naują istorinio „žaidimo“ lygį, kuris vadinasi – išlik, nors mažas esi. Nepaisydama skaudžiausių sukrėtimų, Lietuva ne kartą pademonstravo savo gajumą, sugebėjimą prisikelti iš mirusių. Pamenu seną lietuvių feodalų „kolonizatorių“ principą – seno nekeisk, naujovių neįvesk (garsioji veto teisė). Skamba keistai, bet, prisiminus abejotinas svieto lygintojų patirtis, nė kiek ne juokinga ir ne naivu. Kultūra kaip ir visuomenė vystosi spontaniškai, laisvai, nenuspėjamai. Joks Seimo įstatymas ar Vyriausybės potvarkis neištiesins nuo demokratijos stokos sulinkusios tautos, nepanaikins skurdo, neteisybės. Kas gali žvilgsniu aprėpti tautos tūkstantmetį, išnarplioti klaidžius istorijos vingius, pamerkti bočių klaidas, įvertinti laimėjimus? Turbūt niekas. Vargiai įmanoma objektyvi prieštarų įvykių analizė. Ir visai nebūtina nei piktintis, nei žavėtis. Vienodai vertingi ir pralaimėjimai, ir pergalės.

Lietuva išliks, jei sugebės keistis. Ir vis dėlto paprieštarausiu pats sau: Manau, neverta perdėti nuogaštai ir dėl šiandienos klaidų, skandalų ar kvailysčių. Net jei valdžia išvalgiai atsižadės europinių atrakcijų, nurėš sočias valdininkų algas, nedaug centų tejkris į skurstančio rašytojo kišenę. Galima džiaugtis, kad bent jau niekas netrukdo stovėti arti beribių kultūros dirvonų. Neverta teatrališkai sustingti prie XX a. sunešiotų, naftaliniu dvelkiančių kultūros formų. Slėptis nuo naujausių technologijų privačiame miške. Nebūtina kliedėti utopiniu idealu – kurti tariamai pažangiausią ateities modelį. Nei ekonominiai, nei sporto laimėjimai, nei rekordai nekompensuos autentikos stokos. Neverta žvalgytis į arogantiškus kaimynus ir laukti jų atsinaus pripažinimo. Turime unikalią baltišką kultūrą. Jau esame pastebėti ir įvertinti. Reikia gyventi paprastai ir sveikai. Tauta realizuoja save savo buvimu. Be nacionalistinių perlenkimų, kerziniiais batais avinčių skustagalvių paradų, valstybinių švenčių pompastikos. Neverta puoselėti sterilios vienalytės tautos etalono. Niekam ne paslaptis – mūsų gyslose daug germaniško, slaviško kraujo.

1000 metų prabėgo ne itin šauniai, todėl neverta pūstis. Geriausiai kukliai paminėti šią svarbią datą Kernavėje ar Rumšiškėse, bet ne Valdovų rūmuose. Bus skaudu ir juokinga, kai iškilūs svečiai „pažins“ Europoje pagamintus baldus, kilimus, servizus, bet nepastebės mūsų autentiškos kultūros.

3. Tūlas pašnekovas kartą man drėbė: „Kodėl nerašai teisybės apie Lietuvos vargus, kodėl klieidi nesąmones?“ Patylėjau. Smalsuolis triumfavo. Ir ne veltui. Rašytojas gali pasišaipyti iš negatyvios tikrovės, smogti žemiau juostos ir parašyti „Gudručių laivą“ ar ką nors panašaus, bet jis niekada nepakeis pasaulio. Egzistuoja nepaneigiami priežastingumo dėsniai, ir mes kasdien ragaujame savo darbų, artimų ir labai tolimų, pasekmes. Todėl nereikia graudentis. Galime keisti tik save, tuomet ir pasaulis pasikeis (pats sau prieštarauju). Žmonės, „iškritę“ iš tradicinės kultūros, tampa labai panašūs (lot. *conformis* – panašus), jie vengia visuomeninės veiklos ir rūpinasi tik savo gerove, valstybė jiems nė motais, sovietmečiu daug kam buvo geriau. Konformistas ieško laimės svetur ir nenori pasiraitojęs rankoves dirbti Tėvynei. Viešai visi yra patriotai, o patyliukais kiekvienas siekia naudoti tik sau. Stipresni, plėšresni jungiasi į klanus ir tarnauja tik savo klubo interesams. Vargas menininkui, jei jis, pamynęs savo įsitikinimus, bandys pritapti prie visagalės grupuotės. Anais laikais, įtikus režimui, galėjai nuo sotaus valdžios stalo rinkti pyrago trupinius, maukti kitų neišgertą degtinę. Deja, nėra tokio režimo, despoto, kurio ambicijoms ir keistenybėms vertėtų pataikauti.

Konformizmą gimdo kompleksai, baimė būti savimi – paprasčiau išreikšti vyraujančios ideologijos interesus, nei tapti balta varna. Sąjūdžio metais laukėme, kol iš gilių stalčių garbūs rašytojai ištrauks kankines knygas. Deja, nesulaukėme. Be negausių poezijos ir prozos perliukų, lentynose dulkėjo rupus „tarybinis“ žvirgždas. Bevertė socializmo egzotika. Juodu humoru persunkta darbo romantika, plėšinių „vesternai“, komjaunimo statybos, utopinės naujo žmogaus kūrimo studijos. Toli nenuvažiuosi. Toks kelias veda tik į kultūros kapines. Atgimimo literatūrinį vakuumą spėriai užpildė savi postmodernistai ir šiurpi verstinių knygų įvairovė. Tegyvuoja pelnas! Jei nupirksi – neapsiriksi. Ta pati „kaifo“ formulė. Ir šiame veržliame informacijos sraute skęsta sava, baltiška kultūra. Sunku paaiškinti, kodėl Lietuvoje netransliuojama Latvijos televizija. Nejaugi siekiama iš viešosios erdvės eliminuoti vienintelę mums giminingą tautą. Prūsų nėra. Puiku! Latvių taip pat nereikia! Žiniasklaida artimiausius kaimynus prisiminė tik tada, kai jų šalis nusirito į bankroto duobę. Štai ir išdidūs žemaičiai jau siekia autonomijos, o jeigu jie atsiskirtų, vargu ar po 1000 metų švęstume kitą jubiliejų. Nesurinks lietuviškos dėlionės nė Briuselio biurokratai... Tikiuosi, nacionalinė televizija dar nepamiršo, kad mes, baltai, turime giminingą kultūrą. Mus sieja ne tik linksmuolių ir juokdarių vaidmenys, įkvėptai atliekami puotoje per marą.

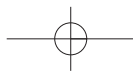
GINTARAS GRAJAUSKAS

1. Nelabai aš tikiu skaičių magija – tačiau Lietuvos paminėjimas Kvedlinburgo analuose, sakyčiau, gana simboliškas. Istorikai iki šiol laužo galvas, kur vargšas Brunonas galėjo padėti savo galvą, kur tas mistinis Rusijos ir Lietuvos pasienis? Tiksliai geografiškai šios vietos nesugebėčiau nurodyti ir aš, tačiau dvasinės jos koordinatės nesunkiai nustatomos: tame pačiame mistiniame Rusijos ir Lietuvos pasienyje, sankirtos taške, mes tebegyvename iki šiol.

Brunonas Kverfurtietis anais laikais ne tik skleidė Kristaus mokslą, bet ir plėtė Šventosios Romos imperiją – savotišką šiuolaikinės Europos Sąjungos analogą. Tuomet pasipriešinome – norėtusi teigti, jog priešinomės saugodami savi-tumą ir nepriklausomybę, tačiau faktai liudija, jog veikiausiai viskas buvo gerokai paprasčiau: kunigaikštukas Zebedenas pavydėjo savo broliui Netimerui didėjančios valdžios ir Brunono žadamos krikščioniškojo valdovo karūnos...

Ne tai šiandien svarbiausia – noriu grįžti prie tokios ne itin senos kadaise intensyviai plėtotos vizijos: Lietuva – tranzito šalis, mums nebūtina ir netgi pražūtinga identifikuotis su Vakaraais ar Rytai, mes galime išgyventi ir netgi uždirbti būdami neutralia tarpstote ir muitine... Nuo Brunono laikų akivaizdu – visą laiką, kai išdidžiai nepasirinkdavome supuvusių Vakarų, mus netrukus įsiurbdavo dvasingieji Rytai, kartais šimtmečiui ir daugiau. Su agrarinės imperijos provincijos statusu, nulėmusiu žmonių bukumą ir paklusnumą, virtimą tyliais darbiniais gyvuliais.

To paties, žinoma, siektų ir Vakarai – net ir dabar, jei tik leisimės tokie padaromi. Laimei, ten jau senokai nebemadingas imperinis mąstymas, jie net siek tiek atgailauja dėl savo kolonijinės praeities. Ar bent jau apsimeta.

Ir tas muitinės, renkančios mokesčius už kiekvieną gurguolę, neutralumas mūsų geografinėje padėtyje yra visiška iliuzija. Tiek tada, tiek dabar pasirinkimas tebėra tas pats: arba Roma, arba Bizantija, arba Vakarai, arba Rytai. Jokios tarpstotės ir muitinės niekada niekam nebuvo ir nebus reikalingos, neapgau-dinėkime savęs. Čia ne Alpės, ne Šveicarija su bankais, funkcionuojančiais lyg niekur nieko bet kuriuo paros ir karo metu. Jei pasiseks, turėsime ne tranzito muitinę, o kriminalizuotą patiltės plėšikų valstybę. Ir tai pačiu geriausiu atveju. Blogiausiu – jokios.

Nors anie, nudaigoję Brunoną, greičiausiai net ne lietuviai buvo, o skalviai. Bet, akivaizdu, giminingos sielos.

2. Europos kultūroje ir literatūroje esame. Tiesiog. Kokie – net nelabai ir svarbu. Turime keistų ir nepamatuotų ambicijų būtinai, primygtinai būti įdomūs, autentiški, nepakartojami, galų gale bet kokie. Tai provincialu ir vaikiška: mums visai gana būti. Neprivaloma sudominti pasaulį, užtenka būti paprasta, garbinga ir padoria jo dalimi. Juk esame valstiečiai, be ypatingos kultūros ir be sukrečiančios literatūros. Ar verta mums isteriškai ieškoti privalumų ir visokių resursų, kad tik galėtume pasirodyti esą kuo nors įdomūs? Viešai pasiskelbti *drąsia tauta*? Gal geriau neskelbime nieko pasauliui, gana to, iš kaimynų pasigauto, mesianizmo. Būkim *protinga tauta*, ir to užteks per akis. Turime savo kalbą, turime Donelaitį. Ir gana. Baikim žvairuoti ir su baime mintyti, kas ką apie mus galvoja.

3. Kodėl „dar“? Manychiau, niekada toks aktualus nebuvo kaip dabar. Kuriais gi dar laikais menininkas, droviai nusukęs akis, sutiko su teiginiu, jog „kuria produktą“?

Strazdas, o ir Donelaitis, palyginus su šita dabartine *govėda*, buvo absoliutūs maištininkai. Ir Vaižgantas. Ir Maironis.

Kai kadaise pabandžiau parašyti apie rašytojų konformizmą, ganėtinai netiesiogiai, švelniai ironiškai, savęs taip pat nepamiršdamas, gavau pastabą, jog tai – „cecho išdavystė“. Tik pabandyk netarnauti, nevaikščioti į choro repeticijas ir tu žuvs.

Sakyčiau taip: visuomeninis konformizmas – tokia primityvi tolerancijos užuomazga. Prisiitaikymas savaimė nėra blogis – svarbu, prie ko tenka taikytis, prie eilinio pusgalvio valdovo ar masinės turtingų *chamų* invazijos. Prie oligarcho ar oligofreno. Daugybė subtilybių. Žmonės puikiai išmano, ką reiškia prisiitaikyti – tai būdas išgyventi, išlikti, ir tiek. Instinktas – kartais negražus, bet labai suprantamas. Su instinktu nepasiginčysi.

Kultūrinis konformizmas visiškai kitoks – jis asmeninis, nieko bendra neturintis su sociumu. Tai reikštų – skaityti ir recenzuoti ne tas knygas, kurias tau smagu skaityti, bet tas, už kurias tau moka, ir įtikinamai entuziastingai recenzuoti. Arba, neduokdie, imtis tokias knygas rašyti. Arba vartyti akis ir vaizduoti dvasingą, kad tau už tai sumokėtų pinigų, kad pasistatytum dviaukštį namą. Arba tiesiog šiaip, gimnazistiškai literatūrologiškai – visą gyvenimą meluoti sau, kad vienas -izmas yra daug geresnis už kitą -izmą, nes taip tave išdresavo.

Niekas tavęs neverčia, pats pasirenki. Jokio išorinio satrapo, tik tu pats. Kultūrinis konformizmas. Va tai jau iš tiesų yra išdavystė. Gal net ir cecho išdavystė – čia turbūt net dori anų laikų amatininkai, račiai, balniai ir batsiuviai man pritartų. Labai tikiuosi.

LAIMANTAS JONUŠYS

Gyvenimas geležies amžiuje

Apie nuosmukio mitą

Senovės romėnai manė gyveną geležies amžiuje, prasčiausiame iš visų. Prieš tai esą buvo aukso ir bronzos amžiai. Idėja apie visuomenės nuosmukį, apie kažkada buvusį aukso amžių, arba prarastą rojų yra sena kaip pasaulis. Tai nedaug priklauso nuo objektyvių aplinkybių, tiesiog žmonių mąstysenai būdinga tendencija nusivilti, būti nepatenkintiems esama tikrove ir įsivaizduoti, kad kažkada buvo iš esmės geriau. Ypač tai būdinga vyresnio amžiaus žmonėms, jie šį nuosmukio mitą kartais išreiškia dar ir daug siauresniame tarpsnyje, pavyzdžiui, teigdami, kad jų jaunystėje jeigu ir ne gyvenimas, tai bent žmonės buvo geresni.

Nesakau, kad tokie aiškinimai visada būna vien įsivaizduotos šmėklos – pasaulis keičiasi, ir ne visada į gerąją pusę, daugeliu atvejų ką nors laimint kai kas ir prarandama. Yra dar ir tokia psichologinė ypatybė, kad šios dienos negerovės žmonės jaučia labai ryškiai, o praeities blogybės turi polinkį būti primirštos.

Šis nuosmukio mitas yra gajus ir kultūros reiškinių aiškinimuose. Klasikinis pavyzdys – XIX a. antroje pusėje prancūzų dailės kritikas sugalvojo terminą *impresionizmas* kaip paniekiamą apibūdinimą: tai esą tik kažkokios impresijos, eskizai, o ne tikri dailės kūriniai; jo nuomonei tada daugelis pritarė. Dar anksčiau taip pat buvo su *baroko* terminu.

Paprastiau tariant, kultūros konservatoriai visada skeptiškai vertino meno naujoves, o kartais skelbdavo, kad atėjo kultūros žlugimo metas. Tai pasakytina ir apie požiūrį į kitus kultūros reiškinius, pavyzdžiui, kalbą. „Kalbos pabaiga?“ – tokia antraštė „Metų“ žurnalo trečiame numeryje buvo suteikta keturių mūsų iškilių intelektualų pokalbiui. Regimantas Tamošaitis, Arvydas Šliogeris, Viktorija Daujotytė, Vytautas Rubavičius. Tas pats ketvertas apie kultūros, iš dalies ir pasaulio, pabaigą jau diskutavo pernai birželio numeryje.

Kaip į tai reaguoti? Žinoma, kai kas, ypač iš jaunesniųjų kultūrininkų, sakys, kad niekaip nereikia reaguoti, nes tai esanti, švelniai tariant, tam tikro amžiaus atitrūkusių nuo realybės žmonių rauda dėl niekada neegzistavusio prarasto aukso amžiaus. Ne visai su tuo sutikčiau – šios mano pastabos yra geranoriškas bandymas atsiliepti į pokalbį apie mūsų kultūros raidą, nes tai lyg ir nėra ne-

svarbus klausimas, o diskusijų šia tema kaip ir nesama. Juolab kad esu panašaus arba tik šiek tiek jaunesnio amžiaus kaip ir tie kalbėtojai, be to, manau ir pažinęs, bent jau iš teigiamos patirties, jų adoruojamą Lietuvos kaimą.

Literatūrinės kalbos liga diagnozuojama štai taip:

„Dabar naujųjų autorių kalba jau kitokia, tolstanti nuo gamtos ir žemės žmogaus pasaulio. Žodyje vis mažiau gyvybės, jėgos. Daugelio naujausių knygų kalba yra nusususi, neįdomi, ji pasitelkiama tik kaip informacijos perteikimo priemonė, todėl neturi dvasios, estetiškos vertės.“

Bent jau dėl iššūkio drįsčiau argumentuoti priešingai – teigčiau, kad dabartinės lietuvių literatūros kalba yra išraiškingesnė, subtilesnė, perteikianti daugiau žmogaus būties niuansų, negu anksčiau.

Bet pradėsiu nuo toliau. 1807 m. parašytoje Benjamin Constant'o apysakoje „Adolfas“ yra toks sakinytis: „Beveik visuomet dėl šventos ramybės savo negalias ir silpnības mes paverčiame kitų akyse išskaičiavimais ir sistemomis: tas patinka tai mūsų esybės daliai, kuri, taip sakant, stebi, ką veikia kita“ (vertė Ramutė Ramunienė). Pati savaime ši mintis apie labai natūralų žmogaus polinkį savo silpnības pateikti kaip dorybes nėra nauja – kažką panašaus yra kalbėjęs bent jau garsiųjų maksimumų autorius La Rochefoucauld dar XVII amžiuje. Nauja čia yra tai, kad žmogaus esybė suskirstoma į dvi dalis, kurių viena tarsi stebi kitą. Potencialiai tai atveria naujas erdves literatūrai vertinti žmogaus asmenybės kompleksiskumą, susiskaidymą, galimą sudėtingą žaismą tarp skirtingų to paties žmogaus esybės dalių. Savaime aišku, kad lietuvių literatūroje tokių subtilybių nebuvo ne tik XIX amžiuje, bet ir didelėje XX amžiaus dalyje.

Tačiau dabar tokių dalykų yra. Andriaus Jakučiūno romane „Tėvynė“ panaši idėja apie asmenybės susidvejinimą išreikšta ne moralizuojančiu, o estetizuotu aspektu, kur kas subtilesniu, negu minėtoje B. Constant'o citatoje:

„Aš dabar guliu lovoje, bet kliedėdamas suvokiu ir tai, jog *melior pars mei* [geresnioji mano Aš dalis – A. J.] sklendo gatvėse, suka nuobodžius ratus vėjo šokdinamų šiukšlių verpetuose.“ Toliau pratęsiama dar subtiliau: „Baiminuosi, kad praeiviai nesutryptų to manęs, kadangi jie yra neatidūs stebėtojai.“ Tai yra prasminga viso romano kontekste, nes jo pasakotojas yra nepaprastai, net hipertrofuotai, maniakiškai atidus savo aplinkos, smulkesnių daiktų ir tariamai nereikšmingų permainų stebėtojas.

Tokios literatūriškai išplėtos žmogaus jausenos subtilybių raiškos vadinamojoje klasikinėje lietuvių literatūroje negalėjo būti. Ir čia nereikia aiškinti apie tai, kad tokie virazai tėra nieko nereiškiantys tušti literatūriniai ornamentai – čia kalbame apie du dalykus: pirma, apie tai, kad literatūrinė kalba anaipol nėra nusususi, o priešingai – praturtėjusi, ir antra, apie tai, kad dabar esama daugiau galimų literatūrinių priemonių žmogaus sąmonei išreikšti, arba sielos turtingumui, o ar visada tos priemonės panaudojamos turiningai, visai ne esmė – svarbu tai, kad mūsų literatūra savo raiškos arsenale turi tai, ko anksčiau neturėjo.

Dar vienas pavyzdys: Lauros Sintijos Černiauskaitės romane „Benedikto slenksčiai“ štai šitaip nusakomas turbūt daugeliui pažįstamas jausmas, kai į mus užvaldžiusią apatiją, stingulį įsibrauna nejaukus suvokimas apie kokį nors neišvengiamai artėjantį nemalonumą, ne tokį grėsmingą, kad mus labai nervintų, bet vis dėlto negalimą visai ignoruoti: „Tingulys grūmėsi su vis paširdžiuose smilktelinčiu jaudulio spygliu.“ Klasikinėje lietuvių literatūroje to nebuvo ir to tarsi nereikėjo, nes žmogaus jausena, ar bent tos jausenos raiška, nebuvo taip subtiliai niuansuota. Viskas veikė paprastesniais registrais, tad atitinkamai paprastesnė buvo ir literatūrinė kalba.

O štai koks turiningas ir asociatyvus Kęstučio Navako pateiktas vieno kambario tarpo aprašymas:

„Tarp lentynos ir stalo tuščias sienos tarpas – silpniausia kambario sienų vieta: nuogas, susigūžęs, lyg būtų aptiktas ką gėdinga darantis. Dešinėje – durys, už kurių kitos buto erdvės, buto niekas, jį mes atskyrėme kaip austrės žarnyną ir palikome kriauklėje.“

Ar kokiam nors ankstesniam mūsų autoriui buvo šovę į galvą šitaip antropomorfiniai kambario sienos tarpas: „...nuogas, susigūžęs...“? Arba nereikšmingas buto erdves atskirti kaip „austrės žarnyną“ iš geldelės? Čia esmė ne ta, kad anksčiau niekas tų austrių nebuvo matęs – šį įvaizdį galima pakeisti ir kitu: svarbu tai, kad nebuvo kūrybinės galios liuoktelėti tokį literatūrinio palyginimo fantazijos šuolį. Arba kaip šiame tos pačios knygos „Du lagaminai sniego“ viršelyje: „Gal liausiai išjungiu tą televizorių, nes spengia pati erdvė, tyliai, neįkyriai, beveik maloniai. Sakytum, akustiškai žydi.“

Mintį apie nuolatinių literatūrinės kalbos tobulėjimą turbūt dar geriau būtų galima iliustruoti lietuvių poezijos pavyzdžiais. Bet tam reikėtų atskiros išplėstinės analizės, tarkim, kaip Maironio poetinę kalbą, kurioje buvo daug patetinės retorikos ir pompastikos, keitė kur kas subtilesnė Salomėjos Nėries raiška. Ir kaip ta raiška ypatingų subtilybės viršūnių pasiekė dar vėliau, tarkim, Juditos Vaičiūnaitės poezijoje.

Šioji „Metų“ diskusija pasižymėjo tuo, kad nepateikė jokių kalbos degradacijos pavyzdžių, apskritai jokių pavyzdžių, išskyrus masinės kultūros kalbą ir kai kurių madingų filosofinių sistemų „diskursą“ (štai jums tikrai nususeš žodis, bet jeigu keipiamės į literatūros kalbą, tai ar jį vartoja koks nors lietuvių rašytojas?).

Panašias nuosmukio nuotaikas reiškia ir Romualdas Granauskas „Metų“ žurnalo 5–6 numeryje. Šiandieninėje pasaulio literatūroje (išskyrus paribius) jis mato tik knygas, virtusias prekėmis, kaip antai „Da Vinčio kodas“, arba „Haris Poteris“, o Lietuvoje esą dominuoja „euroromanai“, rašomi „grafomanų, vidutinybių...“. Ar euroromanais vadintini S. Parulskio „Murmanti siena“, arba R. Šerelytės „Mėlynbarzdžio vaikai“? Žodis *euroromanas* jau seniai virto etikete, kuria nekonkretizuojant švaistomasi norint suniekinti šiandieninę literatūrą. Kas tai yra? Gal euroromano apibrėžimas turėtų būti, tarkim, toks: „Lėkštas, prastas, kosmopolitinės dvasios romanas, kuriuo reikšmingai siekiama patraukti žinia-sklaidos ir skaitytojų dėmesį“? Gal tai tie romanai, kuriuose lietuvaiteis aprašo savo herojės erotinius nuotykius, patirtus bastantis po Europą (yra išleista ir tokių)?

Man keista, kaip mūsų intelektualų nevilties kupiną žvilgsnį vis traukia masinė kultūra arba tai, kas kultūroje menka, netobula, lėkšta. „Daugelio naujausių knygų kalba yra nusususi.“ Ką reiškia šis „daugelis“? Kam jis svarbus? Sovietmečiu to „daugelio“ tiesiog apskritai nebuvo, nes knygų buvo išleidžiama ne daug, bet mažai (lyginant su dabartimi), o tas mažumo „daugelis“ tada irgi buvo niekam tikęs. Tas „daugelis“ nueina į užmarštį ar bent jau literatūros istorijoje neatsispindi (arba lieka tik kaip kultūros paribių fenomenas). Vertindami savo kultūros reiškinius, orientuojamės ne į „daugelį“, o į tai, kas geriausia. Iš to, kas geriausia, čia pacitavau tik keletą pastarojo meto kūrinių, o kur dar žinovų geriausiai įvertinta 2008-ųjų knyga – Danutės Kalinauskaitės „Niekada nežinai“, – kas gi ryžtųsi teigti, kad šių tekstų kalba nusususi?

Vyresnio amžiaus žmogui visada reikėtų savęs klausti: ar mano nepasitenkinimas dabartimi yra nulemtas įgytos išminties, ar tai lemia tiesiog paprastas faktas, kad aš pasenau ir visos naujovės man atrodo tik nuosmukio ar degradaci-

jos ženklai? Aš pats savęs bandau to klausti, pavyzdžiui, tada, kai man nepatinka naujoji muzika, arba naujoji dailė.

Su kultūros nuosmukio mitu yra susijęs dar vienas reiškinys – labai pavėluotas (europiniu mastu), emociškai skausmingas, visokiom saktmėm apipintas, dailiai apraudotas masinis lietuvių persikėlimas iš kaimo į miestą. Regimantas Tamošaitis pateikia asociatyvų pavyzdį: kaimo nepažinęs miesto žmogus jo klausia, kas yra *skiedrynas*. „Labai nustebau, paaiškinau: tai vieta kieme, kur kapoja malkas, šakas, kur lieka visokių skiedrų, pjuvenų, ten mėgsta kapstyti vištos ir pan. Man tas žodis yra, pasitelkus I. Kanto formuluootę, sintetinis: jame susijungia ir vaizdinys, ir spalva, ir garsai, ir kvapas, tarkim, tirpstančio sniego, ir t. t. Tai visai kas kita, nei sužinoti žodžio reikšmę iš žodyno.“

Įdomu, kad visas šis paaiškinimas yra būdingas išsilavinusio miestiečio retorikos pavyzdys – kaimietis ne tik kad nepasitelktų nei I. Kanto, nei žodžio „sintetinis“, jam ir tas skiedrynas kažin ar keltų kokių nors įsisąmonintų asociacijų. Skiedrynas ar mėšlynas – visa ta poetų apdainuota kaimo gamtos grožybė dažnam kaimiečiui, matyt, reiškė tik niekuo neypatingą aplinką, kurioje kasdieniu monotonišku prakaitu reikia užsidirbti duoną. Žinoma, ši aplinka kur kas natūralesnė ir žmogui palankesnė negu anglių kasykla, arba gamyklos konvejeris – apie pastaruosius triūso reiškinius kažin ar daug sukurta liaudies dainų. Bet jeigu kalbame apie literatūrinės kalbos raišką, tai galime pažymėti, kad įspūdingiausiai kaimo ir gamtos grožį aprašė iš kaimo į miestą išėję rašytojai – sugebėdami žvelgti į tai iš estetinės distancijos, o ne įbedę nosį į plūgu ariamą dirvą.

Kaimo žmogaus idealizavimas yra romantinis reliktas. Veikiau kaime domivano Vingių Jonas, o ne astronomas Šmukštaras.

Ir dar: literatūrinei raiškai, o ir apskritai kultūrai, svarbu yra išstobulintos, intelektualios ir niuansuotos kalbos galimybės. Kalbėdami apie kalbos skurdėjimą, nepastebime, kad toji turtinga Lietuvos „sodžiaus kalba“ yra persmelkta agrarinės leksikos, kurios nepakanka, tarkim, filosofinei raiškai. Ir Antanas Maceina, ir Arvydas Šliogeris, ieškodami lietuviškų filosofinės raiškos galimybių, daug ką perėmė iš gausių lietuvių kalbos klodų, bet nė žingsnio nebūtų galėję žengti be tarptautinių žodžių.

Grįžkime prie literatūrinės kalbos. XIX amžiuje ir XX amžiaus pirmojoje pusėje Vakarų Europos literatūros ypatybė buvo ta, kad ji jau buvo išsivadavusi iš agrarinės priklausomybės dvasios, ir tai nebuvo suvokiama kaip tragiškas praradimas. Kokias neregėtas kalbos niuansų galimybes ir turtus atvėrė Jameso Joyce'o „Ulise“ aprašomas Dublino miestas. Keistas paklydimas yra manyti, kad žmogaus dvasios gelmes galima pešti tik iš kaimiškos terpės. Štai kaip Charles'is Baudelaire'as uostamiesčio aplinkoje nuostabiai sugestyviai išsakė konkrečiai neapibrėžiamą žmogaus laimės ilgesį: „Tie gražūs ir didingi laivai, vos juntamai siūbuojantys (balansuojantys) ramiame vandenyje, tie galingi laivai, apgaubti dykos ir nostalgijos nuotaikos, ar jie nesako mums nebyliai: kada mes išplauksime į laimę?“

O Marcelis Proustas, tarkim, pasakė, kaip mes įveikiame daiktiškosios aplinkos svetimumą: „Daiktams mes suteikiame sielą, artimą mums, vietoj jų pačių sielos, gąsdinusios mus.“ Tokių citatų būtų galime žerti kaip iš gausybės rago. Tenoriu pasakyti, kad tais laikais, kai šie prancūzų autoriai rašė, lietuvių literatūroje tokių subtilybių nerasta. O pastaraisiais dešimtmečiais jų jau yra. Čia dar amžinas klausimas apie socialinę, arba individualistinę literatūros raišką. Ar literatūra turėtų kalbėti apie amžiną (vienišo) žmogaus būklę, ar apie socialines jo gyvenimo sąlygas? XX a. lietuvių proza dažniausiai puikavosi tuo, kad

skleidžia socialinį matmenį. O Europoje kaip tik suklestėjo kitokia literatūra – Proustas, Joyce'as ir Kafka daugiausia kalbėjo apie vienišą žmogų (nors socialinė aplinkos plotmė ten, be abejo, buvo ryški).

Klasikinėje lietuvių prozoje buvo menkai išreikštas individualistinis matmuo. Vienatvės jausmo literatūroje būta visais laikais, nuo pat vienišo Odisejo klajonių. Bet tai būdavo veikiau socialinių aplinkybių nulemta vienatvė, o vienatvė kaip metafizinė būseną, kaip apskritai žmogaus dalia pasirodė tik Vakarų romantizmo epochoje, lietuvių literatūroje – dar koku šimtmečiu vėliau. Vienatvės gėla plevėna kai kuriuose tarpukario prozos kūrinuose – nuo I. Šeiniaus „Kuprelis“ iki A. Vaičiulaičio „Valentinos“. To nėra P. Cvirkos prozoje, bet štai kaip netyčia metaliteratūriškai prabylama romane „Meisteris ir sūnūs“ – kūrybos kaip fikcijos suvokimas pačiame kūrinyje: „Kyšt pro langelį nosį, pamatai laukus, – laukai išsitiesia ant balto popierio, pamatai avių būrelį, – paduokit jas čia, tegul ganosi! Užgriebia akis baltą, kaip gulbę, ramiai plaukiantį debesėlį, ir jį atsivarai, ir paukštį – vis tuo pačiu plunksnos galeliu, ir ką tik nori.“

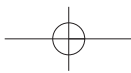
Bet tai buvo neišplėtotas atsitiktinumas. Mūsų klasikiniai autoriai dažniausiai stokoja distancijos, yra pernelyg susitapatinę su herojais ir vaizduojama aplinka, prigludę prie žemės. O štai jau Salomėjos Nėries geriausia poezija per-smelkta dramatiško vienatvės suvokimo. Tačiau tik daug vėliau, prilygstantį Samuelio Becketto vienišų herojų metafizinei netekčiai, absoliučios vienatvės kerintį rūbą išaudė Andrius Jakučiūnas romane „Tėvynė“.

Gražu ir teisinga kalbėti apie klasikinės lietuvių literatūros žodingumą, vaizdingumą, bet neatkreipiame dėmesio į tai, kad anoji raiška dažniausiai būdavo pernelyg vienakryptė, tiesmuka, nepakankamai niuansuota, be daugiaplanės konfliktuojančių, arba lygiagrečiai sąveikaujančių galimybių plėtros. Be originalių ir stebinančių palyginimų ar metaforų.

Nenoriu pasakyti, kad visą XIX a. ar XX a. pradžios lietuvių literatūrą reikia išmesti į šiukšlyną, kaip jau šneka internete kai kurie jauni maištininkai, – gink Dieve. Juk yra tokių žavingų archajiškos literatūrinės kalbos perlų vėrinių kaip „Metai“, arba „Anykščių šilelis“. Čia tik noriu pabrėžti, kad pastaraisiais dešimtmečiais, taip pat ir XXI amžiuje, literatūrinė kalba ne skursta, o priešingai – darosi labiau niuansuota, subtilesnė.

Kitas dalykas, kad ne visada to sodraus žodingumo reikia, pvz., Ernesto Hemingway'aus žodinė raiška labai taupi, bet į literatūros istoriją jis pateko kaip savitas stilistas.

Tačiau norėtusi suvokti, kad esame jau kitoje ne tik bendro gyvenimo, bet ir literatūros epochoje. Ir nebeužtenka manyti, kad geriausi lietuvių romanai yra Putino „Altorių šešėlyje“, arba B. Radzevičiaus „Priešaušrio vieškeliai“. Su tokiu bagažu mes taip ir liksime atsigręžę į savo literatūros nevisavertę praeitį. O toje praeityje yra ir kai ko geresnio.

TOMAS REKYS

Painūs keliai į dangų

Komunisto laidotuvės

Tai buvo Vilniuje, gūžiais sovietų laikais. Teko lydėti į kapus darbovietės kolegės vyrą. Laidotuvės buvo specifiškai komunistinės, nes jis pasižymėjo kaip šioks toks partinis veikėjas, tad ir paskutinę kelionę tvarkė jo prasmingo gyvenimo bendražygiai, tiksliau – aukščiau stovinti valdžia.

Atmetus bažnytinių apeigų klausimą, tos laidotuvės buvo panašios į visas kitas, paprastas laidotuves. Toks pats karstas, tokia pati gedulinga rimitis, gėlės, artimųjų ašaros. Bet taip atrodo tik iš šalies, žvelgiant apibendrintai. Tikri komunistai saviškio net ir mirusio nepaleidžia, nepalieka jo ramybėje. Nes tokiems partiniai principai aukščiau visko, kartais jie siekia net patį dangų. Tad ir tos laidotuvės išsiskyrė savitais ypatumais.

Štai kad ir gėlės – visos tik raudonos, taip pat ir kaspiniai. Tik nepamenu dabar, ar ant jų buvo kokių užrašų. Tas raudonos spalvos dominavimas man priminė vieną Vytauto Petkevičiaus romaną, kuriame herojus taip piešia komunistinės ateities viziją: viskas bus dažyta vien raudonai – namai, gatvės, medžiai. Tai iš didžio džiaugsmo žmonės taip dažysis...

Beje, panašiai yra ir šiuolaikinėje Amerikoje: čia gedulas išreiškiamas ne juoda, bet raudona spalva. Ja taip pat parodomas ir džiaugsmas. Amerikiečių laidotuvės apipavidalinamos visiškai taip pat kaip ir Kalėdos: raudonos gėlės ir raudoni kaspiniai juosia kuklius žalius vainikus. Toks visiems vieningas standartas. Ir iš tiesų – kam ta dekoracijų įvairovė? Juk visi eina ir nueina tuo pačiu keliu, o visa kita – tiesiog pretenzijos.

Bet grįžkime prie pradėto pasakojimo. Svarbiausia to komunisto laidotuvėse buvo, aišku, ne maldos, bet prakalbos. Visos tokios tvirtos, kietos, prasmingos, kupinos vilties ir vien darbo tema. Kas velionio nespėta padaryti – bus padaryta, kas nepabaigta – užbaigs kiti, jį pakeis jaunoji karta. O pats laidojamasis an-tai kokį pavyzdį parodė, štai kaip jis didžiai nusipelnęs, už aktyvų ir pasiaukojamą darbą apdovanotas visokiais medaliais, ordiniais, garbės raštais ir t. t. Laidotuvės atrodė visai kaip koks partinis susirinkimas, skirtas darbo pirmūnui

pašlovinti... Tik kalbos prie kapo nebuvo pernelyg ilgos, ir išklaudyti jų teko stovint. Bent ploti nereikėjo...

Visgi vienu metu vargšė našlė staiga neištvėrė ir tiesiog parklupo palei kapą... Atrodytų, tokioje situacijoje tai visiškai normalus, natūralus veiksmas, tačiau jis buvo suvoktas kaip nemalonus nesusipratimas, kaip šioks toks incidentas. Kai kas pasipiktino, kilo šurmulyš, keli susirūpinę vyrai puolė tą našlę kelti. Girdi, taip nepriimta, nepadoru, mes juk komunistai, o ne kažkokie tikintieji. Mes prie kapo tik stovime; klūpojimas – religingumo požymis, komunistams tai aiškiai netinka. O ir draugų kalbos dar nebaigtos.

Po ryžtingų kalbų visi dar liko kiek pastovėti, bet buvo aišku, kad tai jau laidotuvių pabaiga. Kaip tik tai pajutusi kažkuri moteris, neabejotinai artima velionio giminaitė, lyg išsigandusi, kad čia kažkas ne taip, kad laidotuvės taip baigtis negali, susijaudinusi ėmė šaukti, greitakalbe berti žodžius, tarsi jie turėtų pakeisti sakramentinę galią turinčias apeigas. „Bet dar reikia kažką pasakyti apie jį patį! Jis, jis... jis buvo geras žmogus, jis geras buvo, jis vaikus mylėjo, žmonėms daug padėjo!..“ Moteris jau stovėjo kapo galvūgaly, giliai alsuodama, desperatiškai ieškojo dar kažkokių žodžių, – nebuvo jokių abejonių, kad taip ši laidojamo žmogaus giminaitė išreiškė lietuviams būdingą rūpestį pomirtine velionio dalia, kad ji nepasitiki visais tais velionio užtarnautais ordinais... Tegul ir be Bažnyčios, tačiau bent jau kažką gero apie žmogų pasakyti reikia, tiesiog būtina.

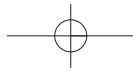
Deja, tas jos spontaniškas protrūkis publiką tik privertė nususukti ir skubomis skirstytis, – kai kurie net susigūžė išsigandę... Laidotuvės baigtos, kokios čia dar gali būti kalbos? Kam tos ideologiškai netinkamos elgesio apraiškos? Tačiau moteriškai buvo atleista, – gal atkeliavo čia iš kokio kaimo, vis dar neatsikračiusi religinių prietarų. Bent jau tokią mintį išskaičiau iš vieno solidaus vyriškio veido išraiškos, kai jis tyliai, bet reikšmingai pasiteiravo greta stovinčio: kas toji moteris?... Išgirdau tik, kad iš kažkur atvykusi giminaitė, o toliau ir taip nesunku susivokti – ką čia iš tokios pareikalaus... Solidus vyriškis supratingai palingavo galvą, kartu numodamas ranka. Kapinėse liko tik ta giminaitė, tačiau ir ją kažkas sugrįžęs pasirūpino nutempti šalin – taip ilgai stovinėti ties kapu nepadoru. Žmonės pagalvos, kad meldiesi – to dar betrūko!..

Vis dėlto stebėjaisi. Gerai žinojau, kad lietuviški komunistai iš tiesų yra veidmainiai, kad jiems visa ta ideologija tarnavo tik asmeninei gerovei, bet kad jie taip rituališkai rimtai laikytųsi net per savo žmogaus laidotuves – to tikrai nesitikėjau. Man pasirodė, kad patekau į kažkokių piktų sektantų aplinką, kur tik velionio našlė ir jo giminaitė savo elgesiu neatitiko jų sektantiško reglamento... Tos laidotuvės vyko kažkaip greitai, tarsi griežtas, bet nevykusiai suorganizuotas, banalus ir lėkštas ritualas. O šiuo ritualu visi dalyviai siekė tik vieno – jokiais būdais neišeiti iš komunistinės ideologijos rėmų. Kad laidotuvėse nebūtų ne tik katalikiškų apeigų požymių, bet ir jokių žmogiškų jausmų.

Nuopelnai žmonėms ir dangui

Mano giminė šiaipjau laikė save dievota, katalikiškų tradicijų atžvilgiu buvo kone puritoniška, tačiau kai kurie visgi išsiskyrė savo gana santūria laikysena Bažnyčios atžvilgiu. Aišku, visi krikštyti, priiminėjantys Komuniją. Taigi dangiška ateitimi lyg ir apsirūpinę. Ir laidojami, be abejo, su visomis bažnytinėmis apeigomis.

Velionis dėdė, gyvenęs viename iš Lietuvos rajonų, buvo tikras Bažnyčios geradaris, o gerą valią rodyti jam padėjo aplinkybė, kad gyveno visai šalia baž-

nyčios. Turėjo namą ir jame apgyvendindavo laikinai atvykusius ar būsto neturinčius kunigus. Į gyvenimo pabaigą tas mano dėdė susidomėjo netgi Katalikų Bažnyčios Kronikos leidiniais, laikė juos savo palėpėje, nors tiksliai nežinau, kiek į tą veiklą buvo įsivėlęs. Žinau tik tiek, kad labai mylėjo Lietuvą ir dar mėgo politikuoti. Iškilus laidotuvių reikalams, daugeliui atrodė, kad šitų dėdės savybių išganymui kaip ir užtenka.

Gal ir būtų užtekę, tik va labai jau nemėgo jis kaimynystėje gyvenusių davatkų, net kažin kokį piktą žodį joms buvo taręs – kaip tik prieš savo mirtį. O klebonas buvo naujas, velionio nuopelnų Bažnyčiai gal nežinojo ar nenorėjo žinoti. Ir svarbiausias jo motyvas buvo tas, kad dėdė iš tiesų nelankė Bažnyčios, mylėjo ją, sakytume, iš tolo. Todėl klebono verdiktas, paremtas davatkiškų avelių nuosprendžiu, buvo griežtas – Bažnyčia jo nelaidos... Juk labai svarbi davatkų nuomonė – jos išlaiko Bažnyčią, čia jau nieko nepadarysi.

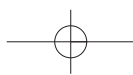
Giminė į laidotuves susirinko nieko neįtardama. Laukia kunigo, o jo nėra. Kilo šurmuly. Neva kažkoks jau šiek tiek ordinuotas klierikėlis buvo sutikęs atlikti reikiamas apeigas, bet klebonas paskutinę akimirką jam uždraudęs. Mūsų giminėje to dar nebuvo, kad žmogų laidotų taip, be kunigo...

Į kleboniją skubiai komandiruojamas kitas toks labai reikšmingas dėdė iš sostinės, su juo – ir aš, kaip jau bepasireiškęs šventraščio žinovas (labai mėgau viską skaityti). Tik Biblija čia niekuo dėta, tai apeigoms joks argumentas, – suvokiau jau vėliau, tylomis stebėdamas dviejų galiūnų diplomatinę koliziją.

Kleboną! – vos įžengęs į koridorių riktėlėjo dėdė mus įleidusiam klierikui ar diakonui. Tas šmurkštelėjo už kažin kokių durų spėjęs tik mostelėti ranka į svetainę. Ten turėjome laukti klebono. Aplink mirtina tyła, kuri turėjo mus gal nuraminti, bet likome įsitempę kaip stygos. Atėjęs klebonas pirmiausia trenkė ant stalo storą knygą – lotyniškas pavadinimas skelbė, kad tai kažkoks Vatikano kodeksas. Ką aš galiu! – aiškino kone rėkdamas... Pagalvojau, kaip drąsiai galėčiau lygiai taip pat trenkti ant stalo greta Bibliją – man galvoje tik ir sukosi visokios citatos, kurios sutriuškintų bet kokius klebono argumentus ar net tuos vaticaninius verdiktus. Galvojau taip, nes tada buvau tik naivus paauglys, nors ir apsiskaitęs, bet gyvenimo toli gražu neragavęs. O dėdė – kas kita. Abu jie solidaus amžiaus, ir dar toks sutapimas – abu po devynerius metus Sibire atkalėję... Ir dėdė atsakė tylėjimu. Jis neprieštaravo jokiems klebono argumentams, tik nuolat kartojo: bet mes prašome... Tiesa, stebėjausi, kodėl dėdė nekalba apie velionio teiktą pagalbą Bažnyčiai? Juk tai turėtų būti stiprus kontrargumentas. Bet, kaip jau minėjau, dėdė vadovavosi tiesiog gyvenimiška patirtimi, kuri svarbiau už bet kokius teorinius apsiskaitymus ar išvedžiojimus. Jis laikėsi tik kuklios prašymo pozicijos, prieš kurią klebonas ir kapituliavo. Iš tiesų tai ir buvo evangelinė pergalė prieš kanonus. Prašančiam neatsakyk! – skelbia šventraštis...

Nusileisti klebonas nusileido, bet savo kanoninio įniršio užslopinti nepajėgė, – gal Sibire palaužta nervų sistema neleido. Ir kartu su maldomis velionio giminaičiai turėjo dar prisiklausyti visokiausių barnių bei priekaištų. Girdi, morališkai išprievartautas kunigas čia vargu ką bepadės; nors maldos šventos, bet, ne vietoje kalbamos, jos tik pačios susiterš... Geriau jau to kunigo visai nebūtume kvietęsi – kalbėjo kai kurie giminaičiai po laidotuvių.

Tą ne itin malonų laidotuvių incidentą greitai pamiršome, mums vis dėlto svarbiau buvo pats faktas: tvirtesnis mirusio dėdės statusas kelyje į dangaus karalystę, kuri jam greičiausiai netgi yra užtikrinta. Kas mums tos asmeninės kunigo nuotaikos ir ambicijos? Bažnyčios apeigų sakralinė galia! – štai kas svar-

bu gyviesiems, štai kas įstengia juos paguosti ir nuraminti. Tačiau ta apeigų galia aš pats vėliau buvau priverstas stipriai suabejoti.

Per kitas giminaičių ir artimųjų laidotuves panašių incidentų nebuvo, todėl galėjau ramiau įsigilinti į normalius kunigo veiksmus bei maldas. Kai laidoji kokią kaimo senutę, kuri paskutinėmis dienomis rožančiaus iš rankų nepaleidžia, tai ir tos bažnytinės maldos kažkaip natūraliai atitinka kontekstą. Tačiau teko dalyvauti palyginti jauno žmogaus, pusbrolio, laidotuvėse, kuris mirė nuo staugios ligos. Ir gyvenimo džiaugsmams jis dar nebuvo nuvytęs, o religiniu nusištatymu daug kuo panašėjo į aną dėdę. Būdavo jis žvalios nuotaikos, vertino gražias moteris ir gerą vyną... Tai nereiškia, kad pusbrolis buvo blogas ar nerimtas žmogus. Tiesiog toks jo būdas, todėl buvo visų tik mėgstamas ir laukiamas svečias. Pavyzdžiui, niekas už jį smagiau nesuskeldavo antisovietinių anekdotų... Pasižymėjo ne vien artistiškuumu, bet pirmiausia jautrumu visokiai gyvenimo ir politikos neteisybei. Šiandien laikė dideliu Lietuvos patriotu, gerbė Bažnyčią, nes ji irgi už teisybę, taigi antisovietiška nusistačiusi, visada su tauta ir vargano žmogaus dalia...

Tačiau kad ir koks žmogus būtų, vis viena ateina laikas ir jis jau laidojamas. „Viešpatie, pasigailėk savo avelės, Bažnyčios nario, kuris savo maldomis rytas vakaras kreipdavosi į Tave, Švenčiausiosios Mergelės rožančių kalbėjo, sekmdieniais bažnyčią lankė...“ – nuo šių ir panašių kunigo žodžių, lydimų švento vandens šlakstymais aplink karstą, man kažkaip pasidarė nejauku. Velionis pusbrolis tikrai toks nebuvo, viso to nedarė – nei rožančių rytą vakarą kalbėjo, nei poteriai jam rūpėjo. Tačiau realių dorybių, dėl kurių tą giminaitį ten buvo galima girti, lyg ir netrūko: padorus, sąžiningas, teisybę ir tiesą mylintis, žmogų užjaučiantis, padedantis nelaimėje ir t. t. Kita vertus, tegul tas žmogus ir ne toks tobulas, tegul jis nuodėmingas, bet negi galima taip imti ir atmesti visą jo žmogiškąjį turinį, užgožiant jį kažkokiais efemeriškais šventumo šablonais ir meldžiantis apeliuoti kaip tik į juos? Ar čia taip Dievą bandoma apgauti, ar Bažnyčiai įtikti? Juk toks davatkiškas rypavimas kur kas panašesnis į laidotuvių parodiją ir žmogaus pasmerkimą.

Po tų laidotuvių prie manęs prisigretino viena širdingai Bažnyčią gerbianči giminaitė ir tarstelėjo: tai gražiai kunigėlis pasimeldė už mūsų žmogų... Net krūptelėjau. Iš tiesų maldas giedojo gražiai. Tik kaip čia išeina: ar tu, mieloji, nieko negirdėjai ir nesuvokei, ar aš pats čia viską savaip girdžiu? Bet su ja nesiginčijau, tik pagalvojau, gal kitą sykį gerai yra nieko negirdėti ir nieko nesu-prasti. Taip daug patogiau ir lengviau gyventi, ir tai sena gyvenimo tiesa...

Vėliau apie tokį maldų stilių teko girdėti ir rimtesnių kunigiškų paaiškinimų. Jos iš tikrųjų skirtos gyviesiems, nes įspėja, kaip štai taip reikia gyventi, jei nori ramiai pasitikti mirtį. Toks esantis maldos žodžių tikslas. O pats jų atlikimo veiksmas, jų kalbėjimo aktas, kitaip tarus, ritualas, jau turi antgamtinę galią. Tada pagaliau supratau ir priežastį, kodėl man ima nepatikti sulietuvinčios Mišios. Kai jos būdavo atliekamos (aukojamos) lotyniškai, viskas rodėsi kitaip. Į tuos nesuprantamus skambius žodžius nesąmoningai įterpdavau ir visas savo gražias intencijas, suprasdavau jas širdimi, ne protu. Ypač anuomet patikdavo rytmetiniai mišparai, kuriuos sutartinai atlikdavo kunigas su zakristijonu. Bet kai dingo kerinti lotyniškų apeigų paslapties skraistė, kai viskas, kas ten sakoma, tapo suprantama, jos ėmė skambėti visai kitaip. Tada protas, norom nenorom, užgožė širdies jausmus. Ir aš pajutau, kad Bažnyčiai esu svetimas, tiesiog per daug abejojantis ir dėl to nuodėmingas. Net pasidarė nepatogu savo buvimu teršti tokią šventą vietą...

Lotyniškos, liaudžiai nesuprantamos mišios tam ir buvo pakeistos nacionalinėmis kalbomis, kad žmones pritrauktų prie altoriaus, kad jie galėtų tikėti sąmoningai. Bet iš arčiau viskas aiškiau ir matosi. Buvęs mistinis lotynų kalbos užvokimas tarsi leisdavo įsivaizduoti, kad šioje dangiškoje fantasmagorijoje kažką gali reikšti tiesiog doras žmogaus gyvenimas, jo geri darbai, kilnūs siekiai. Toks buvo bendražmogiškas įsitikinimas, kažkoks prigimtinis jausmas, bet tai tebuvo širma... Nes tikroji *teologinė* tiesa (kurią puikiai išmano kunigai) yra labai paprasta: žmogų amžinybei gelbėja tik apeiginiai sakraliniai veiksmai. Trumpai tariant, mūsų likimą nulemia ne mūsų gyvenimas (kad ir koks jis būtų), bet mūsų santykis su Bažnyčia, su jos įsteigtais ritualiniais reglamentais. Tai – nieko nauja. Nauja man pačiam buvo tik suvokimas, kad dvasininkai ir jų ganomi tikintieji pasauliečiai kalbasi visiškai skirtingomis kalbomis. Tarsi vyktų nematoma konfrontacija tarp gyvosios žmogaus dvasios, kuri, aišku, toli gražu nėra tobula, – ir nudailintų netikro pasaulio stabų. Tegul jie mums su visomis savo dorybėmis spindi tarsi auksas iš aukštybių, bet jie žmogui yra abejingi, mums visiškai svetimi – ir svetimi kaip tik dėl savo nežmogiško tobulumo...

Nacionalinių kalbų įvedimas į Bažnyčią buvo tam tikra duoklė protestantizmui, nes tas mišių liturgijos pakeitimas vyko šio tokio Bažnyčios taikymosi su protestantais fone. Visgi šiuo atveju vien formos, vien kalbos pakeitimas nekeičia reikalo esmės. Štai maldų turinio keitimas – kas kita, bet tai jau būtų tiesus Bažnyčios kelias link grynojo protestantizmo, apie kurį pasvarstysiu toliau.

Amerikiečių bažnyčios

Ir Amerikoje rasi bažnyčių, galėsi sau bendrauti su Dievu, – taip prieš mums emigruojant mano žmonai aiškino, ją guodė parapijos kunigas Vilniuje. Kažin, mažiau tada sau tyliai, kaip žmogus bendrautų su Dievu, jei apskritai nebūtų bažnyčių? Tačiau toks klausimas beprasmiškas. Amerikoje bažnyčių pilna. Čia išskyla kiek kitoks klausimas: ar yra bažnyčių be Dievo? Kaip tik Amerika verčia apie tai pamąstyti, nes bažnyčių ten kur kas daugiau, nei sugebėtų aprėpti sveikas protas.

Na, stebėtis ir aiškintis nebūtina, susiradai katalikų bažnyčią ir džiau kis. Visgi akį traukia ir daugelis kitų, dažnai visai greta esančių bažnyčių, kurias štai tvarkingai pasipuošę sekmadieniais lanko jų parapijiečiai. Tiesa, ne lietuviai. Tai netikros bažnyčios – skubėjo man aiškinti viena kiek anksčiau Amerikoje įsitaisiusi likimo draugė, irgi imigrantė. Tai gal ir žmonės ją lankantys netikri? – bandžiau ginčytis. Tik, aišku, veltui. O juk tų netikrų bažnyčių pavadinimai patys tikriausi. Štai, pavyzdžiui, viena vadinasi „Jėzaus Kristaus Bažnyčia“. Argi rasi dar tikresnį pavadinimą? Juk tokio nepalyginsi su kokio nusielpniusio, tegul ir sudievinoto žmogaus vardo – Antano, Kazio, Petro ar panašiomis bažnyčiomis. Bet kaip tik šios bažnyčios yra katalikiškos ir jos turi kitą svarbų dalyką – kultą, kuris yra vienintelis tikras. O pavadinimas čia nėra svarbiausia. Kitą sykį tai tik pagunda, klasta... Nepaneigsi fakto, kad visos sektos tik ir siekia didinti savo narių skaičių, o tinkamai parinktas pavadinimas veikia žmones kaip masalas.

Tačiau pirmiausia reikia žinoti, kad katalikybė Amerikoje nėra dominuojanti religija. Katalikiškai čia daugiausia mąsto meksikiečiai ir visi kiti iš varganų katalikiškų Lotynų bei Pietų Amerikos šalių atvykę emigrantai. O Amerikos senbuvų juodaodžių absoliuti dauguma priklauso baptistų bendruomenėms. Sekantizmas dažnai suprantamas kaip mažuma daugumos apsuptyje, bet šitas

argumentas Amerikos sektoms negalioja. Visa Amerika yra kaip viena didžiulė sekta, ir tai iš esmės atitinka pačią Amerikos kolonizavimo realybę. Šios šalies kolonizaciją galima vertinti kaip savotišką egzistencinį protestą senajai Europai. Ir kaip tik tai atitinka sektantizmo dvasią – protestuoti oficialiajai Bažnyčiai. Todėl galima teigti, kad Amerika turi savo ypatingą Bažnyčią, sudarytą iš daugybės sektų, kurių kilmė ir pakraipa yra protestantiška. Ir kaip kiekviena bažnyčia teigia savo teisumą, siūlo vienintelį tikrą kelią į išganymą, taip visas amerikietiškas gyvenimas išreiškia tokio įsitikinimo tiesą. Tai jau ne utopinis kažkada komunistų organizuotas žmonijos žygis į rojų žemėje, tai jau, žiūrėk, beįsikūnijantis tikrasis rojus. Juk Amerika dažnai taip ir įsivaizduojama – kaip rojus žemėje, kurį liudija plačios visų jos gyventojų šypsenos.

Kaip tik religinės etikos veiksnys iš dalies, o gal ir iš esmės, nulėmė amerikietiškojo mentaliteto optimizmą. Sektantiškas anglų kilmės puritonizmas visiems žinomas, todėl šioje šalyje matome išpustą paviršinį mandagumą, padorumo kriterijų versle ir pan. Visa tai neblogai, bet dar yra kitas svarbus religinis psichologinio pobūdžio elementas. Su juo susipažinau pirmą kartą dar Vilniuje, tada, tiesa, dar neįvertindamas jo globalinės reikšmės.

Vilniuje kažkada lankiausi sektantų sekmininkų pamaldose. Dabar jau galiu tinkamai ir įvertinti: tos pamaldos iš dalies atitiko amerikietiškojo mentaliteto esmę. Palyginkime, pavyzdžiui, kad ir Didįjį penktadienį. Mes sakome *Didysis*, atitinkamai angliškas atitikmuo turėtų būti (bent mums taip atrodo) – *the Great!* Tačiau jie sako: *Good Friday*, t. y. *Gerasis penktadienis*. Galėtų sakyti net dar aiškiau – *Linksmasis*... Štai sekmininkai, gerai pamenu, savo pamaldų pamokslė egzaltuotai šaukė: *matau prieš save nukryžiuotą, kraujais paplūdusį leisgyvį Jėzų, matau jį merdintį, ir štai – jis numiršta!.. Ir – broliai, sesės! – aš negaliu sulaikyti džiaugsmo ašarų... Nes žinau, kad Jėzus šią akimirką atnešė man išganymą!.. Aš džiūgauju, džiaukitės ir jūs, mieli... Ir t. t. Ir visa bendruomenė džiūgavo, šaukė keldama rankas į dangų, kas dainavo, kas giedojo – visaip šlovino Jėzų iki visiškos ekstazės, gal net iki transo, tarsi narkotikų būty apsiriję... Tai, aišku, išprotautos teologijos rezultatas, kai ji atskiriama nuo gyvenimo. Jeigu Jėzus būtų nemiręs sava valia, o pasirinkęs gyvenimą, tai jau mums patiems tektų jį užmušti – dėl visų mūsų išganymo, taigi ir dėl mūsų džiaugsmo, kurį turime patirti jau dabar, šioje žemėje. O kur jo rasi daugiau, jei ne Amerikoje?*

Kaip patyriau vėliau, sekmininkų Bažnyčia Amerikoje labai populiori (jai priklauso net valdžios asmenų), bet svarbiausia, kad ji itin paranki narkomanams. Tos psichodelinio pobūdžio pamaldos jiems tiesiog atstoja narkotikus ir neretai dėl jų jie net atsisako tikrųjų narkotikų! Amerikai tai labai aktualu. Neatsitiktinai tarp sekmininkų pastorių pasitaiko psichoneurologijos specialistų, kurie savo parapijiečius laiko tiesiog pacientais, o tas pamaldas – kaip vienintelę sėkmingą priemonę savo tikinčiųjų normaliai būklei palaikyti. Nes dažnai visi parapijiečiai yra buvę arba tebėra potencialūs narkomanai. Tiesa, šioje religinėje terpeje kur kas daugiau veisiasi liūdnei pagarsėjusio „stebukladario“ Vladimiro Kašpirovskio lygmens veikėjų. (Pats V. Kašpirovskis šiuo metu gyvena Niujorke, gal todėl, kad – anot vienos televizijos laidos – Rusijoje ir Ukrainoje jis nelabai sutarė su baudžiamuoju kodeksu... Žodžiu, vienur jis avantiūristas, kitur – pusdievis.)

Bet iš tikrųjų šiuolaikinis pastorius turi būti tiesiog viskas – *multifunctional*. Jis ir tas, ir anas... Šiuolaikinis amerikiečių dvasininkas pirmiausia yra kunigas tradicine prasme, tačiau jis ir puikus konferansjė, taip pat ir psichologas, sėk-

mingai taikantis hipnozės metodus (kuriuos, aišku, įvardija kaip Šventosios Dvasios veikimą per jo asmenį). Jis ir cirko artistas – žonglierius fokusininkas ir galų gale – anekdotų karalius. Daug vaidmenų? Bet kitaip milijonų nesusižersi.

Dar pasitaiko ir kunigų politikų. Štai vienas tokių ganytojų viešai, per televiziją, dabartinį Venesuelos prezidentą, paskelbusį veto amerikietiškomis monopolijoms, pasiūlė tiesiog nušauti! Teisingas požiūris. Velniop visus tokius, kurie trukdo klestėti šventam bizniui! Beje, tą prezidentą apšaukė ir komunistu – tai tiesiog būtina. Kaipgi nepanaudoti tos komunizmo etiketės, populiarios visame pasaulyje, – tegu ji ir mirusi, bet vis dar efektyvi.

Visa ši informacija daugiausia iš televizijos. Supažindina ji ir su pamaldomis. Dažniausiai transliuojamos stambių parapijų pamaldos, kurias veda jau pasižymėję pastoriai. Kai kurie jų lyginami net su Holivudo žvaigždėmis, jų portretai puošia populiariausių žurnalų puslapius. Būti televizijos vertu pastoriumi visuomenės akyse reiškia karjeros aukštumas ir milijonines pajamas. Turtai pagal protestantiškąją etiką ir išreiškia asmens religinį teisumą, – tai būsimo dangaus piliečio ženklas, tiesiog mandatas į dangų (juk ir katalikai mieliau gerbia švytinčius turtuolius nei visus kitus). Iš pagarbos dangaus karalystei valstybė net mokesčių iš Bažnyčios (kad ir kokios pakraipos ji būtų) neima. Tiesa, tai toli gražu nesumažina ganytojų apetito. Juk jis atsiranda bevalgant... Štai kaip tik protestantiškose bažnyčiose Amerikoje sekmadienine lito auka neatsipirksi. Čia aukos mokestis yra griežtai nustatytas. Netgi tokioje kuklioje protestantiškoje susenusių *dipukų* bažnytėlėje mokestis kiekvienam parapijiečiui – apie pusę tūkstančio dolerių per metus. Yra duodančių netgi daugiau, bet galima ir mažiau. Tik įžengus į bažnyčią išraiškingas plakatelis skelbia, kad „kas labiau laimintas, moka daugiau, kas mažiau – pagal išgalę“. Savotiška diplomatija ir pedagogika kartu. Visiems aišku, ką reiškia būti Dievo palaimintu, ko šiame pasaulyje reikia siekti...

Kiekviena televizinė pamaldų laida nuolat pertraukiama siūlymais pirkti štai šio transliuojamo pamokslą vaizduojant ar kompaktinį diską, kartu ir daugiau to pamokslininko vaizdo įrašų. Biznis, biznis... Ir šventas darbas vienu metu. Iš tiesų yra ką ir pažiūrėti, galima ir pirkti. Kai įsijungęs televizorių žingsniuoji per kanalus, tai užtaikęs ant tokios religinės laidos iš pradžių net nesupranti, kas tai. Koncertas? Pramogų šou? Dainuoja, šoka, juokus krečia... Bet netrukus susigaudai: juk tai pamaldos, tai toks pamokslas, ypatinga liturgija, kurią atlieka smokinguotas dvasininkas.

Kartais tos pamaldos būna ir kuklesnės, subtilesnės. Pavyzdžiui, ekrane pamokslauja pastorė – jaunutė, labai graži mergina... Kalba iš studijos, tarsi žinias pranešinėtu. Ir jau tokia ji graži, taip žavingai čiauska, kad stebiesi, kodėl ji ne Holivude? Bet ir televizijoje jai neblogai, akių atitraukti negali, klausaisi pamokslą sunkiai dūšaudamas, kad ji ne tavo, ne gretimos bažnyčios dvasininkas... Antai kitas pastorius – irgi moteris, bet panašesnė į rimtą mokytoją. Ji ir Evangeliją dėsto savotiškai: rašo, piešia kreida ant lentos visokias formules, žodžius, schemas. Deda tarp jų plusus, minusus, lygybės ženklus – štai tą ir reikėjo įrodyti... Taip ji beveik matematiškai įrodinėja tikėjimo tiesas. Ir, žinoma, visą laiką su šypsena, kuri ypač nušvinta dedant paskutinį formulės šauktuką.

Vis dėlto įtaigiausiai dirba didžiulių bažnyčių sekmadieninių pamaldų konferansjė tipo virtuozai. Jų ir yra daugiausia. Nekaltai nuolankią, mylinčią ir atlaidžią dvasininko veido šypsenėlę, kurią esame linkę įsivaizduoti, čia jau seniai pakeitė savimi pasitikintis konferansjė blizgančiomis akimis. Jo pamokslų strategija irgi atitinka bendrą amerikietiškojo optimizmo ir teisuoliškumo dvasią. Šiaip

nuo seno protestantų bažnyčios svarbiausią dėmesį skirdavo pamokslui, ir jie garsėjo minties gilumu, bet Amerikoje, kur visokie būties klaustukai seniai į šalis nulakstę, mąstyti nebūtina ir netgi nepageidautina. Atitinkamai ir pamokslai daugiau yra tik hipnozinės įtaigos stiliaus, lydimi šokių ir dainų.

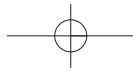
Konferansjė tipo pamokslininkas kalbos leitmotyvu paprastai paima kokį elementarų, nesudėtingą evangelinį teiginį ir kartoja jį daug sykių. Kartojama demonstratyviai pabrėžtinai, kylančios euforijos amplitude, kuri pereina į garsų šaukimą (kaip emocinį argumentą), o tas šaukimas palydimas niekinančiu juoku, nukreiptu į visus tuos, kurie pamokslininko teiginiui išdrįstų kaip nors prieštarauti. Įtikinėjama žaismingai – anekdotais, kalambūrais, – bet tik ne giliantis į to ar kito evangelinio teiginio ar siužeto esmę, – pamokslininkas tiesiog bruka mintį, kad labai kvaila prieštarauti štai šiam jo žodžiui, nes jis – iš paties Dievo... Ir kokie nelaimingi bei apgailėtini yra visi tie, kurie dabar negirdi tokio aiškaus ir tokio svarbaus žodžio! Klausytojų sąmonėje kvailiais paverčiami visi tie, kurių šiuo metu šioje bažnyčioje nėra. Vargas tiems apgailėtiniams kvailiams... Publikai tai labai patinka, nes kyla jos pačios reitingas, mat visi jie yra reikiamoje vietoje ir reikiamu laiku. Smagu jaustis teisuoliu ir lieka tik išsižiojus laukti, kada pamokslautojui pritarti garsiu juoku. Tai iš tiesų labai praktiškos ir žmonėms padedančios gyventi bažnyčios...

Suprantama, tokiam fone net kuklios lietuviškos parapajinės bendruomenės nelieka atsilikusios ar labai jau konservatyviai užsidariusios. Amerikoje man teko nemažai bendrauti tiek su katalikais, tiek su lietuviais protestantais. Kartą per metus netgi organizuojamos jų bendros pamaldos! Tiesa, jose nedalijama Komunija, nes abi konfesijos jas traktuoja skirtingai. Katalikams Komunjijoje tikrai įsikūnijęs Dievas, protestantams atrodo, kad Dievas ten apsigyvenęs tik simboliškai. Kažkada dėl tokio teologinio nesutarimo jie vieni kitiems galvas kapojo, bet štai Amerikoje taikosi ir ieško bendrų sąlyčio taškų. Neturi protestantai ir litanijos tipo maginę galią teikiančių maldų. Vietoj jų – praktiško pobūdžio pamokslai. Tose bendrose pamaldose protestantai ir sakė pamokslą (kalbėjo pats jų vyskupas), o katalikai savo poziciją išreiškė procesija bažnyčios viduje – nešė iškėlę vėliavas su šventųjų paveikslais, taip pat šventųjų statulas, labiau panašias į dideles lėles nei į meno kūrinius. Vis dėlto pabaigoje visi sukalbėjo bendrą kažkaip sukurptą litaniją ir sugiedojo „Lietuva brangi“.

Dalyvavau ir grynai protestantiškose pamaldose. Jos buvo maišytos – sakomos lietuviškai ir angliškai. Dėl tos aplinkybės buvo galima lengvai pajusti skirtumą tarp lietuvių (senbuvų *dipukų*) ir grynųjų amerikiečių. Pastarieji su lietuviais dažniausiai susiję giminystės ryšiais – yra susituokę su tų *dipukų* atžalomis (kurios jau kalba tik angliškai), arba vienas kitas ateina priklydęs iš kaimynystės. Po kuklaus lietuviško pamokslo sekė amerikoniškas, anglų kalba. Amerikoniška publika iškart atsigavo! Nuvilnijo atsikvėpimo ir pritarimo atodūšiai, šurmuly. Dvasininkas irgi pakeitė toną, išpūtė žandus ir kad jau skėlė – smagu anekdotą! Suprantama, religine tema, bet vis tiek – smagu. Ir klausyti buvo smagu. Juokas, plojimai... Nors ne tokie smarkūs kaip per televiziją, bet tos pačios dvasios ir tendencijos. Juk bažnyčia Amerikos žmonėms yra ne tiek švento susikaupimo vieta, kiek būdas atsipalaiduoti po sunkios darbo savaitės.

Amerikiečių kapinės

Amerikoje teko dalyvauti ir laidotuvsė. Net dvejose, abu kartus – lietuvių protestantų. Šiaip jau svetimi žmonės, t. y. ne giminės, į laidotuves čia nekvie-

čiami, nebent būtų labai artimi draugai. Nors ir tokiems dalyvauti laidotuvėse gana sudėtinga, nes jei laidojama ne tavo artima giminė, liksi nesuprastas darbe... Bet man tiesiog pavyko, nulėmė tautiečio statusas, o ir su velioniu buvau spėjęs artimai susipažinti. Tačiau svarbiausia tai, kad tuo metu buvau bedarbis, gaunantis pašalpą, tad galėjau sau leisti laisviau pasidairyti po Amerikos gyvenimą.

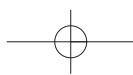
Vienas iš tų velionių buvo senukas – pažinojau jo artimuosius, kitas – sunki ligonė senutė, kurią slaugė mano žmona. Abu ir numirė vienas po kito.

Keletas žodžių apie pačias kapines. Šiaip pro visas jas tik pravažiuoju automobiliu. Kapinės visada atitvertos tvora, o pro ją matai tik tiek, kad ten visada tuščia, ten niekada nebūna žmonių. Amerikos gyvenimo tempai neleidžia slampinėti ar liūdėti sustingus prie kokio artimojo kapo. Nėra čia ir jokių Vėlinių, nors naujieji atvykėliai lietuviai ir bando įdiegti tą paprotį – bent jau tarp savųjų katalikų. Tik kad čia nėra ko lankyti, juk visi mirusieji likę Lietuvoje, o svarbiausia – tam nėra laiko. Be to, kapines čia tvarko specialistai profesionalai, o tavo savavališkai atsineštos gėlės ir žvakės tik suardytų kapinių tvarką, dar baudos už tai gautum. Žodžiu, kapinės amerikiečiams tikrai nerūpi, bent jau ne taip, kaip mums Lietuvoje.

Visoje Čikagoje populiarius ir lankomas tik vienas kapas, – aš ir pats jį kažkada aplankiau, nes tiesiog važiavau pro šalį ir lengvai susigaudžiau, kaip jį rasti. Jo nereikia net ieškoti – kiekvienas jį atrastų pagal išmindžiotą žolę. Didelis akmeninis kryžius, greta kiti mažesni – kitų šeimos narių. Tai žymiausio Čikagoje žmogaus antkapis, žmogaus, kurį žino visas pasaulis ir kuriuo visi žavisi. Ten ilsisi prohibicijos laikų gangsteris Al Kapone!

Nežinau, ką galvoja, ką mąsto tą kapą lankantys žmonės. Iš vienos pusės jis banditas, žmogžudys, iš kitos – jis kaip ir amerikinio puritonizmo klaidos auka. Įsivaizduokite situaciją, kai staiga visiškai nutraukiama alkoholio prekyba. Negausi jokio – nei šampano per Naujuosius metus, nei alaus vasaros karšty. Jokio alkoholio, niekada daugiau gyvenime! Tarsi danguje būtum atsidūręs... Šitokią valdžios sprendimą inspiravo kaip tik protestantiško puritonizmo etika. Tačiau toliau sekė ir neišvengiamos pasekmės: mafija, gangsterizmas, ekonominė depresija. Jei žmogeliui pavykdavo tais laikais išlenkti kokį stikliuką – kam gi jis bus dėkingas, jei ne Al Kaponei?.. Ir dėl to žmogaus nuopelnų dangaus karalystei jokių abejonių nėra. Daug ką pasako išpūdingas antkapis, bet svarbiausia tai, kad šis gangsteris kaip italas katalikas buvo be priekaištų: lankė bažnyčią, laikėsi visų sakramentų, sutarė su kunigais ir t. t., – viskas buvo gerai. Jis ir palaidotas buvo su visomis katalikų Bažnyčios iškilmėmis bei pagarba nelyg koks palaimintasis. Ir kas ten žino – gal tokiu pamaldumu jis labiausiai ir atitiko tobulo kataliko paveikslą?..

Amerikos visų antkapių ypatybė – mums neįprastas asketiškumas, paprastumas. Antkapis yra, o kapo nėra – lygi žolė, ir viskas. Toks vaizdas tiek katalikų, tiek protestantų kapinėse. Bet ir tai jau senesni kapai. Šiuolaikiniai jau visai be antkapio. Tik plokščia, maždaug knygos dydžio lentelė su užrašu. Guli ji sau nukirptoje žolėje, tų lentelių daug, dažnai per arti viena kitos, kad ten išsitektų gulintis žmogus. Tada supranti, kad ten tik urna užkasta. Žemė čia brangi, todėl kūno sudeginimas – jau gryna finansinė ekonomija. Tiesa, pradžioje galvodavau, kad žmonės čia sugrūdami į mažą, siaurą duobutę stačiai (kas ten žino tuos amerikiečius...). Greta kiekvienos lentelės dar toks vos matomas strypas įsmeigtas – vainikui pakabinti. Visi vainikai čia absoliučiai vienodi – labai kuklūs, apskriti ir nedideli, žalių lapų su raudonu kaspinu. Prikabintas toks vienas vie-

nintelis vainikėlis prie smaigo, ir viskas. Bet ir tokių vainikų nedaug, tik šen bei ten matosi.

Įdomūs čia kūdikių kapai, tiksliau, vieta kapuose kūdikiams ir mažiems vaikams. Ją, beje, užtikau atokioje katalikų kapinių dalyje. Ten irgi tik lentelės, o greta – tų vaikų ir kūdikėlių žaislai: lėlės, meškučiai, barškaliukai, daug balionų, kai kurie palaidi skraido pažeme... Labai savotiška, neįprasta ir tikrai graudu. Deja, kaip vėliau man paaiškino – tai pasmerktųjų vieta. T. y. ten laidojami nespėti pakrikštyti kūdikiai bei vaikai...

Na o mano tie minėtieji mirusieji buvo laidojami su kunigu, pašarvoti laidojimo biure, senutė prieš palaidojimą dar pabuvojo ir kapinių koplyčioje. Čia įvyko kuklios pamaldos, pamokslas. Mirusiuosius karste atpažinau sunkiai. Grimas! Dažų sluoksnis, aromatai, o svarbiausia – šypsena, nors prieš mirtį jie tikrai nesišypsojo. Ta šypsena, žinoma, ne tokia plati kaip gyvųjų, bet pakankama, kad šiek tiek išsisklaidytų gedulinga nuotaika. Aplinka dekoruojama taip, kad neslėgtų gyvųjų. Pradedant laidojimo biuro interjero bei koplyčios ypatingu apipavidalinimu, baigiant velionio užkasimu į duobę.

Gedulą išreiškiančios juodos spalvos Amerikoje nėra, bent jau aš niekur tokios nemačiau. Vietoj jos – raudona, nors gėlės dominuoja baltos. Atitinkamai ir tų pastatų vidinė apdaila toli gražu ne tragiška. Vien tik šviesios, švelnios, pastelinės spalvos. Pagrindinių salių sienos išdažytos rausva ir gelsva spalva, koridoriai šviesiai žalsvi arba melsvi. Visur daug šviesos, o ir pats įžengęs kunigas buvo nušvitęs kaip mėnulio pjautuvas, spindėjo kaip pavasario saulytė. Nepasakyčiau, kad jo pamokslas labai skyrėsi nuo kažkada Vilniuje girdėto sekmininkų pamokslo. Ko čia daug liūdėti, juk mirusysis jau danguje... Gyvenimas – šventė, mielieji! Jis neturi pabaigos, net mirtis jo nepertraukia, ir t. t. Kunigas iš paskutiniųjų stengėsi palaikyti žvalią susirinkusių nuotaiką, ir jam tai pavyko.

Gėlių nedaug, bet jos skoningai, meniškai sudėtos. Tai – aptarnaujančių darbuotojų pareigos. O lankytojai jokių gėlių neatsineša. Jie atsineša kur kas didesnę vertybę – pinigus. Vokelius su tais pinigais įteikia mirusiojo artimam žmogui. Pirmą kartą patekęs į amerikietiškas laidotuves susirūpinęs prakaitavau – kaip čia reiks angliškai suregzti tinkamus paguodos žodžius? Pasirodo, jokių problemų! Žodžiai tinka visiškai tie patys, kaip ir bet kuriais atvejais: *kaip laikaisi? Viskas OK?* Ir, kaip visada, tau atsakys maloniomis šypsenomis. Kaipgi kitaip – juk gyvenimas tęsiasi!

Pats dramatiškiausias laidotuvių momentas – velionio užkasimas – čia išspręstas paprasčiausiai: į duobę mirusysis prie artimųjų taip ir nenuleidžiamas. Tam yra specialistai, kurie viską padarys vėliau, kurie ir kapines nuolat prižiūri. Kai laidojome mūsų pažįstamą senuką, jo karstas buvo paliktas prie duobės, kuri buvo iškasta anksčiau ir visa išklota žaliu, žolę imituojančiu kilimu. Kiliminis apklotas dengė ir nemažą plotą apie duobę. Viskas ten, tiesą sakant, buvo taip jauku, taip miela... Taigi mirusysis liko laukti ten, karste šalia tos žalios duobės. Užkas jį kapinių darbininkai, bet vėliau, be jokių liudytojų ir, aišku, be jokių ašarų.

Senutę laidojo dar paprasčiau – mirusiąją tiesiog paliko koplyčioje. Niekas net nenuėjo prie duobės, tik aš visur landžiojau kaip koks korespondentas. Jai paruošta duobė tokia pati – žali kilimai, dar retomis dirbtinėmis gėlytėmis padabinta. Tik kam tos gėlytės, jei aplink nėra gyvos dvasios? Apsisukęs sprukau atgal, kad neatsilikčiau nuo grupės, kuri jau riedėjo į šermenis, suruoštas kažin kokioje kavinėje. Kapinių žmonės užkas tą velionę vėliau, galbūt naktį, kai niekas nematys...

Pasirodo, čia laidotuvėse nepriimta ir fotografuoti. Kopyčioje, kaip ir laidojimo namuose, pusiau atviras karstas pastatytas prie pat sienos, tad fotografas gali nufotografuoti arba lydinčiųjų nugaras, arba šie nugaromis turi užstoti karstą. Nebent iš karsto šonų atsistotų po vieną kitą artimiausią giminaitį. Bet apskritai tokia tvarka aiškiai nepritaikyta mirties faktui įamžinti, todėl ta atsišveikinimo su velioniu fotografavimo tradicija savaime nyksta.

Visgi per senutės laidotuves vienas iš giminių panoro, kad juos nufotografuočiau. Kadangi prie karsto tai padaryti buvo neįmanoma, nufotografavau atskirai karstą ir toliau visą grupę, sustojusią ant raudono kilimo prie gelsvos sienos, smagiai saulės nutviekstame fone. Visi ten sustoję daugiau dėmesio kreipė į dvi mažytes ir tikrai labai mielas tos senutės anūkėles, todėl nuotrauka išėjo amerikiečiams tinkama – tiesiog šventiška...

Ir pajutau, kad gyvenimas tiesiog tęsiasi. Visi dalyvavę laidotuvėse rytą rytą galės kaip švieži agurkėliai prisistatyti darbe jų jau spėjusiam pasiilgti bosui. Visi žvalūs, geros nuotaikos, o svarbiausia – darbingi. Liūdesiui Amerikoje – ne vieta.

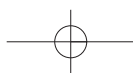

LITUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTO NAUJOS KNYGOS

VAIŽGANTAS RAŠTAI, t. 19

Vaižganto Raštų 19 tomas skirtas jo ankstyvajai lietuvių literatūros kritikai. Jame publikuojami 1892–1914 m. periodikoje („Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“, „Tėvynės sargas“, „Žinyčia“, „Vilniaus žinios“, „Viltis“, „Vairas“, „Bažnytinė apžvalga“) skelbti šio žanro darbai – straipsniai, recenzijos, anotacijos. Vaižganto kritikos tekstai atskleidžia ne tik to laikotarpio ir XX a. pradžios lietuvių rašytojų kūrybą bei tuometinį lietuvių literatūros procesą, literatūrinio gyvenimo aktualijas, bet ir patį Vaižgantą – kaip aktyvų ir produktyvų literatūros kritiką.

VYTAUTAS BIKULČIUS

Tarp *kryčio* ir *nuopuolio*

Du Albert'o Camus romano „La Chute“ vertimai

Dažniausiai, kai lyginami du vieno kūrinio vertimai, juos skiria gerokas laiko tarpsnis (Dante's „Dieviškąją komediją“ A. Churginas baigė versti 1971 metais, o naujas S. Gedos vertimas pasirodė 2007-aisiais, Shakespeare'o „Karalių Lyrą“ A. Churginas skaitytojams pateikė 1961 metais, A. Danielius su savuoju šios tragedijos vertimo variantu skaitytojus supažindino 1997 metais, Stendhalio romano „Raudona ir juoda“ pirmas lietuviškas vertimas išėjo 1949 metais, tačiau 1976-aisiais jį iš naujo išvertė R. Ramunienė). Atsitiktinai tais pačiais 1991 metais skaitytojams į rankas pateko du A. Camus romano „La Chute“ vertimai. Vieną jų išleido leidykla „Vaga“ pavadinimu „Krytis“ (iš prancūzų k. vertė Laima Rapšytė), antrąjį – leidykla „Taura“ pavadinimu „Nuopuolis“ (iš prancūzų k. vertė Auksė Kaškonaitė). Sakau, atsitiktinai, nes, kaip žinoma, vertimai sensta, ir kai atskirus to paties kūrinio vertimus skiria kelios dešimtys metų, *a priori* galima spėti, kad dažniausiai geresnis bus vėliau atliktas vertimas. Šiuo atveju abiejų vertėjų yra vienodos startinės pozicijos, tad vertimo nelygumus paaiškins nebent talento ir patirties stoka, nors čia, be abejo, negalima atmesti ir redaktoriaus vaidmens. L. Rapšytės vertimą redagavo patyręs vertėjas Pranas Biečiauskas, o A. Kaškonaitės verstoje knygoje redaktorius nenurodytas (gal jo ir išvis nebuvo?).

Vertimų skirtumai prasideda jau nuo pavadinimo. Prancūziškas *la chute* gali būti verčiamas kaip *kritimas*, *krytis* ir kaip *nuopuolis*. Pačiame romane pavadinimas siejamas su dviem atvejais: protagonisto Žano Batisto Klamanso regėtu įvykiu, kai moteris šoka nuo tilto į Seną ir baigia gyvenimą savižudybe, kuriai jis lieka visai abejingas, nes nei kviečia ką nors į pagalbą, nei kam nors praneša apie ją. Antrasis epizodas pasakoja apie Klamanso moralinį nuopuolį, kai šis belaisvių stovykloje išgeria mirštančio draugo vandenį. Prancūziškas pavadinimas atspindi ir moters krytį į upę, ir protagonisto nuopuolį. Vis dėlto tikslesniu laikytinas vertimas „Krytis“, nes jis ne tik atspindi moters savižudybę, bet ir gali būti abstrahuojamas iki bendresnės – nuopuolio – prasmės. Tačiau pavadinę romaną

„Nuopoliu“, mes atsisakome jo dviprasmiškumo, nes *nuopolis* nieko nesako apie *krytį* kaip konkretų įvykį ir gali būti suvoktas tik moraline prasme. Kaip papildomas argumentas pirmajam vertimo variantui galėtų būti romano epizodas, kur pasakotojas prisipažįsta:

Žodžiu, įprastas ar neįprastas, bet jis [įsitikinimas –V. B.] ilgai laikė pakėlęs mane virš kasdienybės, ir aš plasnojau, tikra to žodžio prasme, aukštybėse metų metus, kurių, tiesą sakant, dar ir dabar širdyje galiuosi. Plasnojau iki to vakaro, kai... („Krytis“¹ – toliau nurodomas K ir puslapis).

Autorius neatsitiktinai du sykius kartoja žodį *plasnojau*, kurį, be abejonės, galime susieti pirmiausia su *kryčiu*.

Visas romanas yra konstruojamas kaip didžiulis monologas arba netradicinis dialogas, nes Klamanso pašnekovo žodžiai skaitytojų nepasiekia. Į Klamanso prisipažinimą nežinomam asmeniui galima žiūrėti kaip į „netikrą išpažintį“, nes teigdamas, kad Dievas mirė, protagonistas kartu atmeta ir nuodėmių atleidimą. Kitaip tariant, Klamansas neatgailauja, priešingai, jis mėgaujasi savo nuodėmėmis. Šiaip ar taip, protagonisto dialogas su nematomu pašnekovu (skaitytoju) lemia ir ironišką pasakojimo intonaciją, nes Klamansas kaltina save ir todėl, kad galėtų apkaltinti visus kitus.

Tokia pasakojimo intonacija verčia suklusti ir vertėją, nes už atviro, šnekamosios kalbos pobūdžio, pokalbio dar slypi ir netiesioginis vertinimo aspektas. Šios teksto ypatybės ir sukelia didžiausius sunkumus vertėjui. Šiuo atveju labai svarbi yra teksto pradžia, nes ji kaip tik ir įstato (arba ne) vertėją į tam tikras vėžes:

Puis-je, monsieur, vous proposer mes services, sans risquer d'être importun? Je crains que vous ne sachiez vous faire entendre de l'estimable gorille qui préside aux destinées de cet établissement. Il ne parle, en effet, que le hollandais. À moins que vous ne m'autorisez à plaider votre cause, il ne devinera pas que vous désirez du genièvre. Voilà, j'ose espérer qu'il m'a compris; ce hochement de tête doit signifier qu'il se rend à mes arguments. Il y va, en effet, il se hâte, avec une sage lenteur. Vous avez de la chance, il n'a pas grogné. Quand il refuse de servir, un grognement lui suffit: personne n'insiste. Être roi de ses humeurs, c'est le privilège des grands animaux. Mais je me retire, monsieur, heureux de vous avoir obligé. Je vous remercie et j'accepterais si j'étais sûr de ne pas jouer les fâcheux. Vous êtes trop bon. J'installerais donc mon verre auprès du vôtre („La Chute“² – toliau nurodomas C ir puslapis).

Ar nepasirodyčiau įkyrus, pasiūlydamas tamstai savo paslaugas? Bijau, kad jums nepavyks susikalbėti su garbinguoju gorila, rikiuojančiu šios įstaigos klientų likimus. Mat jis kalba tik olandiškai. Jeigu nepavesite man ginti jūsų bylos, jam nė į galvą neateis, kad pageidaujat kadaginės. Na va, regis, suprato; maktelėjo galva, matyt, mano argumentai jį įtikino. Štai pasisuko ir eina, netgi, sakyčiau, oriai skuba. Jums pasisekė: jis nesuriaumojo. Kai nenori aptarnauti, tik suriaumoja, ir viskas: niekas antrukt nebesikreips. Paisyti vien savo nuotaikų – stambiųjų žvėrių privilegija. O dabar atsisveikinu, pone, džiaugiuosi, kad galėjau pagelbėti. Ak dėkoju, mielai, tik bijau, kad nusibosiu. Jūs be galo malonus. Ką gi, tada statau savo stiklą greta jūsų stiklo (K, p. 96).

Ar galiu jums, pone, pasiūlyti savo paslaugas, nerizikuodamas būti įkyrus? Bijau, kad kitaip nesugebėsite susišnekėti su garbinguoju gorila, valdančiu šios įstaigos likimus. Jis kalba tik

¹ Kamiu A. Svetimas. Krytis. – Vilnius: Vaga, 1991. – P. 108.

² Camus A. Théâtre, récits, nouvelles (Bibliothèque de la Pléiade). – Paris: Gallimard, 1991. – P. 1477.

olandiškai. Jei nepatikėsite man savo reikalo, jis nesusiprotės, kad norite džino. Na štai, drįstu tikėti, jis mane suprato; šis linkčiojimas galva turi reikšti, kad mano argumentai jį įtikino. Jis iš tikrųjų nuėjo atnešti džino, net nuskubėjo su išmintingu lėtumu. Jums pasisekė, jis nesu-urzgė. Kai jis atsisako aptarnauti, jam pakanka tik urgztelėti, ir niekas nieko nebereikalauja. Paisyti tik savo nuotaikų – tai didžiųjų žvėrių privilegija. Bet aš einu, pone, buvo malonu jums pasitarnauti. Dėkoju, priimčiau jūsų kvietimą, jei žinočiau, kad jūsų nevarginsiu. Jūs pernelyg geras. Tai aš pastatysiu savo stiklą šalia jūsiškio („Nuopulis“³ – toliau nurodomas N ir puslapis).

Lygindami skirtingus vertimus matome, kad „Kryčio“ vertėja stengiasi sumažinti distanciją tarp Klamanso ir jo pašnekovo, panaudodama kreipinį *tams-ta* vietoj oficialaus *pone*. Be to, jos pirmas sakinytis yra ne toks komplikuoatas ir artimesnis šnekamajai kalbai. A. Kaškonaitės pirmo sakinio pabaigos vertimas yra tiesiogiai išverstas iš prancūzų kalbos ir skamba nenatūraliai: *nerizikuodamas būti įkyrus*. N vertime nelabai aiški antro sakinio pabaiga – ... *gorila, valdančiu šios įstaigos likimus*. Užtat K vertėja eina konkretinimo keliu ir jos vertimas tampa aiškesnis: ...*gorila, rikiuojančiu šios įstaigos klientų likimus*. Ketvirtuo sakinio pradžia tiksliau išversta N vertime, nes čia tikrai kalbama ne apie bylą, bet apie reikalą, tačiau pabaiga verčiama klaidingai, nes čia minimas populiariausias olandų gėrimas – kadagių trauktinė (olandiškai – *jenever*), o ne džinas. Ir kitas sakinytis K vertime yra natūralesnis, artimesnis pašnekovų pokalbiui: *Na va, regis, suprato; maktelėjo galva, matyt, mano argumentai jį įtikino*. Matyt, N vertimo autorė užmiršta, kad kai kurie prancūzų kalbos veiksmažodžiai (šiuo atveju – *devoir*) gali turėti modalinę prasmę ir juos verčia tiesiogiai. Lietuvių kalba dažniausiai atiduoda pirmenybę veiksmažodžiui, ir užtat, tvarkant vertimo sintaksę, būtina jį tai atsižvelgti. K vertime mes tat ir matome: ...*ir eina, netgi, sakyčiau, oriai skuba*. Tuo tarpu N vertime jaučiame situacijos dirbtinumą: ...*net nuskubėjo su išmintingu lėtumu*. Ne visur paieškomas ir tikslesnis žodis: ...*tai didžiųjų žvėrių privilegija*. Kur kas tiksliau pasakyta K vertime: ...*stambiųjų žvėrių privilegija*. Tikslesnis ir kitas K sakinytis: *O dabar atsisveikinu, pone, džiaugiuosi, kad galėjau pagelbėti*. N vertimas laikosi arčiau originalo, bet netampa tikslesnis: *Bet aš einu, pone, buvo malonu jums pasitarnauti*. Paskutinis žodis net išvis nevartotinas. Perdėm prisispaudęs prie originalo ir sakinytis: *Dėkoju, priimčiau jūsų kvietimą, jei žinočiau, kad jūsų nevarginsiu*. K vertime išsaugoma natūralaus pašnekėsio situacija: *Ak dėkoju, mielai, tik bijau, kad nusi-bosiu*. Ir paskutinis pastraipos sakinytis N vertime yra „negyvas“: *Tai aš pasi-statysiu savo stiklą šalia jūsiškio*. Kur kas tiksliau situaciją išreiškia K vertėja: *Ką gi, tada statau savo stiklą greta jūsiškio*.

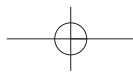
Ir visiškai nesuprantamas yra N varianto kitos pastraipos antro sakinio ver-timas: *Tai pirmųjų miškų tylą, panaši į patranką, užtaisyta iki žiomens*, kurio originalas skamba kaip:

C'est le silence des forêts primitives, chargé jusqu'à la gueule (C, p. 1477).

Šis sakinytis K išverstas taip:

Tai panašu į pirmųjų girių tylą, gniauziančią amą (K, p. 96).

³ Kamiu A. Nuopulis. – Vilnius–Kaunas: Taura, 1991. – P. 5.

N vertėja net neatkreipia dėmesio, kad suyra visa sakinio prasmė, nes pasi-
telkiamas žodis, kurio išvis nėra originalo tekste ir jis net neslypi jo potekstėje.
Ji nepastebi, kad žodis *chargé* yra derinamas su *le silence*. Tai galima sieti su tuo,
kad vertėja galbūt prastai moka prancūzų kalbą, nes prasmės klaidų verčia-
mame kūrinyje neturėtų būti.

K vertėja geriau išnaudoja ir sintaksines ypatybes. Originalo tekstas:

Ferez-vous un long séjour à Amsterdam? Belle ville, n'est-ce pas? Fascinante? Voilà un adjectif que je
n'ai pas entendu depuis longtemps. Depuis que j'ai quitté Paris, justement, il y a des années de cela. Mais le
coeur a sa mémoire et je n'ai rien oublié de notre belle capitale, ni de ses quais (C, p. 1478).

K vertimo tekstas:

Ar ilgam atvykote į Amsterdama? Gražus miestas, tiesa? Kerintis? Štai būdvardis, kurio
seniai nesu girdėjęs – nuo tada, kai palikau Paryžių, prabėgo daug metų. Bet širdies atmintis
gyva, ir aš nepamiršau nei mūsų gražiosios sostinės, nei jos krantinių (K, p. 97).

N vertimo tekstas:

Ar ilgam atvykote į Amsterdama? Gražus miestas, ar ne? Kerintis? Štai būdvardis, kurio
seniai negirdėjau. Nuo tada, kai palikau Paryžių, o juk praėjo daug laiko. Bet širdies atmintis
gera, ir aš nepamiršau gražiosios mūsų sostinės nei jos krantinių (N, p. 7).

K vertimo tekste sujungti du sakiniai į vieną: *Štai būdvardis, kurio seniai
nesu girdėjęs – nuo tada, kai palikau Paryžių, prabėgo daug metų*, ir šis sakinys
skamba natūraliau bei logiškiau. Tikslus ir žodžių junginys *atmintis gyva*, ir
sintaksiniu požiūriu geriau sutvarkyta sakinio pabaiga: *...ir aš nepamiršau nei
mūsų gražiosios sostinės, nei jos krantinių*.

N vertėjos nesugebėjimą atsiplėšti nuo originalo rodo ir ši ištrauka:

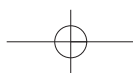
Après vous, je vous en prie. Moi, j'habite le quartier juif, ou ce qui s'appelait ainsi jusqu'au moment où
nos frères hitlériens y ont fait de la place. Quel lessivage! Soixante-quinze mille juifs déportés ou assassinés,
c'est le nettoyage par le vide. J'admire cette application, cette méthodique patience! Quand on n'a pas de ca-
ractère, il faut bien se donner une méthode (C, p. 1481).

Labai prašau, tik po jūsų. Aš gyvenu žydų kvartale – bent taip jis vadinosi iki to laiko, kol
mūsų broliai hitlerininkai neatlaisvino tos vietos. Koks valymas! Septyniasdešimt keturi tūk-
stančiai žydų išvežta arba nužudyta, švarintasi iš esmės! Žaviuosi tokiu stropumu, tokia metodiš-
ka kantrybe! Jei neturi charakterio, būtina susikurti metodą (N, p. 11).

Antrame sakinyje nelabai aišku kaip suprasti: *neatlaisvino tos vietos*. Gal
geriau pasakyti *neišvalė tos vietos*. Tada atsirastų konteksto ryšys su kitu saki-
niu: *Koks valymas!* Nors pastarojo sakinio vertimas nelabai atitinka lietuvių kal-
bos dvasią, kuri atiduoda pirmenybę veiksmažodžiui. Nežinia ir kodėl lietuviš-
kame vertime vietoj originalo *septyniasdešimt penkių tūkstančių žydų* atsirado
septyniasdešimt keturi tūkstančiai žydų. Gal čia korektūros klaida? Ar grynas
atsitiktinumas?

K vertime ši ištrauka yra tikslesnė:

Tik paskui jus, meldžiamasis. O aš gyvenu žydų kvartale, bent šitaip jis vadinosi, kol mūsų

broliai hitlerininkai kaip reikiant neišvalė jo. Švariai pasidarbavo! Septyniasdešimt penkis tūkstančius žydų deportavo arba nužudė, žodžiu, kaip šluota iššlavė. Aš žaviuosi tokiu stropumu, tokia metodiška kantrybe! Jeigu žmogus neturi charakterio, jis privalo bent išsiugdyti tam tikrą metodą (K, p. 99).

N vertime pasitaiko epizodų, kur išplėstinis pažymins taikomas ne tam daiktavardžiui, kuriam priklausytų pagal originalo tekstą:

Vous êtes comme tout le monde, vous prenez ces braves gens pour une tribu de syndics et de marchands, comptant leurs écus avec leurs chances de vie éternelle, et dont le seul lyrisme consiste à prendre parfois, couverts de larges chapeaux, des leçons d'anatomie? (C, p. 1482)

Jūs, kaip ir visi, laikote sindikų ir prekeivių gentimi šiuos šaunius žmones, kurie pinigais sveria savo amžino gyvenimo galimybes, o jų lyrizmas pasireiškia tik kartkartėmis, kai, užsidėję plačiakraštes skrybėles, ima anatomijos pamokas? (N, p. 13)

Originale pinigus skaičiuoja ne šaunūs žmonės, bet pirkliai, tačiau vertėja prilipdo išplėstinį pažyminį visai prie kito žodžio ir šitaip pakeičia sakinio prasmę. Nesuprantama sakinio vieta, kur sakoma, kad *pinigais sveria savo amžino gyvenimo galimybes*, nes originalas skelbia, kad *skaičiuoja pinigus*. Be to, sakinyje neaišku, kas užsideda plačiakraštes skrybėles, nes dabar galima suprasti, kad lyrizmas ima anatomijos pamokas.

K vertime viskas atsistoja į savo vietas:

Jūs, kaip ir visi, laikote tuos dorus žmones gentim sindikų ir pirklių, skaičiuojančių pinigus ir amžinojo gyvenimo galimybes ir tampančių lyrikais tik tada, kai, prisidengę plačiabrylėm skrybėlėm, jie ima anatomijos pamokas (K, p. 100).

Sintaksiniu požiūriu ne visai sutvarkytas N vertime sakinys:

Jie svajoja, panardinę galvas rausvuose debesyse, rieda ratu, somnambuliški meldžiasi auksiniuose rūko smilkaluose, jų čia nebėra (N, p. 13).

Sakinys neturi atsparos taškų, rėžia akį žodis *somnambuliški*, ir jame nėra raidos, nes visi veiksmai tarsi trūkčioja, lieka nesustyguoti. Originalo sakinyje skamba taip:

Ils rêvent, la tête dans leurs nuées cuivrées, ils roulent en rond, ils prient, somnambules, dans l'encens doré de la brume, ils ne sont plus là (C, p. 1482).

K išversta taip:

Jie svajoja, o jų galvos plaukia vario spalvos debesyse, jie suka ratus, jie meldžiasi – somnambulai – paausuotuose ūkanų smilkaluose, ir jų jau nėra čia (K, p. 101).

Skirtingai dviejų vertėjų traktuojamas originalo sakinyje:

Je jouissais de ma propre nature, et nous savons tous que c'est là le bonheur bien que, pour nous apaiser mutuellement, nous fassions mine parfois de condamner ces plaisirs sous le nom d'égoïsme (C, p. 1485–1486).

N vertime daugiau laikomasi originalo teksto:

Aš mėgavausi savo prigimtimi, o tai, kaip visi žinome, ir yra laimė, nors ramindami vieni kitus kartais apsimetame, kad smerkiame tokį malonumą, vadiname jį egoizmu (N, p. 18–19).

K vertėja šį sakinį traktuoja laisviau:

Gyvenau taip, kaip liepė mano prigimtis, o juk visi žinom, kad tai ir yra laimė, nors visuotinos ramybės vardan mes kartais apsimetam smerkią tokią laisvę, vadindami ją egoizmu (K, p. 103).

Pastaroji vertėja gyvenimą pagal prigimtį susieja su laisve, užtat jos vertime dingsta malonumas, bet sakinyš išlaiko savo logiką.

Kita ištrauka akivaizdžiai parodo, kaip vertėjos susidoroja su frazeologizmu, kuris paprastai sukelia daugiausia rūpesčių. Originalo tekstas:

J'eus même la chance de me voir offrir deux ou trois fois la Légion d'honneur que je pus refuser avec une dignité discrète où je trouvais ma vraie récompense. Enfin, je n'ai jamais fait payer les pauvres et ne l'ai jamais crié sur les toits. Ne croyez pas, cher monsieur, que je me vante en tout ceci. Mon mérite était nul: l'avidité qui, dans notre société, tient lieu d'ambition, m'a toujours fait rire. Je visais plus haut; vous verrez que l'expression est exacte en ce qui me concerne (C, p. 1485).

Frazeologizmas *crier sur les toits* reiškia *garsiai paskelbti, garsinti*. N vertime vertėja šį frazeologizmą pateikia kaip *neskalambijau apie tai iš visų varpinių*, perdėm sureikšmindama protagonisto poelgį. Tikslėnis būtų K vertėjos variantas: *niekad apie tai nešukaliojau ant kiekvieno kampo*. Nesuprantama, kodėl N vertėja žodžius *je n'ai jamais fait payer les pauvres* (*niekada neėmiau pinigų iš vargšų – V. B.*), verčia kaip *aš niekuomet neimdavau užmokesčio iš vargšų* (N, p. 18). K vertėja šiuo atveju tikslesnė: *niekad neėmiau pinigų iš vargšų* (p. 103). Nepuošia N vertimo ir paskutinis ištraukos sakinyš: *aš turėjau aukštesnių siekių; jūs pamatysite, kad kalbėdamas apie save išsireiškiau teisingai* (N, p. 18), kur suveliama mintis, tuo labiau, kad naudojamas nevertotinas vertinys *išsireiškiau*. K vertime šis sakinyš išverstas taip: *aš taikiau aukščiau; jūs pamatysite, kad mano atveju toks pasakymas yra tikslus* (K, p. 103).

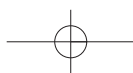
Kai kurie prancūzų kalbos veiksmoždziai reikalauja, kad po jų būtų vartojamas tam tikras gramatinis laikas (pvz., *admettre que*), jeigu jie susiję su noru, jausmais. Ne visuomet vertėjai į tai atkreipia dėmesį, tuomet vertimas būna netikslus. Apie tai liudija tokia ištrauka:

Vous admettez alors que je puisse parler, en toute modestie, d'une vie réussie. Oui, peu d'êtres ont été plus naturels que moi. Mon accord avec la vie était total, j'adhérais à ce qu'elle était du haut en bas, sans rien refuser de ses ironies, de sa grandeur, ni de ses servitudes (C, p. 1489–1490).

Ši ištrauka N vertime skamba taip:

Taigi sutikite, kad, kukliai tariant, mano gyvenimas turėjo būti sėkmingas. Mažai kam taip gerai ėjosi. Puikiai sutariau su gyvenimu, priėmiau jį tokį, koks buvo, nuo pradžios iki galo, neatmesdamas nei jo ironijos, nei didybės, nei vergijos (N, p. 25).

Pirmo sakinio atkarpa: *...mano gyvenimas turėjo būti sėkmingas* akivaizdžiai rodo, kad vertėja užmiršo, jog veiksmoždzis *admettre que* reikalauja *subjonctif*

nuosakos, tačiau tokiu atveju lietuviškai jis verčiamas tiesiogine nuosaka, be jokių modalumo požymių: *mano gyvenimas buvo sėkmingas* – V. B. Klaidingai vertėja suprato ir žodžius: *j'adhérais a ce qu'elle était du haut en bas*, išvertusi juos kaip *nuo pradžios iki galo* ir pakeitusi minties slinkti, nes vėlesni žodžiai *didybė* ir *vergija* rodo, jog kalbama apie gyvenimo vertikale. Nesuprantama, kaip antras sakinyje galėjo būti išverstas: *mažai kam taip gerai ėjosi*, nes jame apie jokią sėkmę nekalbama. Trečiame vertimo sakinyje kažkodėl dingsta žodis *rien*, kurį vertėja visiškai užmiršta.

Šįkart antro vertimo autorė yra tikslesnė:

Jūs, manau, sutiksite, kad aš nė kiek nesigirdamas galiu teigti, jog gyventi man sekėsi. Taip, nedaugelis buvo tokie natūralūs kaip aš. Tarp gyvenimo ir manęs buvo visiška santarvė, aš priėmiau jį tokį, koks jis yra, priėmiau visą perdėm, nuo viršūnių iki apačių, kartu su jo ironija, didybe ir vergyste (K, p. 107).

Kita ištrauka sukėlė sunkumų abiem vertėjoms:

Ne croyez pas surtout que vos amis vous téléphoneront tous les soirs, comme ils le devraient, pour savoir si ce n'est pas justement le soir où vous décidez de vous suicider, ou plus simplement si vous n'avez pas besoin de compagnie, si vous n'êtes pas en disposition de sortir. Mais non, s'ils téléphonent, soyez tranquille, ce sera le soir où vous n'êtes pas seul, et où la vie est belle. Le suicide, ils vous y pousseraient plutôt, en vertu de ce que vous vous devez à vous-même, selon eux. Le ciel nous préserve, cher monsieur, d'être placés trop haut par nos amis! Quant à ceux dont c'est la fonction de nous aimer, je veux dire les parents, les alliés (quelle expression!), c'est une autre chanson. Ils ont le mot qu'il faut, eux, mais c'est plutôt le mot qui fait balle; ils téléphonent comme on tire à la carabine. Et ils visent juste. Ah! les Bazaine! (C, p. 1491)

K vertėja šią ištrauką išvertė taip:

Svarbiausia – nemanykit, kad jūsų draugai ims skambinti jums kas vakarą, kaip kad privalėtų daryti, norėdami sužinoti, gal kaip tiktai šįvakar jūs nusprendėt nusižudyti, arba paprasčiausiai paklausti, gal jaučiatės vienišas, gal norite kur nors nueiti kartu. Ne, galite būti ramus, jeigu ir paskambintų, tai pataikytų kaip tik tą vakarą, kai jūs ne vienas ir kai gyvenimas jums atrodo nuostabus. Jie greičiau patys pastūmės jus į savižudybę, manydami, kad nusižudyti – jūsų pareiga pačiam sau. Tesaugo dangus, mielas pone, nuo pernelyg geros draugų nuomonės apie mus! Kai dėl tų, kurie privalo mus mylėti – turiu galvoj tėvus, bendražygius (kas per pasakymas!) – čia jau kita kalba. Tie suras tinkamą žodį – ir tas žodis bus tarsi kulka; kai jie skambina, atrodo, tarsi šaudytų iš karabino. O šaudo taikliai. Ak, jau tie Judos! (K, p. 109)

Vertėja, šioje ištraukoje išgliaudžiusi visas problemas, užkliuvo už paskutinio sakinio. Mat paskutiniame sakinyje minimas generolas Bazaine'as (1811–1888) po prancūzų–prūsų karo iš pradžių už išdavystę buvo nuteistas mirties bausme, tačiau paskui ši bausmė buvo sumažinta iki dvidešimties metų kalėjimo. Vertėja šį sakinį verčia: *Ak, jau tie Judos!*, nors lietuviškai reikėtų sakyti: *Ak, jau tie Judai!* Bet generolas savo išdavystės laipsniu nė iš tolo negali prilygti Judui, tad tikslingiau būtų buvę versti: *Ak, jau tie išdavikai!*

N ši ištrauka skamba taip:

Tik jau nemanykite, kad jūsų draugai skambins jums kiekvieną vakarą, kaip turėtų daryti, ir teirausis, ar kaip tik šį vakarą jūs nesiruošiate nusižudyti, arba paprasčiausiai pasidomės, gal jums reikalinga draugija, gal jūs norėtumėt pasivaikščioti. Bet ne, būkite ramus, jeigu jie skambins, tai tą vakarą, kai jūs ne vienas ir kai gyvenimas gražus. Jie greičiau pastūmės jus į savižudybę, nes, jų nuomone, tai jūsų pareiga pačiam sau. Tegu dangus mus apsaugo, brangusis

pone, nuo per daug mus aukštinančių draugų! O tie, kurių pareiga mus mylėti, turiu omenyje tėvus ir bendražygius (koks išsireiškimas!) – tai jau kita giesmė. Jie žino, ką jums pasakyti, bet jų žodžiai lyg šoviniai; jie skambina telefonu taip, lyg taikytųsi iš karabino. Ir nusitaiko tiksliai. Ak, tie šauliai! (N, p. 28).

Sintaksiniu požiūriu galėtų būti geriau išverstas pirmas sakinytis, nes išties žodžiai *gal jums reikalinga draugija* ir *gal jūs norėtumėt pasivaikščioti* dubliuoja vieni kitus, reikėtų juos labiau atskirti ir įprasminti (plg. K vertimą: *gal jaučiatės vienišas, gal norite kur nors nueiti kartu*). Antro sakinio pabaiga: *...kai jūs ne vienas ir kai gyvenimas gražus* lieka neaiški, nes nesuprantama, kam tas gyvenimas gražus. Penktame sakinyje nevertotinas žodis *išsireiškimas*, o jo pabaiga: *...tai jau kita giesmė* neatitinka šios ištraukos stiliaus. Šeštame ištraukos sakinyje kažkodėl *šoviniai* pakeičia kulkas, originalo žodis *šaudytų* pakeistas žodžiu *taikytųsi*, ir tuomet pats sakinytis praranda prasmę – *jie skambina telefonu taip, lyg taikytųsi iš karabino*. Tuomet ir kitas sakinytis – *ir nusitaiko tiksliai* – tampa nebesuprantamas. O paskutinis sakinytis išvis neturi jokių sąsajų su originalu: *Ah! les Bazaine!*, kur kalbama apie išdavikus.

Šių dviejų vertimų – K ir N – skirtumus gerai atskleidžia dar viena ištrauka:

Comment? Pardonnez-moi, je pensais à autre chose. Je vous reverrai demain, sans doute. Demain, oui, c'est cela. Non, non, je ne puis rester. D' ailleurs, je suis appelé en consultation par l'ours brun que vous voyez là-bas. Un honnête homme, à coup sûr, que la police brime vilainement, et par pure perversité. Vous estime qu'il a une tête de tueur? Soyez sûr que c'est la tête de l'emploi. Il cambriole, aussi bien, et vous serez surpris d'apprendre que cette homme des cavernes est spécialisé dans le trafic des tableaux. En Hollande, tout le monde est spécialiste en peintures et en tulpes. Celui-ci, avec ses airs modistes, est l'auteur du plus célèbre des vols de tableau. Lequel? Je vous le dirai peut-être. Ne vous étonnez pas de ma science. Bien que je sois juge-pénitent, j'ai ici un violon d'Ingres: je suis le conseiller juridique de ces braves gens. J'ai étudié les lois du pays et je me suis fait une clientèle dans ce quartier où l'on n'exige pas vos diplômes. Ce n'était pas facile, mais j'inspire confiance, n'est-ce pas? J'ai un beau rire franc, ma poignée de main est énergique, ce sont là des atouts. Et puis j'ai réglé quelques cas difficiles, par intérêt d'abord, par conviction ensuite. Si les souteneurs et les voleurs étaient toujours et partout condamnés, les honnêtes gens se croiraient tous et sans cesse innocents, cher monsieur. Et selon moi – voilà, voilà, je viens! – c'est surtout cela qu'il faut éviter. Il y aurait de quoi rire, autrement (C, p. 1495–1496).

N vertimo ištrauka:

Ką? Atleiskite, užsigalvojau apie ką kitą. Tikriausiai pasimatysime rytoj. Taip, rytoj. Ne, ne, aš negaliu ilgiau pasilikti. Beje, rudas lokys, kurį jūs ten matote, prašė manęs patarimo. Tai tikrai padorus žmogus, kurį policija begėdiškai persekioja grynai iš pasileidimo. Ar jums jo veidas panašus į žudiko? Taip, profesija paliko antspaudą jo veide. Jis iš tiesų plėšikas, bet jūs nustebote sužinojęs, kad šis urvinis žmogus – nelegalios paveikslų prekybos specialistas. Olandijoje visi tapybos ir tulpių specialistai. Šitas, kad ir kuklios išvaizdos, kaltinamas garsiausia paveikslų vagyste. Kuria? Gal ir pasakysiu. Nesistebėkite, kad aš žinau. Nors esu atgailaujantis teisėjas, turiu ir pomėgių: esu šių šaunių žmonių juriskonsultas. Išstudijavau šalies įstatymus ir įsigijau klientūrą šiame kvartale, kur niekas nereikalauja jūsų diplomo. Tai nebuvo lengva, bet aš keliu pasitikėjimą, ar ne? Mano toks malonus, atviras juokas, energingas rankos paspaudimas, o čia tai dideli koziriai. Be to, aš sutvarkiau jiems keletą painių reikalų, ne tik dėl naudos, bet ir iš įsitikinimo. Jeigu suteneriai ir vagys visuomet ir visur būtų nuteisiami, visi garbingi žmonės manytų esą visiškai nekalti, brangusis pone. O aš manau – štai kur esmė! – kad kaip tik to ir reikia vengti. Kitaip turėtume gražaus juoko (N, p. 35–36).

Vėl jaučiamas perdėm didelis prisirišimas prie originalo. Juk antras sakinytis

būtų visiškai suprantamas, jei skambėtų: *atleiskite, užsigalvojau*. Šeštame sakinyje *rudas lokys* verčia skaitytoją patikėti, kad čia kalbama apie tikrą lokį, tačiau iš tikrųjų čia turimas galvoje žmogus. Tad reikėjo ieškoti ypatybės, kuri susietų lokį su žmogumi. Sakinio dalis *...jūs nustebote sužinojęs, kad šis urvinis žmogus...* rodo, kad vertėja be reikalo keičia originalo gramatinį laiką (vietoj būsimosio laiko atsiranda būtasis kartinis). Be to, *...cet homme des cavernes...* nėra *urvinis žmogus*, kaip galvoja vertėja. Šiame kontekste žodis *caverne* gali reikšti *lindynę, turtų slėptuvę*. Lieka nepastebėtas ir frazeologizmas *violon d'Ingres*, kuris reiškia *silpnybę, hobį*. Sakinyje *...sutvarkiau keletą painių reikalų, ne tik dėl naudos, bet ir iš įsitikinimo* vietoj *reikalų* turėtų būti *bylų*, nes apie tai liudija pats kontekstas. Taip pat iškraipoma originalo mintis, kur kalbama apie naudą ir įsitikinimą, nes iš tikrųjų yra: *pirmiausia dėl naudos, po to iš įsitikinimo*. Galiausiai lieka nesuprastas įterptinis sakinytis: *štai kur esmė!* Vertėja neatkreipia dėmesio į artimiausią kontekstą, nes pasakotojas skuba, jo laukia, ir tas sakinytis turėtų būti išverstas kaip – *einu, einu!*

K vertimas aiškiai pranoksta N vertimą:

Kaip? Atleiskite, užsigalvojau. Taip, taip, susitiksime rytoj, žinoma. Ne, geriau rytoj. Ne, šiandien negaliu. Be to, antai tas šleivakojis lokys laukia mano konsultacijos. Ganėtinai doras žmogus, o policija šlykščiai kimba prie jo grynai iš pasileidimo. Sakot, žmogžudžio fizionomija? Ne, ji atitinka profesiją. Jis tikrai vagis, ir jūs nustebsit sužinojęs, kad to smuklių lankytojo specializacija – paveikslų prekyba. Olandijoje visi nusimano apie tapybą ir apie tulpes. Šitas kuklios išvaizdos žmogus įvykdė garsiausią pasaulyje paveikslų vagystę. Kokią? Gal ir pasakysiu. Nesistebėkite, kad žinau. Nors aš ir atgailaujantis teisėjas, turiu savo arkliuką: esu tų vyrų juriskonsultas. Aš išstudijavau šios šalies įstatymus ir apsirūpinau klientūra kvartale, kur nereikalaujama diplomo. Nepasakyčiau, kad lengvaiėjosi, bet aš keliu pasitikėjimą, ar ne? Aš taip maloniai ir nuoširdžiai juokiuosi, energingai spaudžiu ranką, o tai vis mano koziriai. Be to, išnarpliojau keletą keblių bylų, pirmiausia dėl naudos, o paskui ir iš įsitikinimo. Jeigu suteneriai ir vagys būtų visada ir visur baudžiami, dorieji galvotų esą visiškai nekalti, mielas pone. O, mano supratimu – einu jau, einu! – būtent šito reikia saugotis. Antraip būtų gardaus juoko (K, p. 113).

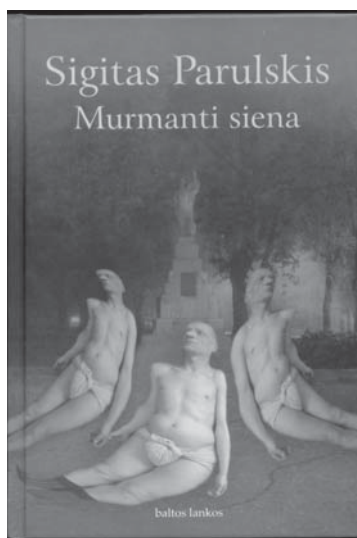
Šiam vertimui galima prikišti nebent *šleivakojį lokį*, kurį buvo galima gal versti kaip *rusvaplaukį drimbą*, nes žodis *brun* reiškia *rudas*, ir originale nėra kalbos apie šleivakojį, o *l'homme des cavernes* nėra smuklių lankytojas.

RAMUTĖ DRAGENYTĖ

**Man atrodo,
aš jį nužudžiau**

Keletą mėnesių su savimi nešiojau si Sigitu Parulskio nemenkai sveriančią „Murmančią sieną“, nors paprastai knygos nė neatsiversdavau. Taip kontempliuojant, esminę reikšmę įgijo pirmasis romano sakinys: „Man atrodo, aš jį nužudžiau.“ Jeigu pasitelktume postmodernistinį diskursą, sakytume, jog nužudytasis – tai pats vargšas autorius.

Jau antrame romane „Doriforė“ (2004) S. Parulskis įtraukė rašymo apie rašymą motyvą. Trečio romano „Murmanti siena“ pabaigoje sužinome, kad visą istoriją užrašo pagrindinis herojus. Epopėjinių užmojų turinti istorija papasakota trečiuoju asmeniu, nors vietomis pasirodo ir pirmasis. Pagrindinis veikėjas, Adolfas, grimzta

Sigitas Parulskis. MURMANTI SIENA. – Vilnius: Baltos lankos, 2008. – 374 p.

į „priešistorinę pelkę“, datuojamą saulėta 1908 m. rugsėjo diena, kai mažame Olandijos miestelyje užsiliepsnoja bažnyčia. Data nieko ypatinga nereiškia, nebent tai, jog romanas išleistas 2008 m. Lygiai šimtas metų yra apvalus ir gražus skaičius. Be abejo, bažnyčios liepsnojimas yra simbolinis – beveik romano pabaigoje Adolfas atlikdamas savianalizę svarsto, jog svarbiausi jo asmenybę formavę dalykai yra spiritas (miestelyje stovi spiritinė) ir bažnyčia – nuodėmė ir išganymas. Pirmoji sąvoka dviprasmiška: spiritas siejamas su dvasia, lot. *spiritus*.

Pasakojama vienos giminės, kurios palikuonis yra Adolfas, kelių kartų istorija, apimanti visą XX a. lietuvių tautos dramą: karų peripetijos, holokaustas, partizanai, trėmimai, sovietmečio nomenklatūra ir laisvės šmėkla. Į didįjį pasakojimą įterpiami ir paties Adolfo nelaimingos meilės ir (ar) ligos vingiai, lydimi keturiasdešimtmečio krizės. Nemažai jėgų paskirta lietuvių ir kitataučių, ypač žydų, santykiams, bandoma teoriškai išvedžioti, kodėl lietuviai pastarųjų nemėgsta.

Visa ši XX a. istorija perteikta vieno veikėjo akimis ir mąstysena, nors veikiausiai stengtasi papasakoti kuo „objektyviau“ – romane įpinta autentiškų tekstų iš spaudos (ypač iš tarpukario laikotarpio), visokių detalių, liudijančių aprašomo meto atmosferą. Šiuo požiūriu autoriui pavyko sukurti vadinamąją laiko dvasią, nors tekstinius inkliuzus pats S. Parulskis viename interviu pavadino istorinėmis dekoracijomis. Galima numanyti, rašytojo tikslas buvo papasakoti didžiąją istoriją, o ji pasakojama perpasakojant mažąsias istorijas, pavyzdžiui, istorijos iš tremties gyvenimo (temos egzistencinės, todėl skaitytoją įtaigiai pa-

veikia). Postmodernistinė ideologija *nusirašymo* principą toleruoja, todėl ir mes, skaitytojai, turėtume į tokį komponavimo būdą žiūrėti kaip į mėginimą parašyti šiuolaikišką populiarų romaną (juk istoriniai romanai paprastai būna nuobodūs ir į perkamiausių knygų topus nepretenduoja).

Romane esama nemažai gyvų diaalogų, tačiau visi veikėjai kalba viena kalba ir turi vieną gyvenimo filosofiją, iš formos ir turinio atpažįstamą visuose S. Parulskio raštuose. Kai kurie teiginiai, nors ir įtaigiai filosofiškai išvedžioti, *kažkur jau girdėti*, tačiau autorius, lyg numanydamas skaitytojo priekaištus, randa pasiteisinimą: Adolfas, kalbėdamas su draugu Koka, lyg iš vadovėlio dėsto postmodernios pasaulėžiūros akcentus: „Viską, ką mes kalbam, ką darom, ką svajojam – viskas kartojasi. Viskas jau buvę – ir tai jau ne *deja vu*, o kažkoks tiesiog fizinis pojūtis: maistas, kurį valgau, atrodo suvalgytas, moterys, kurias myliu, jau mylėtos. Žmonių net karas nebegąsdina – jau tiek būta karų, tiek lavonų. Nuobodybė“ (p. 281).

Būdingiausi S. Parulskio romano (ir apskritai visų jo tekstų) bruožai: erotizavimas visame kame („Žodžiai kaip sperma blaškosi po kaukolės gimdą, siekdami apvaisinti smegenų kiaušinėlius“, p. 8–9), vulgarybių gausa, teisinama tuo, jog „vulgarybėje visuomet esti dalis tiesos“ (p. 42). Tačiau ar neperlenkiama lazda, kai poetė Salomėja už kampo uosto kokainą, tarpukariu populiarus Kipras Petrauskas pavadinamas per gerklę lendančiu ožiu, o į Nepriklausomybės Aktą žydai įvynioję silkę... Keista, kad romanas dar nesukėlė skandalo (kokį buvo sukėlęs, tarkim, M. Ivaškevičiaus „Žali“), negi lietuviai jau išmoko būti tolerantiški ir į literatūros kūrinį žvelgti ne kaip į istorinę tiesą (taip buvo iš tikrųjų), o kaip į grožinį kūrinį, kuriame nėra tiesos, yra tik aibė interpretacijų, metonimijų ir metaforų. Jų S. Pa-

rulskio romane išties yra gražių, sukeliančių estetinį (pasi)tenkinimą, pvz., arbata be savybių, žybtelintis žvaigždės pelekas, arba efektingi apibūdinimai: „Tokia turėtų būti šeima, du žmonės vienu bilietu“ (p. 109); „trumpi plaukai, kaulai, į tamsą paniręs smegenų kalafioras“ (p. 234).

Pagrindinis veikėjas net klausia savęs, kodėl jis taip dažnai vartoja žodį „šūdas“, ir randa pateisinamą egzistencialistinį atsakymą: „Kadangi aš jo ir taip neminiu, to jūsų sumauto Dievo, nes aš netikiu juo, todėl kaip kompensaciją vartoju šūdo sąvoką, nes jeigu dar ir šūdą man uždraus minėti be reikalo, tada galiu imti įtarinėti, kad šūdas yra lygiai tokia pati svarbi sąvoka kaip Dievas“ (p. 123). Beje, galima prisiminti, romane „Doriforė“ arklišūdžiai pagrindiniam personažui išgelbsti gyvybę.

Rašymo būdą pats autorius romane įvardija siurrealistiniu postmodernizmu: „Fragmentiškumas, epizodai, menkai susieti vieni su kitais <...> produktas, kuriuo daugelis rašytojų mėgina pateisinti nesugebėjimą sukurti klasikinę struktūrą“ (p. 351). Nežinia, ar S. Parulskis čia ironizuoja savo rašymą, ar įsivaizduoja kurias klasikinę struktūrą – ypatingo kodo istoriją. Kūrinys, nors ir sudėliotas iš istorinių fragmentų, perrašymų, citatų, sudaro vientiso pasakojimo, kurio pagrindinė ašis yra Adolfas, įspūdi.

Romanas būtų labai parankus psichoanalizei ir feministinei kritikai. Siena romane traktuojama tiesiogine ir perkeltine prasme. Murmančia pavadinta sena Olandijos miestelio dvaro sandėlio siena, prie kurios vietiniams gyventojams labai sekasi „pradėti“ vaikus, taigi jai suteikiamas vaisingumo įvaizdis. Siena buvo pastatyta iš sudegusios bažnyčios plytų, o kadangi sienos statytojas, dvaro ekonomas, Adolfo prosenelis Augustinas Zagorskis su tais akmenimis kalbėdavosi, ilgainiui pasklido kalbos apie

sienos nepaprastumą – vieni ją vadino kalbančia, kiti – dainuojančia, galiausiai prigijo murmančios sienas vardas. Pirmą kartą romane paminimas žodis „murmės“ susijęs su bažnyčios gaisru, taigi vėl simbolika – tarsi viskas romane kruopščiai apgalvota.

Herojus jau romano pradžioje perkeltine prasme patenka į tamsią tuštumą, kurią nuo pasaulio skiria nematoma siena. Viename dialoge apie murmančią sieną Adolfas filosofuoja, jog toji siena yra neatskirama jo giminės istorijos dalis: „Gali būti, kad aš ir siena – tas pats“ (p. 240). Patekęs į uždara patalpą – savo pašamonės slėpinis – Adolfas analizuoja savo padėtį ir svarsto apie tai, jog jo kankintojas anapus sienos yra Mizandras. Mizandrija – radikaloji feminizmo atmaina, tai liguista neapykanta vyrams. Tačiau neapykantos vyrams temos S. Parulskis neišvysto, veikiau jau toji neapykanta pasireiškia moterims, nes jos įvairių personažų lūpomis apibūdinamos kone gyvuliškais palyginimais ar sutrepiamos į molio krūvą („Moteris – turto dalis. Daugelio vyrų galvose tai aksioma“, p. 353; „Aš tik šešėlis, aš tik šešėlis, kartojo ji, moteris vyro šešėlis“, p. 320; „matai, moterys, kaip čia pasakius, jos kaip darbiniai arkliai, ištvėmė daugiau turi“, p. 293; „Katerina <...> išsinešdino su visa vada į sodą“, p. 70; „Našlė Abramzon dar nebuvo sulaukusi nė penkiasdešimties ir atrodė taip, kad ją pasikinkęs galėjai laukus arti“, p. 106). Kita vertus, romane filosofuojama ir apie „archeologinį moters grožį“, o subtilus susilietimas su moterimi vertas susižavėjimo: „Adolfas paėmė moters plaštaką, atvertė delnu į viršų, įdėjo į jį savo kramtytos gumos gumuliuką, užlenkė pirštus ir pašnibždėjo į ausį: „Perduokite šventajam Antanui“ (p. 201), arba: „Negaliu tau to pasakyti, bet jaučiu tave kaip purvą panagėse. Ne kaip purvą, kaip rakštį“ (p. 275). Taigi S. Parulskiui sekasi rašyti tekstą, visos me-

taforos liejasi natūraliai. Gigantiškas užmojis būtų labiau pavykęs, jei būtų mažiau perrašytų ir daugiau originalių minčių, o personažai mąstytų sava filosofija.

Nors 2008-ieji buvo gausūs romanų derliumi, ir Liudas Gira būtų pasakęs, jog mūsų rašytojai įveikia „didžiosios apysakos“ baimę, tačiau lietuviškam romanui vis kažko trūksta. Dažniausias trūkumas – už teksto stovintis, vargstantis ir su romano pabaiga niekaip nemirštantis autorius, o juk geras tekstas turi kalbėti pats už save.

EUGENIJA VAITKEVIČIŪTĖ

Poezija liepų šešėliuose

Liepos Laisvės alėjoje – nepriklausomos Lietuvos studentijos pasimatymų vieta, gaivi žaluma alsiomis didmiesčio vasaromis, jų tirštas XXI a. Kauno rudenų geltonis... Štai kas pirmiausia ateina galvon, atsivertus Marijos Macijauskienės poezijos knygą „Liepų šešėliuos“. Ne taip seniai teko girdėti autorės atsakymą į klausimą apie šį miestą: „Kaunas – kaip ir Lietuva. Ne tik tarp dviejų klasingų upių, bet ir tarp Rytų ir Vakarų. Užtat ir jo charakteris irgi dvipusis. Mano nuomone, šis miestas yra lietuviškos kultūros centras ir kitokia, ne tik etnine ar vyraujančios gyventojų tautybės prasme. Jis turėjo M. Valančių, J. Tumą-Vaižgantą ir daugelį kitų šviesių asmenybių, kurios aukojosi dėl savo krašto. Pro čia ėjo knygnešių kelias... Pokario laiku, kadangi daugelis

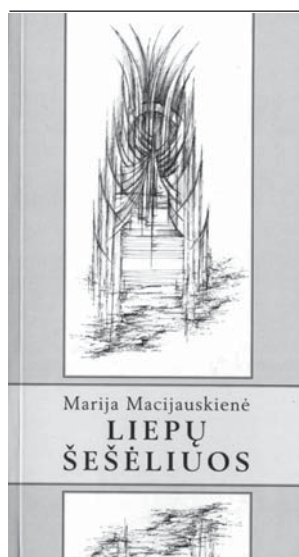
buvo išvežti ar, išgąsdinti okupantų represijų, pasitraukė į Vakarų, likusieji inteligentai glaudėsi būrin ir kabinosi laikytis vienas kito.“ Kai paklašiau apie kultūros situaciją, poetė teigė, kad „svarbu turėti aiškia kultūrinės veiklos strategiją. Tai viena. Be to, mes nesaugom savo kultūrinio palikimo ir tų žmonių, kurie dirba kūrybinį darbą (turiu omeny rašytojus, dailininkus, muzikus, mokslininkus, muziejininkus), nutraukėm visus ryšius su senaisiais kultūros „kareiviais“, o jie kupini informacijos, kurios dabartinė karta nežino, o ateities kartos gali niekada ir nesužinoti. Kultūrai skirti pinigai iššvaistomi visokiems viena-dieniams fejerverkams, abejotiniems kultūros renginiams. <...> Atmintį reikia saugoti, kultūros žmones – rašytojus, dailininkus, muzikus ir kitus kūrėjus tausoti, nes, jiems nesuteikiant darbu ir gyvenimui erdvės, tauta žus.“ Taigi „Liepų šešėliuos“ – muziejininkės, ištikimos tautos kultūros paveldo ieškotojos ir puoselėtojos eilėraščių knyga.

Autorė priskirtina tam mūsų kūrėjų ratui, kurie savo kailiu patyrė jaunų talentų žlugdymo baisumą so-

vietinės okupacijos laikotarpiu ir buvo priversti nutilti ilgiems metams. Iš naujo prabilti yra daug sunkiau, o ir prabilęs dažnai esi pasmerkta „iškristi“ iš savosios kartos, savojo laiko kūrėjų konteksto. Ačiūdie, būta ir tokių, kurie nepalūžo per ilgus tylėjimo metus ir vėliau, laisvoje Lietuvoje, išdrįso rašyti. Kitas reikalas, kad kartais tokio kūrėjo plunksna baimingai virpteli – ar tikrai jau galima, kiek ir ko galima? Juolab natūraliai susiformuoja tolima šiandienos postmoderno meno eksperimentams poetinė kalbėsena.

Sakoma, kad yra poezija, skirta protui, ir yra poezija, skirta pajautai, nuotaikai ir mirksniui patirti. Ši knyga priskirtina antrajai kategorijai. M. Macijauskienės taupaus žodžio eilėraščiai siekia išreikšti konkretaus gyvenimo momento nuotaikas. Itin glaudus lyrinio subjekto ir gamtos ryšys – tai laikytina charakteringu skaidrios lietuviškos mąstysenos ženklu. Anot J. Aisčio, ir nieko čia, broliuk, nepadarysi, lietuvis yra *graudus*. „Už rugių gubų / Apšviestas saulės / Lomoje – mano / Gyvenimas“ (p. 17). Galime kuriam laikui pavirsti miesto vaikais, tačiau vis tiek pajuntam gamtos šauksmą ir grįžtam į kaimo sodybas, arčiau žemės... Todėl trumparegiškai keistas atrodo varžymasis, kurie poetai – kaimiškieji ar urbanistai – yra geresni, modernesni. Juk tai ne kas kita, kaip tolygios lietuvių poezijos amplitudės pusės ir abi vienodai harmoningai viena kitą papildo. Šitaip nutinka ir aptariant šią knygą. Antai grakštus vizualinis potėpis: „Toje pievų ir sankryžų karalystėje / Miško pulkeliai lyg paukščiai / Sulėkę ošia...“ („Mano tėviškė“, p. 22). Ir sykiu švytuoklė svyra urbanistikos link: „Rausva skepeta vakaras / Moja. Ir žmogus, ir sukuižus / Gatvelė dar nežino, / Ar sulauks palaimingo / Rytojaus“ (p. 38).

Dažname eilėraštyje justu lietuvių folkloro atspindžiai, nuo dzūkiškų

Marija Macijauskienė. LIEPŲ ŠEŠĖLIUOS. – Kaunas: Naujasis lankas, 2008. – 96 p.

raudų gaudumo iki dainų leitmotyvų: „Kelkis, dukrele, kelkis; / Jau švinta, tuoj atlėks / Tekina diena. – / Darbai darbeliai laukia / Tavo darbščiųjų rankelių <...> / Duona žvabsta ant stalo. – Kelk, dukrele, kelk, – / Dar spėsime žodeliu persimesti, / Dar spėsime rūpesčius surikiuoti“ („Rauda“, p. 12). Kai kur autorė atvirai, taikliai išreiškia savo opozicinę laikyseną greitų madų vaikymosi karštligi, pvz.: „Esu senoviška / Kaip skobniai / Ar kaip sienojai, / Pažymėti metlankiais...“ (p. 52). Išties ar esam senoviški, kai išliekam savim? Ar gali būti nemadingai senoviška tauta, išsaugojusi savą kultūrą, savą kalbą daugiau nei 4000 metų? Ar vis dėlto šiuo atveju žodis „nemadinga“ atrodo lėkštas ir nesupratingai pavartotas?

Retsykiais poetinė kalba „Liepų šešėliuos“ tampa, tarkim, per daug nuosirdi. Tai mūsų laikais jau atrodo keista: „Tegul dar būna širdis / Didžiulės meilės / Sklidina“ (p. 13) ir pan. Tokiais atvejais gal ir norėtusi – juk esam išlepinti įmantrios kalbėsenos – šiek tiek įmantrumo. Aišku, tai kiekvienos kūrėjos sąmoningas pasirinkimas. Todėl temeta akmenį tas, kas be nuodėmės...

Perskaičius visą knygą, krinta į akis savita jos struktūra. Joje formuojama tam tikra ištisinė moteriškoji linija. Laikas atveriamas savotiškai grįžtant atgal, karta po kartos, į pradžią: skaitome eilėraščius, skirtus dukrai, motinai, senelei. Įdomus pasirinkimas. Galbūt dėl to ši knyga galėtų pasitarnauti vadinamiesiems feministiniams literatūriniais tyrinėjimams. Vienas iš įtaigiausiai šią kryptį reprezentuojančių eilėraščių – apie sapne sutiktą senele, švytintis tiek retrospektyva, tiek subtilia moteriškosios linijos poetine pajauta. Sykiu tai vienas knygos kūrinių, skambantis natūraliai modernia, šiuolaikiška kalbėsena: „Sapne sutikau turbūt savo / Motinos senele. Ji ėjo iš miško / Lėtai, ilgu

padūmavusiu čerkaso sijonu. / Sakėsi nė vienos bruknės neradusi, / Nė vienos uogelės svetimų / Ar savų išvartytuose atvašynuose. <...> Jos žvilgsnyje buvo / Visos mūsų giminės viltis ir laukimas“ (p. 16). Vadinamasis gamtausminis klodas knygoje tampa tinkama poetinio žodžio niuansų dirva. Antai su gamtos motyvais supinama šiuolaikiška kalbėsena, aštri ir dilginanti: „Usnis galanda Saulei / Papades, nupjauna / Kojas želmeniui jaunam“ (p. 67). „Rūkas raikė medį / Po medžio, kol galiausiai / Giria paskendo. / Ir girdi, tarsi eitų / Per miglą lėtapėdė / Svajojanti stirna“ (p. 58). Čia autentišką momento išraišką lengvai atpažins tie, kas matę ir rūką, ir pieva brendančias stirnas. Savita frazės ritmika, harmoningo momento pojūtis ir peizažo romantikos žiupsnis – tokie vykę deriniai sėkmingai kompensuoja kai kur pasitaikančius knygos riktus.

Autorei, atrodo, aktuali religinių jausmų raiška, todėl dažni kreipiniai į Viešpatį, Senojo, Naujojo Testamento motyvai. Šmėsteli rezistencinių Lietuvos partizanų kovų atgarsiai: „Nepalaidotas, nepalaidotas / Mūšio lauke, nes išniekinę / Jį paliko. // Ieško motinos sūnaus; / Kilnoja velėną po velėnos... / Ieško mylimoji, ieško sesuo / Dangaus soduose... // O jis guli ant debesies / Rankų ir skaičiuoja žvaigždes / Žydrynėje“ (p. 80). Kadangi vis dar stokojame ne tik išdrįstančių rašyti, bet ir įstengiančių sukurti nebanalių eilėraščių šia tema – netikėta simboliška tapo maloni atradimu.

Knygoje supinti itin subjektyvūs prisiminimai ir potyriai, filosofinės įžvalgos ir tirštas kultūrinis klodas, susiejama intymi šeimos erdvė, gamtos aplinka, laiko pojūtis, dievoieška, atskiri tautos gyvenimo epizodai. Ši autorės knyga kitokia, laisvesnė ir įvairesnė nei ankstesnės. Tiek kitokia, kad greičiausiai daug kas iš mūsų atras netikėtą Mariją Macijauskienę kaip poetę.

Raibi raštai nuo Šventosios

Rimanto Vanago prozos rinkinys „Visi nuo Šventosios“ yra dvidešimt aštunta jo kūrybinio kraičio knyga ir tikrai penktoji, priskirtina grožinės prozos žanrui. Galbūt norėdamas bent trumpam atsikvėpti, sustoti ir susilaikyti nuo eilinio „vojažo“ į naujas geografines ir tematines platumas, rašytojas naujoje knygoje susitelkia prie vaikystės, tėvų, aplinkinių kaimų, miestelių gyventojų, gražiai pavadintų „vieversiais“, likimų, prie žymiųjų klasikų A. Baranausko, A. Žukausko-Vienolio biografijų. Gana retai šis autorius atsiduoda „grynajam“ prozos menui, todėl dabar į jį pasineria džiugiai ir išmoningai. Knygoje – trys skyriai, juose prabilta skirtingais žanrais: improvizacijomis, pjese, novelėmis ir apysaka. Savo didžiuosius kraštiečius – A. Baranauską ir A. Vienuolį – autorius užsimojo perskaityti originaliai. Nenorėdamas kartoti, kas kitų apie šiuos

Rimantas Vanagas. VISI NUO ŠVENTOSIOS. – Vilnius: Petro ofsetas, 2008. – 344 p.

klasikus parašyta, R. Vanagas meninio efekto siekia kurdamas sąlygines fabulas, prikeldamas žymiuosius kūrėjus iš numirusių. Klasikai priversti atlikti savo buvusio gyvenimo auditą – universalaus laiko, amžinybės perspektyvoje. Originalesnė ir intelektualiai svaresnė improvizacija „AB vienetas“ apie A. Baranauską: autorius sumaniai panaudoja kai kuriuos poeto kunigo filosofinius matematinius atradimus, vaizdžiai štrichuoja jo vaikystės ir jaunystės prisiminimus, išgyvenimus, skverbiasi į poeto ir moters (Karolinos Praniauskaitės) santykius. Pati fabula apie A. Baranausko nusileidimą iš dangaus ant žemės, apie klaidžiojimą po jaunystės ir mūsų laikų Anykščių šilėlį – įdomi, su paslapties šydu.

Netikėta improvizacijos atomazga: poetas prašo Karoliną sėsti klausyklon, o pats klaupiasi ir atlieka jai išpažintį iš viso gyvenimo, graudžiai prisipažindamas: „Per menkai jus gyvą mylėjau!“ Tokiu savo poelgiu A. Baranauskas patenkintas, nors už tai ant jo užsirūstino dangaus kuratorius MC, pasiuntęs žymųjį poetą į žemę mokytį žmones dorybių, išminties, būti jiems neklystamumo, heroiskumo etalonu...

Pjese „Taraldis prisikėlė“ R. Vanagas atskleidė komedijinį savo talento aspektą. Pjesė Anykščiuose sulaukė pasisekimo. Prie sėkmės prisideda ir išradinga fabula su mistiniais mirusio-prisikėlusio Taraldžio nuotyokiais. Beje, ir improvizacija apie A. Baranauską autoriaus buvo adaptuota scenai ir parodyta žiūrovams, negailėjusiems plojimų pagrindinio vaidmens atlikėjui, žymiam aktoriui Algimantui Masiuliui. Sakyčiau, scenos prašosi ir improvizacija apie A. Vienuolį, kurioje itin daug dialogų, vaizdingų garsaus rašytojo pomirtinio vaikščiojimo po Anykščius, pokalbių su partiniais bei „glavlito“ „bosais“ ir kelionės į Gruziją mizanscenų...

„Trys Kūčių novelės“ idėtos tarp improvizacijų, pjesės ir apysakos. Po mistifikuotų improvizacijų, po linksmos komedijos skaitytojui tenka įsijausti į kitą žanrą. Tai padaryti nėra sunku, kadangi R. Vanago novelistika neišeina iš tradicinių žanro rėmų. Tai gi jokių formalių naujovių, jokio modernio jose nėra ir nereikia. „Stebuklingame įlankos lede“ skaitome apie vieną iš daugybės paties autoriaus-pasakotojo patirtų nuotykių žvejyboje, kuriuos jis yra vaizdžiai aprašęs knygoje „Niurksi plūdė ir širdis“. Žvejų rašytojų yra tiek daug, kad jau būtų galima išgalvoti ir naują posakį (o gal toks jau ir išgalvotas?), – koks tu rašytojas, jei tu ne žvejys? Pasakotojas su geru bičiuliu, žydu Jokūbu, grįžta namo iš poledinio meškeriojimo. Siužetas – tik apie tą ėjimą namo pavojingai plonu ežero ledu. Ką iš jo galima išgauti, t. y. kokią literatūrinę lydeką pagauti? R. Vanagas pagauna. Nežinau, kokias priemones bei techniką jis naudoja žvejyboje, bet novelėje – subtilias, tradiciškai patikimas, leidžiančias lakoniškai škicuoti veikėjų portretus, prasiskverbti prie charakterių, juos atskleisti. Gražiausias autoriaus laimikis, kad novelės nesibaigia su tekstu, kad lieka kažkas daugiau, nei užrašyti žodžiai, nupiešti vaizdai, religiniai simboliai. Ir kitose dviejose „kūčių“ novelėse – „Siamo katytės“, „Antena“ – autorius groja lakoniškosios novelės stygomis taip, kad miela skaityti ir klausyti. Geroje novelėje, kaip ir gerame eilėraštyje, byloja kiekvienas sakinytis, kiekvienas žodis, o viso kūrinio vertę nulemia estetinių, prasminių kombinacijų tikslingumas, atitinkantis autoriaus meninę idėją.

Novelių triptiko pagrindinė idėja – žmogaus moralinis atsinaujinimas, dvasinės pusiausvyros ieškojimas, vykstantis ne bet kada, o stebuklinguotu Šventųjų Kalėdų laiku. Ir ne bet kur, o po žvaigždėtuojų dangum. Tokiame laiko ir erdvės fone regime novelės

„Antena“ veikėją Jeronimą, kuris žūt būt siekia ant užpustyto kamino iškelti sunkią televizijos anteną, nori įveikti *dūšion* plūstančius sunkius jausmus, kilusius dėl sudėtingų santykių su žmona ir dėl nepasitikėjimo savimi. R. Vanagai pavyko surasti originalų meninio sumanymo sprendimo būdą – antenos, užakusio kamino įvaizdį, tampantį lakiu žmogaus savęs įveikimo simboliu. Jeronimo galynėjimasis su ta antena ir su tuo užakusiu kaminu žvarbią Kūčių pavakarę primena vergišką Sizifo, ridenančio į kalną akmenį, triūsą. Atrodo, tokios prasminės digresijos su garsiuoju mitu siekė ir pats autorius, jis maksimaliai sumažina distanciją tarp pasakotojo ir veikėjo, beveik mikroskopiškai priartėja prie kopėčiom aukštyn žemyn laipiojančio Jeronimo, prie jo minčių, vidinės būsenos. Maksimaliai psychologizuotame pasakojime tiesiogiai pajuntame Jeronimo minčių bei pojūčių niuansus. R. Vanagas išlaiko novelės kompozicinių dalių proporcijas ir architektoninį vieningumą.

Turinio ir formos darna pasižymi ir apysaka „Nu, Rapoliuk, einam!“, didžiausias ir stipriausias rinkinio kūrinys. Nežinau kodėl, bet ją skaitant iš atminties vis išplaukdavo S. Šaltenio apysakos „Riešutų duona“ vaizdai, nuotaika, personažų paveikslų kontūrai. Įspūdžių panašumą turbūt lemia abiejų apysakų pasakotojų amžius, jų socialinė kilmė, pasaulėjauta, veiksmo vietos, laiko atributika ir pan. Beje, ir S. Šaltenį, nors gimusį Utenoje, galima susieti su Anykščių kraštu, – per tėvą Rapolą, čia gimusį, augusį, daug metų dirbusį. „Riešutų duona“, sukurta 1972-aisiais, plačiai išgarsėjo, – be abejo, prie sėkmės prisidėjo ir jos inscenizacija bei ekranizacija.

Kai kurie paauglių psichologijos dėsniumai, aukštaitiškos vietos, laiko koloritas turbūt ir lemia šių apysakų panašumą. „Riešutų duona“ S. Šal-

tenis parašė dar gana jaunas, ir dar „anais laikais“, o R. Vanagas savo „Rapoliuką“ – jau brandos amžiuje ir „laisvais laikais“. Suprantama, ne rašytojo amžius nulemia rašymo kokybę: meistriskumo lenktynėse gretindami įvairius kūrinius, pirmenybę ne visada skiriame brandesnio amžiaus autoriams. Noriu pasakyti, kad R. Vanago apysaka gražiai įsiterpia į vaikystės pasaulį vaizduojančių kūrinių kontekstą. Rašytojo apysaka pasakojimo konstravimu, stiliaus raiška yra itin savita, jos su niekuo nesumaišysi. R. Vanagas didžiausią dėmesį skiria ne vaiko, ne paauglio, ne studento ir ne rašytoju tapusio Juliuko (tokias biografines fazes pereina apysakos pasakotojas), bet savo tėvo Rapoliuko charakteriui atskleisti, jo „brenjoniškiems“ nuotykiams parodyti, taip pat pompastiškiems Anykščių miestelio ano meto kultūros (pvz., dainų šventės) paveikslams, dramatiškiems įvykiams (bažnyčios gaisrui) perteikti. Po šios apysakos pasirodymo jau nebegalėsime kalbėti apie ryškius mūsų prozos personažus, nepaminėdami ir Rapoliuko Adamonio, kadangi tai literatūrinis personažas, galima sakyti, su kūnu ir krauju. Pridurčiau – ir su dvasia, ir su savita liaudiška natūralios filosofija bei etika.

R. Vanagas pasakoja pirmuoju asmeniu, siužetą konstruoja pagal novelės principą, laikydamasis chronologinės sekos, kai kur grįždamas atgal ar užbėgdamas įvykiams už akių. Kompozicijoje esti ir asociatyvinių, ir retrospektyvinių elementų, leidusių autoriui palyginti nedidelėje apysakoje aprašyti visą vieno žmogaus ir jo šeimos istoriją.

Sulaukėme socialiai spalvingos, šiltos apysakos. Iš pirmo žvilgsnio ji tradicinė, bet geriau įsiziūrėjus randi ir netikėtų dalykų, prie kurių reiktų priskirti Rapolo sūnui Juliukui sekamas „nežinia iš kur ištrauktas“ keistokas, negirdėtas pasakas. Bet, pasiro-

do, jos turi autorių – R. Vanagai jas pasekė anykštėnas Juozas Biliūnas. Tų pasakų apysakoje – keturios ir jos taip įterpiamos į pasakojimą, kad, atrodo, tinka. Labiausiai jos atitinka paties Rapoliuko paveikslą, jo liaudišką, nuotykingą charakterį, folklorišką kalbėseną, mąstyseną.

Recenziją baigti skatina šmaikštusis Rapolas Adamonis tokia sentencija: „Aš nesakau, kad gerti labai sveika. Arba kad man visada labai patinka. Bet negi Andropovas nesupranta, kad žmogui išgėrus ir valdžia atrodo geresnė, ir akys šviesesnės? Aš jeigu kada gėriau, o ir dabar gramelį išmetu – tai tik dėl linksnumo. Nes jeigu žmogus nebelinksmas, jo ne tik kitiems – jam pačiam savęs nebereikia! Dėk graban tokį, kapec“ (p. 320). Akcentuodamas neišsenkantį Rapoliuko linksnumo, šmaikštumo bruožą, autorius ir apysakos finalą baigia komišku įvykiu: Rapolo anūakai išpildo jo priešmirtinį prašymą ir įdeda karstan plokščią degtinės butelį. Rapoliukas sugebėjo žemiškojoje kelionėje su buteliu išspręsti daug sudėtingų uždavinių, todėl tikėjo, kad ir „bekeliaujant po dausas“ jo gali prireikti.

RAMUNĖ BRUNDZAITĖ

Eseistiniai poeta etiudai

„Geras rašytojas, kaip ir geras virėjas, nepalieka atliekų“, – taip per Rimvydo Stankevičiaus naujausios knygos „Diktantai sielai“ sutiktuves Rašytojų sąjungoje pasakė Arnas Ališauskas. Tai, žinoma, nereiškia, kad į „Dik-

tantus sielai“ R. Stankevičius sudėjo kokius eilėraščių graužtukus ar prisvilusias metaforas. Greičiau jau iš poetinių užuomazgų užmaišė tešlą naujam patiekalui – tradiciškesniam, paprastesnio, ne tokio pikantiško skonio, tačiau vis dėlto galinčiam pagardinti prėską kasdienybę.

R. Stankevičius visų pirma pažįstamas kaip poetas, debiutavęs 1996-aisiais ir per dvylika metų išleidęs keturis poezijos rinkinius. Šiuolaikiško autoriaus orientavimasis į tradicinę lyriką atrodo stebinantis. Dar labiau stebina tokios poetikos įtaigumas ir savitumas. Įprasti ir jau lyg pabodę įvaizdžiai R. Stankevičiaus kūryboje suskamba netikėtai, įgauna naujų reikšmės atspalvių. Paskutiniame rinkinyje „Laužiu antspaudą“ (2008) R. Stankevičiaus poetinės galios atskleidė ryškiausiai. Apie knygą buvo kalbama superliatyvais, ji sublizgėjo ir vyresnių lietuvių autorių išleistų rinkinių kontekste.

Nepraėjo nė metai ir pasirodė dar viena R. Stankevičiaus knyga. Tiesa, rašyta ne paskubomis, o pastaruosius vienuolika metų kaip redakcijos skiltys laikraščio „Respublika“ priedui. Kad tai kitokia šio autoriaus knyga, sufleruoja ir ne visai įprastas jos for-

Rimvydas Stankevičius. DIKTANTAI SIELAI. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 161 p.

matas. Mėlynas, asociacijas su vandeniui keliantis viršelis – lyg užuomina į knygos *gelmes*. „Diktantų sielai“ puslapiuose R. Stankevičius prabyla pamokslininko balsu ir skelbia mums humanizmo idėjas.

Ši knyga gerokai skiriasi nuo R. Stankevičiaus poezijos ne tik dėl to, kad tai eseistika. Nors turinio požiūriu kalbama labai panašiomis temomis, galima būtų rasti ryšių net su konkrečiais eilėraščiais (pvz., eilėraštis „Namai“ iš rinkinio „Tylos matavimo vienetai“ ir esė „Lapkritis“, p. 128), tačiau kalbėjimo intonacijos, stilius gerokai skiriasi. R. Stankevičiaus poezijoje kalbantysis ieško, klysta, abejoja, blaškosi, jis toks pat ribotas kaip ir mes ir todėl simpatiškas. „Diktantuose sielai“ kalbama patetišku, gyvenimo kelius ir klystkeliuos išklaidžiojusio šimtamečio išminčiaus tonu. Atvira didaktika ir moralizavimas dažnai sukelia atmetimo reakciją. Socialinė tematika, kalbėjimas apie visuomenės negeroves atrodo jau daugybę kartų girdėtas ir nebeįdomus. Eilėraščiuose daugiau erdvės paliekama skaitytojui, o „Diktantuose sielai“ nevengiama savo minčių išsamiai paaiškinti, apibendrinti ir dar šiek tiek pamoralizuoti: „Tad tiesiog nusukime nuo jų žvilgsnį, išstumkime juos į savo domesio paribius. Gal tuomet ir televizija „nepenės“ mūsų vien politiniais skandalais ir abejotino ryškumo žvaigždžių sekso nuotykiomis, kurie šiandien mums siūlomi vietoj kultūros, mokslo, romantikos, poilsio po sunkios darbo dienos...“ (p. 59–60). Knygoje samprotaujama ir apie valdžios institucijas, kultūros politiką, žurnalistinį gyvenimą, patriotizmą, dažna čia visuomenės kritika. Tokia gyvenimiška *proza*, vietoj sumišusi su patetika, lyrika, jausmingais gamtos ir paprastų akimirkų išgyvenimais, kelia eklektikos įspūdį.

Šią knygą reikėtų *vartoti* atsargiai, nepadauginant, mažomis dozėmis. Tuomet jos skaitymas gali būti toks pat

gražus ir jaukus, kaip joje aprašomi dalykai (pvz., esė „Modeliuoju pilnatvę“, p. 26–27), nuteikianti paprastai, bet ramiai, siūlanti gerumą, tikėjimą, kad gyvenimas yra prasmingas. Kai kurie įvaizdžiai, metaforos, taikliai pasirinktos detalės naujai, įdomiai piešia trumpus jausmingus etiudus. Tačiau bėgdamas nuo teksto prie teksto gali pasijusti kaip vieną po kito skaitydamas iš laikraščių iškarpytus vedamuosius. Tuomet imi ir pagalvoji – *nagi žinau, žinau visa tai*, norisi skvarbesnio žvilgsnio, įdomesnės, nematytos pasakojimo perspektyvos, originalesnių įvaizdžių.

Čia atsiranda adresato problema. „Diktantų sielai“ tekstai pirmiausia buvo rašomi populiaraus dienraščio skaitytojui. Natūralu, jog R. Stankevičiui teko gerokai suspausti save į vadinamąjį *formatą*, apimties, laikraščio stiliškos rėmus, taikytis prie tuo metu vyravusių aktualijų. Šiuo atžvilgiu autorius, rodos, puikiai išsisuko ir laikraštinius rėmus gerokai praplėtė, sukurdamas įdomių etiudų, įtraukdamas į laikraštinių diskursą eseistinių, humanistines vertybes puoselėjančių intarpų. Visai nesistebiu, jei buvo žmonių, šeštadieniais pirkdavusių „Respubliką“ vien dėl šių skilčių. Tačiau skaitant tekstus, sudėtus vieną šalia kito, žvelgiant į knygą kaip į atskirą kūrinį, jei keltume didesnių reikalavimų. Intelektualios, savitos R. Stankevičiaus poezijos gerbėjas gali likti nuvilts, vylęsis iš autoriaus daugiau pasitikėjimo skaitytoju, platesnių erdvių interpretacijoms. Knygoje „Diktantai sielai“ daugybė klausimų, bet atsakymų pateikiama kone dar daugiau. Taip tekstai kartais atrodo pernelyg apibendrinti, įrėminti ir riboti.

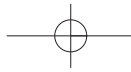
Kita vertus, jaunam, besiblaškančiam, bandančiam suvokti save ir savo vertybes žmogui tokia knyga galėtų būti pravarti. Apie tai kalba ir autorius, išangoje rašantis, jog norėtų, kad jo knyga būtų iš tiesų naudojama kaip

tekstai diktantams. Tik pradinukams ir truputį vyresniems tokie tekstai dar gali būti neaktualūs, o paaugliams ir jaunuoliams diktantai, rodos, jau nebediktuojami. Vis dėlto „Diktantus sielai“, manau, puikiai tiktų aptarti kad ir per etikos pamokas. Ypač tokie tekstai paliktų įspaudą jauno žmogaus sieloje, jei tasai juos savarankiškai atrastų knygyno ar bibliotekos lentynoje.

Šią knygą taip pat galėtų pamėgti plačioji skaitytojų auditorija, kuriai dažnai pernelyg sudėtingas ir svetimas dabartinis postmodernizmo diskursas, kuri ilgisi paprastumo, dvasingumo ir nori ko nors tikresnio už P. Coelho bei panašaus plauko populiariusius rašytojus. R. Stankevičius nemoko, kaip reikia gyventi, nesiuo išskirtinio laimės recepto, priešingai, jis kalba, kad kartais gyvenime reikia pabūti ir gerokai nelaimingam, kad suvoktum, kas yra laimė, kad įvertintum, ką turi. Mes visa tai lyg ir puikiai žinome, tik kasdieniame gyvenime ne taip dažnai prisimename.

Autorius teigia, kad visa tai, ką rašo, diktuoja ir pats sau. Kad nepamirštų pasidžiaugti prie lango dūksnančia vovere (nors jas mato kasdien), kad įžiūrėtų Apvaizdos ženklus mažyčiuose kasdieniuose stebukluose. Nuolatinė dievoieška, išryškėjusi jau pirmajame R. Stankevičiaus poezijos rinkinyje, – viena pamatinių „Diktantų sielai“ temų. Kalbama apie tikėjimą, sielą, permąstomos krikščioniškos vertybės, primenama pirminė bažnytinių švenčių prasmė. Simpatiškas R. Stankevičiaus Dievas – „šypso atlaidžiai aukštybėse, tavo darbus ir darblius į kamuolį vydamas“ (p. 11).

Šventė – ne tik galimybė priartėti prie Dievo, vertybių priminimas, tai taip pat buvimo *čia ir dabar*; tikrų išgyvenimų būseną. Tai proga būti kartu ne tik su savo artimaisiais, bet su visais – pagal krikščionišką pasaulį.

lėjautą mūsų broliais ir seserimis. Pavyzdžiui, per Kūčias atiduoti silkę skurstančiai senutei (iš vienos gražiausių esė „Dovanos“, p. 158–160).

Autoriui svarbus bandymas susitikti ir su jau išėjusiais Anapilin (tai ypač ryšku ir rinkinyje „Laužiu antspauda“). „Diktantuose sielai“ itin dažnai kalbama apie Vėlines. Juk tai – taip pat šventė, gebanti nuskaidrinti, išgryninti. „Ateini, parymai prie kapo, prisimeni juos dar gyvus, gražius ir gerus, uždegi žvakelę ir kažkodėl namo paržingsniuoji šviesesnės nuotaikos“ (p. 21). Būtent mirtis stipriausiai supurto sustabarėjusį, sumaterialėjusį mūsų gyvenimą ir priverčia be išlygų sustoti. Tik šalia mirties gyvenimas pasidaro toks ryškus ir vertingas.

R. Stankevičiaus eseistikos rinkinyje itin dažni metų laikų motyvai, svarbi tradicinė lietuvių literatūroje gamtos ir žmogaus paralelė. Tai rodo ir skyrių pavadinimai („nakčiai“, „die-

nai“, „vasarai“, „žiemai“), pasak autoriaus – savotiška duoklė K. Donelaičiui ir jo „Metams“. Paviršutiniškas gyvenimo blizgesys ir nerūpestingas šėlsmas klesti vasarą, rudenį jį keičia taurus liūdesys ir mąslumas. Metų ratas nesustodamas sukasi, cikliško laiko akcentavimas kuria ramybės, harmonijos, nepakeičiamos pasaulio tvarkos ir lemties įspūdį. Viskas praeina ir viskas baigiasi tam, kad vėl prasidėtų iš naujo.

Per „Diktantų sielai“ pristatymą Rašytojų sąjungoje buvęs autoriaus bendramokslis Marius Ivaškevičius išsakė mintį, jog baigiasi ir R. Stankevičiaus-poeto karjera, gimsta Stankevičius-prozininkas. Lietuvos prozininkų noras prisivilioti talentingą bičiulį į savo retas ir kuklias gretas puikiai suprantamas. Visgi tikiuosi, jog poetiškoji autoriaus prigimtis nugalės ir mes vėl sulauksime naujos R. Stankevičiaus eilėraščių knygos.

GAUTA PAMINĖTI

Liūnė Sutema. Sugrįžau. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 267 p.

Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatės kūrybos rinktinė, sudaryta iš septynių eilėraščių rinkinių ir naujausių eilėraščių.

Jonas Strielkūnas. Lyrika, I ir II tomai. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 448 p. ir 432 p.

Įžymaus poeto dvitomė lyrikos rinktinė aprėpia geriausius jo eilėraščius, spausdintus visuose lig šiol išėjusiuose rinkiniuose. Pirmame tome publikuojama 1956–1989 m., o antrame – 1990–2003 m. kūryba.

Dovilė Zelčiūtė. Klaidinantys judeisiai. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 104 p.

Aštunta poetės eilėraščių knyga, kuri išsiskiria išgyvenimų autentiškumu ir formų įvairove.

Stepas Eitminavičius. Kaip apgauti rudenį? – Utena: UAB „Utenos Indra“, 2009. – 288 p.

Pedagogo, prozininko eseistinis dienoraštis, kuriame „dabartis, praeities laikas ir įvykiai, mintys – viskas kartu“.

Algis Kuklys. Peizažas su Motiejum. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009. – 119 p.

Naujas Kretingoje gyvenančio prozininko novelių rinkinys. Novelėse vaizduojami „originalūs, komiški bei tragiški provincijos žmonės“.

Jurgis Buitkus, Ineza Juzefa Janonė. Buvo nebūtinai. – Vilnius: Versus aureus, 2009. – 304 p.

Esė, pašnekėsų, recenzijų rinkinys, kuriame „siekiama atskleisti XX amžiaus pabaigoje gyvenusių ir dabar gyvenančių asmenybių, dažniausiai menininkų, visuomenės veikėjų savivoką, jų santykį su prieštaringa tikrove“.

Poezijos vėjas

Apie Poezijos pavasarį reikia rašyti skubiai – atleikia birželis, pakyla vėjai ir nuneša kažkur į dausas eilėraščius, emocijas, nuotaikas, susitikimų džiaugsmą ir kartėlį, galop sudžiūsta ir šieniu pakvimpa laureato vainikas, kasmet (rituališkai) Maironio lietuvių literatūros muziejaus darbuotojų nupinamas iš Palomono ažuolų lapų (skiname jus netoli Salomėjos Nėries namų), vis prašau, kad į vainiką, kaip laureato sėkmės laidininką, įpintų ir vieną kitą Maironio sodo ažuolų šakelę – juk tie medžiai sodinti Poeto rankų... Kai pavasaris vėlyvas, ažuolai neskuba lapoti – iškyla papildomų rūpesčių.

Prieš kiekvieną Poezijos pavasarį karštligiškai ieškome naujovių. Šiomet aš ir aktorius Aleksandras Rubinovas vedėme laureato vainikavimo Maironio sode vakarą ir aš pati sugrioviau scenarijaus didžiausią naujovę, kurią buvo sumanęs Rašytojų sąjungos Kauno skyriaus pirmininkas, renginio koordinatorius Petras Palilionis. (Kadangi jis išvyko, šventėje nedalyvavo, susidarė sąlygos „savivaliavimui“... Sažinė mane truputį graužia, atsiprašau.) Buvome nusprendę poetus susodinti „minioje“ tarp žiūrovų, kad jie būtų rimtesni, mažiau blaškytūsi, neišsiskirtų iš skaitytojų. Bet pamaniau: Poezijos pavasario renginiai, ypač šventė Maironio sode, yra panaši į spektaklį, kuriame visi „aktoriai“ (poetai, aktoriai, muzikantai) vaidina pagrindinius vaidmenis, tad žiūrovai nori jus matyti ir permatyti. Ir tegul jie sėdi priekyje, tegul rūko, plepa ir po sodelį pasivaikšto... Šiomet mes, muziejininkai, Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio proga pateikėme poetams ir neįprastą užduotį – užrašyti ant lapų, kurie buvo pritvirtinti prie molbertų ir sustatyti Maironio pavėsinėje, mintį, posmelį ar nupiešti autoportretą. Galbūt rūgštus popierius, įrašai tušinukais neišliks iki to laiko, kai Lietuva švęs vardo paminėjimo dviejų tūkstančių metų jubiliejų, tačiau parodose, kurias kiekvienais metais prieš Poezijos pavasarį rengiame, bus galima eksponuoti. Kelias mintis „nuo molbertų“ pacituosiu. Taigi 2009 m. gegužės 29 d. vakarą Maironio sode užrašyta: „Šaltas pavasaris. Bet aguonos. Aguonos, aguonos, aguonos...“ – Erika Drungytė. (Sode žydėjo aguonos ir jų lapelius barstė vėjas – A. R.) „Esu tik pilko žodžio raidė, / kuri į nežinią nujoja...“ – Stanislovas Abromavičius. „Po tūkstantmečio vėl įkibus dėlei / sodelyje šitam, tikrai ne erkei, / Sustok, akimirka, dar valandėlei, sustok ir atsigerki...“ – Tautvyda Marcinkevičiūtė. „Vėjas, kuris mus atpažins, švytintis, mirtinas vėjas...“ – Dovilė Zelčiūtė. (Buvo vėjuota ir žvarbi pavakarė – A. R.) „Ateiname be žodžio, išeiname palydimi Dievo Angelo giesmės...“ – Robertas Keturakis. O Jonas Liniauskas brūkštelėjo: „Visus Lietuvos rašytojus į Maironio muziejų!“ (Kodėl gi ne?..)

Praūžė keturiasdešimt penki Poezijos pavasariai. Tie, kurie stovėjo prie šios šventės ir tradicijos lopšelio, dabar yra vyriausiosios kartos poetai – Just. Marcinkevičius (PP krikštatėvis ir pirmasis laureatas), Algimantas Baltakis, Marija Macijauskienė... Ačiū Dievui, jie tebėra, todėl poezijos pasaulyje stabiliau ir patikimiau. Nepamenu, kuriais metais buvo pradėta niurzgėti, kad Poezijos pavasario šventė išsisėmė, kartojasi, joje nieko įdomaus, galop šiomet spaudoje tiesiai klausama: ar Poezijos pavasaryje išvis yra poezijos?.. Iš karto kyla kipšiškas klausimas – o kas atsako už Poezijos pavasario eilėraščius, negi šventės

rengėjai, kokie nors valdininkai ar klerkai? Žinoma, kad patys poetai – tik ar jie visi atsakingai ruošiasi, ar geriausią eilėraščių parenka skaityti, ar svarbi jiems ši šventė?.. Retoriniai klausimai... Vaikystėje mus tėvai mokė išminties – kaip šauksi, taip atsišauks. Jeigu patys kūrėjai šią šventę skeptiškai, atsainiai vertina, tai ko iš kitų norėti... Ginčytis, diskutuoti reikia, tačiau diskutuodamas gali ir pats su savimi susiginčyti, arba – besisukdamas ratu savo uodegą pagauti. Kad ir kaip būtų, nė vieno Poezijos pavasario nėra tokio paties, viskas kinta. Užaugo kelios poetų kartos, didžiausia vertybė, ko gero, ir yra – susipažinti su poetų kaitos dialektika... Kaune (manau, ir Vilniuje, ir kitur) Poezijos pavasaris vis dar turi autoritetą, žinau, kad žmonės jo laukia, domisi, kas taps laureatu, dar vis teberenka autografus. Kas yra tradicijos? Brangus dalykas, vertybė, bet laikas ir ją, ir mus keičia. Dėl ko su savimi susiginčyčiau? Dėl Palemono Lakštingalų slėnio ir Maironio sodo. Prie abiejų vietų esu prisirišusi. Tačiau, atsimenu, 1973 m. pirmąkart nuėjau į Poezijos pavasario šventę, kuri vyko Dainų slėnyje, vainikuotas buvo Paulius Širvyys, siaubingai lijo lietus ir tik patys ištvermingiausi kiūtojo po skėčiais. Man nebuvo svarbi šventės vieta – svarbus buvo laureatas, jo poezija, tik ji ir lietus atminty išliko. Į Palemoną būdavo sunku nuvažiuoti, tai ir vargino, ir piktino žmones. Iš Lakštingalų slėnio mus išvijo laikas, įvairūs pokyčiai, vietiniai gyventojai kasmet per žiemą sukūrendavo lauzuose medinius suolus. Kiek ten būdavo pompastikos! Tautinės juostos virš poetų galvų, minios žmonių, euforiška ištikimybė poezijai. Ekonominė blokada atvarė mus prie Kauno pilies, iš šios šventės pamenu tik vainikuotą Donaldą Kajoką ir autobusų kriokimą. O 1996 m., kai pradėjom prie pilies vainikuoti Kornelijų Platelį, prapliupo ne lietus, tiesiog iš dangaus vanduo pasipylė – visi nulėkė ne kur kitur, bet tiesiai į Maironio namus. Taip buvo lemta. Nebegailėkime Lakštingalų slėnio, jis niekur nedingo, ten karaliauja Kauno miesto moksleivių poezijos pavasarėlis – ateities viltys ir želmanėliai.

Grižtu į šių metų šventę. Vainikuojamas 45-asis Poezijos pavasario laureatas poetas Rimvydas Stankevičius už eilėraščių rinkinį „Laužiu antspaūdą“ – ažuolo lapų vainiką pirmąkart uždeda ne Kauno valdžia, bet praėjusių metų laureatas Viktoras Rudžianskas. Tai turėtų tapti senos tradicijos nauja detale. Kauno miesto mero pavaduotojas Algimantas Kurlavičius įteikia Maironio laureato diplomą ir garantiją, jog poeto Rimvydo sąskaitą papildys premija – septyni tūkstančiai litų.

Dar ne taip seniai laureatų pavardės nuo viešumos būdavo slepiamos iki paskutinės akimirkos. Negaliu kategoriškai teigti, ar gerai, ar blogai būdavo daroma, bet žmonės buvo pripratę prie lengvo paslapties šydo, žaisdavo slėpynes, spėliodavo, juokaudavo, netgi mes, muziejaininkai, tardydavome rengėjus, kad bent šnipštelėtų, kokio ūgio laureatas, kokio dydžio vainiką pinti... Patys poetai šiandien kai kurių metų paslapčių ūką prisimena tarsi siaubą – jie bjauriai jausdavosi, – nominuoti būdavo trys, bet vainikas tekdavo tik vienam. Būdavo įdomi intriga. Jai išnykti ar likti? Nuomonių yra daug ir įvairių.

Šiomet Maironio sodelyje šventė buvo gerokai trumpesnė, nebuvo poezijos ir kitų menų sintezės, iš anksto paprašyti poetai skaitė po vieną eilėraščių, keletą kartų smuikininkė Kristina Katavičiūtė įterpė gražių muzikinių kūrinių, aktoriai skaitė Jono Strielkūno ir Maironio eilėraščių. Tačiau daugiau buvo kitokio pobūdžio intarpų – prizų, premijų įteikimų. „Kauno diena“ išsirinko – kaip geriausiąjį – Kęstutį Navaką ir jo „Stalo sidabrą“, Kauno spaudos generalinė direktorė Elena Bakanauskienė premija apdovanojo Vladą Baltuškevičių, savaitraštis „Šeiminkė“ pašlovino poetę Oną Mikalauskiene, savaitraštis „Nemunas“ už debiutą „Poezijos pavasario“ almanache savo „Katiną“ įteikė Indrei Meškėnaitei.

O kaip jautėsi žiūrovai, klausytojai? Jų kasmet prisirenka pilnas Maironio kiemelis, maždaug 600–700 personų, nemažai yra tokių, kurie šia proga ir teaplanko muziejų. Kartais „griežti straipsniai“ pakritikuoja ir publiką, primeta jai visokių nebūtų kalčių. Nevertėtų pykti, reikėtų suprasti, jog tokio pobūdžio lauko renginiuose, kuriuose girdėti paukščių čiulbėjimas, lėktuvų burzgimas, šunų lojimas, vaikų cypavimas, meditatyvios nuotaikos nesukursime. Tam yra knyga, vienuma, ramybė. O čia – pasižmonėjimas, autografa, šypsenos, susitikimai, pažintys, bučiniai... Nereiktų tokiose šventėse ieškoti per daug gilių prasmų. Pagaliau tie, kurie turi daug idėjų, gali ieškoti alternatyvų – kad ir Druskininkų „rudenyse“, kuriuose vaidinimo forma daug ryškesnė.

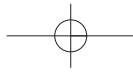
Kur dar stebėjau šių metų Poezijos pavasario paukštės skrydžius?

Buvau kartu su V. Rudžiansku, Aliu Balbieriumi, Meile Kudarauskaite iškeiliavusi į Karaliaučių, pabendravome su šio krašto rusakalbiais rašytojais ir gimnazistais, besimokančiais lietuvių kalbos, su Liudviko Rėzos lietuvių kultūros draugijos nariais. Pastebėjau įdomų reiškinį – svečių laukiama dar ir dėl to, kad savo eiles paskaityti galėtų vietiniai poetai; jiems pasireikšti mažai pasitaiko progų, o per Poezijos pavasarį jų kūryba dar ir vertinimų sulaukia. Lietuvoje vykstančiuose susitikimuose vietiniai poetai taip pat skaito savo eilėraščius, jiems tai labai svarbu. Gal meninės „jėgos“ ir nebūna vienodos, tačiau šventė – atvira visiems.

Buvau ir savo tėviškės krašte – Šilavoto „Davatkyne“, poetai, vadovaujami literatūrologės Janinos Riškutės, gražiai praskleidė savo kūrybą. Ten miškas, nuošalus kaimas, žmonių atvažiavo ir iš Prienų, Alytaus. Jau treči metai per Poezijos pavasario šventę čia atvyksta poetų grupelė. Pirmaisiais metais šeiminkai jaudinosi, virpėjo rankos ir širdys, tačiau šiomet jau ir kaimo muzikantas išdrįso armonika maršus pagroti, ir bendravimas buvo paprastas, kalbos netrūko... Manau, šis pavyzdys įrodo – žmonės Poezijos pavasario renginių laukia, kad pamatytų poetus, gautų autografą, pabendrautų ir, svarbiausia, išgirstų kūrybos, tai yra išgirstų poeto balsą, toną, žodį. Kūrybos nebūtina suprasti – ji kaip koks užkalbėjimas, ritualas. Kaimo moterys ir apie sudėtingą kunigo pamokslą kartais sako: „Nesupratau, bet gražu...“ Taip galima suvokti ir poeziją – tiesiog *gražu* arba *ne...* „Negražūs man jo eilėraščiai“, paprastai sako žmogus. Ką tu jam – tokia jo teisė. Prisimenu (kurie tai buvo metai?..) Sigito Gedos be galo keistą eilėraščių, kurių autorius perskaitė baigiamajame Poezijos pavasario vakare Šv. Jonų bažnyčioje, – tai buvo tarsi mantra, pirmapradis žodis, juoba kad poetas klausytojus labai sutrikdė, net išgąsdino, tačiau tokio keisto poezijos poveikio daugiau nepatyrčiau, jis gal ir yra tikriausias...

Kaune prieš didįjį vainikavimo renginį poetai ir mažais būreliais daug kur paplazdena – vyksta tarsi kokia miesto poetų ataskaita. Nusileidžia į rašytojų memorialines sodybas-muziejus: Bernardo Brazdžionio, Balio Sruogos, Salomėjos Nėries. Poetai skaito naujausius eilėraščius, bendrauja, geria arbatą, ir ką tu pasakysi – kasmet prisirenka daug klausytojų. Tad kaip reiktų žmonėms pasakyti – ne, šiomet PP jau nerengsime, jau mirštame, jau sunkmetis, poetai jau neberašo, arba tingi su jumis susitikti, arba pasidarė išdidūs, jūs, inteligentai ir pensininkai, esate jau per prasti klausytojai... Kaip minėjau, spauda apie tokias nuotaikas prieš Poezijos pavasarį arba po jo parašo. Mat Lietuvoje „geras“ tonas ir mada – kritikuoti; jeigu pasidžiaugtum, vaje, kaip susigadintum prestižą... Plakimės, poetai ir kritikai, botagais; jeigu sausi ir nelabai skaudūs, plakimės pamirkytais į drumzliną vandenį... O Poezijos pavasariai tikriausiai vyks. Ir duok jiems, Dieve, ateitį. Svarbiausia, kad nebūtų karo, bado ir maro, o visa kita – tebūnie!

ALDONA RUSECKAITĖ

Kas kaltas?

151

Visuotinio sąmyšio akivaizdoje jautresni ar neabejingi ateičiai tautiečiai tebe mėgsta metafizika „įkrautus“ žodžius. Jie, ištarti iš ekrano, t. y. šiuolaikinės visuomenės valdymo mašinos, vis dar veikia it burtažodžiai: *Prisikėlimas, Atgimimas, Dvasingumas* etc.

Ir kas čia blogo? Juk panašūs dalykai vyko ir vyksta visame pasaulyje – girdėta retorika. Europos istorija mena ir išpūdingesnių skanduočių: *Liberté, Egalité, Fraternité*. Arba šiek tiek vėliau: *Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer*.

Tačiau ką reiškia, pavyzdžiui, moralinis atgimimas – man iki šiol paslaptis.

Gal moralinis atgimimas – tai pusvelčiui atiduotas visų mūsų turtas, tarkim, Mažeikių naftos perdirbimo gamykla? Ar kultūros funkcionieriaus sapnas – per fejerverkų fiestą Naujųjų metų naktį prie Arkikatedros? Murzina spalva – geltona, žalia, raudona? O gal tai – ko vis nėra, niekada nebuvo ir nebus? Prisipažinsiu, pasklaidęs pastarųjų metų lietuvišką spaudą, nieko nebesuprantu nei vietinėje politikoje, nei kultūroje. Susigaudyti, kas iš tiesų vyksta, – veik neįmanoma.

Kuriuo išrinktuuju šiandien pasitikėti? Ar tuo, kuris vogė, o dabar atseit jau ne? O gal tuo, kuris slėpėsi nuo teisėsaugos pas Putiną Maskvoje, bet sugrįžo – jau geras, pagaliau pasitaisė žmogus? O tas, kuris prieš kelerius metus bėgo į Varšuvą – jau nebe amžiams prarastas?

Kokia, atsakykite, mūsų ateities strategija? Taktika?

O kas mums tie globaliniai iššūkiai – klimato atšilimas, terorizmas, islamo fundamentalizmas? Ir kokia vis dėlto yra mūsų energetikos, medicinos, švietimo būklė?! Aš norėčiau žinoti. Šiandien, malonėkite, ne rytoj. Deja, per TV politinių debatų laidą teišgirstu pabodusį partorgą mane raminant: *Žinokit, aš visada dirbau Lietuvoje...*

Atrodytų, jau ne vienus metus eterį teršia ir iš jo vograuja apgailėtini personažai – verti užuojautos, kai kurie – priverstinio gydymo. Tačiau šiems potencialiems Naujojoje Vilnioje ar Vasaros gatvėje esančių ligoninių pacientams neretai pavyksta ne tik minią užhipnotizuoti, bet ir patiems įtikėti, kad tai, ką jie peza apie tariamą tvarką ar teisingumą, nėra gydytinų megalomanų kludiesiai. Dažnas, diena iš dienos keistas mantras murmėdamas, išties pasijunta ne tik prasmingas bei nušvitęs, bet ir gerokai pranašesnis už tariamą tamsuolį, spoksantį į dėžės ekraną.

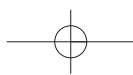
Ta proga prisiminiau – bičiulis, kai tik sumodavo atsikratyti dar viena meiluže, jai atskleisdavo tariamai seniai jam nerimą keliančią paslaptį. Neva, draugė, atsitik gi taip, neturi sielos. O jis jį turi net dvi – labai dideles ir plačias.

Ir ši gudrybė visada pasiteisindavo – moteris, lemtingai sužinojusi, kad neturi sielos ir skausmingai suvokusi savo tuštybę, akimirksniu atšokdavo ir nebedrįsdavo savo jausmais varginti nepasiekiamai už save tobulesnio žmogaus.

Štai taip.

„Veikti ką kita buvo uždrausta. Melas toli pranoko vaizduotę, peržengė absurdo, juokingumo ribas. Su įniršiu melavo laikraščiai, afišos, melavo pėsti, raiti ir važiuoti. Išsijusę melavo visi. Ėjo rungčių, kuris sumeluos šlykščiau. Greitai mieste nebeliko teisybės“, – praėjusio amžiaus ketvirtame dešimtmetyje rašė Louis-Ferdinandas Céline'as romane „Kelionė į nakties pakraštį“.

Atrodytų, ir vėl nieko nauja. Apsidairai: visi rimtais veidais – iš televizoriaus dėžės ar popierinėje žiniasklaidoje – nuo aušros iki sutemų it užsispyrę maniakai tikina esą jautrūs, geranoriški, labai dėmesingi, anomaliam rūpestingi, pavydėtinai padorūs, todėl nori mažutėliams vien grožį ir gerį skleisti. Galima būtų viso to neklausyti, užsikimšti ausis, užsimerkti – pasisiuskit.

Gerai, jei tai būtų tik kalbos. Neretai jos įgauna konkrečius pavidalus.

Ir išties, ar kuris drįs suabejoti, kad dėl istorinio teisingumo neverta atstatyti Valdovų rūmų Vilniuje? Arba pastatyti Gugenheimo muziejaus, kurį užplūs turistai? O geradarių Jono Meko *visai Lietuvai* „dovanota“ *Fluxus* kolekcija? O *istorinis šansas*: „Vilnius – Europos kultūros sostinė’2009“? O vamzdis Neries krantinėje? O Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimo jubiliejaus ritualai? Ar gi tai ne kilnūs, ne būtini *visiems* dalykai? Imkit.

Deja, tariamai nesavanaudiškų kultūros verslininkų biznio planų fone gyvenimas ritasi savo vaga – nuokalnėn.

Užgriuvęs šalį sunkmetis... Pasaulinė ekonomikos krizė... Vis dažniau pasigirstantis inkštimas, kad Lietuvoje taip blogai veik niekada nebuvo: skurdas, nepakeliami mokesčiai, bankrotai, miglota rytdiena. Prie viso to – protiškai neįgalūs politikai, patvaldystės laikų geležinkeliai, vis rečiau į Lietuvą skraidantys lėktuvai, apmirusios miestų gatvės, ištuštėję „akropoliai“, merdinčios „europos“ bei „panoramos“. Ir netoli jų, kaž kurios sostinės kalvos papėdėje, ekskandidatas į šalies prezidentus paslapčia jau vagia padėvėtus marškinius parduotuvėje „Humana“...

Kas dėl to kaltas?

Susirūpinęs dėl šalį užgriuvusių negandų, ką tik Vilniui tapus Europos kultūros sostine, sausio 16 dieną išsiruošiau į aikštę prie Seimo – pažiopsoti į labiausiai skriaudžiamuosius. Deja, į legitimuotą mitingą pavėlavau, neišgirdau vargdienių skundų – pagrindinė mitinguotojų minia jau skirstėsi.

Nežinia kodėl, gal žioplis smalsumo sulaikytas, nepatraukiau Gedimino prospektu *su profsąjungomis* – link Vyriausybės rūmų. Likau su giliausios užuojautos vertaisiais – po raudonomis „Fronto“ ir nacionaldarbininkų sąjūdžio vėliavomis.

Kai iš minios į Seimo langus ėmė skrieti pirmieji akmenys, pasitraukiau arčiau Neries – iš saugaus atstumo galėjau stebėti įvykius. Netrukus už mano nugaros atsидūrė ir bailesni vėliavnešiai bei jų kompanijos.

Kad nebūčiau neteisingai suprastas, nuo šių pasitraukiau kuo toliau – maža ką.

Apsidairęs susivokiau bestovįs prie gausiai klykaujančių „Lie-tu-va!“ vaikinių. Šie ypač aršiai gynė savo pilietines teises, džiūgavo, kai koks pažįstamo, giminaičio ar draugo sviestas akmuo pataikydavo į langą. Jei pažirdavo stiklo duženos, kildavo veik beribis pasitenkinimas. Kai viešojo saugumo tarnyba paleido ašarines dujas, kartu su aktyvistų grupele nuėjau ant senojo Žvėryno tilto. Nieko pikta neįtardamas, staiga susivokiau, kad stoviu anaiptol ne intelektualų konferencijoje, bet apsuptas juodastriukių *alių, volodijų ir mitiokų*. Pasijutau esąs tautinė mažuma, svetimas, net šiek tiek kaltas, kad *fašystų litovų* „amuonas“ (viešojo saugumo policija) taip žvėriškai šiandien elgiasi su „pro šalįėjusiais“.

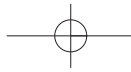
Netrukus pasigirdo keli šūviai, mano naujųjų draugų tariamas nepasitenkinimas virto lauktu džiūgavimu. Kai kurie, pašvilpčiodami ir pasikikendami, ėmė filmuoti, fotografuoti skriaudžiamus vargo brolius. Kiti – *urbi et orbi* – vis skambino mobilieji-siais telefonais. Iš įvykių vietos pasakojo nekantriems abonentams kažkur Rygoje ir Rusijoje apie pagaliau ir Vilniuje sulauktų riausių eigą.

Kai jau sutemus grįžau namo, per kažkurio vietinio TV kanalo žinias man papasakojo, kad aš mačiau ne tai, ką mačiau. Atseit nuo policijos savivalės žiauriai nukentėjo visai nekalti, atsitiktiniai žmonės – visi mūsų šaliai piliečiai.

Kur tiesa? Kas dėl viso to kaltas?

Remiantis seniai „patikrinta“ logika, atsakymo Lietuvoje toli ieškoti nereikia: G. Sorosas – *aktyvus atviros ir savikritiškos visuomenės rėmėjas*.

HERKUS KUNČIUS

In memoriam

PASKUTINIS LAIŠKAS

Petras Skodžius

1927. XII. 26–2009. V. 9

Petruui Skodžiui esu rašęs (o ir jis man) daug laiškų. Kai panorau parašyti paskutinį – atsisveikinimo – laišką, kažkodėl pagalvoju apie reinkarnaciją, nors visiškai netikiu, kad kitame gyvenime galima pavirsti augalo ar kokio nors gyvio pavidalu ir pagal sansaros idėją tęsti „gyvenimo ratą“. Manau, galimas vienintelis „įsikūnijimas“, nes pagal tą pačią sansaros idėją „gimimas ir mirtis“ vienas kitą keičia. Petras Skodžius išėjo palikęs savo butą Biržuose, kur jis gyveno visą gyvenimą, palikęs gražų, jaukų Biržų miestelį, kurio žmonės jį labai mylėjo. Man nedaug ką reiškia, jog kažkada jis buvo paskelbtas to miesto Garbės piliečiu. Aš puikiai žinau, kad jis padarumu, inteligencija, kuklumu, daugiau kaip trisdešimties metų darbu redakcijoje „Biržiečių žodis“, nepretenzinga kūryba, kuri tarsi „pritaikyta“ Biržams, įsikūnijo į daugelį biržiečių. Jie pagarbiai prieš jį nukeldavo kepturę, buvo laimingi jo pakalbinti. Nežinau kito kūrėjo (gal tik Vienuolis), kuris būtų taip tvirtai suaugęs su gimtuoju miestu, ištikimai jam tarnavęs. Visi biržiečiai žinojo, jog Vytauto gatvėje gyvena jų rašytojas Petras Skodžius ir ne vienas stengėsi elgtis taip, kad „nenušidėtų“ Petruui. Jo asmenybė ilgokai bent šiek tiek padėjo kurti to miestelio aurą.

Bet Petras „įsikūnijo“ ne tik į biržiečius. Manau, kad daugeliui Lietuvos gyventojų jo šviesus atminimas bus gyvas tol, kol patys bus gyvi. Taip teigiu galvodamas apie save. Kai praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio pradžioje rašytoja Vytautė Žilinskaitė, komandiruota žurnalo „Jaunimo gretos“, atvažiavo pas mane į tolimą užkampį, kad parašytų apie ligų sulankstyta, bet mirčiai nepasiduodantį pradedantį literatą, jai į akis krito didelis ryšulys išklaipyta ranka prirašytų storų sąsiuvinų. Juos pavarčiusi, ji pasakė, kad tuose mano „raštuose“ yra ženklų, rodančių mano gebėjimus, ir kad aš galėčiau sudaryti knygą, galbūt pavadintą „Palatos novelės“, na taip, kaip „darė“ Petras Skodžius.

Štai tada aš ir susidomėjau, ką „darė“ Petras Skodžius. Bet didelių pastangų nereikėjo, nes greitai ir jis pats (taip pat norėjo ką nors apie mane parašyti) pabeldė į mano trobelės duris. Kalba užsimezgė greitai, daug kuo buvo panašūs ne tik mūsų charakteriai, vertybiniai nuostatai, bet ir likimai. Kaulų tuberkuliozė

Petruui buvo gerokai apkartinusi gyvenimą, nemažai dienų ir jis buvo praleidęs ligoninėse, kasmet važiuodavo į Vyžulėnų dvarą, esantį netoli Vilniaus prie Paberžės, kur įsikūrė tuberkuliozės ligoninė. Iš ten jis galėdavo pabėgti į Vilnių, aplankyti Rašytojų sąjungą, kai kuriuos artimesnius kolegas, pakvėpuoti „profesionalesniu“ oru. Kai jau ir aš kvėpavau tuo „profesionalesniu“ oru, jis, atvažiavęs iš Vyžulėnų, susirasdavo mane. Ir aš esu lankęsis jo namuose Biržuose, kur buvo sukviesti visi jo vadovaujamo literatų būrelio „kūrikai“ (Petruui išsprūdęs terminas), smagiai pabendraavome, nors tą vakarą vos neiškeliauvau ten, kur dabar iškeliauvo Petras: dar neišmokęs taurelės vartojimo gudrybių, mostelėjau pilną „klebonišką“, į kurią buvo prikliukinta gryno spirito. Gal kokį pusvalandį mane gaivino, bet viskas baigėsi gerai ir linksmai.

Tos buitinės detalės reiškia, kad mes šiek tiek bendravome „buitiškai“. Reikšmingiausias bendravimas buvo laiškais. Petras buvo ir patarėjas, ir kolega, ir draugas, ir kritikas. Visada tiesus, pagarbus, sąžiningas. Tai ir yra reinkarnacija pagal mane.

Daug kartų esu bandęs įminti keistą mįslę: kodėl Petras nustojo rašyti po 1990 metų? Garbingas, niekam net ant nuospaudos neužlipęs žmogus?

Tie apmąstymai daug kartų vertė gilintis ir į save. Kai leidau eilėraščių knygą „Tamsos išdegtos akys“, į ją įdėjau vieną kitą eilėraščių, pagimdytą tų apmąstymų. Tai irgi reinkarnacija pagal mane.

Švęsdamas aštuoniasdešimtmetį, Petras Skodžius biržiečiams kalbėjo: „Gali būti, kad šis susitikimas – paskutinis, todėl dėkoju visiems atėjusiems. Daugelis žmonių man buvo geri, o meilė man – aukščiau visko. Dėl jos dar galiu gyventi, laukti naujos išauštančios dienos.“

Deja, susitikimas iš tiesų buvo paskutinis. Petras jau nelaukia naujos išauštančios dienos. Nevardysiu šio straipsnelio skaitytojams Petro Skodžiaus išleistų knygų (jausmingų novelių, aštrokų satyrų, publicistikos), kurias vos ne visas turiu su Petro autografais. Bibliografija yra enciklopedijose ir internetuose. Nemoku aš sakyti graudžių ar pakilių atsisveikinimų žodžių. Kai ištinka netektys, aš dažniausiai tyliu ir kenčiu.

Ačiū, Petrai, Tau, kad buvai, lankei mane, labai kukliai, bijodamas, kad neišskaudintum, diskutavai su manimi, kad visada džiaugeisi mano vienokiais ar kitokiais pasiekimais. Mano gyvenime Tu nebuvai atsitiktinis praėjus.

Bet argi tik mano?!

Mūsų karta (beje, ji ne metų rėmuose įrėmintą) jau, sakyčiau, gana sparčiai išeina. Ir iškalbingos knygos, ir dar iškalbingesnė tyla lieka su tais, kurie dar girgžda.

O kaip bus po mūsų – nežinau.

JONAS MAČIUKEVIČIUS

ROMUALDAS NAREČIONIS 1930. VIII. 15–2009. V. 22

Romualdas Narečionis gimė 1930 m. rugpjūčio 15 d. Panevėžyje. 1961 m. baigė Maskvos M. Gorkio literatūros instituto aukštus literatūros kursus. Dirbo Tauragės ir Pakruojo rajonų laikraščių redakcijose, o nuo 1958 m. triūsė Panevėžyje: redakcijose, kino teatre, dramos teatre, nuo 1991 m. buvo „Panevėžio balso“ darbuotojas.

Pirmoji R. Narečionio knyga išėjo 1955 m. Tai buvo feljetonų ir humoreskų rinkinys „Taikli akis“. Vėliau pasirodė vodevilis „Nuostabus bičiulis“ (1958), pjesės „Prieš nuosprendį“ (1966), „Sentimentali istorija“ (1968), „Susitikimas su praeitimi“ (1971), „Sunkus charakteris“ (1983), „Kaktusas“ (1985) ir apsakymų knygos „Sužeistas be šūvio“ (1962), „Įkurtuvės“ (1964), „Tie ilgi ilgi metai“ (1982), apysaka „Pasmerkimas“ (1967), humoreskų rinkinys „Vėžys“ (1965), publicistinių etiudų rinkinys „Ir išaugo brolybės ažuolas...“ (1980).

LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS VALDYBA

SOCIALISTINIO REALIZMO KLASIKAI: TARP ILIUZIJOS IR TIKROVĖS

Į Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto kvietimą 2009 m. gegužės 22 d. dalyvauti mokslinėje konferencijoje „Socialistinio realizmo klasika: K. Korsakas, J. Baltušis, P. Cvirka“ atsiliepė nemažas mokslininkų būrys, susirinko salė pilna klausytojų. Tai liudytojų apie poreikį ir būtinybę iš naujo atvirai, objektyviai apmąstyti sovietmečio autorių kūrybinio paveldo vertinimo klausimus. Konferencijos idėją aktualizavo tai, jog į triadą surikiuoti autoriai šimet būtų šventę 100-uosius.

Konferenciją pradėjęs Petras Bražėnas pranešime „Apie kairumą literatūroje“ įvardijo sudėtingus, tautos laisvę ir valstybės nepriklausomybę kainavusius istorinius įvy-

kius. Literatūrologo nuomone, kairioji aptariamų autorių laikysena autoritarinio režimo atžvilgiu buvo teisėta, nulemta socialinės bei politinės situacijos. Pasak P. Bražėno, Lietuvos intelektualų ir menininkų dalyvavimas geopolitiniuose 1940-ųjų įvykiuose nepelnytai išdidinamas, juo ideologiškai manipuliuojama. Moralinius pasirinkimo aspektus sovietmečiu aptarė viešnia iš Poznanės Ewa Stryzowska-Hodyl. Pranešime „Ištikimi ir palaužti rašytojai – panašaus likimo herojai“ buvo atskleistas požiūris į vertybinius pasirinkimus, kurių pareikalavo sovietizacijos procesas. Pasak pranešėjos, lojalių sovietinei valdžiai tiek lietuvių (P. Cvirka, S. Nėris), tiek lenkų (W. Bronewski) rašytojų talento istorijos liudija paradoksalią likimą: šie autoriai palūžo, pražudė savo talentą, net ir gyvenimą. Akivaizdu, kad nei „palaužtiesiems“, nei ištikimais Tėvynei tarnavusiems rašytojams sovietinis režimas vienodai negarantavo išlikimo. Loreta Jakonytė pristatė ankstyvojo sovietmečio rašytojų „mokyklą“ – nuo 1946 m. įkurtas jaunųjų rašytojų sekcijos, kuriose jaunieji autoriai buvo ne tik ideologiškai ugdomi, bet ir kontroliuojami. Literatūrologė, remdamasi įdomia archyvine medžiaga, įrodė, kad tarybinės literatūros bei marksistinės ideologijos studijavimas buvo vangus ir kūrė tik schematinę literatūros modelį. Irena Baliulė, kalbėdama apie valstybinį meną reprezentuojančią antologiją „Vėliavos“ (1948 m.), akcentavo joje ideologizuotą kūrybos vaidmenį, primityviai didaktinį ir šviečiamąjį aspektą.

Nemažai pranešėjų kalbėjo apie Juozą Baltušį, palikusį ryškų pėdsaką literatūros istorijoje. Dalia Striogaitė priminė, kaip Kazys Boruta skatino pradedantį rašytoją J. Baltušį kurti, ir atkreipė dėmesį į archyvuose nugulusią bylą, užvestą dėl 1961 m. J. Baltušio skundo apie K. Borutą. Pranešimas išryškino J. Baltušio asmenybės daugialypiškumą, moralinę prisitaikymo laikyseną. Imelda Vedrickaitė, nagrinėjusi rašytojo dokumentinės prozos ir romano „Sakmė apie Juzą“ tekstų sampynas, kalbėjo, jog J. Baltušis, kurdamas personažus – pažangaus rašytojo (dokumentinėje prozoje) ir moralaus valdovo (Juzą), – sąmoningai projektavo savo paties įvaizdį. I. Vedrickaitės nuomone, J. Baltušis, moralizuodamas praeitį, mitindamas istoriją, rengė sau vietą simboliniame įvaizdžių muziejuje. Algis Kalėda pranešime „Ko nepasakė Baltušis“ samprotavo apie tendencingą istorinį chameleoniškumą. Cituodamas J. Baltušį, A. Kalėda jo apsakyme „Ko nepasakė Laukys“ apnuogino objektyvistškai perkuriamą tikrovę ir semantinį pasirinkimą, būtiną „temai atskleisti“. Apsakyme veikia

tikroviški personažai, pasakojama reali istorija, tik laidotuvių scenoje kunigą pakeičia kolūkio pirmininkas. Loreta Mačianskaitė papildė lietuvių literatūrologijoje jau žinomas J. Baltušio „Sakmės apie Južą“ ir kitų autorių kūrinių palyginimo interpretacijas. Pasak jos, minėtas kūrinys ir 1965 m. išleistas Ičchoko Mero romanas „Ant ko laikosi pasaulis“ yra panašūs pagal žanrą, stilistinį braižą, sąrangos giminumą. Literatūrologė, svarstydama apie galimą I. Mero romano poveikį J. Baltušio „Sakmei apie Južą“, nubrėžė nuo sovietmečio iki nepriklausomybės laikų pasikeitusią hierarchiją: „klasikas Baltušis – autsaideris Meras“, ir atvirkščiai. Įdomių faktų apie minėtos J. Baltušio knygos vertimus į prancūzų kalbą ir jų recepciją Prancūzijoje pateikė Genovaitė Dručkutė. Pranešėja reziumavo: prancūziška „Sakmė apie Južą“ sėkmingai reprezentuoja lietuvių literatūrą – pirmąkart išleista 1990, pakartotinai – 1993 ir 2003 m.; 2008 m. ši knyga pristatyta ES šalių apžvalginiam renginyje Strasbūre. Istorinius romanus vertinantiems prancūzams imponuoja legendinis, sumitologintas diskursas, o propaguojama kūrinių recepcija nesvarsto ideologinių romano konfliktų. Lietuvių socialistinio realizmo literatūros supratimą Lenkijoje aptarė Monika Pokorska-Iwaniuk, atvykusi iš Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto. Lenkijoje apie lietuvių meną ir kūrybą imta plačiau kalbėti nuo 1948 metų: gerai buvo išversti P. Cvirkos, S. Nėries, A. Venclovos, J. Baltušio kūriniai. M. Pokorska-Iwaniuk atskleidė intriguojantį faktą, kad nuo pirmosios J. Baltušio pjesės „Gieda gaideliai“ inscenizacijos 1949 m. iki pat 1989 m., pranešėjos duomenimis, Lenkijos teatrai nebuvo pastatę jokios kitos lietuviškos pjesės.

Istorikas Mindaugas Tamošaitis pranešime „Tarp iliuzijų ir tikrovės: Petras Cvirka ankstyvuojau laikotarpiu“ išryškino rašytojo ideologinius pasirinkimo akcentus, leidžiančius spręsti apie apgaulingai netvirtą asmenybę ir gerai apgalvotą politinį blaškymąsi. P. Cvirkos ir F. Kafkos romanuose („Frank Kruk“, „Pražuvėlis“) sukurtą iliuzinį Amerikos įvaizdį palygino Jadvyga Bajarūnienė. Priminusi, jog nei vienam, nei antram autoriui niekada neteko lankytis Amerikoje, pabrėžė įvaizdžio iliuziškumo aspektus: P. Cvirka šią šalį vaizdavo satyriškai, o F. Kafka Ameriką mitologizavo, išvaymo iš rojaus modelį perkėlė į didžiulio labirinto konstrukciją.

Kosto Korsako palikimas daugiausia vertintas literatūros kritikos požiūriu. Rimantas Kmita aktualizavo programiškai nuoseklius kritiko estetinio vertinimo kriterijus, pabrėžė

atvirą K. Korsako poleminę laikyseną. Dalia Satkauskytė pranešime „Liudo Vasario socialumas pagal Kostą Korsaką“ prisiminė kritiko straipsnį-studiją, išspausdintą 1933–1934 m., beveik tuojau pat, kai pasirodė Vinco Mikolaičio-Putino romanas „Altorių šešėlyje“. Literatūrologė straipsnį įvardijo kaip vieną įdomiausių šio romano interpretacijų, akcentavo metodologinį ir vertybinį straipsnio aktualumą, nesenstantį kritiko stiliaus pojūtį, estetinę pagavą. Dalia Kuiziniene aptarė prieštarinę K. Korsako ir J. Baltušio vertinimą iševijos kritikoje. Vertinimų švytuoklė svyravo nuo ironiško komentaro iki lituanistikos reikalų judintojo etiketės (taip K. Korsaką apibūdina L. Dambrauskas). Jūratė Sprindytė kalbėjo apie K. Korsaką, beveik 40 metų dirbusį Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktoriumi. Pabrėžė: jo vadovavimo metais institute nuosekliai kaupta ir sisteminta lituanistinė medžiaga, inicijuotas didžiojo lietuvių kalbos žodyno, lietuvių tautosakos, lietuvių literatūros istorijos tomų leidimas. Prelegentė, atskleidusi daug autentiškų instituto istorijos detalių, teigė, kad K. Korsakas šiuolaikinei literatūrologijai svarbus ne tik kaip kultūros vertybių gelbėtojas, bet ir kaip nuosekliai „literatūrologijos“ sąvoką diegęs mokslininkas. Solveiga Daugirdaitė užmezgė įdomų dialogą tarp literatų Korsakų – Kosto, Halinos ir jų vaikaitės Jurgos Ivanauskaitės – šeimos narių. Pranešime apmąstyti kiekvieno jų įtampos laukai: ideologija, kūryba, moksliniai interesai. S. Daugirdaitė suintrigavo klausytojus psichologiniais akcentais, dokumentinėmis nuotraukomis. Asmenybinį mokslininko poveiklį papildė konferencijoje pranešimų klausiusi K. Korsako dukra Ingrida Korsakaitė.

J. Sprindytė, apibendrindama konferenciją, pabrėžė pasikeitusią diskusinę atmosferą, šiuokart ji buvo konstruktyvesnė, nei 1989 m. įvykusioje K. Korsakui skirtoje konferencijoje. Istorinė distancija sumažino ideologinį kritiškumą, eliminavo išankstines negatyvias nuostatas, tad apie socialistinio realizmo klasikų kalbėta objektyviau ir neutraliau.

GINTA ČINGAITĖ

KELMĖ: POEZIJOS PAVASARĖLIUI – 30 METŲ

Žemaitės premija bus skiriama kas dveji metai

Jau 30 metų Kelmės rajone gyvuoja graži tradicija: didžiojo Poezijos pavasario išvakarėse prie Ventos, Dubysos ar Kražantės

pasklando vietinio Poezijos pavasarėlio paukštė, kurią mėgina pasigauti tiek Kelmės, tiek kaimyninių rajonų literatai. Šios tradicijos pradininkė ir iniciatorė buvo kelmiškė bibliotekininkė, žinoma poetė, trijų poezijos rinkinių autorė Regina Biržinytė. 1996 m. jai išėjus į Amžinybės kalnelį, Kelmės rajono savivaldybė įsteigė jos vardo literatūrinę premiją, kuri skiriama rajono literatui už geriausią metų knygą. Šiomet tūkstančio litų premija atiteko pačiame rajono pakraštyje – Vasilėnuose – gyvenančiai Kaimo rašytojų sąjungos narei, kraštotyrininkei Janinai Garbenienei už knygą apie Karklėnų apylinkių istoriją „Sielos žaizdos“. Tai – jau tryliktoji šios premijos laureatė. Dukart R. Biržinytės premiją yra pelnęs Tytuvėnuose gyvenantis rašytojų sąjungos narys Vladas Kalvaitis, po kartą – rašytojų sąjungos narė Ona Jautakė, Kazimieras Alekna, Žemaitės premijos laureatas Ignas Viržintas, Stanislovas Ramanauskas, Teresė Rimulaitytė, Viktoras Gulbinas ir kiti.

30-ojo Poezijos pavasarėlio proga Kelmės mažajame teatre savo kūrybą skaitė ne tik Kelmės rajono literatai, bet ir jų plunksnos broliai iš Šiaulių, Radviliškio, Kėdainių, Jonavos, Akmenės, Pakruojo. Buvo prisiminti bei tylos minute pagerbti ir ryškius pėdsakus rajono literatūriname gyvenime palikę poetai: iš Jucių kaimo kilęs Vladas Šimkus; 1958–1961 m. rajono vyriausiuoju gydytoju dirbęs ir Kelmėje baigęs rašyti poemą „Sąžinė“, vėliau novelių poemoje „Kelias pro mirtį“ įamžinęs savo darbo Kelmėje įspūdžius Eduardas Selelionis; 1985 m. išleisto lyrikos, satyros ir kritikos rinkinio „Žvaigždynų ratas“ autorius Rimantas Kasparas iš Šaukėnų bei kiti.

Šį birželį Kelmėje nebuvo teikiama Žemaitės literatūrinė premija. Mat Kelmės rajono savivaldybė ją nutarė skirti kas dveji metai ir padidino iki penkių tūkstančių litų, praplėtė premijuojamų kūrinių tematiką. Premijai gauti bus vertinama grožinė proza, literatūrinė publicistika ne tik kaimo tematika, bet ir meniškiausiai atspindinti nacionalinį savitumą, propaguojanti gimtosios kalbos grožį. Žemaitės literatūrinė premija, įsteigta 1965 m., pernai įteikta 40-ąjį kartą. Jos laureatais yra tapę 38 rašytojai, iš jų A. Zurbas ir E. Ignatavičius – po du kartus.

BRONISLAVAS KLIMAŠAUSKAS

„NEBEMADINGA“ TYRINĖJIMŲ SRITIS

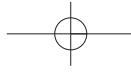
Rasių tyrinėjimas – sena švedų mokslo tradicija, siekianti K. Linnaeus laikus. Augalų porūšių tyrimai ilgainiui virto žmonių rasės

(kilmės) tyrimais. Žymiausi šios mokslo srities atstovai – garsus Karolinoskos instituto Stokholme anatomas ir antropologas Andersas Retziusas (1796–1869), įkūręs žmonių giminės klasifikavimo sistemą, paremtą kaukolės ilgio ir pločio santykiu bei žandikaulių padėtimi, ir jo sūnus, to paties instituto profesorius Gustafas (1842–1919). Prieš porą metų švedai išleido papildytą šio mokslininko biografiją, kurioje teigiama, kad G. Retziusas net keturiasdešimt metų buvo žymiausias švedų mokslininkas, dvidešimt tris kartus nominuotas Nobelio premijai. Jis priklausė Mokslų, Švedų akademijoms, buvo vienas turtingiausių šalies žmonių, valdė laikraštį „Aftonbladet“ (buvo vyriausiasis jo redaktorius), daug pasiekė tyrinėdamas nervų sistemą ir klausos organus.

Kita šio mokslininko veiklos sritis – kaukolės matavimai, kuriais jis domėjosi nuo jaunystės. 1873 m. G. Retziusas ir jaunų švedų gydytojų grupė atplaukė į Helsinkį, jie išstudijavo miesto anatomijos muziejuje saugomas žmonių kaukoles, paskui, pasiekę matavimo prietaisus ir fotoaparatus, leidosi per kaimus ieškodami tipišką išvaizdą suomių. Gydytojai norėjo išbandyti naują tyrimo metodą – palyginti pirmykščių ir tebegyvenančių suomių kaukoles. Kaimą pasirinko todėl, kad ten tikėjosi rasti mažiausiai susimaišiusių pirmykščių suomių palikuonių. Tačiau daugelis žmonių buvo nedrąsūs, nenorėjo, kad juos fotografuotų. Šiaip ar taip, ekspedicijos dalyviams pavyko aptikti „tipišką suomių“ su auskarais ausyse. Jis buvo apibūdintas kaip „tingus, lėtas, negrąštus, nerangus ir visais atžvilgiais labai konservatyvus“.

Platesnė „tipiško suomių“ charakteristika buvo pateikta storoje G. Retziuso knygoje keistoku pavadinimu „Suomių kaukolės“ (šį veikalą jis išleido grįžęs iš ekspedicijos po Suomiją). Didžiausias dėmesys joje buvo skirtas ne gyviems suomiams, bet jų protėvių kaukolėms. „Svarbiausia kaukolės dalis yra kiaušas, nes jis dengia smegenis – sielos organą“, – kalbėdamas apie rasių sielos savybes ir dvasinę jų kokybę samprotavo G. Retziusas. Be kaukolių aprašymų, knygos autorius išsamiai apibūdino ir suomių kultūrą, dainuojamąsias runas, kanklių (kantele) muziką, vyžas, pintas iš beržo tošies, ir pirtis.

Iki šiol Stokholmo „Nordiska museet“ yra išlikusių G. Retziuso nuotraukų iš minėtos kelionės po Suomiją. Suprantama, kodėl suomių taip nenoriai leisdavosi paveiksluojami: švedų gydytojai ne tik registruodavo ir fotografuodavo kiekvieną asmenį, bet ir liepdavo jam nusirengti, kad galėtų išmatuoti penkiasdešimt keturias kūno vietas, iš jų – dvidešimt aštuonias galvoje.

1909 m. G. Retziusas, jau būdamas brandaus amžiaus, Londone skaitė paskaitą ir nurodė skirtumus tarp apskritaveidžių (trumpaveidžių) ir pailgaveidžių. Mokslininkas manė, kad ateityje jo tyrimai duos daug naudų, pagerins šalies rasę ar bent jau užkirs kelią jos išsigimimui.

Istorikas Stenas Högnāsas knygoje „Europos ribos. Esė apie europietišką tapatybę“ (2007) taip pat rašo apie rasių tyrinėjimą. Anot jo, XIX a. kolonijų valdovai, imperijų kūrėjai Europoje jautėsi lyg kokie pasaulio užkariautojai, jiems patiko sumanytas tikruosius europiečius išskirti iš kitų tautų. Europiečio apibūdinimas buvo pagrįstas kalbos tyrinėtojų padaryta išvada, kad beveik visi europiečiai kalba gimininga indoeuropiečių kalba, tai pačiai šeimai priklauso persų ir sanskrito kalbos. Taigi Europą buvo galima apibūdinti kaip vienos didžiulės šeimos palikuonių užgyventą žemyną. Suomiai ir lapiai buvo įvardyti kaip savotiški azijiečiai, dar vadinti mongolais. Mat jie nekalbėjo germaniška kalba kaip kiti skandinavai. Kalbos nebuvo giminingos, tad ir tautos negalėjo tokios būti, nors daugiau kaip šešis šimtus metų gyveno toje pačioje karalystėje. Kalbų ir tautų skirstymas susilaukė plataus atgarsio istoriografijoje, archeologijoje ir fizinėje antropologijoje. Buvo prieita prie išvados, jog pačioje Europos šiaurėje gyvena svetimtaučiai, nors ilga jų istorija yra bendra.

1897–1898 m. G. Retziusas atliko šimteriopai gausesnius matavimus pačioje Švedijoje. Išmatavo 45 tūkstančius karių. „Antropologiniu požiūriu švedai ir šiandien yra be galo homogeninė tauta“, – tokia buvo profesoriaus išvada. Jis netgi tvirtino, kad Švedija – gryniausia iš visų germaniškai kalbančių kraštų. Panašių tyrinėjimų kitose šalyse nebuvo, todėl profesorius galėjo pareikšti, jog suomiai atskiesti švedišku krauju, o patys švedai taip išsilaikę, kad juos derėtų vadinti gryniausia germanų rase pasaulyje.

Netrukus po G. Retziuso mirties, 1921 m., Švedijoje buvo įkurtas valstybinis rasinės biologijos institutas (vienintelis toks pasaulyje!). Jo užduotis – rūpintis unikalios švedų rasės išlikimu. Paskaitos, iliustruotos knygos, dalytos veltui ar su nuolaida parduodamos mokykloms, kaimų gyventojams, ypač Vesterboteno, parodos mokė švedus atskirti tikrąjį švedą nuo sumaišytos „liaudiškos medžiagos“. „Daryk, ką gali savo šaliai, stenkis, kad kita švedų karta būtų tokia pat švediška kaip dabartinė.“ Beveik iki šeštojo praėjusio amžiaus dešimtmečio mokyklose per pilietinio ugdymo pamokas būdavo sakoma: „Mūsų tauta – be galo gryna ir homogeniška germanų

gentis.“ Skirti tautą nuo tautos buvo mokomi būsimieji gydytojai, medicinos seserys, akušerės, mokytojai, policininkai, teisėjai. Sterilizacija, atlikta šeštąjį ir septintąjį dešimtmetį, švedai prisimena kaip vieną gėdingiausių nūdienės savo istorijos puslapių.

Šiomet abi šalys pažymi dviejų šimtmečių sukaktį, – kai Švedija 1809 m. atsiskyrė nuo Suomijos. Tuomet tą skaudų politinį atsiskyrimą švedai priėmė kaip biologinį. Suomiai, gyvenantys Švedijoje, netrukus pajuto šio istorinio reiškinio pasekmes. Suomius buvo stengiamasi išstumti iš jų gyvenamųjų vietų, išguiti jų kalbą iš valstybinių mokyklų, kuriose buvo draudžiama kalbėti kita kalba, išskyrus švedų. Tokia padėtis buvo iki aštuntojo dešimtmečio.

Švedija pagaliau ratifikavo Europos konvenciją dėl nacionalinių mažumų. Tik po 2000 m. samių, žydų, romų, Švedijos suomių, Tornedalio suomių kalbos įgijo mažumų kalbos statusą. Dabar mokyklose mokiniai jau daug ką sužino ir apie tautinių mažumų kultūrą, religiją, istoriją.

Parengė ZITA MAŽEIKAITĖ

ATODANGOS: NUO ULDŽIO BĒRZINIO IKI EUROPOS LITERATŪROS PREMIJOS

U. Bērziniui – 65-eri. Gegužės 17 d. iškiliam latvių poetui U. Bērziniui sukako 65-eri. Šis kūrėjas debiutavo 1980 m. eilėraščių rinkiniu „Paminklas ožkai“. Skaitytojai atkreipė dėmesį į netradicinį poeto pasaulėvaizdį, įdomius kontekstualius ryšius, polifoninę žodžio semantiką. Kiekvienas naujas U. Bērzinio poezijos rinkinys buvo raiškus įvykis šiuolaikinių poetinių kultūrų polilogė: „Poetizmas baltarusis“ (1984), „Neįvykę atentatai“ (1990), „Laikas“ (1994, kartu su J. Kronbergu), „Poezija“ (1995, 2004), „Pavogti dviračiai“ (1999), „Gegužė danguje“ (2002). 1994 m. išėję „Vabzdžių žingsniai“ po metų buvo įvertinti Baltijos Asamblėjos literatūrine premija. Beje, 1997 m. išleisti lietuviškai (vertė K. Nastopka, S. Geda, V. Braziūnas, G. Šlapelytė, V. Kulkas).

Neįkainojamas U. Bērzinio įnašas į meninio vertimo barus. Latvių poetinį lobyną jis praturtino vertimais iš turkų, švedų, persų, ispanų, lenkų, anglų ir kitų kalbų. Žymiausi pastarojo laikotarpio vertimai: Senojo Testamento psalmės, W. Szymborskos poezija, Cz. Miłoszo „Pavergtas protas“. Po daugiau nei

dešimtmečio įtempto darbo 2007 m. U. Bėrzinis išleido Koraną, kuris latviams buvo pristatytas ne kaip literatūrinės, bet žodinės kultūros tekstas. U. Bėrzinis buvo pagrindinis S. Gedos konsultantas, kai šis vertė Koraną į lietuvių kalbą.

Latvijos literatūros metų apdovanojimas. Latvijos rašytojų sąjungos vertinimo komisija atrinko reikšmingiausius 2008 m. literatūros kūrinius. Balandžio pabaigoje kūrybingiausiams rašytojams buvo įteikti apdovanojimai. 2008 m. laureatais tapo poetas E. Raupas (už poezijos rinkinį „Putn“), prozininkė I. Abelė (už romaną „Potvynis“), dramaturgė L. Stumbrė (už pjesę „Namuose“). Už gyvenimo indėlį į originaliąją literatūrą įvertinta A. Ivaska, už vertimus – V. Biseniekas. Ryškiausias metų debiutantas – poetas A. Uogrinis. L. Volkovos monografija „Blaumano auksas“ apibūdinta kaip „tyrinėjimų etalonas, neturįs analogo pastarojo meto literatūrologijoje“.

J. Ivanauskaitės „Placebas“ latviškai. Rygos leidykla „Dienas grāmata“ išleido J. Ivanauskaitės romaną „Placebas“. Šios knygos vertėjas Talridas Rullis anksčiau yra išvertęs šiuos J. Ivanauskaitės kūrinius: „Ragana ir lietus“, „Kelionė į Šambalą“, „Agnijos magija“, „Prarasta pažadėtoji žemė“, „Ištremtas Tibetas“, „Sapnų nublokšti“.

M. Zalytės pokalbiai su I. Zieduoniu. Ši dešimtmetį apie žymų latvių poetą, eseistą Imantą Zieduonį išleistos dvi knygos. Pirmoji – prozininkės N. Ikstenos pokalbiai su I. Zieduoniu „Neapibrėžta praeitis“, kuri įvertinta 2006 m. Baltijos Asamblėjos literatūrine premija. Antroji – šių metų balandį pas skaitytojus iškeliauvęs poetės, dramaturgės M. Zalytės kūrinys „To mes nežinome. Pokalbiai su Imantu Zieduoniu“.

„Mano pokalbiai su Imantu Zieduoniu neturi nei pradžios, nei pabaigos. Šnekamės daugiau nei trisdešimt metų. Knygos pokalbiai apima nedidelį laiko fragmentą. Tai pirmoji 2000-ųjų pusė“, – teigia knygos autorė. „To mes nežinome“ paviešina dviejų žymių latvių poetų pokalbius įvairiose Rygos kavinėse, kur jie kalbėjosi apie gyvenimą, kultūrą, literatūrą.

P. Petersono talento šlovė. Skaitomiausias pasaulyje norvegų rašytojas Peras Petersonas (g. 1952 m.) džiugina bestseleriais. Lietuvių skaitytojas skaitė jo romaną „Vogti arklius“ (pernai jį išleido leidykla „Tyto alba“, šio kūrinio vertėja E. Išganaitytė apdovanota Metų vertėjo krėslu). Šiomet P. Petersonui už naujausią kūrinį „Aš prakeikčiau laiko upę“ paskirta Šiaurės Tarybos premija. Šiam apdovanojimui buvo nominuota dvylika rašytojų,

kurių kūriniai parašyti viena Šiaurės šalių kalba.

Jubiliejiniai N. Gogolio metai. Šiomet švenčiamos N. Gogolio 200-osios gimimo metinės. Šia proga Ukrainos Aukščiausiosios Rados pirmininko pavaduotojas N. Tomenko pristatė savo knygą „Ukrainiečių romantikas Nikolajus Gogolis“. Pirmoje jos dalyje aprašyta N. Gogolio vaikystė, mokslai, kūrybinio palikimo įtaka Ukrainos istorijai, kultūrai, literatūrai. Antra dalis skirta dokumentinei medžiagai.

N. Gogolio jubiliejų švenčia ir ukrainiečiai, ir rusai. Beje, šis rašytojas buvo aistringas keliauninkas – gyveno Šveicarijoje, Vokietijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Sankt Peterburge, o gyvenimo saulėlydį sutiko Maskvoje, kur „Mirusių sielų“ autoriui skirtas memorialinis muziejus. N. Gogolis mirė Maskvoje 1852 m. vasario 21 d., prieš tai – vasario 12 d. 3 val. nakties – per klaidą sudeginęs antrą „Mirusių sielų“ dalį. Pats rašytojas yra raštiškai paliudijęs, kad jo „protėviai, pavarde Gogol, buvo lenkų nacijos“.

„Nikolajus Gogolis – ir ukrainiečių, ir rusų rašytojas. Jis man pirmiausia žymus ukrainiečių romantikas, o po to jau didelis rusų realistas ir satyrikas“, – tvirtina monografijos autorius N. Tomenko.

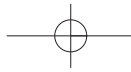
Nežinomieji K. Vonnegutas ir M. Crichtonas. K. Vonnegutui (1922–2007) gyvenant buvo išleista 14 romanų, daugelis jų tapo bestseleriais, tačiau po rašytojo mirties liko dar neskelbtų kūrinių. Jie 2008 m. knyga „Armageddon in Retrospect“ buvo pradėti leisti. Leidykla „Delacorte Press“ rengia naują tomą „Žvelk į paukštę“. Leidyklos planuose – dar penkiolikos K. Vonneguto knygų leidyba.

„The New York Times“ praneša, kad leidykla „HarperCollins“ 2009–2010 m. išleis du paskutinius M. Crichtono (1942–2008) romanus: „Piratų platumos“ ir nebaigtą technologinį trilerį.

M. Kundera – jau prancūzų rašytojas. Praėjusį pavasarį Milanas Kundera atšventė 80-metį, tačiau neatvyko į Brno miestą jo kūrybai skirtą pirmą tarptautinę konferenciją, tik pranešė organizatoriams, jog „laiko save prancūzų rašytoju ir primygtinai reikalauja, kad jo kūriniai būtų studijuojami kaip prancūzų literatūra ir taip būtų klasifikuojami knygynuose“.

M. Kundera 1975 m. iš Čekijos persikėlė gyventi į Prancūziją, 1981 m. tapo šios šalies piliečiu. Nuo 1990 m. M. Kundera rašo tik prancūziškai, neseniai uždraudė čekų leidėjams leisti jo kūrinius, išverstus į gimtąją kalbą.

Byla dėl „Rugiuose prie bedugnės“ tęsinio. JAV rašytojas J. D. Salingeris (g. 1919 m.)

padavė į teismą jo knygos „Rugiuose prie bedugnės“ tęsinio autorių, leidėją ir platintojus. Prireikė pusė amžiaus, kad rašytojas vėl viešai prabiltų. Pastaruosius penkiasdešimt metų J. D. Salingeris gyvena atokioje Niu Hempšyro vietovėje, nepaskelbė nė vienos knygos, nedavė nė vieno interviu. Sename name jis mėgaujasi asmeniniu gyvenimu – gydos akupunktūra, geria šlapimą, sėdi argono dėžėje ir rašo paslaptingas knygas.

Ne kartą J. D. Salingerio buvo prašyta leidimo ekranizuoti jo romaną „Rugiuose prie bedugnės“, tačiau to daryti jis neleido nė vienam garsiam pasaulio režisieriui.

Netektys. Balandžio 14 d. mirė Prancūzijos Akademijos garbės narys, vienas žymiausių šiuolaikinių prancūzų rašytojų Maurice'as Druonas (g.1918 m.). Antrojo Pasaulinio karo metais jis buvo aktyvus Prancūzijos pasipriešinimo kovotojas, kartu su dėde Kesseliu sukūrė Pasipriešinimo himną „Partizanų dainos“, antrą pagal reikšmę – po patriotinės „Marselietės“ – nacionalinį kūrinį. 1973–1974 m. buvo Prancūzijos kultūros ministras.

Aktyvią literatūrinę veiklą M. Druonas pradėjo 1946 m. Po dvejų metų jo romanas „Pasaulio galingieji“ buvo įvertintas Gonkūrų premija (Prix Goncourt). Šis iš Rusijos kilęs rašytojas sukūrė per 50 romanų, draminių poemų ir pjesių; ypač garsus romanų ciklas „Prakeiktieji karaliai“. Lietuviškai skaitome M. Druono romanus „Prancūzijos vilkė“, „Karūna ir nuodai“, „Lelija ir liūtas“, „Geležinis karalius“, iš viso – bene aštuonis.

Gegužės 6 d. JAV mirė garsus rusų rašytojas, poetas ir literatūrologas Levas Losevas (Lifšicas). L. Losevas 1937 m. gimė Leningrade, rašytojo Vladimiro Lifšico šeimoje. 1976 m. emigravo į JAV ir ten pasivadino Losevu, kad jo nepainiotų su tėvu. Nuo 1979 m. L. Losevas dėstė rusų literatūrą Dartmuto koledže Niu Hempšyro valstijoje. Daugelį metų buvo radijo stoties „Amerikos balsas“ laidos „Literatūrinis dienoraštis“ vedėjas.

L. Losevas parašė knygų ir straipsnių apie A. Čechovą, A. Achmatovą, A. Solženicyną, J. Brodskio autobiografiją serijoje „Įžymių žmonių gyvenimas“.

Agentūra „France-Presse“ išplatino pranešimą, kad balandžio 11 d., eidama 82-uosius, mirė ispanų rašytoja Corin Tellado. Ši kūrėja 1994 m. buvo įrašyta į Gineso rekordų knygą kaip perkamiausių ispaniškai parašytų knygų autorė. C. Tellado meilės romanai sulaukė apie keturių tūkstančių leidimų ir paplito daugiau kaip 400 milijonų tiražu.

Kūrėjų ištarmės. Paulo Coelho: „Rašytojas yra žibintas, o kritikas – šuo. Paklausk žibinto, ką jis mano apie šunį. Ar šuo gali įskaudinti žibintą?“

Nobelio premijos laureatas J.-M. Gustave'as Le Clézio: „Nebeturime tokio pasitikėjimo kaip Sartre'o dienų kūrėjai, kad tikėtume, jog romanas gali pakeisti pasaulį. Šiandien rašytojai gali aprašyti tik savo politinę bejėgystę. Kai skaitote Sartre'ą, Camus, Dos Passosą ar Steinbecką, aiškiai matote, kad šie didūs atsidadę rašytojai jautė beribį pasitikėjimą žmonijos ateitimi ir rašytinio žodžio galia. Atsimenu, kai buvau aštuoniolikos, dienraštyje „L'Express“ skaičiau Sartre'o, Camus ir Mauraico vedamuosius. Jie rašė esė, kuriomis rodė kelią. Ar šiandien kas nors gali įsivaizduoti laikraščio vedamąjį, kuris padėtų spręsti mūsų gyvenimus žlugdančias problemas? Šiuolaikinė literatūra yra nevirties literatūra.“

Europos literatūros premija. Ekonominio nuosmukio metu yra ir gerų žinių kultūrai – prasidėjo kandidatų atranka pirmajai Europos literatūros premijai gauti. Šiemet tarptautinė vertinimo komisija nagrinės dvylikos Europos Sąjungos valstybių, tarp jų ir Lietuvos, literatū darbus. Kasmet konkurse dalyvaus 11–12 Europos Sąjungos valstybių rašytojai. Premija – apie 50 tūkst. eurų.

Parengė ARVYDAS VALIONIS

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktoriės, korektoriės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2009. Eina nuo 1991 m.